करुणरसकदंबक

पाइय खंड १

तथा

संस्कृत खंड १

नेमिविज्ञानग्रन्थमाला. रत्न ५

॥ करुणरसकदंबकं ॥

पाइओ खंडो १

टिप्पणग-आमुह-पासंगिअविभूसिओ ।

संगाहगो संपादगो अ

विस्सविक्खाय-जुगप्पवर-सासणप्पभावग-तित्थोद्धारग-जइणायरिअ-सिरिविजयनेमिसूरीसरपट्टालङ्कार-परमपुज्ज-समयण्ण-सन्तमुत्ति-गुरुपायविजयविन्नाणसूरीसचरणसरोजचञ्चरीग-सिद्धन्तमहोदहि-पाइअसाहिच्चगुरुउवज्झायकत्थूरविजयगणी ।

पयासगो

राजनगरनिवासी संघवी जीवणभाई छोटालाल

डोशीवाडानी पोळ: अहमदाबाद.

वीरसंवच्छरं २४६७	पढमा आवित्ती	विक्कमवरिसं १९९७

मुल्लं रु. १-८-०

प्राप्तिस्थान

१ शा. चंदुलाल उमेदचंद रायचंद मास्तर
ठे० पांजरापोळ,
अमदावाद.

२ शा. गुणवंतलाल जेचंदभाई
ठे० गोपीपुरा, चांल्लागली,
सुरत.

मुद्रक
मूलचन्द किसनदास कापडिया
'जैनविजय' मुद्रणालय, गांधीचोक,
सुरत.

सर्वतंत्रस्वतंत्र–जगद्गुरु-शासनसम्राट्-सूरिचक्रचक्रवर्तितपागच्छाधिपति-प्रौढप्रभावशालि–भट्टारकाचार्य महाराजश्री विजयनेमिसूरीश्वरः



भूरिभूपालसद्बोध-दायिनं भवितायिनम। नौमि श्रीनेमिसूरीशं प्रौढसाम्राज्यशालिनम ॥ १ ॥

॥ संपणामपत्तिगा ॥

चरमतित्थयरसिरिवद्धमाणजिणवरवइविज्जमाणसासणस्स
पभावगाणं तित्थोद्धारगाणं भट्टारगजइणायरियाणं
पगुरुपायसिरिविजयनेमिसूरीसराणं
अणेगगुणगणालंकारेहिं
अक्खित्तो समाणो हं
कत्थूरविजयो
ताणं सूरीससेहराणं सुहलक्खणंकिअकरकमलमज्झंमि
इमं करुणरसकदंबकनामगं गंथरयणं
संपणामेमि सप्पणयं।

આમુખ

કરુણરસકદંબક નામનો આ ગ્રંથ કોઇ એક જ કર્તાની સ્વતન્ત્ર કે અખંડ રચના નથી. એ તો વિવિધ જૈન કર્તાઓના ગ્રંથોમાંથી ઉદ્ધરાયેલી અને મુખ્યતયા 'કરુણ' રસને પોષતી નાની મોટી ૧૨૯ કૃતિઓના સંગ્રહરૂપ છે. આ કૃતિઓ પૈકી [1]૮૫ કૃતિઓ પાઇય (સં. પ્રાકૃત) ભાષામાં અને ૪૪ કૃતિઓ સંસ્કૃત ભાષામાં છે. આ પ્રત્યેક ભાષાની કૃતિઓ માટે એકેક પૃથક્ ખંડ રખાયેલો છે. એ બંને ખંડને અનુક્રમે "पाइओ खंडो १" અને "संस्कृतः खण्डः १" એવાં નામ અપાયાં છે. આગળ ઉપર આ પદ્ધતિએ બીજી પાઇય અને સંસ્કૃત કૃતિઓ સંગ્રહવાની પ્રસ્તુત ગ્રંથના સંગ્રહકારોની ઇચ્છા હોવાથી તેમણે આ એકનો અંક આપ્યો છે. પાઇય ખંડમાં જે ૮૫ કૃતિઓ છે તે પૈકી ૧, ૩, ૧૨, ૧૩, ૧૫–૨૦, ૨૮, ૩૦, ૩૩, ૩૬ અને ૪૧ ગદ્યમાં છે, અને ૪–૧૧, ૨૧–૨૫, ૩૪, ૩૫, ૩૭–૪૦, ૪૨, ૪૩, ૪૫, ૪૭, ૪૮, ૫૦–૭૭ અને ૭૯–૮૫ પદ્યમાં છે, અને બાકીની ઓછેવત્તે અંશે ગદ્ય અને પદ્ય બંનેમાં છે. આ કૃતિઓ એક રીતે વિચારતાં લગભગ ઇ. સ. પૂ. ૫૫૦ થી ઇ. સ. ૧૨૭૦ ના ગાળામાં રચાયેલી છે. સંસ્કૃત ખંડની ૪૪ કૃતિઓમાંથી ૮, ૧૦ અને ૪૩ મી બાદ કરતાં બાકીની પદ્યમાં છે. આઠમાનો લગભગ અડધો ભાગ ગદ્યમાં છે, દશમાનો મોટો ભાગ ગદ્યમાં છે, અને ૪૩મી નો મોટો ભાગ પદ્યમાં છે. જૈન પરંપરા પ્રમાણે આ સંસ્કૃત કૃતિઓ લગભગ ઇ. સ. ૪૨૦ થી ઇ. સ. ૧૬૪૦ના ગાળામાં રચાયેલી ગણી શકાય. આ બંને ભાષામાં રચાયેલી કૃતિઓની [2]વિશેષ વિગતોમાં અહીં ન ઉતરતાં આ ખંડોના સંગ્રાહકો વિષે હું બે બોલ કહીશ.

---

૧ આ ૮૫ કૃતિઓમાંની ૨૯ મી કૃતિમાં અવતરણ રૂપે એક સંસ્કૃત પદ્ય છે. એ સિવાયનો તમામ ભાગ પાઇયમાં છે.

૨ આ માટે જુઓ પૃ. ૧૨–૨૪ અને સંસ્કૃત ખંડનો પરિચય.

સંગ્રાહક—પાઇય ખંડના સંગ્રાહક અને સંપાદક ઉપાધ્યાય શ્રીક**સ્તૂરવિજય**ગણિ છે. તેઓ સુપ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્ય શ્રી**વિજય-નેમિ**સૂરિના શિષ્યરત્ન શ્રી**વિજયવિજ્ઞાન**સૂરિના શિષ્ય થાય છે. તેમનો પાઇયનો અભ્યાસ પ્રશંસનીય છે. વિશેષમાં તેઓ સંસ્કૃતના પણ પ્રકૃષ્ટ વિદ્વાન્ છે. સંસ્કૃત ખંડના સંગ્રાહક મુનિ શ્રી**શુભંકરવિજય** છે. તેઓ આ **કસ્તૂરવિજયજી**ના પ્રશિષ્ય થાય છે.

ઉદ્દેશ—ભારતીય સંસ્કૃતિના શ્રમણ-સંસ્કૃતિ અને બ્રાહ્મણ-સંસ્કૃતિ એમ બે સ્થૂલ ભેદો પડાય છે. તેમાં શ્રમણ-સંસ્કૃતિને જન્મ આપવામાં, એને પોષવામાં અને એનો વિકાસ સાધવામાં જૈન મહર્ષિઓએ પાઇય, સંસ્કૃત વગેરે ભાષામાં અનેક ગ્રંથો રચી પોતાનો વિશિષ્ટ ફાળો આપ્યો છે. તેમ છતાં કેટલા યે પ્રખ્યાત અજૈન સંસ્કૃતજ્ઞો એ ફાળાની વિવિધતા અને વિશાળતાથી અપરિચિત જણાય છે તો તેમનું આ તરફ લક્ષ્ય ખેંચાય તે માટે વાનગી રૂપે આ કરુણરસપોષક સંગ્રહ ઉપસ્થિત કરાયો છે.

કરુણતાનાં કારણો—એ વાત તો સુવિદિત છે કે જ્યાં સુધી દેહ છે ત્યાં સુધી દુઃખ છે. મનુષ્યને દેહ છે એટલે એને શારીરિક અને માનસિક દુઃખ હોવાનો પૂરેપૂરો સંભવ છે. અમુક મહર્ષિઓને બાદ કરતાં આ આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી ગ્રસ્ત દુનિયામાં રહેલા દરેક માણસને ઇષ્ટનો વિયોગ અને અનિષ્ટનો સંયોગ સાલે છે. પોતાનાં સગાંવહાલાં કે ઓળખીતાંપાળખીતાં પૈકી કોઇનો વિરહ કે દેહોત્સર્ગ કે તેમને આવી પડેલું સંકટ અથવા તો પોતાનું અધઃપતન જીવનને કરુણ બનાવે છે. એવી રીતે ઇષ્ટ વસ્તુની અપ્રાપ્તિ અને અનિષ્ટ વસ્તુની સંગતિ પણ કરુણતા ઉપસ્થિત કરે છે. આ પ્રમાણેનાં કરુણતાનાં ઉત્પન્ન કરનારાં [1]વિવિધ કારણો અને ખાસ કરીને ઇષ્ટ જનતાનો કે વસ્તુનો સ્થાયી કે અસ્થાયી વિયોગ કવિઓને વિલાપાત્મક કૃતિઓ રચવા પ્રેરે છે. આવી

1 આને માટે જુઓ “નિમિત્તસૂઈ” (પૃ. ૧૪-૧૫).

સ્થિતિ આપણા ભારતવર્ષમાં અને અન્યત્ર પણ પ્રવર્તે છે. આમ હોવાથી આપણને આ દેશના કવિઓને હાથે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત ગુજરાતી વગેરે ભાષામાં રચાયેલી આવી કૃતિઓ ઉપલબ્ધ થાય છે. ઇંગ્લૅન્ડ વગેરે દેશોમાં ઇંગ્લિશ (અંગ્રેજી) વગેરે ભાષામાં એવી કૃતિઓ છે. આ વિષયના વિશદીકરણની સુગમતા માટે હું અંગ્રેજી કૃતિઓ પ્રથમ વિચારીશ.

કરુણપ્રશસ્તિઓ—અંગ્રેજીમાં વિવિધ કરુણપ્રશસ્તિઓ છે. એને એલેજી ([1]Elegy) કહેવામાં આવે છે. એમાં **સ્પેનસર**દ્વારા ઇ. સ. ૧૫૮૬માં સર **ફિલિપ સિડ્નિને** ઉદ્દેશીને એક કરુણ-પ્રશસ્તિ નામે "Astrophel" રચાયેલી છે. વળી એ અંગ્રેજ ગ્રંથકારે ઇ. સ. ૧૫૯૧ માં **ડગલસ હાવર્ડ** (Doughlas Howard)ને ઉદ્દેશીને Daphnaida રચેલી છે. **મિલ્ટને** રચેલ **લિસિડાસ** ([2]Lycidas) અને **શેલિ**(Shelley)એ રચેલ **એડોનેઇસ** ([3]Adonais) સુપ્રસિદ્ધ છે. આ ઉપરાંત **ગ્રે** (Gray)નું Elegy written in a country churchyard, **ટેનિસન**(Tennyson)નું In Memoriam, **રૉબર્ટ બ્રાઉનિંગ** (Robert Browning)નું La Saisiaz અને **મૅથ્યુ આર્નોલ્ડ**

---

૧ આ શબ્દ ગ્રીક ભાષાના "Elegeia" શબ્દ ઉપરથી ઉતરી આવ્યો છે. એ શબ્દ ગ્રીક ભાષામાં 'કરુણકાવ્ય'ના જ અર્થમાં વપરાતો ન હતો—પ્રેમ અને શૌર્યનાં તત્ત્વો પણ એ જાતનાં કાવ્યમાં જોવાતાં, પરંતુ અંગ્રેજીમાં અમુક પ્રકારના કરુણકાવ્ય માટે જ આ શબ્દ વપરાય છે.

૨ આ કૃતિ દ્વારા **મિલ્ટને** પોતાના પ્રિય મિત્રના મરણની નોંધ લીધી છે.

૩ **કીટ્સ**(Keats)નું ઇ. સ. ૧૮૨૧ ના ફેબ્રુઆરીમાં મરણ થયું. **શેલિ** અને **કીટ્સ** એ બે કંઇ અંગત મિત્ર હતા નહિ, પણ એક બીજાની વિદ્વત્તાથી પરિચિત હતા. એ ઉપરથી **શેલિએ** આ વિદ્વાન્ સહયોગીના સ્મરણાર્થે આ કૃતિ રચી. એમાં આહ્વાહન, કુદરતની સંમવેદના, શોક કરનારાઓનું સરઘસ ઇત્યાદિ હકીકતોને સ્થાન અપાયું છે.

(Mathew Arnold)નું Thyrsis એ કાવ્યો પણ એક જાતની [1]કરુણપ્રશસ્તિઓ છે.

આ કરુણપ્રશસ્તિઓનો ઇતિહાસ વિચારતાં એમ જણાય છે કે [2]સિસિલિ(Sicily)ના Theocritus, Bion અને Moschus જેવા ગ્રીક કવિઓએ ઇ. સ. પૂર્વેના ત્રીજા શતકના લગભગ પૂર્વાર્ધમાં ગોપકાવ્ય(pastoral poem)ને એક પ્રકારના કલાત્મક (artistic) કાવ્યનું રૂપ આપ્યું. ત્યાર બાદ **વર્જિલ** (Vergil) દ્વારા આ સિસિલિના કવિઓની કૃતિઓનું સ્વરૂપ ઇટાલિમાં ઊતર્યું અને એણે એનું જે સ્વરૂપ ઘડ્યું તે ઉપરથી **સ્પેન્સર** અને બીજા અંગ્રેજી કવિઓએ પોતાની કૃતિઓનું સ્વરૂપ યોજ્યું. આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે અંગ્રેજી કરુણપ્રશસ્તિઓનું મૂળ સિસિલિના પૂર્વોક્ત ગ્રીક કવિઓની કૃતિઓ છે.

કરુણપ્રશસ્તિઓની રચનામાં પણ અન્ય કાવ્યોની જેમ કવિ-સમયને સ્થાન છે. એ સુયોગ્ય કવિને બંધનરૂપ ન નીવડતાં એક ઉત્તમ સાધનની ગરજ સારે છે. એ વાત આપણે Adonais દ્વારા સારી રીતે જોઈ શકીએ છીએ.

ગુજરાતી—કવિ **દલપતરામે ફાર્બસવિરહ**, [3]મસ્ત કવિએ **કલાપિવિરહ**, પ્રો. **નરસિંહરાવ ભોળાનાથે સ્મરણસંહિતા** અને કવિ **ખબરદારે દર્શનિકા** રચેલ છે. વિશેષમાં **પ્રેમાનંદ** વગેરે કવિઓની કૃતિઓમાં વિલાપાત્મક ખંડકો ઉપ-લબ્ધ થાય છે. આ અને આવી બીજી કૃતિઓ કરુણ રસને આછેવત્તે અંશે પોષે છે. **સ્મરણસંહિતા** એ ચિન્તનાત્મક કરુણપ્રશસ્તિ છે અને એ In Memorium ના આદર્શાદિને અનુ-

---

૧ આ બધાં એક જ **વર્ગની** હોવા છતાં એમાં કેટલીક વિશિષ્ટતાઓ છે. એના જિજ્ઞાસુએ **સ્મરણસંહિતાના** પ્રો. **આનંદશંકર બાપુભાઈ ધ્રુવ**કૃત ઉપોદ્ઘાતનાં પૃ. ૧-૭ જોવાં.

૨ ઇટાલિની દક્ષિણે આવેલો એક ટાપુ.

૩ એમનું ખરું નામ **ત્રિભુવન પ્રેમશંકર** છે.

સરે છે: એને Elegy ગણવામાં આવે છે. મરણને ઉદ્દેશીને કરાતા શોકના ઉદ્‌ગારને ટૂંકામાં સંગીતકલ્પ કાવ્ય રૂપે રજૂ કરાય તો એ કાવ્ય એક રીતે Elegy ગણાય; અને એ રીતે વિચારતાં આપણા રાજીઆ–મરસિયા પણ આ નામને ચરિતાર્થ કરે છે.

સંસ્કૃત—સંસ્કૃત ભાષામાં કરુણપ્રશસ્તિ તરીકે સૌથી પ્રાચીન કૃતિ કઈ છે તેનો નિર્ણય કરવો મુશ્કેલ છે. **ઋગ્વેદ**માં એનું બી જોવાય છે. **રામાયણ** અને **મહાભારત**માં એ બી વધારે પલ્લવિત બને છે અને એનું વિકસિત સ્વરૂપ કવિ **કાલિદાસે** રચેલા **રઘુવંશ** (સ. ૮)માં [1]**અજવિલાપ** રૂપે અને **કુમારસમ્ભવ** (સ. ૪)માં [2]**રતિવિલાપ** રૂપે નજરે પડે છે. **જગન્નાથે ભામિનીવિલાસ**માં **કરુણવિલાસ** આપ્યો છે. એવી રીતે આ વીસમા સૈકામાં થઈ ગયેલા **રંગાચાર્યે** [3]**પત્નીવિરહ** રચ્યો છે.

આ પદ્યાત્મક કૃતિઓ ઉપરાંત ગદ્યમાં પણ વિલાપો છે. જેમકે **બાણકૃત કાદંબરી**માં **પુંડરીક**નું મરણ થતાં તેને ઉદ્દેશીને **મહાશ્વેતા** વિલાપ કરે છે અને **કપિંજલ** પણ **પુંડરીકને** અનુલક્ષીને વિલાપ કરે છે.

આ તો વૈદિક ધર્માનુયાયીઓની કૃતિઓની આછી રૂપરેખા છે. **જૈન** કવિઓએ પણ ભારતીય સાહિત્યનાં વિવિધ અંગો ગીર્વાણ ગિરા દ્વારા પોષતી વેળા કરુણ રસ જમાવવાનો પોતાનો ફાળો આપ્યો છે. ઉદાહરણાર્થે આ **કરુણરસકદંબક**માં રજૂ કરાયેલી

૧–૨ આ બે કૃતિઓ સ્વતંત્ર કાવ્યરૂપ નથી. એ બેમાં કરુણ શોકોદ્‌ગાર છે એટલે એને 'Elegiac Stanzas" કહેવાય, પણ જેને નિમિત્તે એ શોકોદ્‌ગાર છે તેના ગુણાનુવાદ, આલંબનવિભાવના ગુણો રસમાં ઉદ્દીપક થાય તે રીતે કરાયેલા છે, કિન્તુ એ ગુણાનુવાદ પ્રશસ્તિરૂપ નથી એટલે, એ બંનેમાંથી એકેને 'Elegy' કહેવાય તેમ નથી. જુઓ **સ્મરણસંહિતા**નો ઉપોદ્‌ઘાત (પૃ. ૪).

૩ આ કૃતિ **લક્ષ્મણ ગણેશ શાસ્ત્રી લેલે** દ્વારા સંયોજિત Sanskrit Course of Reading (ભા. ૨, પૃ. ૩૩–૩૪)માં છપાયેલી છે.

સંસ્કૃત કૃતિઓનો નિર્દેશ કરવો બસ થશે. **બૌદ્ધ** કવિઓએ પણ આવા પ્રયાસ કર્યાનું જોવાય છે. દાખલા તરીકે [1]**અશ્વઘોષકૃત સૌન્દરાનન્દ** કાવ્યમાં આખો છઠ્ઠો સર્ગ 'ભાર્યાવિલાપ' નામે છે.

પાઇય—પાઇય સાહિત્ય સાથે કેવળ **જૈનોને** જ લાગે વળગે છે એમ નથી; એ સાહિત્યના વિકાસમાં વૈદિક કવિ **ભાસ** અને **કાલિદાસ** જેવાનો અને **બુદ્ધઘોષ** વગેરે **બૌદ્ધ** વિદ્વાનોનો પણ હાથ છે. સામાન્ય રીતે જે નાટકોને સંસ્કૃત નાટકો તરીકે ઓળખાવાય છે તે નાટકોમાંથી ભાગ્યે જ કોઇ નાટકમાં પાઇયને સ્થાન નહિ હોય. આવી પરિસ્થિતિમાં પાઇય સાહિત્યમાં પણ કરુણ રસને પોષનારી કૃતિઓ નજરે પડે તો તેમાં કશી નવાઇ નથી. બાકી પાઇય ભાષા અને સાહિત્ય તરફ જે અનાદર—ઉપેક્ષા બહુધા દૃષ્ટિગોચર થાય છે અને એને શીખવવા માટે સંસ્કૃતનો વાહન તરીકે ઉપયોગ થવો જ જોઇએ એવી જે મનોદશા સેવાય છે, તેને લઇને એ પાઇય સાહિત્યનો વિકાસ રુંધાય છે અને એનું યથેષ્ટ મૂલ્ય આંકવામાં ભલભલા ભૂલતા જોવાય છે. મને એમ લાગે છે કે પ્રસ્તુત ગ્રંથનો પ્રથમ ખંડ જોનારને તો પાઇય સાહિત્યના વૈવિધ્ય અને વૈપુલ્યનો ખ્યાલ જરૂર આવશે.

પાઇય ભાષામાં કરુણ રસમાં તરબોળ કરનારી કઈ કઈ કૃતિઓ છે તેનું દિગ્દર્શન પાઇય ખંડ કરાવે છે એટલે અહીં તો હું એટલો જ ઉલ્લેખ કરીશ કે આ ખંડમાં ઉદ્ધૃત કરાયેલી કૃતિઓ ઉપરાંત **સુદંસણચરિય, ધમ્મવિહિ, વદ્ધમાણદેસણા** ઇત્યાદિ બીજી પણ અનેક કૃતિઓ આ દિશામાં પોતાનો ફાળો નોંધાવે છે અને એનું સૂચન તો "पाइओ खंडो १" એ શીર્ષક પણ કહી આપે છે.

કરુણ રસ—આ પાઇય ખંડમાં મુખ્યતયા 'કરુણ' રસને પોષનારી ૮૫ કૃતિઓ છે અને ક્વચિત્ વીસમી જેવી કૃતિ સંકીર્ણ

---

૧ આ કવિ **કાલિદાસના** પુરોગામી છે.

રસને પણ પોષે છે. જૈનોના એક આગમ તરીકે ગણાતા **અણુ-ઓગદ્દાર** (સૂ. ૧૨૯)માં નીચે મુજબના પદ્યમાં નવ કાવ્ય-રસોનો **નિર્દેશ** છે:—

"वीरो सिंगारो अब्भुओ अ रोद्दो अ होइ बोद्धव्वो ।
[1]वेलणओ बीभच्छो हासो कलुणो पसंतो अ ॥६३॥"

આ નવ રસમાં 'કરુણ' રસનો પણ ઉલ્લેખ છે.

વિશેષમાં આ આગમમાં 'કરુણ' રસનું સ્વરૂપ અને એનું ઉદાહરણ અનુક્રમે નિમ્નલિખિત પદ્યોમાં નજરે પડે છે:—

"पिअविप्पओगबंधवहवाहिविणिवायसंभमुप्पण्णो ।
सोइअविलविअपम्हा(?म्मा)णरुण्णलिंगो रसो करुणो ॥७८॥"
"पज्झायकिलामिअयं बाहागयपप्पुअच्छिअं बहुसो ।
तस्स विओगे पुत्तिय ! दुब्बलयं ते मुहं जायं ॥७९॥"

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પ્રિય જનનો વિયોગ, [3]બંધ, વધ, વ્યાધિ, પુત્રાદિનું મરણ અને [4]પરચક્રાદિની બીક વગેરે સંભ્રમ એ 'કરુણ' રસની ઉત્પત્તિનાં કારણો છે; અને શોક, વિલાપ, મ્લાનિ અને રુદન એ એનાં લિંગ છે.

કોઈ વૃદ્ધા પ્રિયના વિયોગથી સંતપ્ત બનેલી બાળાને કહે છે કે હે પુત્રી! પ્રિય જનના ચિન્તનથી નિસ્તેજ બનેલું અને વારંવાર આંસુઓથી આર્દ્ર બનેલાં નેત્રવાળું તારું મુખ તેના વિયોગથી દુર્બળ બન્યું છે.

---

૧ આ રસ સંબંધી કેટલોક ઊહાપોહ મેં 'વેલણ રસ' નામના મારા લેખમાં કર્યો છે અને તે **માનસી** (વર્ષ ૬, અં. ૧, પૃ. ૧૯-૨૪; માર્ચ ૧૯૪૧)માં પ્રસિદ્ધ થયો છે.

૨ જુઓ **પાઇયસદ્દમહણ્ણવ** (પૃ. ૧૨૭૦).

૩ આના ઉદાહરણ તરીકે ૩૯ મી કૃતિનો નિર્દેશ થઇ શકે.

૪ આના ઉદાહરણ તરીકે ૩૪ અને ૭૬ મી કૃતિનો ઉલ્લેખ થઈ શકે.

પાઇય ખંડનો પરિચય

કરુણ રસ સંબંધી આ ઊહાપોહને વિશેષ ન લંબાવતાં હવે હું પ્રસ્તુત ગ્રંથ વિષે થોડોક ઉલ્લેખ કરીશ. આ સંગ્રહાત્મક ગ્રંથમાં અપાયેલી તમામ કૃતિઓના પ્રણેતાઓ ભારતના વિવિધ સંપ્રદાયના અનુયાયીઓ નથી, પરંતુ એક જ સંપ્રદાયના એટલે કે જૈન સંપ્રદાયના છે અને તેમાં પણ વળી તેઓ શ્વેતાંબર મુનિઓ છે.

પાઇય ખંડની પહેલી ત્રણ કૃતિઓ જૈન આગમોમાંથી ઉદ્ધરાયેલી છે. **વિયાહપણ્ણત્તિ** એ જૈનોનાં ૧૨ અંગોમાંનું પાંચમું અંગ છે. એને **વિવાહપણ્ણત્તિ** પણ કહેવામાં આવે છે. એને સામાન્ય જનતા **ભગવતીસૂત્ર** તરીકે ઓળખે છે. એના કર્તા શ્રમણ ભગવાન્ **શ્રીમહાવીરસ્વામી**ના ૧૧ ગણધરો પૈકી પાંચમા ગણધર **શ્રીસુધર્મસ્વામી** ગણાય છે. આ મહાકાય અંગમાંથી **શ્રીમહાવીરસ્વામી**ના ભાણેજ તેમ જ જમાઈ નામે **જમાલિ**નો દીક્ષાપ્રસંગ ઉપસ્થિત કરાયેલો છે.

(૧) **જમાલિ** દીક્ષા લેવા માગે છે એ જાણી એમની માતાને આઘાત થાય છે, તે મૂર્ચ્છિત બને છે અને કંઇક ચેન પડતાં તે **જમાલિ**ને સમજાવવા માંડે છે કે તું તો અમારો એકનો એક પુત્ર છે અને અમે તારા જેવા પુત્રરત્નનો વિયોગ સહન કરી શકીએ તેમ નથી એટલે અમારાં મરણ બાદ તારે દીક્ષા લેવી. આના ઉત્તરમાં **જમાલિ** મનુષ્યભવની અસ્થિરતાનું પ્રતિપાદન કરે છે. એના પ્રત્યુત્તર રૂપે એમની માતા એમના ઉત્તમ શરીરનું ચિત્ર એમની સમક્ષ રજુ કરી એમને એનો ઉપભોગ કરવા સૂચવે છે. આ સાંભળી **જમાલિ** મનુષ્યના દેહની મલિનતા અને વિનશ્વરતાનું આબેહૂબ વર્ણન કરે છે. એમની માતા એના ઉત્તરમાં **જમાલિ**ની આઠ સુલક્ષણી પત્નીઓનો નિર્દેશ કરે છે અને તેમની સાથે વિવિધ ભોગ અને ઉપભોગની લહેર ઉડાડવાનું કહે છે. **જમાલિ** એ ભોગાદિની નિસ્સારતા ને અનર્થકતા વર્ણવે છે. ત્યાર બાદ એમની માતા એમના પૂર્વજોની ઋદ્ધિનો ઉપભોગ કરવાનું કહે છે. એ સમયે **જમાલિ**

ધર્મની અસ્થિરતાનું ચિત્ર આલેખે છે. જ્યારે આ પ્રમાણે લાલચો બતાવવા છતાં **જમાલિ** પોતાના નિશ્ચયથી ડગતા નથી ત્યારે એમની માતા જૈન દીક્ષા એ કંઈ બાલકનો ખેલ નથી, એ તો લોખંડના [1]જવ ચાવવા જેવી અને રેતીનો કોળિયો કરવા જેવી વાત છે એમ કહીને જૈન દીક્ષા પાળવી કેટલી કઠણ છે તેનો નિર્દેશ કરે છે. એ ઉપરથી **જમાલિ** એવો ઉત્તર આપે છે કે જૈન દીક્ષા કાયરો માટે, નપુંસકો માટે, વિષયના કીડાઓ માટે અને સામાન્ય જનો માટે ભલે દુષ્કર હોય, પરંતુ ધીર, અલોભી અને ઉદ્યમી જનો માટે તો તે સુકર છે અને તેથી હું એ દીક્ષાસુંદરી સાથે પાણિગ્રહણ કરીશ. અંતમાં **જમાલિને** તેમની માતા કચવાતે મને દીક્ષાની અનુજ્ઞા આપે છે.

(૨) **નાયાધમ્મકહા** એ જૈનોનું છટ્ઠું અંગ છે અને એ **શ્રીસુધર્મસ્વામીની** કૃતિ ગણાય છે. એમાંના પહેલા સુયક્ખંધના નવમા અજ્ઝયણમાં **માકંદિ** સાર્થવાહના બે પુત્રોનો અધિકાર આવે છે. એમાંના એકનું નામ **જિનપાલિત** છે અને બીજાનું નામ **જિનરક્ષિત** છે. એ બંને ભાઇઓ રત્નદ્વીપની અધિષ્ઠાયિક દેવતાના પંજામાંથી નાસી છૂટવા માટે નીકળે છે તેવામાં અધવચ એ દેવી એ બે ભાઇઓને મળે છે. તે વખતે એ દેવી **જિનરક્ષિતને** ફોસલાવવા માટે કૃત્રિમ વિલાપ કરે છે.

(૩) આ કૃતિ **પજ્જોસણાકપ્પમાંથી** ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે. એ ગ્રંથ પણ જૈનોના આગમો પૈકી એક છે, અને એના રચનાર તરીકે શ્રુતકેવલી **શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીનો** નિર્દેશ કરાય છે. આ આગમ **પચ્ચક્ખાણપ્પવાય** નામના નવમા પૂર્વમાંથી ઉદ્ધરાયેલ અને **દસાસુયક્ખંધ** નામના એક છેયસુત્તના આઠમા અજ્ઝયણ રૂપે યોજાયેલ મનાય છે. આ ઉપરથી એક રીતે એ **શ્રીસુધર્મસ્વામીની** કૃતિ ગણાય એટલે કે એ લગભગ ૨૫૦૦ વર્ષ

---

૧ અત્યારે લોકો 'જવ' ને બદલે 'ચણા' શબ્દ વાપરતા સંભળાય છે.

એટલી પ્રાચીન ગણાય; પરંતુ જો એને શ્રુતકેવલી **શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીની** કૃતિ તરીકે માનીએ તો એ લગભગ **વીરસંવત્** ૧૨૫–૧૭૦ના ગાળામાં રચાયેલી હોવાનું અનુમાન કરી શકાય.

પ્રસ્તુત કૃતિમાં **સિદ્ધાર્થ** રાજાની રાણી **ત્રિશલા** ક્ષત્રિયાણીનો વિલાપ રજુ કરાયેલો છે. પ્રસંગ એ છે કે **શ્રીમહાવીરસ્વામીએ**, એ ક્ષત્રિયાણીના ગર્ભમાં આવ્યા બાદ એવો વિચાર કર્યો કે હું હાલતો ચાલતો રહીશ તો મારી માતાને દુ:ખ થશે. આમ વિચારી તેમણે હાલવું ચાલવું બંધ કર્યું; પરંતુ આથી તો **ત્રિશલાને** એવી શંકા ઉપસ્થિત થઈ કે એનો ગર્ભ કાં તો કોઈએ હરી લીધો છે, કાં તો એ નાશ પામ્યો છે કે અગર તો એ ગળી ગયો છે.

હવે પછીની બાકીની બધી કૃતિઓ અનાગમિક સાહિત્યમાંથી ઉદ્ધરાયેલી છે અને તે ભિન્ન ભિન્ન કર્તાઓએ રચેલી છે. આ પૈકી ચોથીથી અગ્યારમી કૃતિઓ [1]**પઉમચરિયમાંથી** ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે. પાઇય ભાષાના અભ્યાસમાં એ અનેરું સ્થાન ભોગવે છે, કેમકે એના ઉપર પાઇય ભાષાના રૂઢ બનેલા સંપૂર્ણ સંસ્કારો પડ્યા હોય એમ જણાતું નથી. એના કર્તા નાગેન્દ્રવંશદિનકર શ્રીરાહુસૂરિના પ્રશિષ્ય પૂર્વધર **શ્રીવિમલસૂરિ** છે. તેમણે [2]**વીરસંવત્** ૫૩૦માં એટલે કે ઇ. સ. ના પહેલા સૈકામાં એ **જૈન રામાયણ** રચ્યું છે, એમ એના અંતિમ પદ્ય ઉપરથી જણાય છે ખરું; તેમ છતાં કેટલાક વિદ્વાનો એ હકીકતને સાચી માનતા નથી. કેટલાક એને ઇ. સ. ના ત્રીજા સૈકાની કૃતિ ગણે છે અને કોઇક તો છેક એને ઇ. સ. ના સાતમા–આઠમા સૈકામાં રચાયેલું માને છે.[3]

---

૧ આ નામનું એક અપભ્રંશ કાવ્ય પણ છે અને તે **ભારતીય વિદ્યા** (વર્ષ ૧, અં. ૩, પૃ. ૨૫૭–૨૬૮)માં પ્રકાશિત થયેલું છે. એના કર્તાનું નામ **સ્વયંભૂ ચતુર્મુખ** છે.

૨ જૈન પરંપરા પ્રમાણે **શ્રીમહાવીરસ્વામી** ઇ. સ. પૂર્વે ૫૨૭ માં મોક્ષે ગયા.

૩ આના જિજ્ઞાસુએ "જૈનાચાર્ય શ્રી આત્માનંદ જન્મ શતાબ્દિ સ્મારક ગ્રંથ" માં છપાયેલ અને **શ્રીશાંતિલાલ છગનલાલ ઉપાધ્યાયે**

(૪), (૧૧) ચોથી કૃતિનો વિષય સુપ્રસિદ્ધ છે. એમાં **રામના લઘુ** બંધુ **લક્ષ્મણનું** મરણ થતાં એનું અંતઃપુર વિલાપ કરે છે એ હકીકત છે. એવી રીતે ૧૧ મી કૃતિમાં આ પ્રસંગને લગતો **રામનો** વિલાપ છે.

(૫) **પવનંજયની** પત્ની **અંજનાને** તેની સાસુ કલંકિત ગણી ઘરમાંથી કાઢી મૂકે છે ત્યારે તે પિયર જાય છે. ત્યાં પણ તેને સ્થાન ન મળતાં તે જંગલમાં જાય છે અને ત્યાં શોક કરે છે.

(૬)-(૧૦) **સગર** ચક્રવર્તી પોતાના ૬૦૦૦૦ પુત્રોનું મરણ સાંભળી રુદન કરે છે એ છઠ્ઠી કૃતિનો વિષય છે. સાતમીથી દશમી કૃતિના વિષયો **રામાયણ**માં વર્ણવાયેલા પ્રસિદ્ધ પ્રસંગો હોઈ એ વિષે ખાસ કહેવા જેવું કંઈ જણાતું નથી. એટલે હું અહીં નવમી કૃતિના સંતુલનની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી જણાતા ભાગ વિષે થોડોક ઊહાપોહ કરીશ.

સીતાનું હરણ થતાં **રામ** વિહ્વલ બને છે અને અરણ્યમાં એની શોધ કરે છે. તેઓ હાથીને અને ઝાડને એની ખબર પૂછે છે. ચક્રવાકી (ચકવી)ને સાંભળી તેઓ ત્યાં પણ તપાસ માટે જાય છે. જોઈ, જોઈ, આવ, આવ એમ પોતે બોલે છે અને તેનો પડઘો પડતાં તેઓ એનાથી મોહિત બને છે. આ પ્રમાણેનાં ભાવાર્થવાળાં **પઉમચરિય** (પ. ૪૪)માંથી જે ૫૭ માથી ૫૯ મા સુધીનાં પદ્યો તેમ જ ૬૪મું પદ્ય અપાયેલાં છે તે **વિક્રમોર્વશીય**(અં. ૪)ગત અમુક ભાગ સાથે સરખાવી શકાય તેમ છે; કેમકે એમાં **પુરૂરવ** રાજા **ઉર્વશી** લતારૂપ બનતાં તેની શોધમાં ફરે છે અને મોર, કોયલ, હંસ, ચકવી, હાથી, કૃષ્ણ મૃગ વગેરેને તેની ખબર પૂછે છે અને એક વેળા પડઘો સાંભળી મોહિત થાય છે. અહીં સંતુલનાર્થે હું એમાંથી નીચેનાં પદ્યો રજૂ કરું છું:—

"मदकलयुवतिशशिकला गजयूथप ! यूथिकाशबलकेशी ।
स्थिरयौवना स्थिता ते दूरालोके सुखालोका ॥ "

---

૧ મારો લખેલ મહાકવિ વિમલસૂરિ અને તેમનું રચેલું પઉમચરિયનામક લેખ (પૃ. ૧૧૫-૧૨૩) જોવો.

"रथाङ्ग नाम वियुतो रथाङ्गश्रोणिबिम्बया ।
अयं त्वां पृच्छति रथी मनोरथशतैर्वृतः ॥"
"सर्वक्षितिभृतां नाथ ! दृष्टा सर्वाङ्गसुन्दरी ।
रामा रम्ये वनान्तेऽस्मिन् मया विरहिता त्वया ॥"

૧૨મીથી ૧૬મી સુધીની કૃતિઓ **વસુદેવહિંડી** નામના પાઇય ભાષામાં રચાયેલા સુવિશાળ ગ્રંથમાંથી ઉદ્ધરેલી છે. એની રચના **શ્રીસંઘદાસ** ક્ષમાશ્રમણે શરૂ કરી હતી પણ તેની પૂર્ણાહુતિ **શ્રીધર્મસેનગણિમહત્તરને** હાથે થઇ હતી. કેટલાક એ **શ્રીસંઘદાસને પંચકલ્પમહાભાષ્યના** કર્તા તરીકે ઓળખાવે છે અને એમનો સમય લગભગ સાતમો સૈકો ગણાવે છે. અહીં ઉદ્ધરાયેલી કૃતિઓ તો **શ્રીસંઘદાસની** જ રચના છે.

(૧૨) આ કૃતિમાં માતા પોતાના પુત્રના વિરહને લઇને વિલાપ કરે છે.

(૧૩) પોતાના પુત્રની દીન અવસ્થા જોઇને **યશોમતિને** પોતાના પતિનો વૈભવ યાદ આવે છે અને એને અનુલક્ષ્યીને એ શોક કરે છે.

(૧૪) વેશ્યાગામી **ધમ્મિલ** દરિદ્ર બની પોતાને ઘેર આવે છે અને માતાપિતાનું મરણ જાણી શોક કરે છે.

(૧૫) **રામને** વનવાસ મોકલવા માટેનો **કૈકેયીનો** આગ્રહ જોઇ **દશરથ** ખેદ કરે છે, અને **રામને** વનમાં ગયેલા જાણી **ભરત** શોકાતુર બને છે.

(૧૬) રાજકન્યા **વેગવતી** પોતાના પતિનો પત્તો ન લાગવાથી વ્યાકુળ બને છે. તે સમયે તેને તેના સસરા તેણે સિદ્ધ કરેલી વિદ્યાનું સ્મરણ કરવાનું કહે છે. તે તેમ કરી પોતાના પતિના સમાચાર જાણે છે અને આગળ ઉપર પોતાના પતિનો અરણ્યમાં સમાગમ થતાં તે શોકાતુર બની વિલાપ કરે છે.

૧૭ થી ૨૦ મી સુધીની કૃતિઓ **શ્રીયાકિની મહત્તરાના ધર્મસૂનુ**

તરીકે સુપ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્ય [1]શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત **સમરાઇચ્ચકહા**માંથી ઉદ્ધરાયેલી છે. આ સૂરિના સમય વિષે મતભેદ જોવાય છે. કેટલાકનું માનવું એ છે કે તેઓ વિ. સં. ૫૩૫માં સ્વર્ગે સંચર્યા તો કેટલાક એમ કહે છે કે વિ. સં. ૫૮૫માં એ બનાવ બન્યો. વળી કેટલાક વિદ્વાનો વિ. સં. ૭૫૭–૮૨૭ ને એમના સત્તાસમય તરીકે નિર્દેશે છે.[2]

(૧૭) **રત્નવતી** પોતાના પતિના મરણના સમાચાર સાંભળે છે ને રુદન કરે છે.

(૧૮) **ધનશ્રી** પોતાના પતિને સમુદ્રમાં નાંખી દઈ કૃત્રિમ વિલાપ કરે છે.

(૧૯) **પુરંદર ભટ્ટ**ને ઝેર અપાતાં તેની મરણતોલ સ્થિતિ થાય છે. એ સમયે તેના ઘરમાં આક્રંદ થાય છે તે સાંભળી સાંનો રાજા પોતાના પુત્રને એનું કારણ પૂછે છે અને તે તેને કહે છે.

(૨૦) **શાંતિમતી** પોતાના પતિથી વિયોગિત બન્યા પછી એક વેળા નાગવલ્લીથી અશોકના ઝાડને વીંટળાયેલું જુએ છે અને એથી એને એના પતિનું સ્મરણ તાજું થાય છે એટલે એ વિલાપ કરે છે.

૨૧ માથી ૨૫ મા સુધીની કૃતિઓ **સુરસુંદરીચરિય**માંથી ઉદ્ધરાયેલી છે. એના કર્તાનું નામ શ્રી**ધનેશ્વર**સૂરિ છે અને તેમણે આ કૃતિ વિ. સં. ૧૦૯૫ માં રચી છે. આ કૃતિઓના સંબંધમાં ખાસ કંઇ કહેવા જેવું નથી.

૨૬ માથી ૩૨ મી સુધીની કૃતિઓ. શ્રી**નેમિચંદ્ર**સૂરિએ વિ. સં. ૧૧૨૯માં રચેલી **ઉત્તરજ્ઝયણસુત્ત**ની વૃત્તિમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૨૬) આ 'હુંડા' અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલા ૨૪ તીર્થંકરો પૈકી ૨૩મા તીર્થંકર પુરુષાદાનીય શ્રી**પાર્શ્વનાથ**નું નિર્વાણ થતાં સૌધર્મ

---

૧ આ સૂરિએ **આવસ્સય**ની ટીકા (પૃ. ૫૮૩)માં **ધમ્મિલહિણ્ડી**નો નિર્દેશ કર્યો છે.

૨ જુઓ **અનેકાન્તજયપતાકા** (સ્વોપજ્ઞ ટીકા અને વિવરણથી વિભૂષિત)ની મારી અંગ્રેજીમાં લખાયેલી પ્રસ્તાવના (પૃ. ૩૨-૩૫).

દેવલોકના ઇન્દ્ર શક્રે વિલાપ કર્યો એમ આ કૃતિમાં પ્રતિપાદન કરાયું છે. એનાં પહેલાં અને ત્રીજાં પદ્યોની છાયા સંસ્કૃત ખંડમાં અપાયેલી ૪૨મી કૃતિગત આદ્ય બે પદ્યોમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

(૨૭) **જરાકુમાર** એ **કૃષ્ણ** વાસુદેવના મોટા ભાઇ થાય છે. શ્રી**નેમિનાથ** પાસેથી એમણે એમ સાંભળ્યું કે એમને હાથે કૃષ્ણનું મરણ થનાર છે. આથી એવો પ્રસંગ ન ઉપસ્થિત થાય તે માટે તેઓ વનવાસી બન્યા. એવામાં એક વેળા ભૂલથી કૃષ્ણને હરણ સમજી તેઓ બાણ મારે છે, પરંતુ પાછળથી સાચી સ્થિતિનું ભાન થતાં તેઓ વિલાપ કરે છે.

(૨૮) કૃષ્ણને નિશ્ચેષ્ટ જોઇને **બલરામ** વિલાપ કરે છે.

(૨૯) ચારિત્રથી પતિત થઇ વિષયસુખમાં આસક્ત બનેલા **અરણિક** પોતાની સાધ્વી માતાની દુર્દશા જોઈ પશ્ચાતાપ કરે છે.

(૩૦) આ કૃતિમાં **પ્રભાવતી** રાણીના પુત્ર **મહાબલનો** અધિકાર છે. પહેલી કૃતિમાં નિર્દેશાયેલ વિષય સાથે એનું સામ્ય છે. વિશેષમાં એની શબ્દરચના **નાયાધમ્મકહા**ગત ઉક્ખિત્ત ણાએ નામના અજ્ઝયણની સાથે મળતી આવે છે.

(૩૧) જૈનોના બાવીસમા તીર્થંકર શ્રી**નેમિનાથ** પશુઓનો પોકાર સાંભળી તોરણેથી પાછા ફરે છે. એ પ્રસંગે **રાજીમતી** વગેરે વિલાપ કરે છે.

(૩૨) આ કૃતિનો વિષય એ છઠ્ઠી કૃતિમાં દર્શાવાયેલા વિષયથી અભિન્ન છે.

૩૩ માથી ૪૭ મી સુધીની કૃતિઓ શ્રીગુણચન્દ્રગણિએ વિ. સં. ૧૧૩૯ માં રચેલા **મહાવીરચરિય**માંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

શ્રીમહાવીરસ્વામી એક વેળા પૂર્વ ભવમાં **વિશ્વનંદી** રાજાના પુત્ર તરીકે જન્મ્યા હતા. એ ભવમાં તેમનું અપમાન થતાં તેમણે પિતાની અનુજ્ઞા મેળવ્યા વિના દીક્ષા લીધી. એની ખબર પડતાં તેમને તેમના પિતા ઠપકો આપે છે.

(૩૪) આ કૃતિના સંબંધમાં ખાસ કંઈ કહેવા જેવું નથી.

(૩૫) આ કૃતિ વિષયની દૃષ્ટિએ ત્રીજી સાથે મળતી આવે છે.

(૩૬), (૪૧) **નંદિવર્ધન** એ **શ્રીમહાવીરસ્વામી**ના મોટા ભાઇ થાય છે. માતાપિતાનો સ્વર્ગવાસ થયા બાદ **શ્રીમહાવીરસ્વામી** દીક્ષા લેવા માટે **નંદિવર્ધન**ની અનુજ્ઞા માગે છે. તે પ્રસંગે **નંદિવર્ધન** વગેરે શોકાતુર બને છે. ૪૧ મી કૃતિમાં પણ આ વિષય દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

(૩૭) **વૈશ્યાયનપુત્ર** એક વેળા વેશ્યાને ત્યાં જાય છે. તે વેળા દૈવવશાત્ ભ્રષ્ટ બનેલી એની માતા એ જ વેશ્યાના ઘરમાં હોય છે. તે એને પોતાના પુત્ર તરીકે ઓળખે છે અને વિલાપ કરે છે.

(૩૮) **શ્રીમહાવીરસ્વામી** એક વેળા અભિગ્રહ ધારણ કરે છે. તે સમયે એમને લગભગ છ મહિના સુધી યોગ્ય આહાર મળતો નથી, જોકે તેઓ ભિક્ષા માટે તો સદા સંચરે છે. એમને ભિક્ષા ગ્રહણ કર્યા વિના પાછા ફરતાં જોઇને લોકો ખેદ કરે છે.

(૩૯) રાજકુમારી **ચંદના** એક વેળા રાજ્યસમૃદ્ધિથી ભ્રષ્ટ બની **ધનાવહ** શેઠને ત્યાં રહી હતી. તેવામાં એ શેઠની સ્ત્રી **મૂલા** એને એક સ્થળે બેડી પહેરાવી પૂરે છે. શેઠને એ સ્થળની જાણ થતાં શેઠ એને બહાર કાઢે છે અને અડદના બાકલા ખાવા આપે છે. એ પ્રસંગે **ચંદના** પોતાની દુર્દશાને અંગે વિલાપ કરે છે.

(૪૦) મરણ થતાં પોતે નરકે જશે એ વાત **શ્રેણિક** રાજા **શ્રીમહાવીરસ્વામી** પાસેથી સાંભળી શોકાતુર થાય છે.

(૪૨) ઉપર્યુક્ત **ચંદના**ની માતા રાણી **ધારિણી** પોતાના શીલનો ઉચ્છેદ થવાનો પ્રસંગ જોઈ વિહ્વલ બને છે અને ચિંતામાં ને ચિંતામાં મરણને શરણ થાય છે.

(૪૩) **શક્ર** ઇન્દ્રે એક વેળા **શ્રીમહાવીરસ્વામી**ની દેવસભામાં પ્રશંસા કરી. તે ત્યાં હાજર રહેલા **સંગમ** દેવે સાંભળી. તેને એ અતિશયોક્તિ ભરી લાગતાં તેણે **શ્રીમહાવીરસ્વામી**ને છ મહિના

સુધી ઉપસર્ગો કર્યા. પછી **સંગમ** દેવલોકમાં પાછો ફરતાં **શક્ર** એને જોઈ શોકાતુર બને છે અને એને એ સ્વર્ગમાંથી કાઢી મૂકે છે.

(૪૪)–(૪૭) આ કૃતિઓનો વિષય સ્ફુટ છે એટલે અહીં એ સંબંધમાં કશો ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર જણાતી નથી.

૪૮માથી પરમા સુધીની કૃતિઓ મલધારી **શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિએ** વિ. સં. ૧૧૬૪ ની પૂર્વે રચેલી **પુષ્પમાલાની** સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિમાંથી અત્ર રજુ કરાયેલી છે.

(૪૮) આ કૃતિનો વિષય એ જ બીજી કૃતિનો વિષય છે.

(૪૯) **વિજય** નામનો રાજા એક વેળા ઉદ્યાનમાં ક્રીડા કરવા માટે પોતાની પત્ની **સુતારા** સાથે જાય છે. એ પ્રસંગે કોઇક વિદ્યાધર કૃત્રિમ **સુતારા** બનાવે છે અને ખરી **સુતારાનું** હરણ કરી તેને સ્થાને એને સ્થાપે છે. એ વેળા કોઇ કુર્કુટસર્પ એ કૃત્રિમ **સુતારાને** ડસે છે અને એથી એનું મરણ થાય છે. રાજા તો એ **સુતારાને** સાચી માની વિલાપ કરે છે.

(૫૦) **નાગદત્તના** ઉપર ચોરીનો ખોટો આક્ષેપ મૂકાય છે અને પછી એને વધસ્થાને લઇ જવાય છે. એ જોઇ નગરના લોકો અને એને પરણવા ઇચ્છતી **નાગવસુ** વિલાપ કરે છે.

(૫૧) આ કૃતિનો વિષય પ્રસિદ્ધ છે.

(૫૨) આ કૃતિનો વિષય ૨૯ મી કૃતિમાં પ્રતિપાદિત થયેલા વિષયથી અભિન્ન છે.

૫૩ મીથી ૫૮ મા સુધીની કૃતિઓ મલધારી **શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિએ** વિ. સં. ૧૧૭૦માં રચેલી **ભવભાવણાની** વૃત્તિમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૫૩) **સૌભાગ્યમંજરીને** ઇષ્ટ પતિની પ્રાપ્તિ થવાને બદલે અન્યની પ્રાપ્તિ થતાં તે ખેદ કરે છે.

(૫૪) **દેવકી** કૃષ્ણના જન્મસમયે પોતાના પતિ **વસુદેવને** પોતાની દુર્દશાનો નિર્દેશ કરતાં કહે છે કે મારા બીજા પુત્રોને તમે

કંસથી ન બચાવ્યા, પરંતુ હવે આને તો જરૂર બચાવજો. એ સાંભળી **વસુદેવ** તેમ કરવા તત્પર બને છે.

(૫૫–૫૭) આ કૃતિઓના વિષય અનુક્રમે ૩૧ મી, ૨૮ મી અને ૩૧ મી કૃતિઓમાં જોવાય છે.

(૫૮) **દ્વૈપાયન** ઋષિ દ્વારિકા નગરી બાળવાનું નિદાન કરી મૃત્યુ પામી 'અગ્નિકુમાર'નિકાયના દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે. અવધિજ્ઞાનથી પૂર્વ ભવ જાણી તે એ નગરી બાળવા માટે મર્ત્ય-લોકમાં આવે છે. નગરીને બળતી જોઈ ત્યાંના લોકો આક્રંદ કરે છે.

(૫૯) નરકના જીવોને સ્વકૃત, પરકૃત અને ક્ષેત્રજન્ય એમ ત્રણ પ્રકારની વેદના ભોગવવી પડે છે એમ જૈન શાસ્ત્રોનું કહેવું છે. પર-કૃત વેદના તરીકે પંદર પ્રકારના પરમાધાર્મિક દેવો નરકના જીવોને અનેકવિધ પરિતાપ પમાડે છે તેનું અહીં આબેહૂબ વર્ણન કરાયેલું છે. સંતુલનાર્થે **સૂયગડની** નિજ્જુત્તિ (શ્લો. ૬૬–૮૨) જોવી.

૬૦ માથી ૬૬ માં સુધીની કૃતિઓ શ્રી**મુનિચન્દ્રસૂરિએ** વિ. સં. ૧૧૭૪ માં રચેલી ઉવ**એસપય**ની વૃત્તિમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૬૦) **નંદ** પોતાની પત્ની **સુન્દરી** તૃષાતુર બનતાં પાણી લેવા જાય છે. ત્યાં એ **નંદને** કોઇ હિંસક પ્રાણી ખાઈ જાય છે. એ જાણી **સુન્દરી** વિલાપ કરે છે.

(૬૧) ઉપર્યુક્ત **નંદ** અને **સુન્દરી** એક વેળા વહાણમાં બેસીને જતાં હતાં તેવામાં એ વહાણનો નાશ થાય છે, પરંતુ સદ્‌ભાગ્યે બનેને તરવા માટે સાધનરૂપ થઈ પડે તેવું એકેક પાટિયું મળે છે. તેના આધારે તરીને તેઓ એક બંદરમાં ભેગાં થાય છે અને એ સમયે **સુન્દરી** રુદન કરે છે, અને **નન્દ** એને આશ્વાસન આપે છે.

(૬૨) **લોચન** નામનો કોઇ વાણિયો **ઋદ્ધિસુન્દરી** નામની કોઇ એક સતી તરફ કુદષ્ટિથી જુએ છે અને મોહમૂઢ બની એના પતિને દરિયામાં નાંખી દે છે. આગળ જતાં એ વાણિયો દુઃખી થાય છે ત્યારે તે જ સતી તેને સહાય કરે છે. એ ઉપરથી એ વાણિયો પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

(૬૩) **ગુણસુન્દરી** પોતાના શીલના રક્ષણાર્થે કૃત્રિમ આક્રન્દ કરે છે.

(૬૪) **કલાવતી** રાણીને અસતી માની એનો પતિ **શંખ** રાજા એનો ત્યાગ કરે છે, પરંતુ એ કાર્ય અવિચારિતપણે થયું છે એવું ભાન થતાં એ રાજા અને એનો પરિવાર વિલાપ કરે છે.

(૬૫) આ કૃતિનો વિષય પહેલી કૃતિ સાથે તેમ જ ૩૦મીની સાથે મળતો આવે છે.

(૬૬) **નિષ્કરુણ** નામનો સેનાપતિ ઉપર્યુક્ત **કલાવતીને** **શંખ** રાજાની આજ્ઞા અનુસાર જંગલમાં મૂકી આવવા માટે લઈ જાય છે. એનો ત્યાં ત્યાગ કરતી વખતે એ **કલાવતી**ની સ્થિતિ જોઈને એ **નિષ્કરુણને** કરુણા ઉપજે છે અને **કલાવતી** વિલાપ કરે છે.

(૬૭) આ એક અખંડિત કૃતિ છે. એની રચના સુપ્રસિદ્ધ વાદી **દેવસૂરિને** હાથે એમના ગુરુ **શ્રીમુનિચન્દ્ર**સૂરિનો વિ. સં. ૧૧૭૮માં સ્વર્ગવાસ થયા બાદ થઈ છે. એમાં એમણે એમના ગુરુનું ટૂંકમાં જીવનચરિત્ર આલેખ્યું છે. વિશેષમાં એમના ગુણાનુવાદ તરીકે તેમણે એમની જ્ઞાનસમૃદ્ધિ ઇત્યાદિનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૬૮ મીથી ૭૬ મી સુધીની કૃતિઓ **શ્રીલક્ષ્મણ**ગણિએ વિ. સં. ૧૧૯૯માં રચેલા **સુપાસનાહચરિય**માંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૬૮) આ અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલા જૈનોના સાતમા તીર્થંકર **શ્રીસુપાર્શ્વનાથનું** નિર્વાણ થતાં ૬૪ ઇન્દ્રો વિલાપ કરે છે. વિષયની સમાનતાની દૃષ્ટિએ આ કૃતિ ૨૬ મી સાથે સરખાવી શકાય.

(૬૯) **વિસદ્ધ** પોતાના પૂર્વ ભવના મિત્ર **નિસદ્ધ**ની દિવ્ય સંપત્તિ જોઈ શોકાતુર બને છે.

(૭૦) રાજપુત્ર **ધનકુમાર**ના પિતા દીક્ષા લેવા માટે તૈયાર થતાં એ પુત્ર તેમ ન કરવા તેમના કાલાવાલા કરે છે.

(૭૧) કોઇ ખેચર કૃત્રિમ સ્ત્રી બનાવી તેને **કુરુચંદ્ર** રાજાને સોંપે છે. કાલાન્તરે એ ખેચર મરી ગયો હોય તેવો એ સ્ત્રી આગળ

એ દેખાવ કરે છે. એ ઉપરથી એ સ્ત્રી રુદન કરે છે અને અંતમાં કાષ્ઠભક્ષણ કરે છે.

(૭૨) **વિજય** રાજા પોતાની પત્નીનું મરણ થતાં વિલાપ કરે છે.

(૭૩) **રત્નચૂડ** રાજા એક રીતે અનિત્ય ભાવના ભાવે છે અને તેમ કરતાં પ્રત્યેકબુદ્ધ બને છે. દીક્ષા લેવાનો એનો મનોરથ જાણી કોઈ દેવ એને એ વખતે મુનિવેષ આપે છે. સવારના એ વેષમાં સજ્જ થઈ એ રાજર્ષિ મહેલની બહાર નીકળે છે તે વખતે એમનું અંતઃપુર વિલાપ કરે છે,

(૭૪) મહાસતી **ધનશ્રી**ના ઉપર એની સપત્ની આળ ચડાવે છે. એને સાચું માની એનો પતિ **વિમલ** એનો ત્યાગ કરે છે. એ વખતે એ સતી વિલાપ કરે છે.

(૭૫) **રાષ્ટ્રકૂટ**ની પત્નીને વાઘ ખાઈ જાય છે. એ જાણી એ વિહ્વલ બની અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે છે.

(૭૬) કોઈ દેવ વિષયાસક્ત બનેલા **નલ** રાજાને પ્રતિબોધ પમાડવા માટે બટુકનું રૂપ ધારણ કરી મનુષ્ય–લોકમાં આવે છે અને જલપ્રલયનો દેખાવ કરે છે. એ સમયે નગરના લોકો અને એ રાજા પણ એ જોઈ આક્રંદ કરે છે.

૭૭ મીથી ૮૪મી સુધીની કૃતિઓ શ્રી**સોમપ્રભ**સૂરિએ વિ. સં. ૧૨૪૧માં રચેલા **કુમારવાલપડિબોહ**માંથી ઉદ્ધૃત કરેલી છે.

(૭૭) એક વેળા કોઈ વેશ્યા **કૃતપુણ્ય** નિર્ધન બનતાં તેને કાઢી મૂકે છે. ત્યારે તે પોતાને ઘેર જાય છે. ત્યાં માતાપિતાનાં મરણના સમાચાર જાણી તે શોક કરે છે.

(૭૮) **નલ** રાજા **દમયન્તી**નો ત્યાગ કરે છે. તે પ્રસંગે એ સતી વિલાપ કરે છે. આ અધિકાર સંસ્કૃત ખંડની ૩૨ મી કૃતિમાં પણ જોવાય છે.

(૭૯) આ વિષય ૪૨ મી કૃતિના વિષયથી અભિન્ન છે.

(૮૦) આ વિષય ૨૭મી કૃતિમાં ચર્ચાયેલો છે.

(૮૧) કોઇ એક વિદ્યાધરી પોતાના પતિનાં અંગોપાંગોને આકાશમાંથી ભૂમિ ઉપર પડેલાં જોઇ શોકાતુર બને છે.

(૮૨) કૃષ્ણ વાસુદેવની પત્ની **રુક્મિણી** પોતાના તરતના જન્મેલા પુત્રનું હરણ થયેલું જોઈ વિલાપ કરે છે.

(૮૩) નટની પુત્રીને પરણવા ઇચ્છતાં રાજપુત્ર **ઇલાપુત્રને** એના પિતા ઉપદેશ આપે છે.

(૮૪) એક નગરમાં ઉપર્યુક્ત **ઇલાપુત્ર** જાય છે. ત્યાંના રાજાની આગળ એ પોતાની કળા દેખાડે છે. તે વખતે ઉપર્યુક્ત નટની પુત્રીને લિધે આસક્ત બનેલો રાજા એ **ઇલાપુત્રનું** મરણ ઇચ્છી તેની પાસે એકનો એક દુષ્કર ખેલ વારંવાર કરાવે છે. રાજાનો મલિન ભાવ જાણી **ઇલાપુત્ર** ખેદ કરે છે.

૮૫મી કૃતિ શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિકૃત **સડ્ઢદિણકિચ્ચની** વૃત્તિમાંથી ઉદ્ધ-રાયેલી છે. એ સૂરિ વિ. સં. ૧૩૨૭માં સ્વર્ગે ગયા.

(૮૫) આ કૃતિનો વિષય ૧ લી, ૩૦ મી અને ૬૫ મી કૃતિના વિષયને મળતા આવે છે.

પાઇય ખંડમાં આ પ્રમાણે જે કૃતિઓ અપાયેલી છે તે મુખ્ય વિષયની દૃષ્ટિએ મહત્ત્વની છે, એટલું જ નહિ પણ બીજી પણ કેટલીક રીતે તે ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે; કેમકે તે અન્યાન્ય વિષયના ઉપર પણ પ્રકાશ પાડે છે. આ હકીકત આપણે સૌથી પ્રથમ વ્યાકરણને અનુલક્ષ્યીને વિચારીશું.

ક્રિયાતિપત્ત્યર્થના પ્રયોગો—પાઇય સાહિત્યમાં જે [1]**ક્રિયાતિપત્ત્યર્થના** પ્રયોગો ભાગ્યે જોવાય છે[2] તેનાં પાંચેક ઉદાહરણો તો આ ખંડ પણ પૂરાં પાડે છે. આ રહ્યાં એ ઉદાહરણો:—

---

૧ આ અર્થ **ક્રિયાની અતિપત્તિ** એટલે કે **નિષ્ફલતા** સૂચવે છે. એક કામના ઉપર બીજા કામનો આધાર હોય તેવી પરિસ્થિતિમાં પ્રથમ કાર્ય ન બને એટલે બીજું પણ ન બને, એ આ અર્થ સૂચવે છે.

૨ વિચારો **દસવેયાલિયસુત્તની** પહેલી ચૂલાનું નિમ્નલિખિત નવમું પદ્ય:—

“ अज्ज आहं गणी होन्तो भावियप्पा बहुस्सुओ ।
जइ हं रमन्तो परियाए सामण्णे जिणदेसिए ॥९॥”

(१) "जइ ते पिया जीवंतो तुमं वा ईसत्थसत्थकुसलो होंतो तो न एस एरिससिरीए भायणं होंतो "– પૃ૦ ૨૩

(२) "जइ तइया मण-वल्लह ! पाण-च्चाओ मए कओ होंतो ।
ता किं एरिस-गरु-आवईए तं नाह ! निवडंतो ॥"–પૃ૦ ૩૩

(३) ' जइ गब्भाओ पडंता, बालत्ते वावि जइ मया होंता ।
ता किं मज्झ निमित्ते होज्ज इमा आवया तुज्झ ? ॥"–પૃ૦ ૩૩

(४) 'जइ पुव्वं चिय पावेहिं तेहिं चोरेहिं विणिहया हुंता ।
ता किं असच्चमविगोवणिज्जमिममज्ज पेच्छेज्जा ? ॥"-પૃ૦ ૫૯

(૫ ६) "अन्नं च तह च्चिय खलियसीलविहवस्स तुज्झ मरणं पि ।
जइ होज्ज, तओ निरयाणलंमि अवसोऽवि पच्चंतो ॥
विबुहाण सोयणिज्जो हुंतो ....।"–પૃ૦ ૮૧

આ પૈકી ત્રીજા અને ચોથા ઉદાહરણમાં વર્તમાન કૃદંતના નારીજાતિનાં રૂપો જોવાય છે એટલે સર્વ પુરુષ અને સર્વ વચનનાં ક્રિયાતિપત્ત્યર્થના પ્રત્યયો તરીકે न्तो અને माणोनो ઉલ્લેખ જે કેટલાંક પુસ્તકમાં જોવાય છે તે વાસ્તવિક હોવા વિષે શંકા ઉદ્ભવે છે. અત્ર એ ઉમેરીશ કે શ્રીચતુરભાઇ **પુરુષોત્તમદાસ પટેલે જુની ગુજરાતી ભાષા** (પૃ. ૨૮૪)માં સૂચવ્યું છે કે "પ્રાકૃતમાં આ અર્થ વિધ્યર્થના પ્રત્યયો एज–ज्जा લાગી બનતો (સિ. હે. સૂત્ર ૮–૩–૧૭૯). આ ઉપરાંત વર્તમાન કૃદંતના વિકારી રૂપ પણ વપરાતાં. અપભ્રંશ કાળ સુધી વર્તમાન કૃદંતને જાતિવાચક પ્રત્યય લાગતા. જૂની ગુજરાતીમાં જાતિવાચક પ્રત્યય વપરાતા બંધ થઈ અવિકૃત વર્તમાન કૃદંત વપરાવા લાગ્યું."

સતિ સપ્તમી—જેને આપણે સંસ્કૃતમાં 'સતિ સપ્તમી' અને અંગ્રેજીમાં 'Locative absolute' કહીએ છીએ અને જેને

આપણે પાઇયમાં સમાણે સત્તમી' કહી શકીએ તેવા પ્રયોગો પણ આ પાઇય ખંડમાં ઉપલબ્ધ થાય છે. એનાં કેટલાંક ઉદાહરણ નીચે મુજબ છેઃ—

(૧) 'अम्हेहिं कालगएहिं समाणेहिं परिणयवये वड्डियकुल-वंसतंतुकज्जंमि निरयवकंखे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइहिसि"—पृ. २

(२) "तुज्झेहिं अब्भणुन्नाणे समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए"—पृ. २

(३) किं एत्थ कुणइ ताओ, किं व पई किं व बंधवजणो मे ।
दुक्कयं अणुहवियव्वे संपइ य उवट्ठिए कम्मे ॥८९॥"—पृ. १३

ગુજરાતી પ્રયોગોનું સામ્ય—૫૦મા પૃષ્ઠમાં हरी कहं दाविस्सइ... मुहं" એ પ્રયોગ 'મોઢું કેમ બતાવશે, એ ગુજરાતી પ્રયોગનું સ્મરણ કરાવે છે. એવી રીતે ૧૦૦મા પૃષ્ઠગત "पप्पडपिट्ठं" આજે પણ ગુજરાતીમાં 'પાપડનું પીઠું' એમ બોલાય છે તેનું મૂળ દર્શાવે છે. વિશેષમાં ૧૪૫મા પૃષ્ઠગત "मसिकुच्चओ दिन्नो" એ પ્રયોગ 'મોઢે મેસનો કૂચડો ફેરવ્યો' એ પ્રયોગની ઝાંખી કરાવે છે.

હ્રસ્વ 'એ' અને 'ઓ'—જેમ લૅટિન અને ગ્રીક ભાષામાં 'એ' અને 'ઓ'નાં હ્રસ્વ ઉચ્ચારણો જોવાય છે તેમ પાઇયમાં પણ જોવાય છે.[૧] આવાં કેટલાંક ઉદાહરણો આપણે આ પાઇય ખંડમાંથી મળી આવે છે. જેમકે ૧૦મા પૃષ્ઠમાં तण्हाएँમાં ને छुहाएँમાં, ૧૩મા પૃષ્ઠમાં घोराडवीएँમાં, તેમ જ ૧૪મા પૃષ્ઠમાં पावाएँ-માં અને अइनिग्घिणाएँમાં 'એ'નું હ્રસ્વ ઉચ્ચારણ છે. એવી રીતે

---

૧ "પ્રાકૃતમાં હ્રસ્વ ઉચ્ચાર (ए ने ओ ના) દ્રાવિડમાંથી આવ્યા છે, પણ દ્રાવિડમાં છે તેમ તેને માટે જુદા અક્ષર નથી."

—ગુજરાતી ભાષાનું બૃહદ્ વ્યાકરણ (પૃ. ૬૯)

૫૯ મા પૃષ્ઠગત इमाओं માં અને ૮૮માં પૃષ્ઠગત तओंमां 'ઓ'નું હ્રસ્વ ઉચ્ચારણ છે.

તદ્ધિત—સંસ્કૃતમાં તદ્ધિતનો પ્રત્યય क છે તેમ પાઇયમાં य છે. એના ઉદાહરણ તરીકે બીજા પૃષ્ઠગત हिययथानंदि અને गमणयाए, ૧૦મા પૃષ્ઠગત नियथस्स અને ૭૬મા પૃષ્ઠગત तयनो નિર્દેશ થઇ શકે. જો गमणयाएમાં મૂળ શબ્દ તરીકે गमणના ભાવવાચક રૂપ તરીકે ગણી શકાય તેવા गमणया શબ્દની વિવક્ષા કરાય તો गमणयाएने એનું સાતમીનું એકવચનનું રૂપ ગણવું જોઇએ.

ચ્વિ રૂપો—અભૂતતદ્‌ભાવ દર્શાવવા માટે જેમ સંસ્કૃતમાં 'ચ્વિ' રૂપો વપરાય છે તેમ પાઇયમાં પણ એવાં રૂપો જોવાય છે. આ પ્રસ્તુત ખંડમાં પણ એવાં કેટલાંક રૂપો છે. જેમકે પૃ. ૩૯ગત तिपयाहिणीकाऊण, પૃ. ૫૧ગત मानरासीभूया, પૃ. ૫૨ગત आउलीहूया, પૃ. ૧૦૯ગત आमन्नीभूयसुयपमवा અને પૃ. ૧૨૧ગત सत्थीकयाइं.

વિલક્ષણ રૂપો—બીજા પૃષ્ઠમાં खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी" એવી જે પંક્તિ છે તેમાં अम्मापियरो એ अम्मापियरનું બીજી વિભક્તિના બહુવચનનું વિલક્ષણ રૂપ છે. એવી રીતે वयासी એ वय् ધાતુનું ભૂતકાળનું અનિયમિત રૂપ છે—આર્ષ રૂપ છે.

બીજા પૃષ્ઠમાં गमणयाए એવો જે પ્રયોગ છે તે **આયાર** વગેરે પ્રાચીન આગમોમાં ચતુર્થીના એકવચનના आए પ્રત્યયવાળાં રૂપોનું સ્મરણ કરાવે છે. આ आएને બદલે અન્યત્ર ક્વચિત્ आते અને आइनो પણ પ્રયોગ જોવાય છે. સંસ્કૃતમાં તો એને બદલે आय છે.

૧૦મા, ૧૧મા, ૧૨મા અને ૧૬મા પૃષ્ઠમાં અનુક્રમે विविह-दुकूलकारीणं, दुद्दवेरीणं, मत्तहत्थीणं અને हत्थीणं એમ પ્રયોગ જોવાય છે. ઉપલક દૃષ્ટિએ આ ચારે છઠ્ઠીનાં બહુવચનનાં રૂપ હોય એમ લાગે છે, પણ અહીં તો એ તૃતીયાનાં એકવચનનાં રૂપ સમજવાનાં છે. વ્યાકરણદૃષ્ટિએ આ કેવી રીતે સંગત ગણાય તે જાણવું બાકી રહે

છે. બાકી આવાં વિલક્ષણ રૂપો **પઉમચરિય**માં જોવાય છે અને એ એક રીતે એની પ્રાચીનતા પૂરવાર કરે છે.

૯૧મા પૃષ્ઠમાં देवइंના બીજી વિભક્તિના એકવચનના અર્થમાં देवइं ને બદલે देवइનો પ્રયોગ છે, એટલે કે વિભક્તિનો પ્રત્યય લગાડાયો નથી—વિભક્તિના પ્રત્યયનો લોપ થયેલો છે કે જેવી ઘટના આપણે **દસવેયાલિય** વગેરે આગમોમાં જોઇએ છીએ.

૧૧૦મા અને ૧૧૩મા પૃષ્ઠમાં જે मइमं (સં. मतिमान्) રૂપ છે તે સામાન્ય રીતે અનિયમિત ગણાય છે.

૪૫મા પૃષ્ઠમાં विप्पतोगं એવું રૂપ નજરે પડે છે. સામાન્ય રીતે विप्पओगं એમ હોવું જોઇએ; પરંતુ "क-ग-च-ज-त-द-प-य-वां प्रायो लुक्" એ **સિદ્ધહેમચન્દ્ર**ના ૮–૧–૧૭૭ના સૂત્ર પ્રમાણે य નો લોપ થયા બાદ अને બદલે त થયો છે.

ભવિષ્યકાળના ત્રીજા પુરુષના એકવચનના વિવિધ પ્રત્યયો પૈકી એક પ્રત્યય हिइ છે. તેમ છતાં એને બદલે કેટલીક વાર ही વપરાય છે. એનાં પણ ઉદાહરણો આ પાઇય ખંડમાં મળી આવે છે. જેમકે ६૪મા પૃષ્ઠ(શ્લો. ૭)ગત घरिही, ૧૨૪મા પૃષ્ઠગત શ્લો. ૫૨ માં पलोएही અને શ્લો. ૫૩ માં उल्लसिही અને ૧૪૪મા પૃષ્ઠગત काही.

જેમ इयाणिं, कहं, नूणं, सइं અને सद्धिं ને બદલે इयाणि, कह, नूण, सइ અને सद्धि શબ્દ વપરાય છે તેમ एवं ને બદલે एव પણ વપરાય છે. એ હકીકત ૧૫મા પૃષ્ઠગત 'एव मणिओ'થી શરૂ થનારું ૫૧ મું પદ્ય સમર્થિત કરે છે.

अलाहि—अलं ના અર્થમાં अलाहि શબ્દ પણ પાઇયમાં વપરાય છે. એવો એક પ્રયોગ પૃ. ૫માં નજરે પડે છે.

૧૩૩મા પૃષ્ઠમાં ૬૦મા પદ્યમાં आ विवाहाओ એવો જે પ્રયોગ છે તે સંસ્કૃતમાં એ જાતના મર્યાદાસૂચક પ્રયોગોનું સ્મરણ કરાવે છે.

૬૫મા પૃષ્ઠમાં सुरपुरीहिंतो અને ૮૪ મા પૃષ્ઠમાંના આદ્ય પદ્યમાં करुणाइ એ રૂપો તે તે જાતના વિરલ પ્રયોગોનાં ઉદાહરણરૂપ છે.

इत्था એ ભૂતકાળના ત્રીજા પુરુષના એકવચનનો પ્રત્યય છે એમ ૮મા પૃષ્ઠગત समुप्पज्जित्था એ ભૂતકાળના ત્રીજા પુરુષના એકવચનના રૂપ ઉપરથી જણાય છે, જ્યારે ૭મા પૃષ્ઠગત अणुमन्नित्था તેમ જ ૧૪૯મા પૃષ્ઠગત मण्णित्था રૂપ વિચારતાં એ ભૂતકાળના ત્રીજા પુરુષના બહુવચનનો પણ પ્રત્યય છે. એમ જણાય છે. આ ઉપરથી इत्था એ ભૂતકાળના ત્રીજા પુરુષના બંને વચનનો પ્રત્યય છે એ વાત સિદ્ધ થાય છે.

૧૩૨મા પૃષ્ઠમાં मणिवि એવું જે રૂપ मणिकणना અર્થમાં વપરાયું છે તે અપભ્રંશ ભાષાનું રૂપ છે.[1] આ રૂપ શ્રીનેમિચન્દ્રસૂરિકૃત અગડદત્તચરિત્તના ૨૩૬મા પદ્યગત पेच्छेवि અને ૨૩૮મા પદ્યગત निसुणेवि સાથે સરખાવી શકાય.

एमाइ—જેમ एवमेवना અર્થમાં एमेव[2] રૂપ મળે છે[3] તેમ एव-माइना અર્થમાં ૭૮મા પૃષ્ઠમાં ૪૬મા પદ્યમાં एमाइ રૂપ વપરાયેલું છે અને એ एवं ને બદલે અપભ્રંશમાં एम એવું જે રૂપ વપરાય છે તે ઉપરથી બનાવાયું હોય એમ જણાય છે.

વિભક્તિઓનો વ્યત્યય—પાઇયમાં અને ખાસ કરીને આરિસ (આર્ષ) પાઇયમાં વિભક્તિઓનો વ્યત્યય જોવાય છે. એવાં કેટલાંક ઉદાહરણો આ પાઇય ખંડમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. જેમકે બીજા પૃષ્ઠમાં अम्हेहिं कालगएहिं समाणेहिं એ પંક્તિમાં સપ્તમીના અર્થમાં તૃતીયાનો પ્રયોગ છે. એવી રીતે ૧૪૪મા પૃષ્ઠગત सिसिरंमि એ દ્વિતીયાના અર્થમાં સપ્તમીનો પ્રયોગ છે.

સંધિ—ગીર્વાણ ગિરામાં જેમ સંધિ બહુધા કરવી જ પડે છે તેમ પાઇયમાં નથી. વળી એ ગિરામાં સ્વરસંધિના જે નિયમો છે

---

૧ જુઓ **સિદ્ધહેમચન્દ્ર** (૮-૪-૪૩૯ અને ૪૪૦) અને **પાઇયસદ્દ-મહણ્ણવ**નો ઉપોદ્‌ઘાત (પૃ. ૪૭).

૨ જુઓ **સિદ્ધહેમચન્દ્ર** (૮-૧-૨૭૧).

૩ જુઓ પૃ. ૧૩૭, શ્લો. ૮૩.

તે પાઠ્યમાં મોટે ભાગે સ્વીકારાયા છે અને વિશેષમાં બે સ્વર સાથે આવતાં પૂર્વ સ્વરનો લોપ કરવાનો નિયમ પણ પ્રાયઃ પ્રવર્તે છે: વળી કેટલીક વાર તો પછીના સ્વરનો પણ લોપ થતો જોવાય છે. આ દૃષ્ટિએ પાઠ્ય ખંડ વિચારતાં નીચે મુજબની હકીકત જોવાય છે:—

પૂર્વ સ્વરનો લોપ—

(१) केस = को + एस —પૃ. ૨
(२) एहेहि = एहि + एहि —પૃ. ૧૫

ઉત્તર સ્વરનો લોપ—

(१) चेट्ठामिऽह = चेट्ठामि + अह —પૃ. ૧૪
(२) विसेसओऽवगच्छामि = विसेसओ + अवगच्छामि —પૃ. ૩૦
(३) विणिम्मियऽम्हि = विणिम्मिया + अम्हि[1] —પૃ. ૫૯
(४) पहूऽवि = पहू + अवि —પૃ. ૬૮
(५) तुब्भेहिऽवि = तुब्भेहि + अवि — એજન
(६) गुरूहिंऽणुन्नाओ = गुरूहिं + अणुन्नाओ —પૃ. ૮૧
(७) अवसोऽवि = अवसो + अवि — એજન
(८) तेणऽहं = तेण + अहं —પૃ. ૮૩
(९) सउरीऽवि = सउरी + अवि — એજન
(१०) तुब्भऽवि = तुब्भ + अवि —પૃ. ૮૭
(११) याणसिऽणिट्ठं = याणसि + अणिट्ठं —પૃ. ૧૧૫

त વગેરે સર્વનામોનાં રૂપ કે અવ્યયો પછી કોઇ સ્વરથી

---

૧ પ્રથમ अम्हिમાંના 'अ'નો લોપ કરાતાં याની પછી म्हि એ સંયુક્ત વ્યંજનાન્ત પદ આવે છે એથી 'या' નો 'य' કરાયેલો છે.

શરૂ થનારું त વગેરે સર્વનામનું રૂપ કે સ્વરથી શરૂ થનારો અવ્યય આવે તો ઉત્તર સ્વરનો લોપ થાય છે, એવો **સિદ્ધહેમચન્દ્ર** (૮-૧-૪૦)માં નિર્દેશ છે. અહીં આપેલાં પાંચમા, આઠમા અને ૧૦મા ઉદાહરણો એનાં દૃષ્ટાંતરૂપ છે; પરંતુ બીજાં ઉદાહરણો અને ખાસ કરીને પહેલું, છઠ્ઠું અને અગ્યારમું એ ઉદાહરણો એના અપવાદરૂપ ગણાય તેવાં છે અને એનો નિર્વાહ તો **સિદ્ધહેમચન્દ્ર**ના 'बहुलं' (૮-૧-૨) એ સૂત્રને આધારે થઈ શકે.

ત્રીજા ઉદાહરણમાં अम्हिને બદલે म्हि અને નવમામાં अहंને બદલે हं તેમ જ ચોથા, પાંચમા, સાતમા, નવમા અને દસમા ઉદાહરણમાં अविને બદલે वि એમ જો મૂળ લેખકની કૃતિમાં હોય તો પછી આ ઉદાહરણોને સંધિ સાથે કશો સંબંધ રહેતો નથી.

म्हि—'હું છું' એ અર્થમાં म्हि રૂપ વપરાય છે તે હકીકતનું ૧૩૮મા પૃષ્ઠગત जाओम्हि, ૧૩૯મા પૃષ્ઠગત अणुग्गहियम्हि અને ૧૪૦મા પૃષ્ઠગત संपत्तम्हि, चुक्कम्हि અને जायम्हि તેમ જ ૧૪૧મા પૃષ્ઠગત हआम्हि અને ૧૪૨મા પૃષ્ઠગત वसियम्हि રૂપો સમર્થન કરે છે.

આ પ્રમાણે અહીં જે વ્યાકરણવિષયક ઊહાપોહ કરાયો છે તેનું કારણ એ છે કે પાઇય વ્યાકરણને અંગેની કેટલીક ગુંચો ઉકેલવી બાકી રહેલી જોવાય છે.

દેશ્ય શબ્દો—પાઇયમાં સંસ્કૃત સાથે સર્વથા મળતા આવતા શબ્દો છે. વળી સંસ્કૃત ઉપરથી ઉચ્ચારણના નિયમોને અનુસરીને જાણે ઉપજાવી કઢાયા હોય એવા પણ શબ્દો છે. આ ઉપરાંત જેને સંસ્કૃત શબ્દો સાથે કશું જ લેવા દેવા હોય એમ જણાતું નથી એવા પણ શબ્દો છે. આને 'દેશ્ય' કહેવામાં આવે છે. આવા શબ્દોનાં ઉદાહરણ તરીકે હું અત્ર નીચેના શબ્દો નોંધીશ:—

अव्वो (પૃ. ૪૩), **किणइय** (પૃ. ૧૭), **घुणिय** (પૃ. ૪૬),
घणियं (પૃ. ૧૬), **दंदोली** (પૃ. ૬૩), **पाउक्खालय** (પૃ. ૨૯),
बोंदि (પૃ. ૮૧), **लुल** (પૃ. ૧૦૧) અને **समुप्फुण** (પૃ. ૬૦).

पाउक्खालय માટે पायुक्षालक એવો સંસ્કૃત શબ્દ સૂચવાય છે, એટલે એ વાસ્તવિક રીતે દેશ્ય નથી એમ કેટલાક કદાચ કહે તો અત્ર તેમને હું નીચે મુજબની ત્રણ બાબતો વિચારવા વિનવું છું:—

(૧) અમુક અમુક દેશ્ય શબ્દોનું સંસ્કૃતીકરણ કરી તેને સંસ્કૃતમાં સ્થાન અપાયું છે એ વાત માન્ય રાખવા જેવી છે?

(૨) શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિએ અને ધનપાલે જેમને 'દેશ્ય' શબ્દ ગણ્યા છે તેમાંના કેટલાકને તેમ ગણવા માટે તેમની પાસે કોઇ પ્રાચીન કૃતિનો આધાર નહિ હશે?

(૩) अमयनिग्गम જેવા દેશ્ય ગણાતા કેટલાક શબ્દો યૌગિક કે મિશ્ર હોવાને લીધે વ્યુત્પત્તિજન્ય માલૂમ પડે છે, પરંતુ એ વ્યાકરણ કે કોશમાં પ્રસિદ્ધ ન હોય એટલે કે એનો વાચ્યાર્થ સાહિત્યમાં પ્રચલિત ન હોય તો તે પણ દેશ્ય ગણાય કે કેમ?[1]

અનુકરણશબ્દો—અનુકરણશબ્દો-રવાનુકારી શબ્દો તો લગભગ દરેક ભાષામાં છે અને હોય એ સ્વાભાવિક છે. પાઇયમાં પણ એવા શબ્દો છે. નમૂના તરીકે નીચેના શબ્દો પ્રસ્તુત ખંડમાંથી હું અત્ર નોંધું છું:—

चरचर (પૃ. ૯૮), तडयड (પૃ. ૯૬) અને घस (પૃ. ૨૪,૪૧).

અજ્જઉત્ત—સંસ્કૃતમાં રચાયેલા મનાતાં, પરંતુ ખરી રીતે સંસ્કૃત તેમ જ પાઇયમાં રચાયેલાં એવાં દ્વૈભાષિક નાટકોમાં 'આર્યપુત્ત' ના અર્થમાં अज्जउत्त શબ્દ જોવાય છે. કોઇ કેવળ સંસ્કૃત કૃતિમાં आर्यपुत्र શબ્દ વપરાયેલો હોય એમ જણાતું નથી. બાકી પાઇયમાં તો નાટકો સિવાયની કૃતિઓમાં પણ अज्जपुत्त કે अज्जउत्त એ શબ્દનો પ્રયોગ ઉપલબ્ધ થાય છે.[2] આની પ્રતીતિ માટે પૃ. ૨૭, ૩૧, ૧૦૩, ૧૦૯ અને ૧૧૬ જોવાં ભલામણ છે.

---

૧ જુઓ **જિનાગમકથાસંગ્રહ** (પૃ. ૫-૬).

૨ જુઓ શ્રીનેમિચન્દ્રસૂરિકૃત **બંભદત્તચરિય** (પૃ. ૫૨; કંડિકા ૫૦)

વિશિષ્ટ શબ્દો—૧૨૪મા પૃષ્ઠમાં [1]कुडुंब ને બદલે कुटुंब શબ્દ વપરાયો છે તે તો કદાચ સમુચિત ગણી શકાય; પરંતુ ૭૭મા પૃષ્ઠમાં 'સ્વપ્ન'ના અર્થમાં 'सुमेण' શબ્દ વપરાયો છે તેનું શું એમ પ્રશ્ન ઊઠે છે. વિશેષમાં ૮૪મા પૃષ્ઠમાં જે 'विलंक' શબ્દ વપરાયેલો છે તેનો અર્થ જણાવો બાકી રહે છે. धिक् અર્થમાં જેમ धि શબ્દ વપરાય છે તેમ ૪૦મા પૃષ્ઠમાં એ અર્થમાં धी શબ્દ વપરાયેલો છે. વળી ૧૪૧મા પૃષ્ઠમાં તો धिद्धी એવો પણ પ્રયોગ છે. આ ઉપરાંત ૧૨૬મા પૃષ્ઠમાં हा धिक् એ અર્થમાં [1]हद्धीનો પ્રયોગ છે.

અલંકાર—આ ખંડમાં ઉપમાઓ અનેક સ્થળે જોવાય છે. બીજા પૃષ્ઠમાં દુર્લભતા દર્શાવવા માટે ઉંબર પુષ્પનો ઉલ્લેખ છે.[2] ૨૮મા પૃષ્ઠમાં તીક્ષ્ણ તરવારને अयसिकुसुमसन्निकासंणं એવા વિશેષણથી વિભૂષિત કરાયેલી છે અને ૮૬મા પૃષ્ઠમાં નિશ્ચેષ્ટતા બતાવવા માટે કાષ્ઠનું ઉદાહરણ રજૂ કરાયેલું છે.

૧૨૦મા પૃષ્ઠમાં हिंसाए हिंमणं, दोमद्रूसणं અને गयहसणं એવા ત્રણ પ્રયોગો છે તે અલંકારની દૃષ્ટિએ ખાસ નોંધવા જેવાં જણાય છે.

૧૨૯મા પૃષ્ઠગત અંતિમ બે પદ્યો અનુપ્રાસના નમૂનારૂપ છે.

ગુણ—સમસ્ત ખંડમાં 'પ્રસાદ' ગુણની પ્રધાનતા પ્રવર્તે છે. ૪૧મા પૃષ્ઠના અંતમાં બબ્બે અને ત્રણ ત્રણ પદનાં જે નાનાં વાક્યો છે તે તે વાતાવરણને વિશેષ દીપાવે છે.

છંદ—સાતમા પૃષ્ઠ ઉપર આપેલ પદ્યનો છંદ વિચારવો બાકી રહે છે.

કવિની નિરંકુશતા—છંદોભંગ થતો હોય તો તે કારણે કે પછી અન્ય કોઇ કારણસર દીર્ઘ સ્વરને બદલે હ્રસ્વ અને હ્રસ્વ

---

૧ જુઓ **સિદ્ધહેમચન્દ્ર (૮-૨-૧૯૨).**

૨ એમ કહેવાય છે કે ઉંબરના-ઉંબરાના ઝાડને ફૂલ આવતાં નથી.

સ્વરને બદલે દીર્ઘ કરવાની છૂટ જેમ કેટલાક સંસ્કૃત કવિઓએ લીધી છે[1] તેમ પાઇય કવિઓએ પણ લીધી છે. આ હકીકત પણ આ પાઇય ખંડમાંના નીચેનાં ઉદાહરણો દ્વારા સમર્થિત થાય છે.

પૃ. ૧૦૦માં काऊण ને બદલે काउण, પૃ. ૩૫માં तम्मि ને બદલે तम्मी, પૃ. ૧૧૧માં इच्छामि ને બદલે इच्छामी[2], પૃ. ૫૩માં पहरणम्मि- ને બદલે पहरणम्मी અને પૃ. ૧૪૯માં कंपंति ને બદલે कंपंती.

હવે આપણે સુભાષિતોનો વિચાર કરીશું તો જણાશે કે ગદ્ય તેમ જ પદ્યરૂપ પણ કેટલાંક સુભાષિતો આ પાઇય ખંડમાં [3]મુખ્યતયા પાઇય ભાષામાં ઉપલબ્ધ થાય છે. તેમાં ગદ્યાત્મક સુભાષિતો નીચે મુજબની પંક્તિમાં જોવાય છે:—

(१) "उत्तमपुरिसा न सोवंति संझाए ।"—પૃ. ૪૨ ॥

(२) "किं कयाइ कायकंठिया परममोत्तियहारसंगं पावइ ? ।"—પૃ. ૪૮

(३) "जेण खेमंति(मि ?) भयमुप्पज्जति, भयट्ठाणे य परा पीती, नेय वसणवसगएणं बुद्धिमया विसाओ गंतव्वो, सुह-दुक्खसंकलाओ एंति अणिच्छियाओ वि, तत्थ सुहे जो न मज्जति दुक्खे य जो न सीयति सो पुरिसो, इयरो अवयरो ।—પૃ. २७

પદ્યાત્મક સુભાષિતો નીચે પ્રમાણેનાં પદ્યો પૂરાં પાડે છે:—

---

૧ સરખાવો "चराति चरतो भगः"—**ઐતરેય બ્રાહ્મણ** (અ. ૩૩) અને कालिदास એ શબ્દ.

૨ સરખાવો **દસવેયાલિય** (અ. ૧, શ્લો. ૨)ગત "भमरो आवियई रसं" તેમજ **માલવિકાગ્નિમિત્ર** [અં. ૧) ગત "सुट्ठु भवं भणादि."

૩ આમ કહેવાનું કારણ એ છે કે ૪૪ મા પૃષ્ઠમાં એક સુભાષિત સંસ્કૃતમાં જોવાય છે. એને લગતું પદ્ય નીચે મુજબ છે:—

"वरं प्रवेष्टुं ज्वलितं हुताशनं, न चापि भग्नं चिरसञ्चितं व्रतम् ।
वरं हि मृत्युः सुविशुद्धकर्मणो, न चापि शीलस्खलितस्य जीवितम् ॥३॥"

(१) "अवियारियकज्जाण य एयं किर केत्तियं कुबुद्धीणं ? ।
सज्जक्खोऽवि पयट्टो अचिंतिउं लहइ विणिवायं ॥३४८९॥"—पृ. ८९

(२) "अहवा कुलंगणाणं एसो च्चिय होइ वयणविन्नासो ।
पीलिज्जंताओऽवि हु महुर च्चिय उच्छुजट्ठिओ ॥४३॥"—पृ. ७८

(३) "अहवा जुवईण मणं, कुडंगगुविलं क एव जाणेज्जा ? ।
बाहिं दंसियपणयाण कवडभरियाण मज्झंमि ? ॥ ५ ॥
अन्नं वयंति पुव्वं, पच्छा पुण वाहरंति गिरमन्नं ।
अन्नं धरेंति हियए साभिप्पेयं करेंति पुणो ॥ ६ ॥
गयणे गणंति गहगणमुयहिंमि जलं पि जे परिमिणंति ।
पेच्छंति भावि कज्जं, न तेऽवि जाणंति जुवइयणं ॥७॥"[1]—पृ. ६७

(४) "अहवा दुप्पुत्तेहिं जाएहिं वि किं फलं हवइ अन्नं ।
जाओ अरिणीएँ सिही दाहं मोत्तूण किं कुणइ ॥३०॥"—पृ. ७९

(५) "आवइगयं पि सुहयइ, तोसइ गुरुसोयगहियहिययं पि ।
मरमाणं पि जियावइ, अवच्चजम्मो जणं लोए ॥ २३९॥"—पृ. ११७

(६) "कज्जाकज्जविभागो य सेवयाणं कओ होज्जा ? ॥ २५॥
एत्तो च्चिय निन्दिज्जइ सेवावित्ती समत्थसत्थेसु ।
जेण न तयं अकज्जं परव्वसो जमिह नो कुणइ ॥२६॥"—पृ. ७६

(७) "कमलमुहि ! पेच्छ गयणंगणेक्कचूडामणिस्स वि रविस्स ।
उदयपयावविणासा पइदियसं चिय वियंभंति ॥२९॥"—पृ. १०४

(८) "कायर-मणाण इत्थीण धीरिमा होइ नाहे वसणे ॥"—पृ. १३९

---

[1] આ ત્રણ પદ્યો નારીના ચિત્તની ગહનતા ઉપર પ્રકાશ પાડે છે.

(૯) "कालंमि अणाईए, जीवाणं विविहकम्मवसगाणं ।
तं नत्थि संविहाणं जं संसारे न संभवइ ॥ १ ॥'–પૃ. ५२

(१०) "किं अत्थि कोइ भुवणम्मि, जस्स जायंति नेय पावाइं ? ।
नियकम्मपरिणईए, जम्मणमरणाइं संसारे ॥ १ ॥"–પૃ. ५३

(११) 'किंतु वयणं गुरूणं अलंघणिज्जं जि(ज)णाणं पि । ३७।'–પૃ. ८०

(१२) "कोडी वराडीयाए वेरुलीयमणी य कायखंडेण ।
चिंतामणी उवलेणं कप्पतरू थोहरेणं व ॥ ८६ ॥
हा हारिओ मए जं दुक्खसरूवाण दुक्खहेऊण ।
विसयाणं सेवाए गमिओ जंमो अकयधम्मो ॥ ८७ ॥"–પૃ. १३७

(१३) "को नाम मयच्छि ! जए जाओ जो जस्स नेव वसणाइं ।
पाउब्भूयाणि न वा जायाणि य जम्ममरणाणि? ॥ २८॥"–પૃ. १०४

(१४) 'गुरुयाण पवित्तीओ न होंति अहियाउ परिणामे। ३४९३।'-પૃ. ९०

(१५) "जं उस्सुया सिरीए पडणंता एत्थ चेव सव्वेऽवि ।
रन्नतणतरुगणाणं जा पज्जंतंमि सक्काणं ॥ ३८७१ ॥
पुन्नोदयंमि उदओ रिद्धीणं होइ, तंमि झिज्झंते ।
झिज्झइ इयरोऽवि कमेण दोऽवि भंसंति पज्जंते ॥ ३८७२॥"–પૃ. ९३

(१६) "जं काऊण वि पावं, पावा पावंति परमपरिओसं ।
धीरा न कुणंते च्चिय, कए वि अणुताविणो दुक्खं ॥९९॥"-પૃ.१०५

(१७) "जं जेण कयं कम्मं, अन्नभवे व सुहमसुहं ।
तं तेण पावियव्वं निमित्तमित्तं परो होइ ॥ २ ॥"–પૃ. ४०

(१८) "जं जेण किं पि विहियं, सुहं च दुक्खं च पुव्वजम्मम्मि ।
तं सो पावइ जीवो, वच्चइ दीवंतरं जइ वि ॥ १ ॥'–એજન

(૧૯) "जं वच्छ ! वंछसि इमं अकुलीणं मणहरं पि तमजुत्तं ।
चंडाल-कूव-सलिलं सिट्ठो, सिसिरंमि किं पियइ ? ॥"—પૃ. ૧૪૪

(૨૦) "जेण कुलं कलुसिज्जइ, सुयणा खिज्जंति उल्लसंति खला ।
कंठ-गय-जीविया वि हु, सप्पुरिसा आयरंति न तं ॥"—એજન

(૨૧) "ता मा करेह बीयं, गंडोवरिफोडियातुल्लं॥२८७॥"—પૃ. ૧૧૦

(૨૨) "ताव च्चिय हियइट्ठा, माऊण पिऊण बंधवाणं च ।
जाव न धाडेइ पई, महिला नियस्स गेहस्स ॥३३॥"—પૃ ૧૦

(૨૩) "ताव सिरी सोहग्गं ताव य गरुयाउ होंति महिलाओ ।
जाव य पई महग्घं, सिणेहपक्खं समुव्वहइ ॥३४॥"—પૃ. ૧૦

(૨૪) "दूरे नियइ जलंतं, ता लोओ न उण पायतले ॥"—પૃ. ૧૪૫

(૨૫) 'धिद्धी ! मह जम्ममिणं, जेण न लज्जा कया गुरुजणस्स ।'—એજન

(૨૬) "न तहा दहइ निदाहो, दिवायरो हुयवहो व्व पज्जलिओ ।
जह दहइ निरवसेसं, देहं एक्कोयरविओगो ॥ ९ ॥"—પૃ. ૨૦

(૨૭) 'नहि भोगिणो कया वि हु, नियकंचुलिया कुणइ भारं॥'-પૃ ૧૩૯

(૨૮) 'पज्जालिऊण भुवणं,को उज्जोयं कुणइ मइमं? ।२९०।'—પૃ. ૧૧૦

(૨૯) "पढमं चिय उवयारं, कुणन्ति इह उत्तमा नरा लोए ।
पच्छा जे मज्झिमया, अहमा उभएसु वि असत्ता ॥२२॥"—પૃ. ૧૯

(૩૦) "परवसणम्मि सुहेणं, संसारानिच्चयं कहइ लोओ ।
पियबंधुयणविणासे, सव्वस्स वि चलइ धीरत्तं ॥१॥"—પૃ. ૫૪

(૩૧) "पियपडिबंधपिसल्लो, जाण मणोमंदिरे न संवसिओ ।
निम्मिसंतरं पि तासिं नमो नमो बालसमणीणं ॥२५२॥"—પૃ. ૧૧૮

(३२) "भयकायराण सरणं, भवंति धीरा धराहरत्थेज्जा ।
धीरा वि धीरयं जइ, चयंति ता होउ किं सरणं?॥२८८॥"-पृ. ११०
(३३)'मा कुण वियक्खण! खए, खारक्खेवं खणेणम्ह।२८६॥'-पृ.११०
(३४) "मुक्काउहं पसुत्तं मत्तं बालं मुणिं च थेरं च ।
जो हणइ तहा जुवई दुन्नि वि लोगा हया तस्स॥३९५२॥"-पृ.८९
(३५) 'लच्छीकमलपरिमलो किमन्न नलिणाइं अल्लियइ?॥१४॥'-पृ.१२०
(३६) 'वणगहणं जह चूरइ मत्तकरी नो तहा ससओ॥ १५॥'—એજન
(३७) "वरि सुन्न च्चिय साला मा भरिया चोरवग्गेण ॥७॥"—पृ. ६५
(३८) "सप्पुरिस च्चिय वसणं, सहंति गरुयं पि साहसेक्करसा ।
धरणि च्चिय सहइ जए, वज्जनिवायं न उण तंतू॥१॥"—पृ. ५४
(३९) "सव्वो पुव्वकयाणं कम्माणं पावए फलविवागं ।
अवराहेसु गुणेसु य निमित्तमेत्तं परो होइ ॥ १६९ ॥
धारिज्जइ एंतो जलनिही वि कल्लोलभिन्नकुलसेलो ।
न हु अन्नजंमनिम्मियसुहासुहो देव्वपरिणामो ॥ १७०॥
अकयं को परिभुंजइ? सकयं नासेज्ज कस्स किर कम्मं ? ।
सकयमणुभुंजमाणे कीस जणो दुम्मणो होइ ? ॥ १७१ ॥
दुप्पत्थिओ अमित्तं अप्पा सुपत्थिओ हवइ मित्तं ।
सुहदुक्खकारणाओ अप्पा मित्तं अमित्तं वा॥१७२॥"—पृ. १०२
(४०) "सीयंति सव्वसत्थाइं, एत्थ न कमंति मंततंताइं ।
अदिट्ठपहरणम्मी, विहिम्मि किं पोरुसं कुणइ?॥१॥"—पृ. ५३
(४१) "सो देवि! वरमजाओ, पावयरो पावचेट्ठिओ दुट्ठो ।
जो एयारिसवित्तिं, धारेइ जीविउं पुरिसो ॥ २१८ ॥

जुज्झइ जणएण समं, विगिवायइ भायरं सिणिद्धं पि।
सेवयसुणओ वरओ, पहुवयणा विसइ जलणम्मि॥२१९॥"–पृ. ११४

(४२) "सोयंताण पि नो ताणं, कम्मबंधो उ केवलो।
तो पंडिया न सोयंति, जाणंता भवरूवयं॥१॥" –पृ. ५४

લોકોક્તિ—જેમ આ પાઇય ખંડમાં સુભાષિતો દૃષ્ટિગોચર થાય છે તેમ લોકોક્તિ–જનપ્રવાદ પણ નજરે પડે છે. ઉદાહરણાર્થે નીચેની પંક્તિઓ હું રજુ કરું છું:—

(१) खणरत्तखणविरत्ता, नारी पडिवन्नपालिणो पुरिसा। –पृ. ११६
(२) चल-नेहाओ महिलाओ होंति सच्चो जणप्पवाओऽयं। –पृ. ३६
(३) जत्थऽच्छियइ कवोडो, सच्चं सा सुसइ तरुसाहा[1]॥४॥ –पृ. ६६
(४) तण्हाणुगया बप्पीहया वि बहुसो पियं पियं विंति।–पृ. १३५
(५) वंससस्स व फल-समओ[2], तुह विणासाय विहिय त्ति।१८।–पृ. ३३
(६) सत्तपहाणा तो होंति राअधूयाओ।–पृ. ४९

વધ્યનું વર્ણન—૭૩ મા પૃષ્ઠમાં વધ્યનું વર્ણન છે. એમાં એ વધ્યને રાતા ચંદનનો લેપ કરાયેલો છે. એને જીર્ણ અને સાંધેલા વસ્ત્રનો કકડો પહેરાવાયેલો છે. ઘાસને બાળીને બનાવાયેલી મેસનું તિલક કરાયેલું છે. એના ઉપર સૂપડાનું છત્ર ધરાયેલું છે. એના ગળામાં

---

૧ આ લોકોક્તિની સત્યતાના સંબંધમાં મને એમ ભાસે છે કે ઝાડની શાખા ઉપર એ શાખાને આગળ વિકસાવનારી જે પેશી (growing point) હોય છે તેના ઉપર કબૂતરની અઘાર પડે તો તે શાખા સુકાઇ જાય; કારણ કે કબૂતરની અઘાર બહુ ગરમ છે અને તેમ હોવાથી તો એનો ગુમડું પકવવા માટે ઉપયોગ કરાય છે.

૨ સરખાવો **દસવેયાલિય** (અ. ૯, ઉ. ૧)ના આદ્ય પદ્યનું નિમ્નલિખિત ચરણ:—

"फलं व कीअस्स वहाय होइ॥"

કોડિયાની માળા લટકાવાયેલી છે. એને ગધેડા ઉપર બેસાડાયેલો છે અને એને રાજમાર્ગે થઈને કર્કશ અવાજવાળા ઢોલ વગાડી લઈ જવાય છે. આવા વધ્યનાં વર્ણનો અન્યત્ર પણ જોવાય છે. દાખલા તરીકે **વિવાગસુય** (અ. ૨; કંડિકા ૩૭)માં વધ્યનું વર્ણન છે. એમાં વધ્યને શરીરે તેલ ચોળેલું છે. વધ્યને માટેના કર્કશ વસ્ત્રની જોડી એને પહેરાવેલી છે. એના ગળામાં દોરડું અને રાતા ફૂલની માળા છે. એના નાક અને કાન કાપેલા છે, એના હાથ પાછળ બાંધેલા છે અને ગરદન પાછળ વાળેલી છે. એને ચાબખાના સેંકડો ફટકા લગાવાયેલા છે. એના શરીરમાંથી નાના નાના માંસના ટુકડા કાપી તે એને ખવડાવાય છે.

શૂદ્રકકૃત **મૃચ્છકટિકા** (અં. ૧૦)ના ૫મા અને ૨૧મા પદ્યમાં વધ્યનું વર્ણન છે.

ભવભૂતિકૃત **માલતીમાધવ**(અં. ૫)માં **ચામુંડા** દેવીને ભોગ ધરાવવા માટે પસંદ કરાયેલી **માલતી**રૂપ વધ્યને ઉદ્દેશીને 'न्यस्तालक्तकरक्तमालवसना' એવો ઉલ્લેખ છે.

મુદ્રારાક્ષસ (અં. ૭)માં **ચન્દનદાસ**નું પાત્ર છે. એ વધ્ય છે પણ ત્યાં વધ્યનું વર્ણન નથી.

અશક્યતાનાં ઉદાહરણ—૭૪ મા પૃષ્ઠમાં અમૃતમાંથી વિષની ઉત્પત્તિનું અને ચંદ્રમાંથી અગ્નિની ઉત્પત્તિનું જે સૂચન છે તે અશક્યતાની અવધિ દર્શાવે છે.

ચારિત્રની દુષ્કરતા—૬, ૪૭ અને ૧૪૯ એ અંકવાળાં પૃષ્ઠોમાં આ વિષય સારી રીતે ચર્ચાયેલો છે.

વિજ્ઞાન—૯૭ મા પૃષ્ઠમાં પારાના રસના મિલનનું જે ઉદાહરણ અપાયેલું છે તે તે સમયના વિજ્ઞાનનો બોધ કરાવે છે.

અનુગમન—અસલના જમાનામાં સ્ત્રી પોતાના પતિની પાછળ સતી થતી હતી એ વાત ૧૩૫મા પૃષ્ઠગત ૩૪મા પદ્ય ઉપરથી, ૩૮મા પૃષ્ઠગત ૨૦મા પદ્ય ઉપરથી અને ખાસ કરીને ૨૮મા પૃષ્ઠગત ૧૭ની કૃતિના અંતિમ ભાગ ઉપરથી સમર્થિત થાય છે.

ગર્ભની સ્થિતિઓ—આઠમા પૃષ્ઠમાં ગર્ભના સંબંધમાં એનાં હરણ, મરણ, ચ્યવન અને ગલન વિષે ઉલ્લેખ છે, જ્યારે ૫૭મામાં એના સ્તંભન પરત્વે પણ નિર્દેશ છે.

વસ્ત્રાભૂષણ—૯૦મા પૃષ્ઠમાં ઉત્તરીય અને કડિલ્લ (કેડ ઉપરના વસ્ત્ર)નો નિર્દેશ છે. એ જ પૃષ્ઠમાં કુંડલ, કેયૂર, મેખલા, વલય અને હારાવલીનો નિર્દેશ છે અને શણગાર તરીકે કુસુમનો પણ ઉલ્લેખ છે. વિશેષમાં ૧૩૪મા પૃષ્ઠમાં વીંટી, કડું (કટક), સાંકળી (સંકલિત), નૂપુર અને રત્નાવલીનો ઉલ્લેખ છે.

નવ ઉપધિ—પૃ. ૧૩૦માં રજોહરણ, મુખપોતિકા અને સાત પાત્ર એમ મુનિની નવ ઉપધિ ગણાવાયેલી છે. ૧૩૧મા પૃષ્ઠમાં તુંબી (તુંબડી)નો નિર્દેશ છે અને ઊનની દસીવાળા પિંછડનો પણ ઉલ્લેખ છે.

વૃક્ષો—૩૮મા પૃષ્ઠમાં चंपय, नमेरु, नाग, पुंनाग, અને मंदार એમ પાંચ વૃક્ષનો ઉલ્લેખ છે. તેમાં चंपयથી અત્ર ચંપાનો છોડ સમજવાનો છે. ૯૬મા પૃષ્ઠમાં कयंब (कदम्ब)નો અને ૯૭મામાં सिंबली (शाल्मली)નો ઉલ્લેખ છે.

પશુપંખીનાં નામ—પૃ. ૮૪-૮૫માં ગાડર, ઘો, તેતર, નોળિયા, પાડા, મોર, રોઝ, લાવક, સસલા, સૂવર અને હરણનો, ૭૨મા પૃષ્ઠમાં કુર્કુટસર્પનો અને ૧૩૫મા પૃષ્ઠમાં ચાતકનો ઉલ્લેખ છે. વિશેષમાં ૭૦મા પૃષ્ઠમાં પારસ અને બર્બર (બબ્બર) કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા તેમજ વાહ્લીક (વલ્હીય) દેશમાં જન્મેલા ઘોડાઓનો નિર્દેશ છે. પારસ દેશનો અર્થ ઇરાન (Persia) કરાય છે.

નગરાદિ વિભાગો—૭૦મા પૃષ્ઠમાં नगर, पट्टण, गाम અને आगरનો ઉલ્લેખ છે.

રસ્તાના પ્રકારો—૨૩મા પૃષ્ઠમાં શૃંગાટક, ત્રિક, ચતુષ્ક અને ચત્વરનો ઉલ્લેખ છે. તેમાં શૃંગાટકથી ત્રિકોણ માગ સમજવાનો છે. બાકી શૃંગાટકનો સામાન્ય અર્થ ' શીંગોડું ' થાય છે. ત્રણ રસ્તા જ્યાં મળતા

હોય તે ભાગને 'ત્રિક' કહે છે. એવી રીતે જ્યાં ચાર રસ્તા ભેગા થતા હોય તે ભાગને 'ચતુષ્ક' યાને 'ચોક' કહે છે. ચત્વરનો અર્થ 'ચૌટું' કરાય છે.

શસ્ત્રાદિ—૯૪મા પૃષ્ઠમાં વાવલ્લ (એક જાતનું શસ્ત્ર), ભાલો, બાણ, ખડ્ગ અને કુંત એ શસ્ત્રોનો ઉલ્લેખ છે. પૃ. ૯૫માં આર, મુદ્‌ગર (મોગરી), કાતર, પરોણો (તોત્રક), તરવાર, ત્રિશૂલ, સોય, શક્તિ, તુમર, અને ખીલો એનો નિર્દેશ છે. ૯૬મા પૃષ્ઠમાં કરવતનો, ૧૦૦મા પૃષ્ઠમાં કુહાડાનો અને ૧૦૧મા પૃષ્ઠમાં સાણસાનો ઉલ્લેખ છે.

ત્રાસજનક સાધનો—નરકમાં પરમાધાર્મિકો નારકોને કેવી રીતે સતાવે છે તેનું વર્ણન પૃ. ૯૪–૧૦૨માં આપેલું છે. એમાં ત્રાસજનક અનેક સાધનો ગણાવાયાં છે. જેમકે મોટી શૂલા, વજ્રશિલા વજ્રાગ્નિ, મોટો ચૂલો, તવો, પયણુગ (પકાવવાનું એક જાતનું પાત્ર), કુંભી, કડાઈ, અસિપત્રવન, વૈતરણી, લોખંડની નૌકા, તાંબાની પૂતલી, વજ્રકૂટ, લોખંડના સળિયા અને વજ્રકંટક.

પ્રકીર્ણ—૨૨મા પૃષ્ઠમાં કોંકણુઅ (કોંકણ) દેશનો ઉલ્લેખ છે. પૃ. ૨૬માં વપરાયેલ तहत्ति નો અર્થ तथा इति થાય છે ૫૦મા પૃષ્ઠમાં दसार શબ્દ વપરાયેલો છે. તેનું સંસ્કૃત રૂપ 'दशार्ह' થાય છે. એનો અર્થ 'દશ પૂજવા લાયક' એમ થાય છે. એથી **સમુદ્રવિજય** પ્રમુખ દશ વ્યક્તિઓ સમજવાની છે. પૃ. ૧૧૪માં વપરાયેલ वेलाउल ઉપરથી વેરાવળ નામની ઉત્પત્તિ સમજાવાય છે.

સંસ્કૃત ખંડનો પરિચય

પાઇય ખંડ વિષે આટલો ઊહાપોહ કરી હવે હું સંસ્કૃત ખંડ-ગત ૪૫ કૃતિઓ વિષે થોડોક નિર્દેશ કરીશ. એની પહેલી ૭ કૃતિઓ શ્રીધનેશ્વરસૂરિએ વિ. સં. ૪૭૭માં રચાયેલા ગણાતા **શત્રુંજયમાહાત્મ્ય**માંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે. આ ગ્રંથના રચનાસમય પરત્વે કેટલાક વિદ્વાનોનું એમ કહેવું છે કે એમાં વિ. સં. ૧૨૯૯

શ્રી ૧૨૩૦ સુધી રાજ્ય કરનાર **કુમારપાળ** વિષે ઉલ્લેખ છે એટલે એ ગ્રંથ તેરમા સૈકાનો ગણાય.

(૧) આ અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલા જૈનોના આદ્ય તીર્થંકર શ્રી**ઋષભદેવ**ના એક પુત્ર **બાહુબલિ** દીક્ષા લે છે ત્યારે એમના વડીલ બંધુ **ભરત** શોક કરે છે.

(૨) શ્રી**ઋષભદેવ** દીક્ષા અંગીકાર કરે છે એટલે એમની માતા **મરુદેવી** એ દીક્ષિત જીવનની દુષ્કરતાનો વિચાર કરે છે અને વિલાપ કરે છે.

(૩) **બાહુબલિ** પોતાના વડીલ બંધુ **ભરત**ને મારવા માટે તૈયાર થાય છે, પરંતુ એ અવિચારી કાર્ય છે એવો વિચાર આવતાં તેઓ પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

(૪) હરણનો શિકાર કરવા માટે **શ્રીનિવાસ** નામનો રાજા હરણને બાણ મારે છે, પરંતુ તેને એ ન વાગતાં એક મહર્ષિને એ વાગે છે. એ જાણી એ રાજા ખેદ કરે છે.

(૫) **ભરત** નરેશ્વર એક વેળા આદર્શભવનમાં પોતાનું રૂપ જુએ છે ત્યારે હાથની આંગળી વીંટી વિનાની જોઈ એ ઉપરથી અનિત્યતાની ભાવના ભાવે છે.

(૬) આ કૃતિના વિષય માટે પાછય ખંડની છઠ્ઠી અને ૩૨ મી કૃતિઓ જોવી.

સાતમીથી માંડીને દસમી સુધીની કૃતિઓ શ્રી**સિદ્ધર્ષિસૂરિએ** વિ. સં. ૯૬૨માં રચેલી **ઉપમિતિભવપ્રપંચાકથા**માંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૭) **વાસવ** નામના વાણિયાના પુત્રનું અવસાન થતાં એ તેમ જ એનું કુટુંબ ખેદ કરે છે.

(૮) **રિપુકંપન** નામનો રાજા પોતાના તરતના જન્મેલા પુત્રનું મરણ સાંભળી શોકાતુર બને છે અને એનો પરિવાર પણ ખેદ કરે છે.

(૯) **ધનવાહન** નામનો રાજા રાજ્યસંપત્તિથી **ભ્રષ્ટ** થતાં દિલગીર થાય છે.

(૧૦) **નરસુન્દરીને** એનો મૂર્ખ પતિ ત્યજી દે છે એ ઉપરથી એ શોક કરે છે અને અંતે એ મરણને શરણ થાય છે.

૧૧માંથી ૩૪મી સુધીની કૃતિઓ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિએ વિ. સં. ૧૨૧૬ થી ૧૨૨૯ના [1]ગાળામાં રચેલા **ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્ર**નાં વિવિધ પર્વોમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૧૧) **શ્રીઋષભદેવ** એક જન્મમાં **લલિતાંગદેવ** તરીકે ઉત્પન્ન થયા હતા. એ ભવમાં એમની પત્ની **સ્વયંપ્રભાનું** ચ્યવન થતાં તેઓ શોક કરે છે.

(૧૨) **શ્રીઋષભદેવ** વિહાર કરતાં કરતાં પોતાના સંસારીપણાના પુત્ર **બાહુબલિના** નગરના ઉદ્યાનમાં આવે છે. **બાહુબલિ** એ જાણી સપરિવાર બીજે દિવસે વંદન કરવા જવાનો વિચાર કરે છે, પરંતુ બીજે દિવસે જ્યારે એઓ જાય છે, ત્યારે **શ્રીઋષભદેવ** તો વિહાર કરી ગયા એમ સાંભળે છે અને એથી એઓ શોકાતુર બને છે.

(૧૩) **વીર** વણકરની સૌન્દર્યવતી પત્ની નામે **વનમાલાનું** એ જ નગરનો રાજા હરણ કરી જાય છે. તે જાણી એ વણકર વિલાપ કરે છે.

(૧૪) આના વિષય માટે પાઇય ખંડની પાંચમી કૃતિ જોવી.

(૧૫) **ચંદ્રયશા** પોતાની ભાણેજ **દવદંતી** યાને **દમયંતીને** ઓળખી એની દુર્દશા માટે શોક કરે છે.

(૧૬) **નળને** દ્યૂતમાં આસક્ત જોઈ એની પત્ની **દવદંતી** ખેદ કરે છે.

(૧૭) આનો વિષય પાઇય ખંડની ૪૯મી કૃતિથી અભિન્ન છે.

(૧૮) **અંજના** પોતાના વિયોગથી ખિન્ન બનેલા **પવનંજયને** અગ્નિપ્રવેશ કરવાની તૈયારી કરતાં સાંભળી શોક કરે છે.

---

૧ જુઓ મારો લેખ "કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિ એટલે ?"

(૧૯) આના વિષય માટે પાઇય ખંડની ચોથી અને અગ્યારમી કૃતિઓ જોવી.

(૨૦) દેવો મૃત્યુસમયે સ્વર્ગીય ઋદ્ધિ વગેરેથી વંચિત થવાનો પ્રસંગ જાણી ખેદ કરે છે.

(૨૧) આ કૃતિનો વિષય પાઇય ખંડની ૨૭મી કૃતિ સાથે સામ્ય ધરાવે છે.

(૨૨) **નળ**ને કૂબડાના સ્વરૂપમાં જોઈ **દવદંતી**એ મોકલેલો બ્રાહ્મણ નાખુશ થાય છે અને એને મુખે **નળ**ની અપકીર્તિનાં એ પદો સાંભળી એ **નળ** પણ રુદન કરે છે.

(૨૩) આનો વિષય પાઇય ખંડમાંની ૨૮મી કૃતિથી અભિન્ન છે.

(૨૪) આના વિષય માટે આ સંસ્કૃત ખંડની બીજી કૃતિ જોવી.

(૨૫) આ અવસર્પિણીમાં થઇ ગયેલા જૈનોના બીજા તીર્થંકર શ્રી**અજિતનાથ** પોતાના લઘુ બંધુ **સગર**ને પોતાનો દીક્ષા લેવાનો વિચાર જણાવી રાજગાદી સ્વીકારવા કહે છે. એ પ્રસંગે **સગર** ખેદ કરે છે.

(૨૬) આ કૃતિમાં જે વિષય આલેખાયેલો છે તે પાઇય ખંડની ૩૧મી કૃતિમાં પણ છે.

(૨૭) શ્રી**ઋષભદેવ**નું નિર્વાણ થતાં **શક્ર** પોક મૂકે છે અને **ભરત** ચક્રવર્તી રુદન કરે છે.

(૨૮) આના વિષય માટે પાઇય ખંડની આઠમી કૃતિ જોવી.

(૨૯) પાઇય ખંડની ૩૧મી કૃતિના વિષયથી આનો વિષય અભિન્ન છે.

(૩૦) આના વિષય માટે જુઓ પાઇય ખંડની ૩૨મી કૃતિ.

(૩૧) આ અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલા ૯ વાસુદેવમાંના પાંચમા વાસુદેવની માતા પોતાના પતિ **શિવરાજ**નો પ્રાણઘાતક રોગ

જાણી વિલાપ કરે છે અને અગ્નિપ્રવેશની તૈયારી કરે છે. અંતે એ **શિવરાજ**નું મરણ થતાં વાસુદેવ વિલાપ કરે છે.

(૩૨) સૂતેલી **દવદંતી**ને ત્યજી જતાં **નળ** શોકાતુર થાય છે અને જાગ્યા પછી **દવદંતી** પોતાને સ્વામીથી ત્યજાયેલી જોઇ ખેદ કરે છે.

(૩૩) **સગર** ચક્રવર્તીના ૬૦૦૦૦ પુત્રોનું મરણ જાણી એ પુત્રોનું અંતઃપુર વગેરે વિલાપ કરે છે.

(૩૪) **સગર** ચક્રવર્તી પોતાના ૬૦૦૦૦ પુત્રોના મરણના સમાચાર જાણી ખેદ કરે છે.

૩૫મીથી ૩૮મી સુધીની કૃતિઓ [૧]શ્રી**અમરચન્દ્ર**સૂરિએ વિ. સં. ૧૨૭૭ની પૂર્વે રચેલા **પદ્માનંદ** મહાકાવ્યમાંથી ઉદ્ધરાયેલી છે; કેમકે આ સાલમાં આ મહાકાવ્યની લખાયેલી એક હસ્તલિખિત પ્રતિ ઉપલબ્ધ થાય છે.

(૩૫)–(૩૮) આ ચારે કૃતિના વિષય અનુક્રમે આ સંસ્કૃત ખંડની ૧૧મી, ૨૭મી, ૧૨મી અને ૨૭ કૃતિથી અભિન્ન છે.

(૩૯) આ કૃતિ શ્રી**દેવવિમલ**ગણિએ વિ. સં. [૨]૧૬૫૨ પછી રચેલા **હીરસૌભાગ્ય**માંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે. એમાં તપાગચ્છીય શ્રી**વિજયસેન**સૂરિ પોતાના ગુરુ શ્રી**હીરવિજય**સૂરિના સ્વર્ગગમનને અંગે વિલાપ કરે છે.

(૪૦) આ કૃતિ શ્રી**હેમવિજય**ગણિએ વિ. સં. [૩]૧૬૫૮ પહેલાં રચેલા **વિજયપ્રશસ્તિ** કાવ્યમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે. એનો વિષય ઉપર્યુક્ત ૩૯મી કૃતિથી અભિન્ન છે.

૪૧મીથી ૪૩મી સુધીની કૃતિઓ ઉપાધ્યાય શ્રી**વિનયવિજય**-

---

૧ એમના જીવનચરિત્ર માટે જુઓ **પદ્માનંદ** મહાકાવ્યની મારી સંસ્કૃત તેમ જ અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના.

૨ આ વર્ષમાં શ્રી**હીરવિજય**સૂરિ કાલધર્મ પામ્યા હતા.

૩ આ **વિજયપ્રશસ્તિ** કાવ્યની ટીકાનો રચનાસમય છે.

ગણિએ પજ્જોસણાકપ્પની વિ. સં. ૧૬૯૬માં રચેલી સુબોધિકા નામની વૃત્તિમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૪૧) શ્રીમહાવીરસ્વામી દીક્ષિત બનતાં એમના બંધુ નંદિવર્ધન શોક કરે છે.

(૪૨) શ્રીમહાવીરસ્વામીનું નિર્વાણ સાંભળી એમના પ્રથમ ગણધર 'ગૌતમ'ગોત્રીય શ્રીઇન્દ્રભૂતિ વિલાપ કરે છે.

(૪૩) આ કૃતિનો વિષય પાઇય ખંડની ત્રીજી અને પાંત્રીસમીના વિષયથી અભિન્ન છે.

૪૪મી કૃતિના કર્તા તરીકે શ્રીરત્નાકરસૂરિનું નામ અપાય છે. એઓ તે કોણ તેનો નિર્ણય કરવો બાકી રહે છે, કેમકે મોટે ભાગે આ નામના બીજા પણ મુનિવરો થયા છે.[1]

(૪૪) આ એક અખંડ કૃતિ છે અને આત્મનિન્દા એ એનો વિષય છે.

આ પ્રમાણે સંસ્કૃત ખંડનો વિષયની દૃષ્ટિએ સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂર્ણ થાય છે એટલે એને અંગે પણ આનુષંગિક હકીકતો વિચારી શકાય, પરંતુ સંસ્કૃત સાહિત્યક્ષેત્રનું જે ખેડાણ થયેલું છે તે જોતાં એ વિષય જતો કરું છું અને સાથે સાથે એમ ઇચ્છું છું કે ભારતીય સંસ્કૃતિ સમજવામાં અને એના પ્રાચીન સાહિત્યના રસદર્શનની મોજ માણવા માટે પાઇય ભાષા અને ગીર્વાણ ગિરા એ બંનેમાં ગુંથાયેલા સાહિત્યનો અભ્યાસ આવશ્યક હોવાથી ભારતભૂમિના અને ભારતીય વિદ્યાના અનુરાગીઓ એ અભ્યાસને યથેષ્ટ વેગ આપે.

સાંકડીશેરી, ગોપીપુરા,
સુરત.
તા. ૨૪-૩-૪૧

હીરાલાલ ર. કાપડિયા

---

૧ 'ખરતર' ગચ્છના શ્રીમેઘનંદનના એક શિષ્ય રત્નાકર પાઠક તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. ચૌદમા અને સોળમા સૈકામાં રત્નાકર નામે કેટલાક મુનિઓ થઇ ગયા છે. વિશેષમાં 'રત્નાકર' ગચ્છના પ્રવર્તકનું નામ પણ રત્નાકર છે.

પૂર્તિ—આમુખના ૧૦મા પૃષ્ઠમાં છઠ્ઠી પંક્તિમાં **બુદ્ધઘોષની** પૂર્વે **અશ્વઘોષનું** નામ ઉમેરવું, અને એ પૃષ્ઠની આઠમી પંક્તિમાં "ભાગ્યે જ" પછી "**ભાસકૃત દૂતવાક્ય** સિવાયના" એમ ઉમેરવું. વિશેષમાં ૩૩મા પૃષ્ઠમાં विल्लंक શબ્દનો અર્થ જાણવો બાકી રહે છે એમ જે સૂચવાયું છે તેનો વિચાર કરતાં એનો અર્થ 'માંસ' થાય છે એમ **કપ્પસુત્ત** (ઉ. ૧, સૂ. ૧)ના શ્રી**સંઘદાસ**ગણિ ક્ષમાશ્રમણ-કૃત લઘુભાષ્યની શ્રી**ક્ષેમકીર્તિ**કૃત ટીકા (પૃ. ૩૧૨–૩૧૩)ની નિમ્નલિખિત પંક્તિ વિચારતાં જણાય છે:—

"तेसिं पुण मंसं विल्लंको उपदंश इत्यर्थः...केरिसं मज्जपाणं विणा विल्लंकेणं ?।"

હી. ર.

વક્તવ્ય

આપણો આ દેશ પોતાની વિશિષ્ટ સંસ્કૃતિને માટે સુપ્રસિદ્ધ છે. એ સંસ્કૃતિનો ઉદ્‌ભવ અને વિકાસ કેમ થયો તે જાણવા માટે સંસ્કૃત ભાષાનું અને પાઇય (પ્રાકૃત) ભાષાનું પણ જ્ઞાન આવશ્યક છે. તેમ છતાં પાઇય ભાષાના અભ્યાસ તરફ કેવળ સામાન્ય જનતા જ નહિ પણ આપણા દેશના કેટલા યે વિદ્વાનો તેમ જ અહીંની કેટલી યે વિદ્યાપીઠો ઉદાસીન હોય એમ જણાય છે. મુંબઈ વિદ્યાપીઠે કૉલેજના વિદ્યાર્થીઓ માટે વીસેક વર્ષ ઉપર પાઇય ભાષાના અભ્યાસનું દ્વાર ખુલ્લું મૂક્યું અને હમણાં ચારેક વર્ષ થયાં જે વિદ્યાર્થી અંગ્રેજી પાંચમા ધોરણ સુધી સંસ્કૃત શીખ્યા હોય તેમને માટે આ ભાષા શીખવાનો તેણે માર્ગ મોકળો કર્યો છે. આ માટે આ વિદ્યાપીઠને આપણે જેટલો ધન્યવાદ આપીએ એટલો ઓછો છે; પરંતુ આથી પણ આગળ વધવું જરૂરી છે. તેમ કરવા માટે સૌથી પ્રથમ તો બીજી બધી ભાષાઓની પેઠે અંગ્રેજી ચોથા ધોરણથી જ વિદ્યાર્થીઓ પાઇય ભાષા શીખી શકે તેવો પ્રબંધ કેળવણીખાતા તરફથી– મુંબઈ વિદ્યાપીઠ તરફથી થવો ઘટે. જો એમ થશે તો પાઇય ભાષા અને એના સાહિત્યનો અભ્યાસ વધશે. વળી એ ભાષામાં રચાયેલા સાહિત્યનું યોગ્ય મૂલ્ય અંકાશે અને એનું યથેષ્ટ સંશોધન પણ થશે. આ ઉપરાંત થોડા વખતથી પાંચમા ધોરણમાં સંસ્કૃતના વિદ્યાર્થીઓ સંસ્કૃત શીખવા તરફ બેદરકારી બતાવે છે એવી ફરિયાદ કેટલાક સંસ્કૃત શિક્ષકો તરફથી સંભળાવા માંડી છે તે પણ દૂર થશે.

બીજું ખાસ કરીને જૈન સંસ્થાઓએ, શાળાઓએ અને પાઠશાળાઓએ પોતાને ત્યાં પાઇય ભાષા પણ શીખવાય તે માટે પૂરેપુરી જોગવાઈ જરૂર અને જલદી કરવી જોઈએ.

અમે અત્ર એ વાત ઉમેરીશું કે અમારે જૈનોને મન તો સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ પણ પાઇયની જેમ આવશ્યક અને આદરણીય છે.

આનો વિશેષ પુરાવો આપવાની જરૂર નથી, કેમકે સંસ્કૃત ભાષા તરફનો પણ અમારો પક્ષપાત છે એ હકીકત આ ગ્રંથમાં પણ બન્ને-ભાષાના સાહિત્યમાંથી ઉદ્ધરેલ કૃતિઓનું પ્રકાશન પણ કહી આપે છે.

પ્રસ્તુતમાં જણાવવાનું કે ભારતીય સાહિત્યના નિર્માણ અને સંવર્ધનમાં અન્ય દર્શનીયોની જેમ જૈનોએ—ખાસ કરીને જૈન મુનિવરોએ સુંદર ફાળો આપ્યો છે. તેમ છતાં એ વાતથી બહુ ઓછા લોકો વાકેફગાર હોય તેમ જણાય છે આને લઈને અત્ર આ ગ્રંથમાં કેવળ જૈન કૃતિઓ ઉદ્ધૃત કરી છે. આ કાર્ય માટે અમે 'પ્રાકૃતસાહિત્યવાચસ્પતિ' અને 'સિદ્ધાન્તમહોદધિ' એ પદવીઓથી અલંકૃત અને **પ્રાકૃતરૂપમાળા** અને **પ્રાકૃતવિજ્ઞાનપાઠ-માળાના** કર્તા પૂજ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી**કસ્તૂરવિજયજી** ગણિવરને તેમ જ ન્યાયશાસ્ત્રના વિશિષ્ટ અભ્યાસી મુનિરાજ શ્રી**શુભંકર-વિજયજી** મહારાજને વિજ્ઞપ્તિ કરી હતી. એમણે એ સ્વીકારીને અમને અત્યંત ઋણી બનાવ્યા છે તેની અમે અત્ર સાનંદ નોંધ લઈએ છીએ.

બીજું, પાઇય ખંડનું પ્રાસંગિક પાઇય ભાષામાં અને સંસ્કૃત ખંડનું સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલ હોવાથી અમે સુરતના વતની પ્રોફેસર શ્રીયુત **હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા, M. A.** ને ગુજરાતીમાં આમુખ લખવા વિનંતિ કરી હતી. તેમણે અમારી એ વિનંતિને માન આપી ઐતિહાસિક દૃષ્ટિ વગેરે સામે રાખીને વિદ્વત્તાપૂર્ણ આમુખ લખી આપેલ છે તે બદલ તેમનો પણ અમે અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

પૂજ્ય **ઉપાધ્યાયજીએ** રચેલી અને અમારી તરફથી પ્રકાશિત થયેલી **પ્રાકૃતવિજ્ઞાનપાઠમાળાને** જનતા તરફથી મળેલો સુંદર આવકાર ધ્યાનમાં લેતાં એમ જણાય છે કે જનતા અમારા આ પ્રકાશનને પણ વધાવી લેશે. હાલમાં પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી પાઇય સાહિત્યમાંથી વિવિધ વર્ણનો એકત્રિત કરી રહ્યાં છે તેમ જ છ ભાષાનો

બોધ કરાવનાર **પ્રાકૃતવિજ્ઞાનપાઠમાળા** (ભા૦ ૨) રચી રહ્યા છે. તે તૈયાર થતાં પ્રસિદ્ધ કરવા માટે અમે અમારાથી બનતું કરીશું.

પ્રસ્તુત ગ્રન્થને બહાર પાડવામાં દ્રવ્યની સહાયતાની જરૂરિયાત હતી. એ સંબંધમાં અમને એ જણાવતાં આનંદ થાય છે કે [1]સ્વર્ગસ્થ શેઠ **હરજીભાઈ રાજાજી**ના કુટુંબીઓએ સ્વ. શેઠ **હરજીભાઈ**ના શ્રેયાર્થે રૂ. ૨૫૧)ની મદદ કરી છે. જો આવી સરસ સહાય મળી ન હોત તો આ ગ્રંથ આટલો જલ્દી બહાર પાડી શકાત નહિ. આ સ્થળે એ પણ ઉમેરીશું કે ઉપર પ્રમાણેની આર્થિક સહાયતા મળવા ઉપરાંત બીજા પણ [2]કેટલાક સદ્ગૃહસ્થોએ આગળથી ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવી અમારી આર્થિક મુશ્કેલી દૂર કરી છે. તેમ છતાં અમે આ ગ્રંથની કિંમતમાં વિશેષ ઘટાડો કર્યો નથી. તેનું કારણ એ છે કે એની આવકમાંથી બીજા તૈયાર થતા ગ્રંથો બહાર પાડવાની અમારી ઇચ્છા છે.

પ્રકાશક

---

૧ આ શેઠનું જીવનની રૂપરેખા અન્યત્ર આપી છે.

૨ પ્રથમથી ગ્રાહકો થયેલાનાં મુબારક નામો નીચે મુજબ છેઃ—

નકલ	નામ	ગામ
૪૦	શેઠ દલીચંદ વીરચંદ શ્રોફ	સુરત—નવાપરા
૪૦	વૈદ ચુનીલાલ દામોદરદાસ સાલવી	,, ગલેમંડી
૨૦	શેઠ છગનલાલ ધનજીભાઈ	,, સગરામપરા
૧૧	શા. છગનલાલ મંછુભાઈ હ. નાનુભાઈ	,, ગોપીપુરા
૧૦	વીરચંદભાઈ હરજીવનદાસ	,, નવાપરા
૫	શા. રતિલાલ કસ્તૂરચંદ	,, છાપરીયા શેરી
૫	શા. ભગવાનદાસ મૂળચંદ	,, ગોપીપુરા
૨	માસ્તર હીરાભાઈ દીપચંદ	,, બપાટીઆ ચકલા
૨	શા. સુરચંદભાઈ મોરારદાસ	,, આંબલીરાન

પ્રાકૃતવિજ્ઞાનપાઠમાળાને અંગે મળેલા અભિપ્રાયો.

[૧]

"ઉપરોક્ત પુસ્તક એ પ્રાકૃત ભાષાનો સતત પરિચય, ઊંડો અભ્યાસ અને પરિશ્રમનું ફળ છે. લેખક પ્રાકૃતનાં વિદ્વાન છે. છેલ્લાં કેટલાક વર્ષોથી પ્રાકૃત એમનાં અભ્યાસ અને મનનનો વિષય છે. એનું ફળ શ્રેષ્ઠ નીવડે એમાં શંકા નથી. અત્યાર સુધીનાં પ્રાકૃત વ્યાકરણને લગતાં શાળોપયોગી પુસ્તકોમાં આ પુસ્તક મોખરે ઉભું રહે છે." —**દાંડીઓ** (તા. ૨૪–૧૦–૪૦)

[૨]

"પ્રાકૃત વ્યાકરણની સર્વત્ર વર્તાતી ખોટને પ્હોંચી વળવાનાં ઇરાદાથી મુનિશ્રીએ શાળા કોલેજોમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓ તેમજ ખાનગી પાઠશાળાઓમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓને સહાયરૂપ થઈ પડે તેવી આ પાઠમાળા રચી છે." —**પ્રજાબંધુ** (સંવત ૧૯૯૭ કારતક વદ બીજ)

[૩]

"આપની બુક અતિ સુંદર બની છે. પાઠોનો વિભાગ, વિષયની વહેંચણી અને તેની ઝણાવટ, વિવિધ પ્રકારનાં વાક્યો, શબ્દ અને ધાતુનાં રૂપો વગેરે આપવામાં જે વિવેક દર્શાવ્યો છે એ અતિ આદર પાત્ર છે. આજ પર્યંતમાં બનેલી બુકોમાં આપની બુક ખૂબજ ધ્યાન ખેંચે તેવી છે."

—વિદ્વદ્વલ્લભ પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી **પુણ્યવિજયજી** મહારાજ (તા. ૨૬-૮ ૪૦)

[૪]

"પ્રાકૃત જ્ઞાન પૂરી રીતે મળી શકે–વધી શકે તે માટે દરેક યોગ્ય સામગ્રી આમાં દાખલ કરવામાં આવી છે, તેથી આ પુસ્તક ઘણુંજ સારૂં અને અજોડ બન્યું છે." —પ્રાચીન સાહિત્ય સંશોધક

પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી **દર્શનવિજયજી** મહારાજ (ત્રિપુટી)

(તા. ૧૨–૧૦–૪૦)

[૫]

"પ્રાકૃત ભાષાનાં અભ્યાસીઓ માટે આ પુસ્તક આશીર્વાદરૂપ છે."

—**જૈન યુગ** (તા. ૧–૧૦–૪૦.)

॥ पासंगिअं ॥

आहिवाहिउवाहिविसहरसंकुलाए जम्मजरामरणसावयगणभीसणाए विविहसोगदवाणलतवियाए भवाडवीए संसरंताणं संसारिजीवाणं सुहदुक्खाणि बहुसो पत्ताइं। कित्तिमसुक्खलेसविमूढा पाणिणो सुहट्ठं सावज्जकमाइं समायरंति। तयणुबंधेण पुणो पुणो ते दुक्खाणि चेव लहंति। नेहो नाम मूलं सव्वदुक्खाणं, जओ उत्तं **समराइच्चचरिए**- "अहो णु खलु नत्थि दुक्करं सिणेहस्स, सिणेहो नाम मूलं सव्व-दुक्खाणं, निवासो अविवेयस्स, अग्गला निव्वुईए, बंधवो कुगइवासस्स, पडिवक्खो कुसलजोगाणं, देसओ संसाराडवीए, वच्छलो असज्झवव-सायस्स, एएण अभिभूआ पाणिणो न गणन्ति आयइं, न जोयन्ति कालोइअं. न सेवन्ति धम्मं, न पेच्छन्ति परमत्थं, महालोहपंजरगया विय केसरिणो सनत्था विसीयन्ति।"

पियवत्थुसंजोगो सुहस्स निमित्तं. तस्स य विओगे दुहमेव।

अस्सिं संसारे जीवाणं अणेगप्पयारदुक्खरिंछोली संभवइ। तीए निमित्ताणि वि अणेगाणि। ताइं लद्धूण मणूसा वि विविहसोगजन्नणाणा-करुणभावं अणुहवंति। अस्स गंथस्स एएसिं भावाणं सक्खंकारगत्तेणं इमस्स अभिहाणं **करुणरसकदंबकं** ति ठविअं।

नूणं इमो गंथो दुहमइए विविहपसंगे अणुसरिअ कहिं कहिं संकिण्णरसं पोसेइ। सच्चमेयं, परंतु करुणरसस्स पाहण्णेण, तओ करुणरसमइओ एसो गंथो अओ इमा सेना।

जहा सक्कय-गुज्जराइभासासु विविहाओ करुणरसपोसगा किईओ दरिदीसंति, तहा पाइअसाहिच्चे वि संति, किंतु ताओ पाइअभास-ज्झयणज्झावणमंदत्तणेण मुद्दियगंथट्ठिअत्तेण य ण सुपसिद्धिं संपत्ताओ।

तओ पाइअभासानिबद्धाणेगविसयपरिपुण्णमुद्दियसत्थसागराओ मया संगिण्हिआओ इमाओ कहवयाओ किईओ । ताओ नाणाकव्वखंडामियरसपरिपुण्णाओ संति । अस्सिं विसयविवरणवियारदंसणं पि एत्थ कायव्वं, परंतु इमपुत्थयसंपायणे पोच्छाहगेण समणोवासगेण एहिंगंमि विज्जालये पाइअपज्झावगेण एम० ए० इइ पयवीमंडिएण कप्पडियासंनासंजुत्तेणं रसिगदासत्तएणं हीरालालेणं गुज्जराहेमु विसयविआरस्स सवित्थरं दंसिअत्तणेण मए य विसयसूईए निमित्तसूईए य किमवि सूइअत्तेण विरमेमि इमाओ पत्थावत्तो, विसयविआरजिण्णासुणं आमुहाइदंसणं भलावित्ता ।

अवरं च इमगंथसंकलणाए हुं पेरिओ पाइअसाहिच्चरसिगेण एम० ए० पयालंकिएण तिवेइसंनाधारिणा चंदुलालसूणुणा चीमणलालेण इइ निद्दिसामि साणंदं ।

पज्जंते इमं पि सूएमि जं संपइकाले वि महामोहतिमिरंधणत्तणं पत्ता बहुलोगा पियप्पियविओगसंजोगजन्नविविहदुहपरंपराए संबाहिआ सइ आउलवाउला हवंति । तेसिं सोगकरुणनिमित्ताइं अणेगाणि हुंति । तारिसकियंतनिमित्ताणं पयंसगो एसो गंथो । अओ एअंमि गंथे पदंसिए अणेगतिव्वदुक्खयपसंगे सम्मं पढिअ दुक्खविद्दमोअणाए अण्णोणिउत्तीए य सिणेहबंधणाओ अप्पाणं छोडाविऊणं अणासत्तिजोगं वीयरागभावणं च भावित्ता सिवमयलमरुअमणंतमक्खयमव्वाबाहं ठाणं भो भव्वा ! सिग्धं चिय लहंतु त्ति पत्थेइ सिरिविजयविन्नाणसूरिअंतेवासी कत्थूरविजओ सूरियपुरे वीरवरिसे २४६७तमे मग्गसिरस्स सुदि पक्खम्मि बीआए तिहीए ॥

માંગરોળવાળા સ્વ. શેઠ હરજીભાઇ રાજાજી



જન્મ વિ. સં. ૧૯૧૩.

સ્વર્ગગમન વિ. સં. ૧૯૯૬.
કાર્તિક શુક્લ પ્રતિપદ

સ્વર્ગસ્થ શેઠ હરજીભાઇ રાજાજીના જીવનની રૂપરેખા

શેઠ **હરજીભાઇનો** જન્મ સં. ૧૯૧૩માં માંગરોળ (વાધરી)માં દશા ઓસવાળ જ્ઞાતિના શેઠ રાજાજી નેતાજીની પત્ની અમૃતબાઇથી થયું હતું. એમના પિતાશ્રીની ખ્યાતિ એ જિલ્લામાં સારી હતી. શેઠ **હરજીભાઈ** સામાન્ય રીતે ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક અભ્યાસ કરી નાનપણમાંજ પોતાના પિતાના ધંધામાં જોડાઈને બાહોશ વેપારી તરીકે પંકાયા હતા. તેમનું જીવન પ્રમાણિક અને માયાળુ હતું. આવા જીવનથી તેઓ દરેકના મન જીતી શક્યા હતા અને તેથીજ તેઓ માંગરોળના શ્રી જૈન સંઘમાં અગ્રગણ્ય પુરુષ તરીકે ગણાતા હતા. વળી તેઓ કમિશન એજન્ટના ધંધાર્થે મુંબઈ રહેતા હતા. અને લક્ષ્મીદેવીની તેમના ઉપર મોટી મહેર હતી, છતાં પણ તેઓ ધાર્મિક અને સાદું જીવન ગુજારતા હતા. એ જીવનની સુંદર છાપ એમણે પોતાના કુટુંબીઓ ઉપર પાડી હતી. અને તેમને તેવું જીવન શીખતા કર્યા હતા, એમણે સિદ્ધાચળાદિ તીર્થોની યાત્રા કરી હતી, અને ગુપ્તદાન પણ સારા પ્રમાણમાં કર્યું હતું એમણે બે વખત લગ્ન કર્યા હતા, સંતાનમાં એમને કેવળ એક પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ હતી; પણ તે તો છ સાત માસમાંજ કાળને અધીન થયો હતો. તેઓ (ચોર્યાશી) વર્ષનું લાંબુ આયુષ્ય ભોગવી પોતાની પાછળ પોતાનાથી નાના ચાર ભાઈઓનું વિશાલ કુટુંબ મૂકી સં. ૧૯૯૭ના કારતક સુદ ૧ ને ગુરૂવારે નવકાર મહામંત્રના સ્મરણ પૂર્વક દેવલોક પામ્યા હતા. તેમના ભાઈઓનાં નામ નીચે મુજબ છેઃ—

શેઠ **ડાહ્યાભાઇ રાજાજી, ગોવિંદભાઈ રાજાજી** (સ્વ.), **હીરાચંદજી રાજાજી** (સ્વ.), **વજેચંદ રાજાજી.**

એમના કુટુંબીઓએ શેઠ **હુરજીભાઇના** શ્રેયાર્થે નીચે મુજબ સખાવતો કરી છે.

રૂ. ૩૦૦૧) માંગરોળમાં જૈન બાળકો ધાર્મિક અભ્યાસ કરી શકે તે માટે સ્વ. શેઠ **હુરજીભાઇના** નામની એક ધાર્મિક પાઠશાળા ચાલુ કરવા માટે આપ્યા, અને એ પાઠશાળા, પાંચ દિવસના મહોત્સવ તથા સાધર્મિક વાત્સલ્ય જેવા ઉત્તમ કાર્યો કરવા પૂર્વક સં. ૧૯૯૪ના માગસર સુદ પાંચમના રોજ ખુલ્લી મૂકી.

રૂ. ૨૫૦૧) માંગરોળ શ્રી જૈન સંઘને અર્પણ કર્યા. એ રકમના વ્યાજમાંથી શેઠ **હુરજીભાઇની** સ્વર્ગ તિથિને દિવસે દર વરસે માંગરોળના જિન મંદિરમાં પૂજા ભણાવવી તથા સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરવું, એવી શરતે એ અપાયા છે.

રૂ. ૫૦૧) સુરત સગરામપુરાના મગનલાલ ચનજીભાઈ જૈન દવાખાનામાં.
રૂ. ૨૫૧) પ્રસ્તુત ગ્રંથ છપાવવા માટે.

એ સિવાય પણ એમના પાસે બીજી સખાવતો થઈ છે પણ તેની માહિતી નહિ હોવાથી તેનો અમે અહીં ઉલ્લેખ કરી શકતા નથી.

પ્રકાશક

॥ विसयसूई ॥

पाइओ खंडो १

अहिगारो	पिट्ठसं०

निमित्तसूई ।

गंथसूई ।

	गंथो	गंथयारो	समओ
१	विवाहपन्नत्ती	सिरिसुहम्मसामी	वीरसमओ
२	नायाधम्मकहा	,,	,,
३	पज्जुसणाकप्पो	सिरिभद्दबाहुसामी	वीराओ[1] १७० वरिसपुव्वंमि
४	पउमचरिअं	सिरिविमलसूरी	वीराओ ५३० वरिसे
५	वसुदेवहिंडी	सिरिसंघदासगणिवायगो	?
६	समराइच्चकहा	सिरिहरिभद्दसूरी	विक्कम[2] ५८५ वरिसपुव्वंमि (?)
७	सुरसुंदरीचरिअं	सिरिधणेसरसूरी	वि०व० १०९५
८	उत्तरज्झयणसुत्तवित्ती	सिरिनेमिचंदसूरी	वि०व० ११२९
९	महावीरचरिअं	सिरिगुणचंदगणी	वि०व० ११३९
१०	पुप्फमालावित्ती	मलहारिसिरिहेमचंदसूरी	[3]वि०व० ११६४ पुव्वंमि
११	भवभावणा	,,	वि०व० ११७०
१२	उवएसरयणवित्ती	सिरिगुणचंदसूरी	वि०व० ११७४ वरिसपुव्वंमि

---

१ सिरि**भद्दबाहु**सामीणं एसो सग्गारोहणकालो ।

२ अस्सिं वरिसे सिरिहरिभद्दसूरिणो कालं गय त्ति **गाहासइस्सी**ए ।

३ **पुप्फमाला**वित्तीए रयणा **जीवसमास**वित्तीए पुव्वं चिय संजाया, जओ सकयगंथवुंदाणं कमो विसेसावस्सयवित्तीए निद्दिट्ठो अत्थि ।

	गंथो	गंथयारो	समओ
१३	देवसूरिविलावो	सिरिदेवसूरी	[1]वि०व० ११७८-वरिसपच्छा
१४	सुपासनाहचरिअं	सिरिलक्खमणगणी	वि०व० ११९९
१५	कुमारवालपडिबोहो	सिरिसोहप्पहसूरी	वि०व० १२४१
१६	सड्ढदिणकिच्चं	सिरिदेविंदसूरी	[2]वि०व० १३२७

---

१ एसो सिरिमुणिचंदसूरीणं सग्गागमणकालो, एए देवसूरिणो गुरवो।

२ इमो सिरिदेविंदसूरीणं देवलोगगमणसमओ।

વિષયાનુક્રમ

વિષય		પૃષ્ઠ
૧	આમુખ	૫
૨	વક્તવ્ય	૧–૩
૩	પ્રાસંગિક	૫–૬
૪	સ્વ૦ શેઠ હરજીભાઈ રાજાજીની રૂપરેખા	૭–૮
૫	વિષયસૂચિ	૯–૧૩
૬	નિમિત્તસૂચિ	૧૪–૧૫
૭	ગ્રન્થસૂચિ	૧૬–૧૭
૮	કરૂણરસકદંબક	૧–૧૪૯

नमोत्थु णं समणस्स भगवओ महावीरवद्धमाणसामिस्स ।

॥ करुणरसकदंबकं ॥

पाइओ खंडो १ ।

[१]

जमालिदिक्खाए अंमापिऊण परितावो ।

तए णं सा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माता तं अणिट्ठं अकंतं अप्पियं अमणुन्नं [1]अमणामं असुयपुव्वं गिरं सोच्चा निसम्म [2]सेयागयरोमकूवपगलंतविलीणगत्ता सोगभरप[3]वेवियंगमंगी नित्तेया दीणविमणवयणा करयल[5]मलियव्व कमलमाला तक्खणओ[4]लुग्गदुब्बलसरीरलायन्नसुन्ननिच्छाया गयसिरिया पसिढिलभूसणपडंतख[6]ुण्णियसंचुन्नियधवलवलयपब्भट्ठउत्तरिज्जा मुच्छावसणट्ठचेतगुरुई सुकुमालविकि[7]न्नकेसहत्था पर[8]सुणियत्तव्व चंपगलया, निव्वत्तमहेव्व इन्दलट्ठी, विमुक्कसंधिबंधणा कोट्टिमतलंसि धसत्ति सव्वंगेहिं संनिवडिया, तएणं सा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माया ससंभमोयत्तियाए तुरियं कंचणभिं[9]गारमुहविणिग्गयसीयलविमलजलधारापरिसिंचमाणनिव्ववि[10]यंगायलट्ठी उक्खेवयतालियंटवीय[11]णग-

---

१ मनने अप्रिय. २ स्वेद, परसेवो. ३ जेनां अंग ने उपांग ध्रुजे छे एवी. ४ चोळायली. ५ ग्लान. ६ वळी गयेला. ७ विखरायेला अंबोडावाळी अथवा विखरायला हाथ अने केशवाळी. ८ छेदायली. ९ झारी. १० शांत थयेल. ११ वीजणो, पंखो.

जणियवाएणं सफुसिएणं अंतेउरपरिजणेणं आसासिया समाणी रोयमाणी कंदमाणी सोयमाणी विलवमाणी **जमालिं** खत्तियकुमारं एवं वयासी—
"तुमंसि णं जाया ! अम्हं एगे पुत्ते इट्ठे कंते पिए मणुन्ने मणामे थेज्जे वेसासिए संमए बहुमए अणुमए भंडकरंडगसमाणे रयणे रयणब्भूए जीवि-ऊसविये हिययणंदिजणणे उंबरपुप्फमिव दुल्लभे सवणयाए किमंग पुण पासणयाए ? तं नो खलु जाया ! अम्हे इच्छामो तुज्झं खणमवि विप्प-ओगं, तं अच्छाहि ताव जाया ! जाव ताव अम्हे जीवामो, तओ पच्छा अम्हेहिं कालगएहिं समाणेहिं परिणयवये वड्ढियकुलवंसतंतुकज्जंमि निरवयक्खे[3] समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं मुंडे भवित्ता आगा-राओ अणगारियं पव्वइहिसि ।

तए णं से **जमाली** खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी—
"तहावि णं तं अम्म ! ताओ ! जण्णं तुज्झे मम एवं वदह तुमंसि णं जाया ! अम्हं एगे पुत्ते इट्ठे कंते तं चेव पव्वइहिसि, खलु अम्म ! ताओ ! माणुस्सए भवे अणेगजाइजरामरणरोगसारीरमाणुस्सए काम-दुक्खवेयणवसणसतोवद्दवाभिभूए अधुए अणितिए असासए [4]संज्झब्भ-रागसरिसे जलबुब्बुदसमाणे कुसग्गजलबिंदुसन्निभे सुविणगदंसणोवमे विज्जुलयाचंचले अणिच्चे सडणपडणविद्धंसणधम्मे पुव्विं वा पच्छा वा अवस्सविप्पजहियव्वे भविस्सइ, से केस णं जाणइ अम्म ! ताओ ! के पुव्विं गमणयाए के पच्छा गमणयाए ?, तं इच्छामि णं अम्मताओ ! तुज्झेहिं अब्भणुन्नाए समाणे समणस्स भगवओ **महावीरस्स** जाव पव्वइत्तए ।"

---

१ જળના બિંદુથી યુક્ત. ૨ હે પુત્ર !. ૩ આકાંક્ષા રહિત. ૪ સંધ્યા સમયના વાદળાના જેવા. ૫ સડવું, પડવું.

तए णं तं **जमालिं** खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी– “इमं च ते जाया ! सरीरगं पविसिट्ठरूवलक्खणवंजणगुणोववेयं उत्तम-बलवीरियसत्तजुत्तं विण्णाणवियक्खणं ससोहग्गगुणसमुस्सियं अभिजाय-महक्खमं विविहवाहिरोगरहियं निरुवहयउदत्तलट्ठं पंचिंदियपडुपढमजोव्व-णत्थं अणेगउत्तमगुणेहिं संजुत्तं तं अणुहोहि ताव जाव जाया ! नियगसरीररूवसोहग्गजोव्वणगुणे तओ पच्छा अणुभूय नियगसरीर-रूवसोहग्गजोव्वणगुणे अम्हेहिं कालगएहिं समाणेहिं परिणयवये वड्ढियकुलवंसतंतुकज्जंमि निरवयक्खे समणस्स भगवओ **महावीरस्स** अंतियं मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइहिसि।”

तए णं से **जमाली** खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी– “तहावि णं तं अम्मताओ ! जन्नं तुज्झे ममं एवं वदह–इमं च णं ते जाया ! सरीरगं तं चेव जाव पव्वइहिसि, एवं खलु अम्मताओ ! माणुस्सगं सरीरं दुक्खाययणं विविहवाहिसयसंनिकेतं [3]अट्ठियकट्ठुट्ठियं [4]छिराण्हारुजालओणद्धसंपिणद्धं मट्टियभंडं व दुब्बलं असुइसंकिलिट्ठं [6]अणिट्ठवियसव्वकालसंठप्पियं [7]जराकुणिमजज्जरघरं व सडणपडणविद्धं-सणधम्मं पुव्विं वा पच्छा वा अवस्सविप्पजहियव्वं भविस्सइ, से केस णं जाणति ? अम्मताओ ! के पुव्विं तं चेव जाव पव्वइत्तए।

तए णं तं **जमालिं** खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी– इमाओ य ते जाया ! विपुलकुलबालियाओ सरित्तयाओ [8]सरिव्वयाओ

---

૧ ઉત્તમ. ૨ સ્થાન. ૩ હાડકાં રૂપી લાકડાં. ૪ શિરા, નસ. ૫ સ્નાયુ. ૬ જેનાં સર્વ કાળનાં કાર્ય અપૂર્ણ છે એવું ૭ મડદા જેવા જીર્ણ. ૮ સરખી ઉમરની.

सरिसलावन्नरूवजोव्वणगुणोववेयाओ सरिसएहिन्तो अ कुलेहिंतो आणिएल्लियाओ कलाकुसलसव्वकाललालियसुहोचियाओ मद्दवगुणजुत्तनिउणविणओवयारपंडियवियक्खणाओ मंजुलमियमहुरभणियविहसियविप्पेक्खियगतिविलासचिट्ठियविसारदाओ अविकलकुलसीलसालिणीओ विसुद्धकुलवंससंताण-तंतु-वद्धणप्पग (ब्भु) ब्भवप्पभाविणीओ मणाणुकूलहियइच्छियाओ अट्ठ तुज्झ गुणवल्लहाओ उत्तमाओ निच्चं भावाणुत्तरसव्वंगसुन्दरीओ भारियाओ, तं भुंजाहि ताव जाया ! एताहिं सद्धिं विउले माणुस्सए कामभोगे, तओ पच्छा भुत्तभोगी विसयविगयवोच्छिन्नकोउहल्ले अम्हेहिं कालगएहिं जाव पव्वइहिसि ।"

तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी—"तहावि णं तं अम्म ! ताओ ! जन्नं तुज्झे मम एवं वयह इमाओ ते जाया विपुलकुल जाव पव्वइहिसि, एवं खलु अम्म ! ताओ ! माणुस्सयकामभोगा असुई असासया वंतासवा पित्तासवा खेलासवा सुक्कासवा सोणियासवा उच्चारपासवणखेलसिंघाणगवंतपित्तपूयसुक्कसोणियसमुब्भवा अमणुन्नदुरूवमुत्तपूइयपुरीसपुन्ना मयगंधुस्सासअसुभनिस्सासा उव्वेयणगा बीभच्छा अप्पकालिया लहूसगा कलमलाहिवासदुक्खबहुजणसाहारणा परिकिलेसकिच्छदुक्खसज्झा अबुहजणणिसेविया सदा साहुगरहणिज्जा अणंतसंसारवद्धणा कडुगफलविवागा [10] चुडलिव्व अमुच्चमाणदुक्खा-

१ લવાયેલી. ૨ પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાના સામર્થ્યવાલી. ૩ હૃદયને ઇષ્ટ. ૪ શ્લેષ્મને ઝરનારા. ૫ નાસિકાનો મલ. ૬ કહોઇ ગયેલી વિષ્ટાથી પૂર્ણ. ૭ મરેલા જેવી ગંધ. ૮ તુચ્છ. ૯ અશુચિની ખાણ. ૧૦ ઘાસની બળતી પુળી.

णुबंधिणो सिद्धिगमणविग्घा, से केस णं जाणति अम्मताओ ! के पुव्विं गमणयाए के पच्छा गमणयाए ? तं इच्छामि णं अम्मताओ ! जाव पव्वइत्तए । ”

तए णं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी—“ इमे य ते जाया ! [1]अज्जयपज्जयपिउपज्जयागए बहु हिरन्ने य सुवन्ने य कंसे य दूसे य विउलधणकणग जाव [2]संतसारसावएज्जे [3]अलाहि जाव आसत्तमाओ कुलवंसाओ पकामं दाउं पकामं भोत्तुं पकामं परिभाएउं, तं अणुहोहि ताव जाया ! विउले माणुस्सए इड्ढिसक्कारसमुदए, तओ पच्छा हूयकल्लाणे वड्ढियकुलतंतु जाव पव्वइहिसि ” ।

तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी—“तहवि णं तं अम्मताओ ! हिरन्ने य सुवन्ने य जाव सावएज्जे [4]अग्गिसाहिए चोरसाहिए रायसाहिए मच्चुसाहिए [5]दाइयसाहिए अग्गिसामन्ने जाव दाइयसामन्ने अधुवे अणितिए असासए पुव्विं वा पच्छा वा अवस्सविप्पजहियव्वे भविस्सइ, से केस णं जाणइ तं चेव जाव पव्वइत्तए ।”

तए णं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मताओ जाहे नो संचाएन्ति विसयाणुलोमाहिं बहूहिं [6]आघवणाहि य पन्नवणाहि य सन्नवणाहि य विन्नवणाहि य आघवेत्तए वा पन्नवेत्तए वा सन्नवेत्तए वा ताहे विसयपडिकूलाहिं [7]संजमभयुव्वेयणकराहिं पन्नवणाहिं पन्नवेमाणा एवं वयासी—“एवं खलु जाया ! निग्गंथे पावयणे सच्चे अणुत्तरे केवले जहा

---

१ દાદા, વડદાદા, પિતાના વડદાદા. ૨ વિદ્યમાન ઉત્તમ દ્રવ્ય. ૩ પર્યાપ્ત. ૪ અગ્નિ વગેરેથી નાશ. ૫ પુત્ર વગેરે. ૬ સામાન્ય કથન. ૭ સંજમમાં ભય અને ઉદ્વેગ કરનારી.

जीवस्सए जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेंति; अहीव एगंतदिट्ठीए, खुरो इव एगंतधाराए; लोहमया जवा चावेयव्वा, वालुयाकवले इव [२] निस्साए, गंगा वा महानदी पडिसोयगमणयाए, महासमुद्दे वा भुयाहिं दुत्तरो, तिक्खं कमियव्वं; गरुयं लंबेयव्वं असिधारगं वतं चरियव्वं, नो खलु कप्पइ जाया! समणाणं निग्गंथाणं अहाकम्मिएत्ति वा उद्देसएइ वा मिस्सजाएइ वा अज्झोयरएइ वा पूइएइ वा कीएइ वा पामिच्चेइ वा अच्छेज्जेइ वा अणिसट्ठेइ वा अभिहडेइ वा कंतारभत्तेइ वा दुब्भिक्खभत्तेइ वा गिलाण-भत्तेइ वा वद्दलियाभत्तेइ वा पाहुणगभत्तेइ वा सेज्जायरपिंडेइ वा रायपिंडेइ वा मूलभोयणेइ वा कंदभोयणेइ वा फलभोयणेइ वा बीयभोयणेइ वा हरियभोयणेइ वा भुत्तए वा पायए वा, तुमं च णं जाया! सुहसमुचिए णो चेव णं दुहसमुचिते नालं सीयं नालं उण्हं नालं खुहा नालं पिपासा नालं चोरा नालं वाला नालं दंसा नालं मसया नालं वाइयपित्तिय-[५]सेंभियंसन्निवाइए विविहे रोगायंके परीसहोवसग्गे उदिन्ने अहिया-सेत्तए, तं नो खलु जाया! अम्हे इच्छामो तुज्झं खणमवि विप्पओगं, तं अच्छाहि ताव जाया! जाव ताव अम्हे जीवामो, तओ पच्छा अम्हेहिं जाव पव्वइहिसि।

तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी—"तहावि णं तं अम्म! ताओ! जन्नं तुज्झे ममं एवं वयह—एवं खलु जाया! निग्गंथे पावयणे सच्चे अणुत्तरे केवले तं चेव जाव पव्वइहिसि, एवं खलु अम्मताओ! निग्गंथे पावयणे कीवाणं कायराणं कापुरिसाणं इहलोग-पडिबद्धाणं परलोगपरंमुहाणं विसयतिसियाणं दुरणुचरे पागयजणस्स,

---

१ આવશ્યક સૂત્રમાં. २ સ્વાદ રહિત. ૩ આધાકર્મિક વગેરે ભિક્ષાના દોષો છે. ૪ સર્પ વગેરે. ૫ કફજન્ય. ૬ સહન કરવાને.

धीरस्स निच्छियस्स ववसिसस्स नो खलु एत्थं किंचिवि दुक्करं करणयाए, तं इच्छामि णं अम्म ! ताओ ! तुज्झेहिं अब्भणुन्नाए समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए । ''

तए णं जमालि खत्तियकुमारं अम्मापियरो जाहे नो संचाएंति विसयाणुलोमाहि य विसयपडिकूलाहि य बहूहि य आघवणाहि य पन्नवणाहि य ४ आघवेत्तए वा जाव विन्नवेत्तए वा ताहे अकामए चेव जमालिस्स खत्तियकुमारस्स निक्खमणं अणुमन्नित्था ।

विवाहपन्नत्तीए श० ९, उ० ३३; सु० ३८४

---

[२]

जिणरक्खिअविरहे रयणदीवदेवयाए कित्तिमो विलावो ।

नाणामणिकणगरयणघंटियखिंखिणिनेउरमेहलभूसणरवेणं ।
दिसाओ विदिसाओ पूरयंती वयणमिणं बेइ सा केलुसा ॥ ३ ॥

२होल वसुल गोल नाह दइय पिय
रमण कंत सामिय निग्घिण नित्थक्क ॥
थिर्णण निक्किव अकयन्नुय सिढिलभाव निलज्ज ।
लुंक्ख अकलुण जिणरक्खिय मज्झं हिययरक्खग ॥ ४ ॥
न हु जुज्जसि एक्किय अणाहं अबंधवं तुज्झ,
चलणओवायकारियं उज्झिउमधंन्नं ।

---

१ पापिनी. २ होल ! वसुल ! गोल ! आ त्रणे शब्दो गैारव अने निन्दासूचक छे. ३ अवसर नहि जाणनार. ४ कठोर. ५ लुकखुं. ६ चरणने सेवनारी. ७ कमनसीब.

गुणसंकर ! हं तुमे विहूणा न समत्था जीविउं खणंपि ॥ ५ ॥
इमस्स उ अणेगझसमगरविविधसावयसयाकुलघरस्स
रयणागरस्स मज्झे अप्पाणं वहेमि तुज्झ पुरओ,
एहि नियत्ताहि जइ सि कुविओ खमाहि एकावराहं मे ॥६॥
तुज्झ य विगयघण—विमल-ससि-मण्डलागार-सस्सिरीयं
सारय-नव-कमल-कुमुद-कुवलय-विमल-दलनिकर-सरिसनिभनयणं।
वयणं पिवासागयाए सद्धा मे पेच्छिउं जे अवलोएहिं
ता इओ ममं नाह जा ते पेच्छामि वयणकमलं ॥ ७ ॥

—नायाधम्मकहासु सु० १, अ० ९, सु० ९० ।

[३]

गब्भनिच्चलत्ते तिसलाए अकंदो ।

तए णं समणे भगवं महावीरे माउयअणुकंपणट्ठाए निच्चले निप्फंदे [1]निरेयणे अल्लीणपल्लीणगुत्ते यावि होत्था ॥ ९१ ॥

तए णं तीसे तिसलाए खत्तियाणीए अयमेयारूवे जाव संकप्पे समुप्पज्जित्था । [2]हडे मे से गब्भे ? मडे मे से गब्भे ? चुए मे से गब्भे ? गलिए मे से गब्भे ? एस मे गब्भे पुव्विं एयइ, इयाणिं नो एयइ त्ति कट्टु, ओहयमणसंकप्पा चिंतासोगसागरं पविट्ठा, करयल-[3]पल्हत्थमुही अट्टज्झाणोवगया भूमीगयदिट्ठिया झियायइ, तं पि य सिद्धत्थरायवरभवणं [4]उवरयमुइंग-तंती-तलताल-नाडइज्ज-जणमणुज्जं दीणविमणं विहरइ ॥ ९२ ॥

—पज्जुसणाकप्पे सु० ९२

१ कंपरहित. २ हरण कराये। ३ स्थापित ४ विराम पाम्यां.

[४]

लक्खणमच्चुंमि अंतेउरस्स विलावो ।

हा नाह ! हा महाजस ! उट्ठेहि ससंभमाण अम्हाणं ।
पणिवइयवच्छल ! तुमं उल्लावं देहि वियसन्तो ॥ ३१ ॥
हा दक्खिण्णगुणायर ! तुज्झ सयासम्मि चिट्ठए पउमो ।
एयस्स किं व रुट्ठो, न य उट्ठसि आसणवराओ ॥ ३२ ॥
[२]अत्थाणियागयाणं, सुहडाणं नाहदरिसणमणाणं ।
होऊण सोमचित्तो, आलावं देहि विमणाणं ॥ ३३ ॥
हा नाह ! किं न पेच्छसि, एयं अन्तेउरं विलवमाणं ।
सोयाउरं च लोयं, किं न निवारेसि दीणमुहं ॥ ३४ ॥
सोयाउराहि अहियं, जुवईहिं तत्थ रोवमाणीहिं ।
हिययं कस्स न कलुणं, जायं चिय गग्गरं कण्ठं ॥ ३५ ॥

—पउमचरिए पव्व ११० ।

१ नमेला. २ सभामां आवेलां. ३ शोकातुर. ४ दयाजनक.

[५]

सासुयाए अंमापिऊहिं च गिहा निस्सारिआए अंजणाए विलावो ।

वायायवपरिसन्ना, तण्हाएँ छुहाएँ पीडिअसरीरा ।
एगुद्देसंमि ठिया, करेइ परिदेवणं बाला ॥ ३० ॥
हा कट्ठं चिय पहया, विहिणा हं [1]विविहदुक्खकारीणं ।
अणहेउवइरिएणं, कं सरणं वो पवज्जामि ॥ ३१ ॥
भत्तारविरहियाणं, होइ पिया [2]आलओ महिलियाणं ।
मह पुण पुण्णेहि विणा, सो वि हु वइरीसमो जाओ ॥३२॥
ताव च्चिय हियइट्ठा, माऊण पिऊण बन्धवाणं च ।
जाव न [3]धाडेइ पई, महिला निययस्स गेहस्स ॥ ३३ ॥
ताव सिरीसोहग्गं, ताव य गरुयाउ होन्ति महिलाओ ।
जाव य पई महग्घं, सिणेहपक्खं समुव्वहइ ॥ ३४ ॥
माया पिया य भाया, वच्छल्लं तारिसं करेऊणं ।
अवराहविरहियाए, कह मज्झ पणासियं सव्वं ॥ ३५ ॥
न य मज्झ सासुयाए, न चेव पियरेण मूढभावेणं ।
अयसस्स मूलदलियं, दोसस्स परिक्खणं न कयं ॥ ३६ ॥

—पउमचरिए उद्देसो० १७

१ तृतीयानुं एकवचन. २ स्थान. ३ काढी मूके छे.

[६]

सगरस्स पुत्तमरणे रुयणं।

हा सुकुमालसरीरा ! पुत्ता ! मह सुरकुमारसमरूवा ! ।
केण विहया अयण्डे, अविराहिय दुट्ठवेरीणं ॥१९४॥
हा गुणसहस्सनिलया ! हा उत्तमरूव ! सोमससिवयणा ।
हा निग्घिणेण विहिणा, वहिया मे निरणुकम्पेणं ॥१९५॥
किं तुज्झ नत्थि पुत्ता, पावविही बालया हिययइट्ठा ।
जेण मह मारसि इहं, सुयाण सट्ठिं सहस्साइं ॥१९६॥
एयाणि य अन्नाणि य, चक्कहरो विलविऊण बहुयाइं ।
पडिबुद्धो भणइ तओ, वयणाइं जायसंवेगो ॥१९७॥
हा कट्ठं विसयविमोहिएण सुयणेहरज्जुबद्धेणं ।
धम्मो मए न [२]चिण्णो, तरुणत्ते मंदभग्गेणं ॥ १९८ ॥
किं मज्झ वसुमईए, नवहि निहीहिं व रयणसहिएहिं ।
जं दुलहलद्धाणं, पुत्ताण मुहं न पेच्छामि ॥१९९॥

—पउमचरिए उ० ५

१ અકાળ. २ કર્યો.

[७]

सीयाचाए रामस्स पलावो ।

चिन्तेऊण पवत्तो, हा कट्ठं खलयणस्स वयणेणं ।
मूढेण मए सीया, निच्छूढा दारुणे रण्णे ॥ २८ ॥

हा पउमपत्तनयणे ! हा पउममुही ! गुणाण उप्पत्ती ! ।
हा पउमगब्भगोरे ! कत्तो त्ति पिए ! [१]विमग्गामि ? ॥ २९ ॥

हा सोमचन्दवयणे ! वाया मे देहि देहि वइदेहि ! ।
जाणसि य मज्झ हिययं, तुह विरहे कायरं निच्चं ॥ ३० ॥

निद्दोसा सि मयच्छी ! किवाविमुक्केण उज्झिया सि मए ।
रण्णे [३]उत्तासणए, न य नज्जइ किं पि पाविहिसि ॥ ३१ ॥

हरिणि व्व जूहभट्ठा, [४]असणतिसावेयणापरिग्गहिया ।
रविकिरणसोसियङ्गी, मरिहिसि कन्ते ! महारण्णे ॥ ३२ ॥

किं वा वग्घेण वणे, खद्धा सीहेण वाइघोरेणं ।
किं वा वि [६]धरणिसइया; [७]अक्कन्ता मत्तहत्थीणं ॥ ३३ ॥

पायवखयंकरेणं, जलन्तजालासहस्सपउरेणं ।
किं वणदवेण दड्ढा, सहायपरिवज्जिया कन्ता ॥ ३४ ॥

को रयणजडीण समो, होइ नरो सयलजीवलोयंमि ।
जो मज्झ पिययमाए, आणइ वत्ता वि विहलाए ॥ ३५ ॥

---

१ त्यक्ता, त्यजायेली. २ शोधुं ३ गाभरूं. ४ भयानक. ५ भूख अने तरसनी वेदना. ६ जमीन पर सूतेली. ७ कचराई.

पुच्छइ पुणो पुणो च्चिय, पउमो सेणावइं [1]पेयलियंसू ।
कह सा घोरारण्णे, धारहिइ पाणा जणयधूया ॥ ३६ ॥
एव भणिओ कयन्तो, लज्जाभर [2]पेल्लिओ समुल्लावं ।
न य देइ ताव रामो, कन्ता सरिउं गओ मोहं ॥ ३७ ॥
—पउमचरिय प० ९६

[८]

रण्णच्चाए सीयाए विलावो ।

सीया वि तत्थ रण्णे, सन्नं लद्धूण दुक्खिया कलुणं ।
रुवइ सहावविमुक्का, निन्दन्ती चेव अप्पाणं ॥ ८६ ॥
हा पउम ! हा नरुत्तम ! हा [3]विहलियजणसुवच्छल ! गुणोह ! ।
सामिय ! [4]भउद्दुयाए, किं न महं दरिसणं देहि ॥ ८७ ॥
तुह दोसस्स महाजस !, थेवस्स वि नत्थि एत्थ संबन्धो ।
अइदारुणाण सामिय !, मह दोसो पुव्वकम्माणं ॥ ८८ ॥
किं एत्थ कुणइ ताओ, किं व पई किं व बन्धवजणो मे ।
दुक्खे अणुहवियव्वे, संपइ य उवट्ठिए कम्मे ॥ ८९ ॥
नूणं अवण्णवण्णं, लोए य अणुट्ठियं मए पुव्वं ।
घोराडवीएँ मज्झे, पत्ता जेणेरिसं दुक्खं ॥ ९० ॥
अहवा वि अन्नजम्मे, घेत्तूण वयं पुणो मए भग्गं ।
तस्सोदएण एयं, दुक्खं अइदारुणं जायं ॥ ९१ ॥

१ આંસુ સારતો. ૨ પીડિત. ૩ વ્યાકુળ. ૪ ભયથી પીડિત.
૫ નિંદા. ૬ ઉદયથી.

अहवा पउमसरत्थं, [1]चक्कायजुयं सुपीइसंजुत्तं ।
भिन्नं पावाएँ पुरा, तस्स फलं मे धुवं एयं ॥ ९२ ॥
किं वा वि कमलसण्डे, विओइयं हंसजुयलयं पुव्वं ।
अइनिग्घिणाएँ संपइ, तस्स फलं चेव भोत्तव्वं ॥ ९३ ॥
अहवा वि मए समणा, [2]दुगुंछिया परभवे अपुण्णाए ।
तस्स इमं अणुसरिसं, भुञ्जेयव्वं महादुक्खं ॥ ९४ ॥
जा सयलपरियणेणं, सेविज्जन्ती सुहेण भवणत्था ।
सा हं सावयपउरे, चेट्ठामि इह भीसणे रण्णे ॥ ९५ ॥
नाणा रयणुज्जोए, पड[3]सयपच्चत्थुए य सयणिज्जे ।
वीणावंसरवेणं, उवगिज्जन्ती सुहं सइया ॥ ९६ ॥
साहं पुण्णस्स खए, गो[4]माउयसीहभीमसद्दाले ।
रण्णे अच्छामि इहं, वसणमहासागरे पडिया ॥ ९७ ॥
किं वा करेमि संपइ, कवणं व दिसन्तरं पवज्जामि ।
चिट्ठामि कत्थ व इहं, उप्पन्ने दारुणे दुक्खे ॥ ९८ ॥
हा पउम ! बहुगुणायर ! हा लक्खण ! किं तुमं न संभरसि ।
हा ताय ! किं न याणसि, एत्थारण्णे ममं पडियं ॥९९॥
हा विज्जाहरपत्थिव ! भामण्डल ! पाविणी इहारण्णे ।
सोयण्णवे निमग्गा, तुमं पि किं मे न संभरसि ॥ १०० ॥
अहवा वि इहारण्णे, निरत्थयं विलविएण एएणं ।
किं पुण अणुहवियव्वं, जं पुव्वकयं मए कम्मं ॥ १०१ ॥

—पउमचरिए प० ९४

१ ચક્રવાકનું જોડું. ૨ નિંદાયા. ૩ સેંકડો કપડાંથી ઢંકાયેલ. ૪ શિયાળ.

[९]

सीयाहरणे राहवस्स अक्कंदणं।

एव भणिओ नियत्तो, तूरन्तो पाविओ तमुद्देसं ।
न य पेच्छइ जणयसुयं, सहसा ओमुच्छिओ रामो ॥५१॥

पुणरवि य समासत्थो, दिट्ठी निक्खिवइ तत्थ तरुगहणे ।
घणपेम्माउलहियओ, भणइ तओ राहवो वयणं ॥ ५२ ॥

एहेहि इओ सुन्दरि ! वाया मे देहि मा चिरावेहि ।
दिट्ठा सि रुक्खगहणे, किं परिहासं चिरं कुणसि ॥ ५३ ॥

कन्ताविओगदुहिओ, तं रण्णं राहवो गवेसन्तो ।
पेच्छइ तओ जडागिं, केंकायन्तं महिं पडियं ॥ ५४ ॥

पक्खिस्स कण्णजावं, देइ मरन्तस्स सुहयजोएणं ।
मोत्तूण पूइदेहं, तत्थ जडाऊ सुरो जाओ ॥ ५५ ॥

पुणरवि सरिऊण पियं, मुच्छा गन्तूण तत्थ आसत्थो ।
परिभमइ गवेसन्तो, 'सीयासीया'कउल्लावो ॥ ५६ ॥

भो भो मत्तमहागय ! एत्थारण्णे तुमे भमन्तेणं ।
महिला सोमसहावा, जइ दिट्ठा किं न साहेहि ? ॥ ५७ ॥

तरुवर ! तुमंपि वच्चसि, दूरुन्नयवियडपत्तलच्छाय ।
एत्थं अपुव्वविलया, कह ते नो लक्खिया रण्णे ॥ ५८ ॥

---

१ વારંવાર ન બગાડ. २ જટાયુ. ३ અપૂર્વ વનિતા.

सोऊण चक्कवाई, वाहरमाणी सरस्स मज्झत्था ।
महिलासङ्काभिमुहो, पुणो वि जाओ च्चिय निरासो ॥ ५९ ॥
रोसपसरन्तहियओ, वज्जावत्तं धणुं समारुहिउं ।
[२]अप्फालेइ महप्पा, भयजणणं सव्वसत्ताणं ॥ ६० ॥
मोत्तूण सीहनायं, पुणो विसायं खणेण संपत्तो ।
सोयइ मए वराई, जणयसुया हारिया रण्णे ॥ ६१ ॥
इह मणुयसायरवरे, महिलारयणुत्तमं महं नट्ठं ।
न लभामि गवेसन्तो, धणियंपि सुदीहकालेणं ॥ ६२ ॥
वग्घेण व सीहेण व, खइया किं मारिया व हत्थीणं ।
बहुजलकल्लोलाए, अवहरिया गिरिनदीए व्व ॥ ६३ ॥
दिट्ठा दिट्ठा सि मए, एहेहि इओ इओ कउल्लावो ।
धावइ तओ तओ च्चिय, पडिसद्दयमोहिओ रामो ॥ ६४ ॥
अहवा दुट्ठेण इहं, केण व हरिया महं हिययइट्ठा ।
घणगिरितरुसंछन्नं, कत्तो रण्णं गवेसामि ॥ ६५ ॥
एव परिहिण्डिऊणं, तं रण्णं राहवो पडिनियत्तो ।
जाओ निरासहियओ, निययावासे तओ सुयइ ॥ ६६ ॥

—पउमचरिए प० ४४

१ બોલતી. ૨ પછાડવું.

[१०]

लक्खणस्स मुच्छाए रामस्स विलावो ।

दट्ठूण सत्तिभिन्नं सहोयरं महियलंमि पल्हत्थं ।
रामो गलंतनयणो मुच्छावसविंभलो पडिओ ॥ २ ॥

सीयलजलोल्लियंगो आसत्थो वाणरेहि परिकिण्णो ।
अह विलविउं पयत्तो रामो कलुणेण सद्देणं ॥ ३ ॥

हा वच्छ ! सायरवरं, उत्तरिऊणं इमं अइदुलंघं ।
विहिजोएण अणत्थं, परिसयं पावियं तुमए ॥ ४ ॥

किं मोणेण महायस !, वाया मे देहि विलवमाणस्स ।
जाणसि य वियोगं ते, न सहामि मुहुत्तमेत्तंपि ॥ ५ ॥

तुह मे गुरूहि वच्छय ! समप्पिओ आयरेण निक्खेवो ।
किं ताण उत्तरमिणं, दाहामि विमुक्कलज्जो ऽहं ॥ ६ ॥

सुलभा नरस्स लोए, कामा अत्था अणेयसंबन्धा ।
नवरं इहं न लब्भइ, भाया माया य जणओ य ॥ ७ ॥

अहवा परम्मि लोए, पावं अइदारुणं मए चिण्णं ।
तस्सेयं चेव फलं, जायं सीयानिमित्तम्मि ॥ ८ ॥

अज्ज महं एआओ, भुयाओ केऊरकिणइयङ्काओ ।
देहस्स भारमेत्तं, जायाओ कज्जरहियाओ ॥ ९ ॥

एयं मे हयहियथं, वज्जमयं निम्मियं कयन्तेणं ।
जेणं चिय न य फुट्टं, दट्ठूण सहोयरं पडियं ॥ १० ॥

---

१ पतित. २ मुंझायेल. ३ आर्द्र थयेल. ४ थापण. ५ शोभित.

सत्तुदमेण तइया, सत्तीओ पञ्च करविमुक्काओ ।
गहियाउ तुमे सुपुरिस !, संपइ एक्कावि न वि रुद्धा ॥ ११ ॥

मुणिया य निच्छएणं, सत्ती वज्जदलेहि निम्माया ।
सिरिवच्छभूसियं पि हु, जा भिन्दइ **लक्खणस्स** उरं ॥ १२ ॥

उट्ठेहि **लच्छिवल्लह !**, धणुयं घेत्तूण मा चिरावेहि ।
मज्झागया वहत्थे, एए सत्तू निवारेहि ॥ १३ ॥

ताव य एस परियणो, वच्छय ! दिट्ठीसु रमइ पुरिसस्स ।
आवइपडियस्स पुणो, सो चेव परम्मुहो ठाइ ॥ १४ ॥

ताव य गज्जन्ति परा, अणुजीविगया मणोहरं वयणं ।
जाव बहुसत्थदाढं, बेरियसीहं न पेच्छन्ति ॥ १५ ॥

माणुन्नओ वि पुरिसो, एगागी बेरिएहि पडिरुद्धो ।
अवलोइउं दिसाओ, सुमरइ एक्कोयरं सूरं ॥ १६ ॥

मोत्तूण तुमे वच्छय !, एत्थ महाविग्गहे समावडिए ।
को ठाहिइ मह पुरओ, निययं तु हियं विचिन्तेन्तो ॥ १७ ॥

तुज्झ पसाएण मए, [1]निव्वूढं दुक्खसंकडं एयं ।
न य नज्जइ एत्ताहे, कह य भविस्सामि एगागी ॥ १८ ॥

भो मित्त वाणराहिव ! साहणसहिओ कुलोचियं देसं ।
वच्चसु य अविग्घेणं, सिग्घं **भामण्डल !** तुमं पि ॥ १९ ॥

न तहा **बिहीसण !** ममं, बाहइ **सीयाविओयदुक्खं** पि ।
जह अकयत्थेण तुमे, डज्झइ हिययं निरवसेसं ॥ २० ॥

---

१ પાર પમાડ્યું.

सुग्गीवाई सुहडा, सव्वे जाहिन्ति नियय नयराइं ।
तुह पुण अहो बिहीसण !, कं सरणं तं पवज्जिहिसि ॥२१॥
पढमं चिय उवयारं, कुणन्ति इह उत्तमा नरा लोए ।
पच्छा जे मज्झिमया, अहमा उभएसु वि असत्ता ॥ २२ ॥
सुग्गीवय ! भामण्डल ! [1]चिययां मे रयह मा चिरावेह ।
जामि अहं परलोयं, तुब्भे वि जहिच्छियं कुणह ॥ २३ ॥

—पउमचरिए प० ६२ ।

---

[११]

लच्छीहरस्स मरणे पउमस्स विप्पलावो ।

लच्छीहरस्स देहं, सुरहिसुगन्धं सहावओ मउयं ।
जीएण वि परिमुक्कं, न मुयइ पउमो सिणेहेणं ॥ २ ॥
अग्घायइ परिचुम्बइ, उवेइ अङ्के पुणो फुसइ अङ्गं ।
रुयइ महासोगाणल-संतत्तो राहवो अहियं ॥ ३ ॥
हा कह मोत्तूण मए, एक्कागिं दुक्खसागरनिमग्गं ।
अहिलससि वच्छ ! गन्तुं, सिणेहरहिओ व्व निरुत्तं ॥ ४ ॥
उट्ठेहि देव ! तुरियं, तवोवणं मज्झ पत्थिया पुत्ता ।
जाव न वि जन्ति दूरं, ताव य आणेहि गन्तूणं ॥ ५ ॥
धीर ! तुमे रहियाओ, अइगाढं दुक्खियाउ महिलाओ ।
[3]लोलन्ति धरणिवट्ठे, कलुणपलावं कुणन्तीओ ॥ ६ ॥

---

१ चिता. २ सूंघे छे. ३ आळोटे छे.

वियलियकुण्डलहारं, चूडामणिमेहलाइयं एयं ।
जुवइजणं न निवारसि, वच्छय ! अहियं विलवमाणं ॥ ७ ॥

उट्ठेहि सयणवच्छल !, वाया मे देहि विलवमाणस्स ।
किं व अकारणकुविओ, हरसि मुहं दोसरहियस्स ? ॥ ८ ॥

न तहा दहइ निदाहो, दिवायरो हुयवहो व्व पज्जलिओ ।
जह दहइ निरवसेसं, देहं एक्कोयरविओगो ॥ ९ ॥

किं वा करेमि वच्छय !, कत्तो वच्चामि हं तुमे रहिओ ।
ठाणं पेच्छामि न तं, निव्वाणं जत्थ उ लहामि ॥ १० ॥

हा वच्छ ! मुञ्चसु इमं, कोवं सोमो य होहि संखेवं ।
संपइ अणगाराणं, वट्टइ वेला महरिसीणं ॥ ११ ॥

अत्थाओ दिवसयरो, लच्छीहर ! किं न पेच्छसि इमाइं ।
मउलन्ति कुवलयाइं, वियसन्ति य कुमुयसण्डाइं ॥ १२ ॥

अत्थरह लहुं सेज्जं, काऊण भुवन्तरम्मि सोमित्ती ! ।
सेवामि जेण निद्दं, परिवज्जियसेसवावारो ॥ १३ ॥

संपुण्णचन्दसरिसं, आसि तुमं अइमणोहरं वयणं ।
कज्जेण केण सुपुरिस, संपइ [3]विगयप्पभं जायं ॥ १४ ॥

जं तुज्झ हिययइट्ठं, दव्वं संपाययामि तं सव्वं ।
सव्वावारमणहरं, काऊण मुहं समुल्लवसु ॥ १५ ॥

मुञ्च विसायं सुपुरिस !, अम्हं चिय खेयरा अइविरुद्धा ।
सव्वे वि आमया वि हु, घेत्तुमणा कोसलं कुद्धा ॥ १६ ॥

---

१ આથમી ગયો છે. २ પાથર. ३ निस्तेज.

महयं पि सत्तुसेन्नं, जिणयन्तो जो इमेण चक्केणं ।
सो कह सहसि परिभवं, केयन्तवक्कस्स धीर! तुमं ॥ १७ ॥

सुन्दर ! विमुञ्च निदं, वोलीणा सव्वरी रवी उदिओ ।
देहं पसाहिऊणं, चिट्ठसु अत्थाणमज्झगओ ॥ १८ ॥

सव्वो वि पुहइजणो, समागओ तुज्झ सन्नियासम्मि ।
गुरुभत्त ! मित्तवच्छल !, एयस्स करेहि माणत्थं ॥ १९ ॥

निययं तु सुप्पहायं, जिणाण लोगालोगदरिसीणं ।
भवियपउमाण वि पुणो, जाणं मुणिसुव्वओ सरणं ॥ २० ॥

वच्छ ! तुमे विरसिए, सिढिलायइ जिणहरेसु संगीयं ।
समणा जणेण समयं, संपत्ता चेव उव्वेयं ॥ २१ ॥

उट्ठेहि सयणवच्छल !, धीरेहि ममं विसायपडिवन्नं ।
एयावत्थम्मि तुमे, न देइ सोहा इमं नयरं ॥ २२ ॥

—पउमचरिए प० १११ ।

---

१ वङ्क यमराजनो. २ सन्मान कर.

[१२]

सुरिंददत्त-सुभद्दाणं परितावगब्भो आलावो।

ततो सा पुत्तवच्छला अम्मया दीहं निस्ससिऊण 'हा पुत्त ! हा
त्त ! विलवित्ता पेरुण्णा सत्थवाहेण भणिया—"पुत्तवच्छले ! किमिदाणिं
ोदसि, ? ममं तदा न सुणेसि भण्णमाणी" ततो सा रूवंती भणइ—"मया
ुत्तवच्छलअइरित्तहिययाए न नायं, अहो ! मे वंचिओ अप्पा'। तओ
ाण भणिया—"अइ पुत्तवच्छले ! उज्जुया सि, तओ तणभारयं गहेऊण
ालित्तं अभिगम्मइ, मा संतप्पसु। अप्पणा चेव य ते कओ दोसो, जहा
ाण कोंकणएण बंभणएण कयं"। ततो तीए संलत्तं—"किं वा कोंकणएण
ाभणेण कयं" ? । ततो तेण लविआ सुणसु।

—वसुदेवहिंडीए पढमखंडे पृ० २९

१ રુદન કર્યું. ૨ સરળ.

[१३]

पिउपयालंभे जसमतीए रोयणं ।

ततो ममं भवियव्वयाए गुरुययाए य दुक्खाणं बालभावे चेव पिया उवरओ। भत्तुमरणदुक्खिया ममं च सोयमाणी माया मे सुक्ककोटररुक्खो इव वणदवेण [1]सोयग्गिणा अंतो अंतो डज्झइ। तं च तहादुक्खियं सरीरेण परिहायमाणीं [2]अभिक्खणं अभिक्खणं च रोवमाणीं पासित्ता पुच्छामि अम्मो ! कीस रोवसि ? त्ति। ततो ममं निब्बंधे कए समाणे कहिउमारद्धा, जहा—" एस अमोहप्पहारी नाम रहिओ, एस ते पिउउवरयमेत्तस्स संतियं सिरिं पत्तो जइ ते पिया जीवंतो, तुमं वा [3]ईसत्थसत्थकुसलो होंतो तो न एस एरिससिरीए भायणं होंतो, एवं वा सिंघाडग-तिय-चउक्क-चच्चर-रच्छामुहेसु उवललंतो विहरेज्ज त्ति तं एयं पच्चक्खकडुयं दट्ठुं पिउउवरमं च ते सुमरमाणी अंतो अतीव डज्झामि "।

—वसुदेवहिंडीए पढमखंडे पु० ३६।

---

१ શોકરૂપી અગ્નિથી. ૨ વારંવાર. ૩ ધનુર્વિદ્યા.

[१४]

पिउ-माउविप्पओगे धम्मिलस्स परिदेवणं।

माया सोएण मया, पिया य गणियाघरे वसंतस्स ।
धम्मिलसत्थाहसुय-स्स कामिणो अत्थनासो य ॥

ततो सो तं वयणं सोऊण वज्जाहओ विव गिरिसिहरपायवो 'धस' त्ति धरणियले पडिओ । मोहावसाणे य उट्ठेऊण चिंतिउं पयत्तो— "पिउ-माउविप्पओगदुक्खियस्स विभवरहियस्स का मे जीविए आस" त्ति हियएणं सामत्थेऊणं नयराओ निग्गओ । जीवपरिच्चागकयमइओ एक्कं जिण्णुज्जाणं नाणादुम-लया-गुच्छ-गुम्मगहणं, [२] विविहविहगणादितं, परिसडिय-भग्ग-ओसरियमित्तिपासं मरियव्वनिच्छियमती तं अइगओ । ततो [३]अयसिकुसुमसन्निकासेणं तिक्खेण असिणा अप्पाणं [४]विवाडेउं पयत्तो । तं च से आउहं देवयाविसेसेण हत्थाओ धरणियले पाडियं । 'न वि सत्थमरणं मे' त्ति चिंतिऊण बहुए दारुए साहरित्ता अग्गिं पविट्ठो। सो वि महानदिद्दहो विव सीयलीभूतो । तत्थ वि न चेव मओ । ततो तेण विसं खइअं । तं पि य सुक्कतिणरासी विव हुयवहेण उदरग्गिणा से दड्ढं । पुणरवि चिंतेउं पयत्तो—'सत्थ-ग्गि-विसभक्खणेण नत्थि मरणं' ति तरुसिहरं विलग्गामि । ततो य से अप्पा मुक्को, तूलरासिपडिओ विव उवविट्ठो ठिओ । ततो केण वि अविण्णायरूवेणं [५]अम्बरवायाए भणिओ 'मा साहसं, मा साहसं' ति । ततो दीहं निस्ससिऊणं 'नत्थि एत्थ [६]विवाओ' त्ति चिंतापरो झियायंतो चिट्ठइ । एवं च ताव एयं।

—वसुदेवहिंडीए पढमखण्डे पु० ३४ ।

१ ખેદ. २ વિવિધ પક્ષીઓના અવાજથી શબ્દિત બનેલું. ૩ અળસીના ૪ ઘાત કરવાને. ૫ આકાશવાણીથી. ૬ મરણ.

[१५]

केकईए वरजायणे दसरहस्स खेओ ।

ततो परितोसवियसियाणणा भणति—"एक्कम्मि वरे भरहो राया भवउ, बितिए रामो बारस वासाइं वणे वसउ" त्ति। तत्तो विसण्णो राया भणति-"देवि! अलमेएण अंसग्गाहेण, जेट्ठो गुणगणावासो, सो य रामो जोग्गो पुहविपालणे अण्णं जं भणसि तं देमि"। ततो भणति—"अलं मे अण्णेण जइ सच्चं परिव्वयसि, जं ते अभिप्पेयं तं करेहिं"। ततो राया महुरं फरुसं च बहुं भासिऊण रामं वाहरति, बाहभरियकंठो भणति-"वरं पुव्वदत्तं मग्गइ देवी 'रज्जं, तुमं च वणे वससु'त्ति तं मा होमि अलिओ तहा कुणसु" त्ति। ततो सिरसा पडिच्छियं। ततो सो सीया-लक्खणसहिओ वीरणियंसणो होऊण णिग्गओ जणमण-नयण-मुहकमलाणि संकोएंतो अत्थगिरिसिहरमिव दिणकरो कमलवणसम्मि-लणकयवावारो। दसरहो वि 'हा पुत्त! हा सुयनिहि! हा सुकुमाल! हा अदुक्खोचिय! हा मया मंदभग्गेण अकंडे निव्वासिय! कहं वणे कालं गमेसि?' त्ति विलवंतो कालगतो।

भरहो य माउलविसयाओ आगतो। तेण सुयपरमत्थेण माया उवालद्धा। सबंधवो य गओ रामसमीवं। कहियं च णेण पिउमरणं रामस्स। ततो कयपयकिच्चो भणिओ रामो भरहमातूए नयणजल-पुण्णमुहीए—" पुत्त! तुमे कयं पिउवयणं, इयाणि ममं अयसपंकाओ

१ ખોટા આગ્રહથી. ૨ વીર પુરુષોમાં દૃષ્ટાંત રૂપ. ૩ અકાળે. ૪ મામાના દેશથી. ૫ ઠપકો આપ્યો. ૬ ઉત્તરક્રિયા કરીને.

समुद्धरिउं कुलक्कमागयं च रायलच्छीं भाउगे य परिपालेउमरिहसि"। ततो रामेण भणियं–"अम्मो! तुज्झं वयणं अणतिक्कमणीयं सुणह पुण कारणं–राया जइ सच्चसंधो तो पयापालणसमत्थो हवइ, सच्चपरिभट्ठो पुण असद्धेओ संकदारपालणे वि य अजोग्गो, तं मया वणवासो पडिवण्णो, पिउणो वयणं कयं होहिति मा ममं अणुबंधह" त्ति। भरहो य णेण संदिट्ठो–"जइ ते अहं पभवामि, जति य ते गुरू, तो तुमे मम नियोगेण पयापालणं कायव्वं, अम्मा य न गरहियव्वा"। ततो अंसुपुण्णमुहो भरहो कयंजली विण्णवेइ–"अज्ज! जइ हं सीस इव निउत्तो पयापालणवावारे, तो पादुकाहिं पसायं करेह" त्ति। तेण 'तह' त्ति पडिस्सुयं।

—वसुदेवहिंडीए पढमखण्डे पु० २४१।

---

१ पोतानी स्त्रीओनुं रक्षण करवामां.

[१६]

सामिवसणे वेगवतीए रोयणं ।

जाहे [1]भत्थगातो निग्गतो पण्णगो व्व कत्तिओ, ततो पस्सामि वेगवतिं रोवंतिं । सा मं अवयासेऊण रोवति कलुणसोगभरं मुयंती-हा अदुक्खजोग ! हा अम्हारिसीणं बहूणं णाह ! हा महाकुलीण ! हा महासत्त ! किह वि सि मया सामिय ! [2]समासाइओ. देव ! किं णु ते कयं पुव्वकक्खडं कम्मं, जेणं सि एरिसं वसणं पत्तो ? ।

ततो मया समासासिया-"पिए ! मुयसु सोगं, अहं भविओ साहूहिं आइट्ठो य । पूइयवयणा य रिसओ । मया वि कोइ पीलिओ पुव्वभवंतरे, जेण मे एरिसं दुक्खमणुपत्तं कम्मविवागा एरिसा, जेण [3]खेमंति(मि?) भयमुप्पज्जति, भयट्ठाणे य परा पीती, नेय वसणवसगएणं बुद्धिमया विसाओ गंतव्वो, सुह-दुक्खसंकलाओ एंति अणिच्छियाओ वि, तत्थ सुहे जो न मज्जति दुक्खे य जो न सीयति सो पुरिसो, इयरो [4]अवयरो" ।

तओ मया पुच्छिया-"तुमे कहं अहं जाणिओ ? कहं वा इमं कालं अच्छिया सि महापुरे नियगघरे वा ?" । ततो मे रोवंती साहति-"सामि ! अहं पडिबुद्धा तुब्भे य सयणीए अपस्समाणी कंदि-उमारद्धा 'कत्थ मण्णे पिययमो ?' त्ति । अत्थि य मे संका-भाउएण माणसवेगेण हिओ । ततो रोवंतीए रण्णो निवेइयं-ताय ! अज्जउत्तो न नज्जति कहिं ? ति । ततो संभंतं रायकुलं, कुणति जणो बहुततो-

---

१ ચામડાના કોથળામાંથી. ૨ મળ્યો. ૩ કલ્યાણ. ૪ હલકો પુરૂષ.

दीविगाहिं मग्गेज्जइ(इ?) सम्मं । ततो नरवइभवणस्स न य कस्सति अतिगयमग्गो दीसति दुवारेसु पिहिएसु । पभायाए रयणीए पमयवणे य महतरएहिं देवीहि य अदीसमाणेसु य तुब्भेसु देवीय राइणा पुच्छिया मि—पुत्त ! मुयसु ताव संतावं, अत्थि ते विज्जाओ, ततो ओवत्तेऊण पुच्छ वुत्तत्तं भत्तुणो । ततो मया लद्धसण्णाए ण्हायाय आवत्तिया विज्जा । सा मे तुमं कहेइ पवित्तिं । ततो मया रण्णो देवीए कहियं-आरोगो ताव अज्जउत्तो माणसवेगेण हिओ" ।

—वसुदेवहिंडीए पढमखंडे पु० २४०. ।

---

[१७]

पियमरणसवणे रयणवईए रोयणं ।

कया णेण कुमारपरियणासन्ने कैवडवत्ता, जहा 'विग्गहेण वावाइओ कुमारो' त्ति । समागया एसा सवणपरम्पराए मेत्तीबलकण्णगोयरं, न सद्दहिया य णेण । सुया रयणवईए । मुच्छिया एसा, समासासिया परियणेण । निवेइयं च रन्नो । समागओ राया । बाहोल्लोयणं चलणेसु निवडिऊण विन्नत्तो रयणवईए "ताय, अणुजाणाहि मं मन्दभाइणिं, पविसामि जलणं, परिच्चएमि एए अज्जउत्ताकुसलसवणे वि संठिए निल्लज्जपाणे, पावेमि लहुं सुरलोयसंठियं अज्जउत्तं" ।

—समराइच्चकहाए अट्ठमे भवे पु० ६६५ ।

---

१ ભણીને. २ ખબર. ३ કપટ વાર્તા, ४ આંસુઓથી ભરેલી આંખ પૂર્વક.

[१८]

धणसिरीए कित्तिमहाहारवो ।

एवं च कए समाणे एसो वि नन्दओ मे सासओ भविस्सइ त्ति । चिन्तिऊण संपाइयं धणसिरीए जहासमीहियं । पक्खित्तो जामावसेसाए रयणीए पाउक्खालयनिमित्तमुट्ठिओ पायालगम्भीरे समुद्दंमि सत्थवाहपुत्तो । ठिया कंचि कालं । कओ तीए हाहारवो । उट्ठिओ नन्दओ । पुच्छिया एसा 'सामिणि ! किमेयं किमेयं' ति । तओ सा [1]अत्ताणमणुताडयन्ती सदुक्खमिव अहिययरं रोविउं वत्ता । 'हा अज्जउत्त ! हा अज्जउत्त' ! त्ति भणन्ती निवडिया धरणिवट्ठे । तओ नन्दएण संजायासङ्केण सत्थवाहपुत्तसेज्जं निरूविय तमपेक्खमाणेण संभमायक्खरं पुणो वि वाहित्ता 'सामिणि, किमेयं किमेयं'ति । धणसिरीए भणियं-"एसो खु अज्जउत्तो [2]आयमणनिमित्तमुट्ठिओ पमायओ समुद्दे निवडिओ" त्ति । तओ एयमायण्णिऊण बाहजलभरियलोयणो तन्नेहमोहियमई तंमि चेव अत्ताणयं पक्खिविउमाढत्तो नन्दओ, धरिओ परियणेण । तओ अच्चन्तसोयाणलजलियमाणसो 'न एत्थ उवायन्तरं कमइ' त्ति विसण्णो । धराविओ तेण [4]बोहित्थो । अन्नेसिऊण गोसे उच्चाइया नङ्गरा, पयट्टो सदुक्खं अहिप्पेयदेसाभिमुहो ।

—समराइच्चकहाए चउत्थे भवे पु० २०५ ।

---

१ શાશ્વત. ૨ પોતાને. ૩ ગદ્દગદ સ્વરે. ૪ શુદ્ધિ માટે. ૫ વહાણ.

[१९]

अयंडे पुरन्दरभट्टगेहे अक्कंदो।

एत्थंतरंमि नाइदूरे पुरंदरभट्टगेहंमि समुद्धाइओ अक्कंदो पवित्थरिओ भरेण। हा किमेयं ति संभंतो राया। भणियं च णेण—"अरे वियाणह, किमेयं" ति।

कुमारेण भणियं-"ताय! अलं कस्सइ गमणखेएण, वियाणियमिणं"।

राइणा भणियं—"वच्छ! किमेयं" ति।

कुमारेण भणियं—"ताय! संसारविलसियं"।

राइणा भणियं—"वच्छ! न विसेसओ ऽवगच्छामि।"

कुमारेण भणियं—"सुणाउ ताओ। अेद्धउवरओ पुरंदरभट्टो त्ति तन्निमित्तं पवत्तो तस्स गेहे अक्कन्दो"।

राइणा भणियं—"वच्छ सो अज्जेव दिट्ठो मए"।

कुमारेण भणियं—ताय! अकारणमिणं मरणधम्मीणं"।

राइणा भणियं—"वच्छ! न कोइ एयस्स वाही अहेसि; ता कहं पुण एस उवरओ"।

कुमारेण भणियं—"ताय! अवत्तव्वो एस वइयरो गरहिओ एगंतेण।"

राइणा भणियं—"वच्छ! ईइसो एस संसारो, किमेत्थ अगरहियं नाम? महन्तं च मे कोउयं ति साहेउ वच्छो। न य एत्थ कोइ

---

१ અડધો ભરોસો. २ વૃત્તાન્ત.

असज्जणो। सज्जणकहियं च गरहियं न वित्थरइ पाएण; संपयं वच्छो पमाणं ति।"

कुमारेण भणियं—"ताय मा एवमाणवेह; जइ एवं निब्बंधो ता सुणाउ ताओ। अद्धवावाइओ एस नियमहिलियाए **नम्मया**-भिहाणाए विसप्पओएण, ता पेसेहि ताव तत्थ [1]विसनिग्घायणसमत्थे वेज्जे। जीवइ तओ ओसहिपओएण।"

—समराइच्चकहाए नवमे भवे पु० ७५२।

---

[२०]

पियविप्पओगे संतिमईए विलवणं।

सा उण तावसिसमेया विणिग्गया कुसुमसामिधेयस्स[2]। गेण्हिऊण य तं समागच्छमाणी तवोवणं विचित्तयाए कम्मपरिणामस्स भवियव्वयाए निओएण उवविट्ठा **पियमेलयसमीवे**। दिट्ठो य णाए नागवल्लीलयालिङ्गिओ असोओ। सुमरियं कुमारस्स, उक्कण्ठियं से चित्तं, फुरियं वामलोयणेणं। तओ हिययनिग्गओ विय परिब्भमन्तो दिट्ठो इमीए कुमारो। तओ सा 'आ अज्जउत्तो' त्ति हरिसिया, 'चिराओ दिट्ठो' त्ति उक्कण्ठिया, 'परिक्खामो' त्ति उव्विग्गा, 'विरहंमि जीविय' त्ति लज्जिया, 'कुओ वा एत्थ अज्जउत्तो' त्ति सवियक्का[3], 'सिविणो हवेज्ज' त्ति विसण्णा, 'थिरो पच्चओ[4]' त्ति समासत्था संकिण्णरसनिब्भरं अङ्ग-

---

१ ઝેરનો નાશ કરવામાં સમર્થ. २ પુષ્પો અને સમિધ (લાકડાં) ને અર્થે. ३ વિતર્કવાળી, ४ પ્રત્યય.

मुव्वहन्ती अविभावियपरमत्था नेहनिब्भरयाए मोहमुवगय त्ति । तओ 'हा किमेयं' ति विसण्णाओ तावसीओ । समासासिया य णाहिं' जाव न जंपइ त्ति । तओ बप्फपज्जाउललोयणाहिं परिसित्ता कमण्डलु-पाणिएणं, तहावि न चेयइ त्ति । तओ अक्कन्दियमिमीहं । तं च अइ-कलुणमक्कन्दियरवं सोऊण 'न भीइयव्वं न भाइयव्वं' ति भणमाणो धाविओ कुमारो । दिट्ठाओ तावसीओ, न दिट्ठं भयकारणं । पुच्छियाओ णेण—"कुओ भयं भयवईणं" । ताहिं भणियं-"महासत्त ! संसाराओ" । कुमारेण भणियं-"ता किं इमं अक्कन्दियं" ।

तावसीए भणियं—"एसा खु तवस्सिणी रायउरसामिणो संखराय़स्स धूया सन्तिमई नाम, एसा य देव्वनिओएण [1]विउत्तभत्तारा पाणपरिच्चायं ववसमाणी कहंचि मुणिकुमारएणं धरिऊण कुलवइणो निवेइया, अणुसासिया य णेणं," समाइट्ठो य से एत्थेव तवोवणंमि भत्तारेण समागमो । जाव एसा कुलवइसमाएसेणेव कुसुमसामिधेयस्स गया, तं गेण्हिऊण वच्चमाणी तवोवणं वीसमणनिमित्तं एत्थ उवविट्ठा, न याणामो कारणं, अयण्डंमि चेव मोहमुवगय" त्ति ।

—समराइच्चकहाए सत्तमे भवे पु० ५६१ ।

---

१ બીવું નહિ. ૨ સ્વામી વિનાની.

[२१]

असरणं पियं दट्ठूण कणयमालाए अक्कंदणं ।

हा नाह ! पाणवल्लह !, हय-विहिणा पाव-कारिणी अहयं ।
[1]वंसस्स व फल-समओ, तुह विणासाय विहियत्ति ॥ १६ ॥
जइ तइया मण-वल्लह !, पाण-च्चाओ मए कओ होंतो ।
ता किं एरिस-गरु-आवईए तं नाह निवडंतो ? ॥ १७ ॥
जइ गब्भाओ पडंता, बालत्ते वावि जइ मया होंता ।
ता किं मज्झ निमित्ते, होज्ज इमा आवया तुज्झ ? ॥ १८ ॥
एसो मुह-महुरो वि हु, परोप्परं अम्ह गरुय-अणुराओ ।
गब्भोव्व [2]वेसरीए, जाओ गरु-आवया-हेऊ ॥ १९ ॥
इण्हिं च तुमं सामिय !, कम्मं अवलंबिऊण [3]थेक्को सि ।
आवय-निवारणत्थं, न चिंतसे किंचि वि उवायं ॥ २० ॥

—सुरसुंदरीचरिए परि० ८ ।

---

१ વાંસ ને ફળ આવતાં વાંસ નાશ પામે છે તેમ. ૨ ખચ્ચર (સ્ત્રી), ૩ સ્થિત.

[२२]

पियाए मरणमि सुग्गिवविलावो ।

हा वल्लहि ! हा सामिणि !, हा जीवियदायगे ! विसालच्छि ! ।
हा मह हिययनिवासिणि !, हा कत्थ गया ममं मोत्तुं ? ॥ ११६ ॥
हा गोरदेहि ! हा पिहुपओहरे ! हा सुकोमलसरीरे ? ।
हा कह निग्घिण-विहिणा, तुह उवरिं पाडिया विज्जू ? ॥ ११७ ॥
[1]घणसारघुसिणचच्च(चंद)ण-उचिअसरीरंमि कह णु हयविहिणा ।
विज्जुनिवाओ विहिओ, मज्झ [2]अउन्नेहिं पावेण ॥ ११८ ॥
हा देवि ! तुज्झ विरहे, नरनारीसंकुलं इमं नयरं ।
उव्वासियनयरसरिसं, अडविसमाणं च पडिहाइ ॥ ११९ ॥
किल देवि ! तं भणन्ती, तुह विरहे अच्छिउं न सक्केमि ।
तं कह अहं [3]अहन्नो, तुमए सहसा परिच्चत्तो ? ॥ १२० ॥
हा किं न किं पि जम्पसि, किं वा तं सुयणु ! मज्झ रुट्ठा सि ।
किं व मए अवरद्धं, सुन्दरि ! तं मज्झ साहेसु ॥ १२१ ॥
तं चिय मह वल्लहिया, नेहो मह नत्थि अन्नइत्थीसु ।
तुज्झ कए परिचत्तो, सयलो [4]ओरोहनारिजणो ॥ १२२ ॥
तहवि तुमं किं सुन्दरि !, निब्भररत्तस्स देसि नालावं ? ।
ता पसिय पसिय सामिणि !, उट्ठिय मह देसु पडिवयणं ॥ १२३ ॥

—सुरसुंदरीचरिए परि० २ ।

---

१ કપૂર, કેસર તથા ચંદનના લેપને યોગ્ય. २ અપુણ્ય વડે.
૩ અધન્ય. ૪ અંતઃપુરનો સ્ત્રીવર્ગ.

[२३]

पुत्तहरणे कमलावईए पलवणं ।

हा निद्दएण केण वि, अडवी-पडियाए दुक्खतवियाए ।
[1]तक्खणमत्तुप्पन्नो, पुत्तो हरिओ [2]अहन्नाए ॥ २ ॥

किल पुत्तयस्स वयणं, पिच्छिस्समहं पभाय-समयम्मि ।
नवरं हयास-विहिणा, एयं मह अन्नहा विहियं ॥ ३ ॥

अडवि-पवेसाईयं, दुक्खं दाऊण दूसहं देव्व ! ।
किं अज्ज वि न हु तुट्ठो, अवहरिओ जेण मह पुत्तो ॥ ४ ॥

वण-देवयाओ ! तुम्हं, सरणम्मि समागयाए मह पुत्तो ।
हरिओ, ता किं जुज्जइ, एत्थ वि [3]वेहा करेउं जे ? ॥ ५ ॥

हा पुत्त ! कहमरण्णे, मुक्का हं सरण-वज्जिया तुमए ।
हा कहमुच्छंग-गओ, सहसा अद्दंसणीभूओ ? ॥ ६ ॥

नूणं निट्ठुर-रूवं, सद्दं सोऊण जस्स पडिबुद्धा ।
तेणं चिय अवहरिओ, पिसाय-रूवेण केणावि ॥ ७ ॥

जस्स पभावाओ तया, सहसा गयणाओ गय-वरो पडिओ ।
सो वि मणी अकयत्थो जाओ मह [4]मंद-भाग्याए ॥ ८ ॥

जं कंठ-निबद्धं वि हु, तम्मी अंक-ट्ठिओ वि हा पुत्त ! ।
हरिओ निक्करुणेणं, केणावि अदिस्स-रूवेण ॥ ९ ॥

एमाइ [5]बहु-विगप्पं पलवंतीए तहिं सुदीणाए ।
मद्दुक्ख-दुक्खिया इव, खीणा रयणी वि सहसत्ति ॥ १० ॥

—सुरसुंदरीचरिए परि० ११ ।

---

१ तेज क्षणे ઉत्पन्न थयेल. २ अधन्य. ३ विधाता. ४ मंद भाग्यवाळी. ५ अनेक प्रकारे.

[२४]

पियपुत्तविओगे सुरसुंदरीए कमलावईए य विलावो।

हा मह इमस्स दुक्खागरस्स हिययस्स वज्ज-घडियस्स ।
[1]अस्सोयव्वं सोच्चा वि, फुट्टए जं न [2]सइ-खंडं ॥ २ ॥
किं धरिएहिं इण्हि, इमेहिं पाणेहिं दुक्ख-निलएहिं ? ।
मण-वल्लहस्स जायम्मि [3]मंगुले जाण-भंगम्मि ॥ ३ ॥
सइ दंसणे वि नेहस्स पगरिसो दंसिओ तए नाह ! ।
सत्तुंजएण रुद्धो, विमोइओ जेण ताओत्ति ॥ ४ ॥
अवहरिया जेणाहं, सुरेण तेणेव छिन्न-वर-विज्जा ।
कह होहिसि नाह ! तुमं, जाण-विवत्तीए जलहिम्मि ॥ ५ ॥
हा कह ससंक-कर-निम्मलं मुहं नाह ! तुह पलोइस्सं ।
एवंविहम्मि विहिए, विहिणा [5]हय-भागधेया हं ? ॥ ६ ॥
चल-नेहाओ महिलाओ होंति सच्चो जणप्पवाओऽयं ।
जं एरिसे वि निसुए, अज्ज वि जीवामि पावा हं ॥ ७ ॥
एमाइ विचिंतेंती, सोगावेगाओ विगय-चेयन्ना ।
पास-ट्ठिय-देवीए, पडिया मुच्छाए उच्छंगे ॥ ८ ॥
कमलावई वि देवी, संभाविय-सुय-विओग-सोगत्ता ।
बाह-जलाविल-नयणा, विलविउमेवं समाढत्ता ॥ ९ ॥
हा पुत्तय ! अडवीए, तइया मह जाय-मित्तओ हरिओ ।
इण्हिपि अकय-दंसण !, कत्थ गओ मह [6]अउन्नाए ? ॥ १० ॥

---

१ नहि सांभळवा लायक. २ सेंकडो कटका रूपे. ३ अशुभ. ४ एक वार. ५ भाग्यहीन. ६ अधन्य.

धन्ना एसा जीए, ताव य तुह पुत्त ! पुलइयं वयणं ।
हा हा अहं अहन्ना, जाए जाओ वि न हु दिट्ठो ॥ ११ ॥

—सुरसुंदरीचरिए परि० १४

[२५]

पियचवणे चंदप्पहाए विलवणं ।

दट्ठूण चुयं देवं, देवी चंदप्पहा सुदुक्खत्ता ।
मुच्छाविरमे करुणं, विलविउमेवं समारद्धा ॥ ११ ॥
हा नाह ! पाणवल्लह !, मोत्तूण ममं गओ कहिं देव ! ।
तुमए रहिया सामिय !, कं सरणमहं पवज्जामि ? ॥ १२ ॥
खण-लव-मेत्तंपि तुमं, विणा मए नेव नाह ! अच्छंतो ।
मोत्तूण ममं इण्हिं, कत्थ गओ लोयणाणंद ! ॥ १३ ॥
तं चेव मज्झ सरणं, तं नाहो जीवियं तुमं देव ! ।
तुमए मुक्का सामिय !, भण इण्हिं कत्थ वच्चामि ? ॥ १४ ॥
हा कत्थ गओ वल्लह !, एत्थ अणाहं ममं पमोत्तूणं ? ।
को मह सरणं इण्हिं, सामिय ! तुमए पमुक्काए ? ॥ १५ ॥
सो चेव देव-लोगो, देव-सहस्सोवसोहिओ रम्मो ।
तुह विरहियाइ इण्हिं, भासइ[1] नरओवमो मज्झ ॥ १६ ॥
तं चिय इमं विमाणं, रम्मं मणि-कणग-रयण-विच्छुरियं ।
तुमए मुक्कं भासइ, घडियालय-सच्छहं[2] नाह ! ॥ १७ ॥

१ लागे छे. २ घटिकालय जेवुं.

किंकर-वग्गो वि इमो, चाडुकरो विणय-करण-तल्लिच्छो ।
[1]परमाहम्मिय-सरिसो, भासइ तुह नाह ! विरहम्मि ॥ १८ ॥
[2]पुंनाग-नाग-चंपय-नमेरु-मंदार-[3]रेहिरं रम्मं ।
उज्जाणं तुह विरहे, [4]असिपत्तवणं व पडिहाइ ॥ १९ ॥
वर-मज्जण-वावीओ, निम्मल-जल-पूरियाओ रम्माओ ।
भासंति तुज्झ विरहे, [5]वेयरणि-नईइ तुल्लाओ ॥ २० ॥
धन्नाओ नारीओ, जाओ मयं अणुसरंति भत्तारं ।
एयम्मि देव-भावे, कत्तो एयारिसं मज्झ ? ॥ २१ ॥
एमाइ पलवमाणा, सा देवी हणइ नियय-हत्थेहिं ।
अंगाइं सुदुक्खत्ता, कंदंती करुण-सद्देण ॥ २२ ॥
मुच्छिज्जइ पुणरुत्तं, [6]नीसाहारा य पडइ भूमीए ।
संपत्त-चेयणा सा, पुणरवि एवं समुल्लवइ ॥ २३ ॥
हा नाह ! किं न पेच्छसि, विलवंतिं जं न देसि उल्लावं ।
किं वा रुट्ठो वल्लह !, किं अवरद्धं मए तुज्झ ? ॥ २४ ॥
पणय-कुवियाए सामिय !, चाडु-सहस्साणि मज्झ कुव्वंतो ।
इण्हि कीस अकंडे, विलवंतिं मुंचसि ममं तु ? ॥ २५ ॥
हा नाह ! किं न याणसि, अइगुरु-अणुराय-मोहिया एसा ।
मह विरहे कह होही, जेण अकंडे तुमे मुक्का ? ॥ २६ ॥

—सुरसुंदरीचरिए परि० ७ ।

---

૧ નરકના જીવોને પીડનાર પરમાધાર્મિક. ૨ પુંનાગ વગેરે વૃક્ષ. ૩ શોભિત. ૪ તરવાર જેવાં પાંદડાવાળા ઝાડોનું વન. ૫ વૈતરણી નદી. ૬ આધાર રહિત.

[२६]

सिरिपासनाहस्स निव्वाणे सक्कस्स विलावो ।

चलियासणो ओहिणा विन्नायवइयरो निराणंदो विमणो अंसुपुन्न-नयणो सोगाऊरियहियओ समागओ सक्को, जिणसरीरयं तिपयाहिणी-काऊण नच्चासन्ने नाइदूरे पज्जुवासंतो चिट्ठइ, वयइ य—

पसरइ मिच्छत्ततमं, गज्जंति कुतित्थिकोसिया अज्ज ।
दुब्भिक्खडमरवेराइनिसियरा हुंति सप्पसरा ॥ १ ॥
अत्थमिए जयसूरे, मउलेइ तुमम्मि संघकमलवणं ।
उल्लसइ कुमयतारा-नियरो वि हु अज्ज जिणपास ! ॥ २ ॥
तमगसियससिं व नहं, विज्झायपईवयं व निसि भवणं ।
भरहमिणं गयसोहं, जायमणाहं व पहु ! अज्ज ॥ ३ ॥

—उत्तरज्झयणसुत्तवित्तीए अ० २३, पु० २९४

---

१ ઘૂવડો. २ ડુકાળ. ૩ જગતના સૂર્ય. ૪ રાહુ વડે અસ્ત થયેલ.

[२७]

बंधुवहे जराकुमारस्स विलावो ।

तओ जराकुमारो जणद्दणं समासंकंतो समागओ । दिट्ठो तहाविहो कण्हो । तओ सो अंसुसमुप्फुन्नलोयणो जरकुमारो हाहारवं करंतो–" हा हउत्ति, धी दुरप्पा हं, कुओ तमिह पुरिससद्दूल! आगओ सि ? किं दीवायणेण दड्ढा बारवई ? नट्ठा न व त्ति जायवजणा " ? । तओ कण्हेण सयलं जहादिट्ठ-सुयं से कहियं। ततो जरकुमारो पलावे काउमारद्धो–" अहो ! मए पावेण कयं कण्हस्स आतित्थकरणिज्जं, तं कत्थ गच्छामि ?, कत्थ गओ सुगओ भविस्सामि ?, भायघाययं को मं पेच्छिउं पि सक्केहिति ? जाव एस लोगो धरइ नामं च तुह केसव ! ताव महं पावकारिणो गरहा सुट्ठु होहिति त्ति वणवासो अब्भुवगओ जाव मए निग्घिणेण विवरीयं समायरियं, कत्थ ते राइणो ? कत्थ वा ताइं विलासिणिसहस्साइं ? कहिं वा जणद्दण ! ते कुमारसमूहा " ? ।

तओ कण्हेण भणियं–" भो नरिंद ! जरानंदण ! कहियमेव भगवया रिट्ठनेमिसामिणा जिणिंदेण–जहा संसारे सव्वाणं सत्ताणं नियकम्मदोसेण सुलहाइं चेव वसणसहस्साइं, अविय–

जं जेण किं पि विहियं, सुहं च दुक्खं च पुव्वजम्मम्मि ।
तं सो पावइ जीवो, वच्चइ दीवंतरं जइ वि ॥ १ ॥
जं जेण कयं कम्मं, अन्नभवे इहभवे व सुहमसुहं ।
तं तेण पावियव्वं, निमित्तमित्तं परो होइ ॥ २ ॥

ता मा कुण उव्वेयं, न तुममेत्थमवरज्झसि, कम्मं चेवाऽवरज्झइ " ।

—उत्तरज्झयणसुत्तवित्तीए अ० २, पु० ४१ ।

१ આંસુઓથી ભરેલાં. ૨ યાદવ લોક. ૩ સ્વીકાર કર્યો. ૪ તું અપરાધી નથી.

[२८]

जणद्दणविवत्तीए बलदेवस्स अक्कंदणं ।

'पसुत्तो एसो' ति सुयउ ताव एस मे हिययनंदणो, पच्छा सुहविबुद्धस्स पयच्छिस्सामो से जलं । नेहेण समाउलमणो न याणइ मओ त्ति । तओ किंचि कालं पडिवालिऊण बलदेवो समासन्नो [1]नियच्छए कण्हं कसिणमच्छियाहिं परिगयं । दट्ठूणं च भीओ हली मुहाओ वत्थमवणेइ । तओ 'हा मओ' त्ति मुच्छाए पडिओ धसत्ति धरणीयलम्मि । पच्चागयचेयणेण य महंतो सीहनाओ कओ तहा जहा सावयकुलं वणं च कंपिउमारद्धं । संलविऊणं चाऽऽरद्धो—"जेण मे एस भाया हिययवल्लहो पुहईए एक्कवीरो निग्घिणेण दुरप्पणा वावाइओ सो मे जइ सच्चं सुहडो तो देउ दंसणं । कहं वा सुत्ते पमत्ते वाउले वा पहरिज्जइ ? ता नूणं सो पुरिसाहमो न सप्पुरिसो" । एवमुच्चसद्देणं भणंतो बलो वणं समंतओ हिंडेऊण पुणो वि गोविंदपासमुवागओ । समागंतूणं च उच्चसद्देणं रोविउं पयत्तो—"हा मह भाउय ! हा जणद्दण ! हा सुहड ! हा महारह ! हरियंद ! किं किं वे रोयामि ?, किं सोहग्गं ? किं वा धीरत्तणं बलं वत्तं रूवं वा ?, भणसि य पिओ मे बलो भाया, ता किमेयं विवरीयत्तणं ? जेण मे वायंपि न देसि, किं वा तए विरहिओ एगागी करेमि मंदभग्गो ? ता कत्थ गच्छामि ? कत्थ चिट्ठामि ? कस्स कहेमि ? कं पुच्छामि ? कं सरणमुवेमि ? कमुव-

---

१ जुए छे. २ काळी माखीओ वडे. ३ कपडो आपुं.

लभामि ? कस्स रूसामि ? सव्वहा समत्तो मे जियलोओ, भो भो वणदेवयाओ ! किं तुम्हाण समप्पिए जणद्दणे एवमुवेक्खिउमुचियं ? ए एहि जणद्दण ! किमकन्नसुयं करेसि ? किं मे तुहाऽवरद्धं ?, भयवईओ ! देवयाओ एह, ममोवरि कुविअं पसाएह कारुन्नयाए वसु-देवनंदणं । सहोयर ! एस दिवसयरो अत्थसेलं समुवगच्छइ, ता समुट्ठेहि संझोवासणवेला समुट्ठिया, उत्तमपुरिसा न सोवंति संझाए" । खणमेत्ते य गए भणइ–"रयणी य बहलंधयारा समागया, कूरसत्ता परिभमंति समंतओ, [1]सिवा य भेरवे सरे करेमाणी वियरंति" । एवं च पलवंतस्स पभाया रयणी । पुणो "भणइ–भाउय ! समुट्ठेहि, सूरो समुग्गओ" । जाहे न उट्ठेइ ताहे नेहमोहियमणो बलदेवो मयगं अत्तणो खंधे समारोविय पयट्टो गिरिकाणणेसु हिंडिउं । ताव य समागओ से [2]वरिसयालो" ।

—उत्तरज्झयणसुत्तवित्तीए अ० २. पु० ४२।

---

१ શિયાળણી. ૨ ચોમાસું.

[२९]

विलवंतिं मायरं पासिऊण अरहन्नयस्स परितावो।

माया वि [1]पुत्तपउत्तिं अयाणंती अइमोहेण उम्मत्तिया जाया। अरहन्नयं विलवंती [2]चेडवंदवेढिया उवहसिज्जमाणा [3]लुंटगलोएण, अणुकंपिज्जंती धम्मियजणेण भमइ तिय-चउक्क-चच्चराइसु। जं जं पासइ तं तं भणइ—"दिट्ठो ते कत्थइ अरहन्नओ?"। एवं विलवंती रुयंती जं किंचि दट्ठुं 'एस अरहन्नउ' त्ति हरिसमुव्वहंती दिट्ठा अन्नया तेण ओलोयणगएण अरहन्नएण पच्चभिन्नाया। तयवत्थं पेच्छिऊण संवेगमुवगओ। चिंतियं च णेण—"अहो मे [4]अहन्नया! अहो मे अकज्जकारित्तणं! जं एरिसम्मि वसणे पाडिया जणणी, वयलोवेणं संसारभायणं कओ अप्पा"। किञ्च—

हियए जिणाण आणा, चरियं मम एरिसं अहन्नस्स।
एयं आलप्पालं, [5]अव्वो दूरं [6]विसंवयइ॥ ३॥

तहेव ओयरित्ता पाएसु पडिओ, [7]बाहोल्ललोयणेणं सगग्गयक्खरं भणियं—"अंबे! एस अहं [8]कुलफुंसणो मायाए उव्वेयकारओ दुप्पुत्तो तुह अरहन्नगो" त्ति। पेच्छिऊण जाया समासत्थचित्ता। पुच्छिओ वइयरं। निवेइओ तेण जहट्ठिओ। तीए भणियं—"पुत्त! पव्वयाहि

---

१ पुत्रनी खबर. २ बाळकना समूहथी वींटायेली. ३ लुच्चा माणुस वडे ४ अधन्यता. ५ दुःखसूचक अव्यय. ६ विसंवाद बतावे छे. ७ आंसुथी आर्द्र लोचनवाळा. ८ कुळ बोळनार.

पुणो, मा खंडियवओ संसारं भमिहिसि" । सो भणइ—"अंब ! पावकम्मो अहं न तरामि संजमं काउं, जइ परमणसणं करेमि" । ताए भन्नइ "एवं करेहि । मा असंजओ होउ तुच्छविसयसुहहेउमणंतं दुक्खसंघायमावज्जसु" । किञ्च—

> वरं प्रवेष्टुं ज्वलितं हुताशनं,
> न चापि भग्नं चिरसंचितं व्रतम् ।
> वरं हि मृत्युः सुविशुद्धकर्मणो,
> न चापि शीलस्खलितस्य जीवितम् ॥३॥

पच्छा सो सव्वं सावज्जं जोगं पैच्चक्खित्ता कैयदुक्कडगरिहो खामियसयलसत्तो कयचउसरणगमणो वोसिरियसव्वसंगो पुणो पुणो कयपंचनमोक्कारो काऊणमणसणं सुहज्झाणोवगओ तत्तसिलाए पाओवगमणेणं ठिओ मुहुत्तेण सुकुमालसरीरो नवणीयपिंडो व्व उण्हेण विलीणो गओ सुरलोयं ।

—उत्तरज्झयणसुत्तवित्तीए अ० १, पु० २१

---

१ શક્તિમાન નથી. २ પ્રત્યાખ્યાન કરીને. ૩ પાપની નિંદા કરનારો.

[३०]

अंमापिअरेहिं सद्धिं दिक्खागहणतल्लिच्छ-महब्बलकुमारस्स संवाओ ।

तए णं से महब्बले कुमारे एवं वयासी—"इच्छामि णं अम्म-यातो ! तुम्हेहिं अब्भणुन्नाए समाणे संसारभउव्विग्गे भीए जम्मण-मरणाणं, धम्मघोसस्स अंतिए अहं पव्वइत्तए" ।

तए णं सा पहावई अणिट्ठं अकंतं असुयपुव्वं गिरं सोच्चा रोमकूवपगलंतसेय-किलिण्णगत्ता सोगभरवेवियंगी नित्तेया दीणवयणा करयलमलियव्व कमलमाला खुण्णियवलया पैहट्ठउत्तरिज्जा विकिन्नकेस-हत्था परसुनिकित्तव्व चंपगलया कुट्टिमतलंसि धसत्ति सव्वंगेहिं निव-डिया । तते णं सा ससंभमखित्ताए कंचणभिंगारवारिधाराए उक्खेवग-वाएण य समासासिया समाणी रोयमाणी कंदमाणी महब्बलं एवं वयासी—"तुमं सि णे जाया ! अम्हं एगे पुत्ते इट्ठे कंते रयणभूए निहिभूए जीवियभूए उंबरपुप्फं व्व दुलभे, तन्नो खलु जाया ! अम्हे इच्छामो तुज्झ खणमवि विप्पतोगं, अच्छाहि ताव जाया ! जाव अम्हे जीवामो, पच्छा अम्हेहिं कालगएहिं परिणयवए वड्ढियकुलसंताणे पव्वइहिसि" ।

तए णं से महब्बले एवं वयासी—"तहा णं तं अम्मयातो ! जं णं तुब्भे वयह 'तुमं एगे पुत्ते जाव पव्वइहिसि' परं माणुस्सए भवे जाइजरामरणरोगवसणसयाभिभूए अधुवे संझब्भरायसरिसे सुविणगदंसणो-

---

१ आर्द्र. २ पडी गयेल. ३ એક જાતનો પંખો. ४ વિયોગ.

चमे विद्धंसणधम्मे, एवं खलु केस णं जाणइ अम्मयातो ! के पुव्वि गच्छति ? के पच्छा गच्छति ?, तं इच्छामि णं लहुं चेव पव्वइत्तए"।

तए णं सा पहावती एवं वयासी–"इमं ते जाया ! सरीरगं विसिट्ठ-रूवलक्खणोववेयं विन्नाणवियक्खणं रोयरहियं सुहोइयं पढमजोव्वणत्थं, तं अणुहोहि ताव जाया ! सरीरजोव्वणगुणे, पच्छा पव्वइहिसि।"

तए णं से महब्बले एवं वयासी–"एवं खलु अम्मयातो ! माणुस्सगं सरीरं दुक्खाययणं विविहवाहिघत्थं अट्ठियकट्ठुट्ठियं सिराण्हारु-संपिणद्धं असुइनिहाणं मट्टियभंडं व दुब्बलं अणिट्ठियसंटप्पं जराघुणियं, तं इच्छामि णं पव्वइत्तए"।

तए णं सा पहावती एवं वयासी–" इमाओ ते जाया ! सव्व-कलाकुसलाओ मद्दव-ऽज्जवखमा-विणअ-गुणजुत्तातो मियमहुरभासिणीओ हावभाववियक्खणातो विसुद्धकुलसीलसालिणीतो पगब्भवयाओ मणाणुकूलातो भावाणुरत्ताओ तुज्झ अट्ठ भारियाओ, तं भुंजाहि ताव जाया ! एताहिं सद्धिं विउले कामभोगे, पच्छा पव्वइहिसि"।

तए णं से महब्बले एवं वयासी–"इमे खलु माणुस्सगा कामभोगा उच्चार-पासवण-खेल-सिंघाण-वंत-पित्ताऽऽसवा सुक्क-सोणियसमुब्भवा अप्पकालिया लहुसगा पैरिकिलेससज्झा कडुयविवागा दुक्खाणुबंधिणो अबुहजणसेविया, सिद्धिगमणविग्घा, तं इच्छामि णं पव्वइत्तए"।

तए णं तं अम्मापियरो एवं वयासी–" इमे ते जाया ! अज्जय-पज्जय-पिइपज्जागए सुबहू हिरन्ने सुवण्णे विउले धणधन्ने जाव सावएज्जे,

---

१ સર્વ કાર્યો પૂર્ણ થયાં નથી તેવું. ૨ ગ્રસ્ત. ૩ કષ્ટથી સાધ્ય. ૪ ધાર દ્રવ્ય.

तं अणुहोहि ताव जाया ! विउले माणुस्सए इड्डिसक्कारे समुदए, पच्छा पव्वइहिसि" ।

तए णं से महब्बले एवं वयासी—"इमे खलु हिरन्ने जाव साव-एज्जे अग्गिसाहिए चोरसाहिए रायसाहिए दाइयसाहिए मच्चुसाहिए अधुवे विज्जुलयाचंचले, तं इच्छामि पव्वइत्तए" ।

तए णं अम्मापियरो जाहे नो संचाएंति विसयपव्वत्तणीहिं पन्नवणाहिं पन्नवित्तए ताहे संजमुब्बेयजणणीहिं पन्नवणाहिं पन्नवेमाणा एवं वयासी—"इमे खलु जाया ! निग्गंथे पावयणे दुरणुचरे, एत्थ णं जहा सुदुक्करं जवा लोहमया चावेत्तए, गंगामहानईए पडिसोयं गमित्तए, महासमुद्दं भुयाहिं तरित्तए, दित्ते वा अग्गिसिहं पिबित्तए, तहा दुरणुचरं एयं असि-धारासंचरणंव वयं चरित्तए; नो खलु कप्पइ जाया ! निग्गंथाणं आहाकम्मिए वा जाव बीयभोयणे वा भुत्तए वा, तुमं सि णं जाया ! सुकुमाले सुहोइए नालं खुहा-पिवासा-सीउण्हाइपरीसहोवसग्गे य उइण्णे भूमिसयणे केसलोचे अण्हाणे बंभचेरे भिक्खायरियं च अहियासित्तए, तं अच्छाहि ताव जाया ! जावऽम्हे जीवामो" ।

तए णं से महब्बले एवं वयासी—"इमे खलु निग्गंथे पावयणे दुरणुचरे कीवाणं कायराणं इहलोयपडिबद्धाणं परलोयपरम्मुहाणं, धीरस्स निच्छियमइस्स नो खलु एत्थ किंचि दुक्करं, तं अणुजाणह ममं पव्वइत्तए" । तए णं महब्बलं कुमारं अम्मापियरो जाहे नो संचाएंति पन्नवित्तए ताहे अकामाइं चेव अणुमण्णित्था ।

—उत्तरज्झयणसुत्तवित्तीए अ० १८, पु० २५७ ।

१ ઉદ્યમ. ૨ સુખને ઉચિત. ૩ ઉદયમાં આવેલા. ૪ સહન કરવાને.

[३१]

विवाहमंडवाओ नेमिनाहे निअट्टे रायमईपभईण अक्कंदो ।

रायमई वि नेमिकुमारं दट्ठूण आणंदपरव्वसा संजाया। अवि य–
का हं ? किमेत्थ वट्टइ ?, कत्थ व चिट्ठामि ? को इमो कालो ? ।
[1]जिणदंसणुत्थपहरिस-हरियमणा वेयइ न किं पि ॥ १ ॥

एत्थंतरे [2]कलुणरावे सोऊण जाणंतेण वि नेमिनाहेण पुच्छिओ सारही–"भो ! काण पुण मरणभीरुयाणं च एस कलुणो सद्दो" ? । तेण कहियं–"देव ! एए हरिणाइणो सत्ता तुज्झ [3]वीरेज्जयपरमाणंदे वावाइय लोगो भोयाविज्जिस्सइ"। तो तस्साऽऽहरणाणि [4]पणामिऊण भणिया लोगा नेमिणा–"भो ! भो ! केरिसो परमाणंदो जम्मि निरवराहाण दीणाण भीयाण एयाण वहो कीरइ ?, ता किं इमिणा संसारपरिभमणहेउणा वारिज्जएणं ?" ति भणिऊण वालाविओ करी । सारहिणा वि भयवओ अहिप्पायं नाऊण मोइया ते सत्ता । नेमिं च वलंतं विरत्तचित्तं पेच्छिय अयंडवज्जपहारताडियव्व मुच्छावसेण निवडिया धरणीए रायमई । ससंभमेण य सहीयणेण सित्ता सीयलजलेण, वीइता तालविंटेण, लद्धचेयणा पभणिउं पयत्ता–"अहो ! मे मूढया जमप्पाणमयाणिऊण अच्चंतदुल्लभे भुवणनाहे अणुरायं कुणंतीए लहुईकतो अप्पा । किं कयाइ कायकंठिया परममोत्तियहारसंगं पावइ" ? । गरुयाणुराएण य जिणमुद्दिसिउं विलवइ–

१ જિનના દર્શનથી ઉત્પન્ન થયેલ આનંદથી. ૨ કરુણ શબ્દોને.
૩ વિવાહના પરમ આનંદમાં ૪ આપીને.

'धी मे सुकुलुप्पत्ती, धी रूवं जोव्वणं च मे नाह !।
धी मे कलाकुसलया, पडिवज्जिय जं तुमे चत्ता ॥ १ ॥
नीहरइ जीवियं पिव, अंगाइं व नाह ! मह विलिज्जंति ।
फुडइ व्व हिययमेयं, सेहसुज्झणदुक्खसंतवियं ॥ २ ॥
हारो खारसरिच्छो, जल-चंदण-चंदिमा वि तावंति ।
तुह विरहे मह सामिय !, जलइ व्व समंततो भुवणं ॥ ३ ॥
किं संजाया चक्खू ?, उइयं किं मज्झ असुहयं कम्मं ? ।
किं किं पि सुयं दिट्ठं, व विप्पियं ? जं ममं चयसि ॥ ४ ॥
दिट्ठिं पि देसु सामिय !, आलवणं पि हु करेसु खणमेक्कं ।
मा मे पेम्मपराए, भवाहि एगंतनिरवेक्खो ॥ ५ ॥
अहवा सिद्धिवहुक्कंठियस्स तुह अमरसुंदरीतो वि ।
न हरंति नाह ! हिययं, माणुस्समेत्तेहि का गणणा ? ॥ ६ ॥

एवं च महासोयभरोत्थया विलवंती 'पियसहितो ! अलंघणिज्जो दिव्वपरिणामो, ता अवलंबेसु धीरयं, अलमेत्थ विलविएणं, सत्तपहाणातो होंति राअभूयाओ'त्ति भणिऊण संठविया सा सहियणेण ।

भणियं च तीए—"पियसहीतो ! अज्जं चेव मे सुमिणए आगतो एरावणारूढो बहुदेवदाणवपरिवुडो दुवारदेसे एगो दिव्वपुरिसो, तक्खणं च नियत्तिय सो समारूढो सुरसेलं, निसन्नो सीहासणे, अणेगे समागया जंतुणो, अहंपि तत्थेव गया, सो चउरो चउरो सारीरमाणसदुहपणासगाणि कप्पपायवफलाणि तेसिं दिंतो मए भणिओ—' भयवं ! मम वि देसु

१ એકદમ ત્યાગ કરવાના દુઃખથી સંતપ્ત २. મહાશોકના સમૂહથી વ્યાપ્ત ૩ મેરુપર્વત

इमाणि, ' दिन्नाणि य तेण, तयणंतरं च पडिबुद्धा अहं "।

सहीहिं भणियं-"पियसहि ! मुहकडुओ वि ते एस सुमिणतो झत्ति परिणामसुंदरो होहि " त्ति । इतो तत्तो नियत्तो **नेमिनाहो** । चलियासणेहिं पडिवोहिओ ' भयवं ! सव्वजगज्जीवहियं तित्थं पव्वत्तेहि ' त्ति भणंतेहिं लोगंतियदेवेहिं गतो जणणि-जणय-सयासे, विरइयकरकमलमउलेण य भणियं-" अम्मो ! विरत्तं मे भवचारगाओ चित्तं, तं इंच्छामि अहं तुब्भेहिं अणुण्णातो पव्वइउं "। इमं च सोऊण सोयसंघट्टनिरुद्धहियया कंपिरसरीरा चुण्णियवलया निवडिया महीयले । मिलियं तत्थ [1]दसारचक्कं । जलाभिसेयाइणा लद्धसन्ना इमं भणिउमाढत्ता-" कीस जाय ! पसरंतमणोरहवल्लिउम्मूलणेण सोयसायरे खिवेसि अम्हे ?, कीस वा पडिवन्नपत्थणाभंगेण जणेसि मणसंतावाइरेगं दसारचक्कस्स ?, अन्नं च-जाय ! एवं कीरमाणे सयंमग्गियरायमइकन्नगो हरी कहं [2]दाविस्सइ **उग्गसेण**रायस्स मुहं ? कहं वा भविस्सइ जीवंतमयगा वराई **रायमई** ?, ता [3]अम्होवरोहेण चेव ताए करेसु पाणिग्गहणं, परिणयवतो य काहिसि पव्वज्जं " ।

ततो भणियं भयवया-" अम्मो ! मा करेसु मणसंतावं, परिभावेसु अणिच्चत्तं सव्वभावाणं, चिंतेसु विवागदारुणत्तं [4]अतित्तिजणगत्तं च विसयाणं, तहा-अथिरत्तणं जोव्वणस्स, चंचलत्तं च रिद्धीणं, संझासमयसमागमेक्कतरुवासि[5]सउणाणं व थोवसंजोगत्तं पियपुत्ताइबंधुजणाणं, [6]अयंडपहारित्तणं मच्चुस्स, जम्मजरामरणरोगाइदुक्खपउरत्तं च संसारस्स

---

१ समुद्रविजय वगेरे राजाओनो समुदाय. २ देखाडशे. ३ अमारा आग्रहथी. ४ अतृप्ति. ५ पक्षीओनी जेम. ६ असमये प्रहार करवापणुं.

आलोएसु, ता अणुजाणसु मं इमातो भवपलीवणाओ नीहरंतं"।

एत्थंतरे दसारचक्केण विरइयकरंजलिणा भणितो नेमी–"कुमार! तए संपइं चेव परिचत्तस्स जायववग्गस्स अत्थमइ व्व जियलोओ, ता पडिच्छाहि ताव कंचि कालं"। ततो उवरोहसीलयाए संवच्छरियमहादाण-निमित्तं च पडिवन्नं संवच्छरमेत्तमवत्थाणं।

—उत्तरज्झयणसुत्तवित्तीए अ० २२, पु० २७९।

---

[३२]

पुत्तमरणम्मि मट्टीए विवन्ने सगराईणं विलावो।

तक्खणं चिय नीहरिऊण तेहिं जलंतणयणेहिं पलोइया समाणा भासरासीभूया सव्वेवि सगरसुया। तं पेच्छिय जाओ हाहारवगब्भिणो महाकंदो। सिढिलविमुक्ककेसाओ भग्गवलयाओ तोडियहारलयाओ 'हा देव! हा देव'! त्ति पलवंतीओ लोलंति महीवीढे ओवरोहजुवईओ। एवं विलवमाणं संठवियं सेन्नं मंतिणा, जहा–"ईइसो चेव एस असारो संसारो, अणिवारणिज्जो दिव्वपरिणामो, किमेत्थ बहुणा विलवणेणं? कज्जे मणो दिज्जइ, ण सोयणिज्जा य कुमारा, जओ बहुतित्थवंदणेणं, इमस्स जिणालयस्स रक्खाकरणेणं बहुजणोवयारेण य उवज्जियसुहकम्मा, तेण दिज्जउ तुरियमेव पयाणयं, गच्छामो महारायसमीवं"। अणुमन्निय च मंतिवयणं सव्वेहि वि, दिन्नं पयाणयं, कमेण पत्ता णियपुरिसमासन्नं।

---

१ संसाररूप दावानळथी. २ अग्निनी ज्वाळाथी देदीप्यमान नेत्र-वाळा (मोटा सर्पो) वडे. ३ राखना ढगला जेवा थया. ४ अंतःपुरनी युवतिओ.

सामंताऽमच्चेहि य मंतियं तत्थ—"कहमिमं रायरायस्स कहिउं पारीयइ[1]—जं कुमारा सव्वे [2]एक्कपए पेच्छंताण चेव दड्ढा, वयं च अक्खयदेहा समागया, लज्जाकरमेयं, ता पविसामो सव्वे चेव जलंतजलणं"। एवं तेसिं [3]मंतंताणं समागओ एगो दिओ, भणियं च तेण—"किमेवमाउलीहूया? मुंचह विसायं, जओ—न संसारे किंचि सुहं असुहं वा अच्चब्भुयमत्थि, भणियं च—

कालंमि अणाईए, जीवाणं विविहकम्मवसगाणं।
तं नत्थि संविहाणं, जं संसारे न संभवइ॥ १॥

अहं साहेमि राइणो इमं वइयरं। पडिवन्नं तं तेहिं। तत्तो सो [4]अणाहमडयं घेत्तूण 'हा मुट्ठो मुट्ठो' त्ति करुणं वाहरंतो गओ रायदुवारं। निसुओ राइणा तस्स विलवणसद्दो, वाहराविओ 'केण मुट्ठो सि?' पुच्छिओ वुत्तंतो। तेण भणियं—"देव! एस एको चेव मे सुओ अहिणा दट्ठो य इमो जाओ निच्चिट्ठो, ता काऊण करुणं जीवावेह इमं"। एयम्मि अवसरे पत्ता तत्थ मंतिसामंता, पणमिऊण उवविट्ठा अत्थाणे। णरिंदेण य आणत्तो वेज्जो—'कुण निव्विसमेयं'। वेज्जेण मुणियणरिंदसुयमरणेण भणियं—"देव! जम्मि गोत्ते कुले वा कोइ न मओ जइ, ताओ [5]भूई आणिज्जइ ता जीवावेमि तीए इमं"। मग्गिया दिएण भूई। जाव सहस्ससो घरे घरे जायाइं बंधुमरणाइं। साहियं—देव! 'णत्थि वेज्जोवइट्ठभूईए लंभो'।

राइणा भणियं—"जइ एवं ता किं नियपुत्तं सोएसि, सव्वतिहुयणसाहारणमिमं मरणं, भणियं च——

१ શક્તિમાન થવાય. २ એકી વખતે. ૩ વિચાર કરતા.
૪ અનાથ શબ. ૫ રાખ.

किं अत्थि कोइ भुवणम्मि, जस्स जायंति नेय पावाइं ? ।
नियकम्मपरिणईए, जम्मणमरणाइं संसारे ॥ १ ॥

ता माहण ! मा रुयसु, मुंच सोयं, कज्जं चिंतेसु, कुणसु अप्पहियं, जाव तुमं पि एवं कवलिज्जसि मच्चुसीहेणं ”।

विप्पेण भणियं—“ देव ! जाणामि अहमेयं परं पुत्तमंतेरेण संपइ चेव मे कुलक्खओ होइ, दुहियाऽणाहवच्छलो अप्पडिहयप्पयावो सयल-पयापालणनिरओ य देवो, ता देउ पुत्तजीवावणेण माणुसभिक्खं” ।

रन्ना भणियं—“भद्द ! असक्कपडियारं विहिविलसियमेयं, भणियं च—

सीयंति सव्वसत्थाइं, एत्थ न कमंति मंततंताइं ।
अद्दिट्ठपहरणम्मी, [२]विहिम्मि किं पोरुसं कुणइ ? ॥ १ ॥

ता परिच्चयसु सोगं, करेसु परलोगहियं, मुक्खो चेव करेइ हिए णट्ठे मए वा सोगं ” ।

विप्पेण भणियं—“ महाराय ! जइ सच्चमेयं ण कायव्वो एत्थ [३]जाणएण सोगो, ता तुमं पि मा करेज्जसु सोगं, असंभावणिज्ज तुम्ह सोयकारणं जायं ।

तओ संभंतेण रन्ना पुच्छियं—“भो विप्प ! केरिसं सोयकारणं ?” ।

विप्पेण भणियं—“ देव ! सट्ठिं पि तुह सुयसहस्सा कालगया” । सोऊण व इमं राया वज्जपहारहउव्व नट्ठचेयणो सिंहासणाओ [४]मुच्छा-विहलंघलो निवडिओ । मुच्छावसाणे य [५]सोगाऊरियमणो मुक्कंठं रोवि-ऊण पलावे काउमाढत्तो—“हा पुत्ता ! हा हिययदइया ! हा बंधुवल्लहा !

१ विना. २ દૈવમાં. ૩ જાણકાર વડે. ૪ મૂર્ચ્છાથી વ્યાકુળ અને અંધ બનેલ. ૫ શોકથી ભરેલા મનવાળો.

हा सुसहावा ! हा विणीया ! हा सयलगुणनिहाणा ! कत्थ मं अणाहं मोत्तूण तुब्भे गया ?, देह मे तुम्हविरहदुहट्टस्स दंसणं हा निग्घिण-पावविहि ! एक्कपए चेव सव्वे ते बालए संहरंतेण किं तए अपुन्नं पूरियं? हा निट्ठुरहियय ! असज्झसुयमरणदुक्खसंतत्तं पि किं न वच्चसि सय-खंडं ?" । एवं च विलवमाणो भणिओ तेण विप्पेण—"महाराय ! संपइ च्चेव ममोवइससि संसारासारयं, ता किमप्पणा गच्छसि सोयपर-वसत्तं ?, अहवा—

परवसणम्मि सुहेणं, संसारानिच्चयं कहइ लोओ ।
णियबंधुयणविणासे, सव्वस्स वि चलइ धीरत्तं ॥ १ ॥

दुस्सहं च एगबंधुस्स वि नरिंद ! मरणं किं पुण सट्ठीए पुत्तसहस्साणं ?, तहा वि—

सप्पुरिसच्चिय वसणं, सहंति गरुयं पि साहसेक्करसा ।
धरणिच्चिय सहइ जए, वज्जनिवायं न उण तंतू ॥ १ ॥

अओ अवलंबेसु धीरयं, अलमेत्थ विलविएणं, जओ—

सोयंताण पि नो ताणं, कम्मबंधो उ केवलो ।
तो पंडिया न सोयंति, जाणंता भवरूवयं ॥ १ ॥"

एमाइवयणविन्नासेण संठविओ राया विप्पेण । भणिया य तेण मंतिसामंता, साहेह जहावत्तं राइणो । साहियं च तेहिं पगलंतबाहजलेहिं । समागया पहाणपउरा, धीरविओ सव्वेहिं वि राया, कयमुचियकरणिज्जं ।

उत्तरज्झयणसुत्तवित्तीए अ० १८, पु० २३५ ।

---

१ દુઃખાર્ત. ૨ અસહ્ય. ૩ જગતમાં. ૪ શોક કરનારનું. ૫ રક્ષણ. ૬ ભવસ્વરૂપને.

[३३]

दिक्खिअपुत्तमुद्दिस्स विस्सनंदिस्स उवालंभो।

पुत्त ! किं जुत्तमेयं पवरकुलुप्पन्नाणं तुम्हारिसाणं ? अनिवेइऊण नियवुतंतं जमेवंविहं दुक्करं साहुकिरियं पडिवण्णोऽसि, ता वच्छ ! साहेसु को तुज्झ चित्तनिव्वेयहेऊ[1] ?, किं वा अम्ह दूसणं पडिवण्णो ?, केण वा तुम्ह वयणं पडिकूलियं ?, किमेवं एक्कपए च्चिय अदक्खिणत्तण-मब्भुवगओऽसि ?, हवउ वा सेसजंपणेण, तुमं विणा कस्सेयाणिं अम्हे सकज्जं साहिमो ?, विसमावयानिवडियाणं को वा आलंबणं ?, ता सव्वहा अज्जवि परिच्चयसु पव्वज्जं, पडिवज्जसु रज्जं, कीलेसु जहिच्छं पुप्फकरंड-गुज्जाणे, मा पूरेसु सत्तुमणोरहे, मा अणाहीकरेसु[2] बालकमलिणीवणं व सस्सिरीयं बहुजणं, मा उवेक्खेसु पुव्वपुरिसरक्खियं नियजणवयं, मा पडिवज्जसु गाढगंठिनिट्ठुरहिययत्तणंति।

—महावीरचरिए प० ३, पु० ३८

---

१ वैराग्यनुं कारण. २ स्वामी विनाना न कर.

[३४]

कुंजरभए गब्भवईए जुवईए विलावो ।

हे माइ ! भाय ! ताया ! तायह मं मा उवेक्खह इयाणिं ।
एसो मम वहणट्ठा दुट्ठकरी [1]एइ समल्लियइ ॥ १ ॥
हं हो पेच्छगलोया ! निक्करुणा करिवरं पडिक्खलह ।
गुरुगब्भभरक्कंता एसा संपइ [2]विवज्जामि ॥ २ ॥
अहह कहं पावकरी एसो सो आगओ मम समीवे ।
निस्सरणा नित्ताणा कमुवायं संपइ सरामि ? ॥ ३ ॥
किं कोऽवि महापुरिसो परोवयारत्थधरियनियपाणो ।
एत्थ न पेच्छइ सहसा मं दुक्खत्तं विणस्संतिं ? ॥ ४ ॥
इय दीणकलुणवयणाइं [3]णेगसो भासिऊण खणमेक्कं ।
मुच्छानिमीलियच्छी धसत्ति सा महियले पडिया ॥ ५ ॥

—महावीरचरिए प० ४, पु० ९६ ।

---

१ समीप आवे छे. २ मरुं छुं. ३ अनेक प्रकारे.

[३५]

गब्भगयसिरिमहावीरसामिनिच्चलत्तणे तिसलाए रोवणं ।

नवरं तिसलादेवी तहट्ठिए जिणवरे विचिंतेइ ।
किं गलिओ मम गब्भो ? उयाहु देवेहिं अवहरिओ ? ॥ ४ ॥
किं मज्झे वि विणट्ठो ? किं वा केणावि थंभिओ होज्जा ? ।
अहवा निप्पुन्नाणं रयणं किं करयले वसइ ? ॥ ५ ॥
जइ सच्चं चिअ विगओ एसो ता निच्छयं निए पाणे ।
निसेसदुक्खलक्खेक्कभायणे ऽवि हु परिचयामि ॥ ६ ॥
अट्टज्झाणोवगया करयलपल्हत्थिएण वयणेण ।
अच्चंतदुक्खवसया दूरुज्झियमंडणाभरणा ॥ ७ ॥
परिचत्तसमुल्लावा महियलकयरुक्खचक्खुविक्खेवा ।
दीहुस्सासनिवारियमुहसोरभमिलियभसलकुला ॥ ८ ॥
इय भूरिसोगसंभारतरलिया गलियकेसपासा य ।
हियय़ंतो रोवंती देवी जावऽच्छए ताव ॥ ९ ॥

—महावीरचरिए पु० ४, पु० ११४

---

१ ભમરાઓનો સમુદાય. ૨ હૃદયની અંદર.

[३६]

पणपूरणे सिरिमहावीरस्स दिक्खानुण्णाजायणे नंदिवद्धणाईणं परिदेवणं ।

ते य एवमायन्निऊण गाढमैण्णुपरिपूरिज्जमाणगलसरणिणो कह-कहवि निरुद्धसोगावेगा अणवरयनिस्सरंतनयणंसुबिंदुजालच्छलेण पणयप्पब्भारं व चिरं उग्गिरिऊण भणिउमाढत्ता--

" भयवं ! तुम्ह एवं भणंता वज्जमया धुवं अम्ह सैवणा जं न संपत्ता बहिरत्तणं, वइरसारप्परमाणुविणिम्मियं हियय जं न वच्चइ तडत्ति सैयसिक्करत्तणं, निद्दक्खिन्नत्तणपरममंदिरं व सरीरमिमं जमज्जवि न पवज्जइ रसायलगमणं, एवं ठिए य कहं पैत्थुयत्थाणुमन्नणनिमित्तं पयट्टउ वराइणी वाणी ?, जओ—को होही विसमकज्जोयहिनिवडिराण अम्ह हत्थावलंबो ? कहं वा ससुरासुरनरनरिंदसंदोहवंदणिज्जपायपंकेरुहेण तुमए विरहियं भुवणत्तयपयंडं सोहिस्सइ नायखत्तियकुलं ? अहो महामंदभागिणो अम्हे जेसिं करयलाओऽवि अवक्कमइ रयणं ति, " एवमाईणि कलुणवयणाणि भासिऊण निरभिलासा चेव निवडिऊण चलणेसु भगवओ विन्नत्तिं काउं पवत्ता—

—महावीरचरिए प० ४ पु० १३६

१ શોક. ૨ કાન. ૩ સેંકડો કટકાને. ૪ પ્રસ્તુત અર્થની અનુજ્ઞા આપવા માટે.

[३७]

वेसियायणपुत्तस्स पुरओ वेसाघरट्ठिआए माऊए विलवणं ।

हा पाव ! दइव ! निग्घिण !, निल्लज्जाणज्ज ! मुक्कमज्जाय ! ।
किं अन्नो तुह नाही, विडंबणाडंबरपवंचे ? ॥ १ ॥
जं कुलविलयामलिणत्तकारिणा उभयलोगदुट्ठेण ।
वेसाभावे [2]विणिम्मियऽम्हि सुकुलप्पसूयावि ॥ २ ॥
तत्थवि न ठिओ तं एत्तिएण घडिअम्हि नियसुएणावि ।
हा हा गरुयमकज्जं सत्थेसुवि सुम्मइ न एवं ॥ ३ ॥
जइ पुव्वं चिय पावेहिं तेहिं चोरेहिं विणिहया हुंता ।
ता किं असच्चमविगोवणिज्जमिममज्ज पेच्छेज्जा ? ॥ ४ ॥
किं [3]कूवयपक्खेवेण अहव [4]उल्लंबणेण साहेमि ।
सासनिरोहेणं वा लहुं समुज्झामि अत्ताणं ॥ ५ ॥
एवं चिय मेरुगिरिंदविब्भमाओ इमाओ[?] दुक्खाओ ।
पावाए मज्झ नूणं होही संपइ परित्ताणं ॥ ६ ॥
इय दुस्सह[5]दुहकरवत्तगाढफालिज्जमाणहियया सा ।
अइसुचिरं विलवित्ता निमीलियच्छी गया मुच्छं ॥ ७ ॥

—महावीरचरिए प० ६, पु० २२१ ।

---

१ હે અનાર્ય. ૨ સ્થાપન કરાય. ૩ કૂવામાં નાખવાથી. ૪ ગળે ફાંસો નાખી. ૫ દુઃખરૂપી કરવત.

[३८]

अगहियभिक्खं जिणणाहं पेच्छिऊण पुरलोगस्स खेओ ।

पुरजणो वि भयवंतं अगहियभिक्खं अणुदिणं गेहंगणाओ चेव नियत्तमाणं पेच्छिऊण अच्चंतसोगसंभारतरलियमाणसो किं कायव्वयावामूढो चिंतिउमारद्धो, कहं ?—

किं दुहनिबंधणेणं धणेण ? किं तेण मणुयभावेण ? ।
भोगोवभोगलीलाए ताए किं वा दुहफलाए ? ॥ १ ॥
जइ एवंविहमुणिपुंगवस्स गेहंगणं उवगयस्स ।
पाणन्नपयाणेणवि उवयारे नेव वट्टामो ॥ २ ॥ जुम्मं ॥
कह वा कम्मजलाउलमणेगदुहमयरभीसणावत्तं ।
संसारसायरमिमं दाणेण विणा तरिस्सामो ? ॥ ३ ॥
अहवा धन्नाण गिहे पविसइ एवंविहं सुमुणिरयणं ।
भिक्खापरिग्गहेण य अइधन्नाणं जणइ हरिसं ॥ ४ ॥
जइ एक्कं च्चिय वेलं कहमवि पडिलाभिओ हवइ एसो ।
ता पाणिपल्लवे संवसंति सुरमोक्खसोक्खाइं ॥ ५ ॥
इय जह जह जिणनाहो भूरिपयारेहिं दिज्जमाणंपि ।
भिक्खं नो अभिकंखइ तह तह खिज्जइ पुरीलोगो ॥ ६ ॥

—महावीरचरिए प० ७, पु० २४१

१ પાણી અને ભોજન આપવા વડે. ૨ દુઃખરૂપી મગર મત્સ્યો વડે.

[३९]

घणावहसेट्ठिघरे ठिआए लोहसंकलानिगडिआए चंदणाए सोगो ।

जइ ताव दइव ! तुमए नरवइगेहे अहं विणिम्मविया ।
ता कीस एरिसावयमहण्णवे दुत्तरे खिता ? ॥ १ ॥
सा रायसिरी सो जणणिजणगसब्भावनिब्भरो नेहो ।
कह सव्वंपि पणट्ठं गंधव्वपुरव्व वेगेण ? ॥ २ ॥
खणमुल्लसंति उड्ढं खणेण निवडंति हेट्ठओ सहसा ।
खरपवणुद्धुयधयवडसमाइं ही विहिविलसियाइं ॥ ३ ॥
इय दुव्वहसोगभरावरुद्धकंठक्खलंतवयणा सा ।
निवडंतसलिलबाहप्पवाहधोयायणा बाला ॥ ४ ॥
तण्हाछुहाकिलामियकवोलमह पाणिपल्लवे ठविउं ।
वयणं खणंतरं रोविऊण दीहं च नीससिउं ॥ ५ ॥
ते सुप्पकोणनिसिए कुम्मासे मुणिमणं व निन्नेहे ।
गिण्हइ भोयणहेउं किमभक्खं छुहकिलंताणं ॥ ६ ॥

—महावीरचरिए प० ७, पु० २४५ ।

---

१ धोवायला मुखवाळी. २ सूपडाना खुणामां रहेला. ३ अडद. ४ भूख.

[४०]

सिरिमहावीरस्स अग्गओ नरयगमणं सोचा सेणिअनिवस्स पच्छायावो।

तुह नाममेत्तसंकित्तणंपि नासइ दिणुब्भवं पावं।
कमकमलपलोयणमवि विणिवारइ दुरियरासिंपि ॥ १ ॥
एक्केणऽवि तुह चलणोवरिंमि खित्तेण नाह! कुसुमेण।
[1]चोज्जमिणं [2]रुंदाणि वि नरयदुवाराइं रुज्झंति ॥ २ ॥
एक्कोऽवि नमोक्कारो कीरंतो तुज्झ सामि! भत्तीए।
जायइ हेऊ सग्गापवग्गसंवाससोक्खाणं ॥ ३ ॥
ता वाहिरोगसोगुब्भवाइं दुक्खाइं नाह! विलसंति।
जाव न सवणपुडेहिं पविसइ वयणामयं तुज्झ ॥ ४ ॥
ता कह णु नाह! तुह नाममंतसारक्खरेहिं चिंततो।
[3]सेलुक्किन्नेहि वि होज्जा मे नरयदुहलाभो? ॥ ५ ॥
दुग्गइगत्तब्भंतरपडंततेलोक्कएक्कसाहारे।
नाहे तुमए वि ममं एवंविहवसणमावडियं ॥ ६ ॥
धी धी निरत्थयं मज्झ जीवियं मंदभग्गसिरमणिणो।
जं एरिससामग्गीयवि जस्स इमा दुग्गई जाया ॥ ७ ॥

—महावीरचरिए प० ८, पु० २३२।

---

१ આશ્ચર્ય. २ પ્રચુર. ३ જાણે કે પત્થર ઉપર કોતરાયેલા.

[४१]

सिरिवद्धमाणस्स पव्वज्जागहणवयणं सोच्चा नंदिवद्धणनरिंदाईणं अक्कंदो ।

अह वज्जासणिनिवडणदुव्विसहं निसामिऊण वयणमेयं भणियं तेहिं—"कुमारवर ! अज्जवि महारायसोगो तदवत्थिओ चेव अम्हाणं नट्ठसल्लं व [1]विद्दवइ हिययं, किं पुण अकाले च्चिय तुम्हेहिं सह वियोगो खयक्खारावसेगोव्व दुस्सहो ?, अहोमंदभग्गासिरसेहरा अम्हे जेसिं उत्तरोत्तरा निवडइ दुक्खदंदोलित्ति भणिऊण रोविउं पवत्ता", बहुप्पयारं च सासिया महुरवयणेहिं भगवया, कहकहवि निरुद्धबाहप्पवाहा य तक्कालचउग्गुणीभूयं संतावबेगं निरुंभिऊण भणिउमाढत्ता—"अहो परमेसर ! करुणापरो हवसु अम्ह जीवियव्वे, परिहरसु संपयं सव्वविरइवंछं, एयंपि काऊण तुमए पाणिणो रक्खणिज्जा, ते य जइ पढमंपि दुस्सहविओग-करवत्तभिज्जमाणहियया [2]रक्खिज्जिस्संति ता किमजुत्तं होज्जा ?, तुम्हेहिं रहिया नूणं अवगय[3]लोयणव्व अमुणियगम्मागम्म विभागा कुदेसिगा इव अणाहा खणमेत्तंपि न संधीरेमो अप्पाणंति" ।

महावीरचरिए प० ४, पु० १३३ ।

---

१ દુઃખ આપે છે. २ અરક્ષિ. ३ આંખ.

[४२]

'एसा मम भज्जा होहि' त्ति उल्लावं सुणिऊण धारिणीए चिंताए मरणं ।

कह ससहरकरधवले कुलंमि नीसेसभुवणपयडंमि ।
जाया मह उप्पत्ती चेडयनरनाहगेहंमि ? ॥ १ ॥
कह वा नमंतसामंतमउलिलीढग्गपायवीढेण ।
दहिवाहणेण रन्ना ठवियाऽहं पणइणिपयंमि ? ॥ २ ॥
कह वा जिणिंदवयणारविंदसंभूयसमयसवणुत्था ।
मम सययं वसइ मणे अकज्जविवरंमुहा बुद्धी ? ॥ ३ ॥
कह एस हीणसत्तोवि मुक्कमेरं ममं समुद्दिस्स ।
वागरइ जहा महिलं अहमेयं किल करिस्सामि ? ॥ ४ ॥
ता पावजीव ! अज्जवि अस्सुयपुव्वं इमंपि सुणिऊण ।
किं निहरेसि न निल्लज्ज ! गंजणं सहसि सीलस्स ॥ ५ ॥
हरहासहंसधवलं सीलं मैयलंति नो सुकुलजाया ।
करिकन्नतालचंचलजीवियकज्जेण कइयावि ॥ ६ ॥
कह वावि हु मम दुंहिया एसा उच्छंगसंगसंभूया ।
परहत्थगया धरिही नियजीयं विरहसंतत्ता ? ॥ ७ ॥
इय एवंविहसंकप्पकप्पणुप्पन्नतिव्वदुक्खाए ।
निब्भच्छियं व जीयं नीहरियं से उरो भेत्तुं ॥ ८ ॥

—महावीरचरिए प० ७, पु० २४३ ।

---

१ શાસ્ત્ર. ૨ અકાર્યથી વિમુખ. ૩ મર્યાદા છોડીને. ૪ મલિન કરે છે. ૫ પુત્રી. ૬ જીવિત.

[४३]

अहमं संगमदेवं दट्ठूण सुराणं पुरओ सक्कस्स पच्छायावो।

भो भो सुरा ! निसामह मम वयणं एस संगमयदेवो ।
चंडालो इव तुम्हं दट्ठुंपि न जुज्जई कयावि ॥ १ ॥
एएण पावमइणा चिरमवरद्धं निराणुकंपेण ।
जं अम्ह पूयणिज्जो कयत्थिओ तिहुयणेक्कपहू ॥ २ ॥
जइ ताव इमस्स नत्थि पडिभयं भीमगुरुभवाहिंतो ।
ता किं मम वि न भीओ ववसंतो दढमकज्जमिमं ? ॥ ३ ॥
जह जयगुरुणा निच्चलसामाइयगुरुभरो समुक्खित्तो ।
तह किं मए वि जं एस मज्झ संकंपि नो कुणइ ? ॥ ४ ॥
एएण जिणिंदऽवमाणणेण जणिओ पयंडपावभरो ।
तुम्हे पुण इत्थ ठिया पाविहिह इमस्स संगेण ॥ ५ ॥
किमहमिमं निग्गहिउं सक्को नेवोवसग्गकालंमि ? ।
किंतु मुणिस्सइ एसो हरिस्स [४]निस्साए तवइ जिणो ॥ ६ ॥
पज्जत्तं एत्तो जंपिएण [५]निव्विसयमाणवेह इमं ।
वरि सुन्नच्चिय साला मा भरिया चोरवग्गेण ॥ ७ ॥
इय सुरनाहेण सरोसभासिणा चलणकोडिणा विवसो ।
[६]निच्छूढो संगमओ एगागी सुरपुरीहिंतो ॥ ८ ॥

—महावीरचरिए प० ७, पु० २३१ ।

१ પીડાયા. ૨ સમર્થ. ૩ ઇન્દ્રના. ૪ આલંબન વડે. ૫ દેશનિકાલ. ૬ કાઢી મૂકાયો.

[४४]

पियमित्तविज्जासिद्धस्स अदंसणे गोभद्दस्स चिंता रोयणं च ।

कह जणनयणाणंदो, समुग्गओ सरयपुण्णिमाइंदो[1] ? ।
कह दाढुग्गाढमुहेण, कवलिओ सो [2]विडप्पेण ? ॥ १ ॥
कह भूमंडलमंडणकप्पो कप्पद्दुमंकुरो जाओ ? ।
कह वा मूलाओ च्चिय, [3]समुक्खओ वणवराहेण ? ॥ २ ॥
कह एस भुवणतिलओ, विज्जासिद्धो अकारणसिणिद्धो ।
मइ मित्तत्तमुवगओ ?, कह वा अदंसणं पत्तो ? ॥ ३ ॥
मम मंदभग्गयाए, मण्णे तस्सेरिसी दसा जाया ।
जत्थऽल्लियइ [4]कवोडो, सच्चं सा सुसइ तरुसाहा ॥ ४ ॥
किल मे मणोरहो एस, आसि जं चिंतियत्थसंपत्ती ।
एत्तो होही सयला, सा पुण [5]विहलीकया विहिणा ॥ ५ ॥
ता किं अज्जवि एरिसकलंकपंकंकियं नियसरीरं ।
विसपायवं व जणदुक्खकारयं परिवहिस्सामि ? ॥ ६ ॥

एवं च संचिंतिऊण मुक्ककंठं रोइउमारद्धो—हा परमच्छेरयरयण-रयणायर! हा निक्कारणकरुणरससायर! हा परमविज्जाहरीविलाससुभग! हा असमसाहसपरितोसियचक्काइणीदिण्णवर ! कत्थ सहसच्चिय अइगओ सि ?, देहि मे पडिवयणं मंदउण्णस्स, किं तुम्हारिसाण वि निवडंति

१ પૂર્ણિમાનો ચન્દ્ર. २ રાહુ વડે. ३ ઉખાડી નાખ્યો. ४ કબુતર. ५ નિષ્ફળ કરાયા. ६ ચંડી દેવી.

एरिसीओ आवयाओ?, हा पावकयंत! किमेक्कपएच्चिय पणट्ठपुरिसरयणं धरणिं काउमुज्जुओ सि।

—महावीरचरिए प० ५, पु० १६६।

[४५]

सीलवईविओगे नरविक्कमस्स चिंता।

किं होज्ज केण वि हडा? वसीकया वावि केण वि नरेण?।
किं वा सरीरपीडाए, होज्ज कत्थवि निसन्ना सा? ॥ १ ॥
किं वा ममावमाणं, किंपि हु दट्ठूण विलयमावन्ना?।
पुरिसंतरंमि अहवा, जाओ तीसे पणयभावो ॥ २ ॥
सुमरामि न तावऽवमाणकारणं होउ वाऽवमाणेऽवि।
नो सा चएज्ज पुत्तं, अवच्चनेहो जओ गरुओ ॥ ३ ॥
संभवइ न एयं पि हु, जमन्नपुरिसं मणेऽवि चिंतेज्जा।
कह तारिसकुलजाया, सीलं मइलेज्ज ससिधवलं? ॥ ४ ॥
अहवा जुवईण मणं, कुडंगगुविलं क एव जाणेज्जा?।
बाहिं दंसियपणयाण कवडभरियाण मज्झंमि? ॥ ५ ॥
अन्नं वयंति पुव्वं, पच्छा पुण वाहरंति गिरमन्नं।
अन्नं धरेंति हियए साभिप्पेयं करेंति पुणो ॥ ६ ॥
गयणे गणंति गहगणमुयहिंमि जलंपि जे परिमिणंति।
पेच्छंति भावि कज्जं, न तेऽवि जाणंति जुवइयणं ॥ ७ ॥

१ भाળ्ह. २ वांसना वननी जेम गहन. ३ समुद्रमां. ४ मापे छे.

सच्चंचिय जुवईओ, एरिसियाओ न एत्थ संदेहो ।
केवलमेयाएँ मए, दिट्ठं लहुयंपि नो [1]विलियं ॥ ८ ॥

—महावीरचरिए प० ४, पु० १०० ।

[४६]

आसग्गीववहे अन्तेउरस्स अक्कन्दो ।

अह अदिट्ठपुव्वं अच्चंततिक्खदुक्खावहं तारिसमवत्थंतरं से पासिऊण अक्कंदिउमारद्धमेवमंतेउरं—

हा हा कयंत ! निक्करुण ! किं तए पाव ! एवमायरियं ? ।
जं एवंविहपुहईपहूऽवि एसो हयास ! हओ ॥ १ ॥
किं एत्तियाहिं निहयाहिं तुज्झ तित्ती न सुहडकोडीहिं ? ।
उप्पन्ना निप्पुन्नय ! जमेस राया वि संहरिओ ॥ २ ॥
हे चक्क ! निक्किव ! कहं, सपहुविणासाजसो तए विहिओ ? ।
तुब्भेहिऽवि किं जक्खा ! उवेक्खियं निग्घिणा ! एयं ? ॥ ३ ॥
हे काल ! बद्धवरवंसजाय ! तुज्झ वि गुणेण किं तेण ? ।
हा हा रक्खामणिणो ! वीसत्थविणासगा तुब्भे ॥ ४ ॥
धी धी पुरोहियाहम ! चिरकालं [3]तप्पियं तए जलणं ।
निलज्ज ! कहसु संपइ असिवं किं जं पडिक्खलियं ? ॥ ५ ॥
हे अंगरक्खवग्गा ! तुब्भेऽवि हु कीस संपइ पलाणा ? ।
हा हा एगपए च्चिय, सव्वंपि परंमुहं जायं ॥ ६ ॥

१ શીલસંબંધી કાંઇક સ્ખલના. ૨ અપજશ. ૩ તૃપ્ત કર્યો.

हा पाणनाह ! संपइ पडिहयपडिवक्खसुहडलक्खंमि ।
तुमए समोवगए तडकिही कस्स जयढक्का ? ॥ ७ ॥
हा रायलच्छि ! [2]वेहव्वदूसिए ! कीस जीवसि इयाणिं ? ।
[3]इहराणुहवसि दुक्खं [4]दूमिज्जंती कुनाहेहिं ॥ ८ ॥
इय [5]विलविरीहिं निद्दयताडियथणवट्टहाराहिं ।
वेहव्वदुक्खभरभज्जिरीहिं पल्हत्थवलयाहिं ॥ ९ ॥
अणवरयघो(थो ?)रगलिय[6]अंसुवाहं रुन्नं तहा मयच्छीहिं ।
जह तद्देसगएणं रुन्नं पक्खीण वि गणेणं ॥ १० ॥
ताहेऽणुजीविणा परियणेण पम्मुक्कपोक्करुन्नेण ।
आसग्गीवसरीरं खित्तं जालाउले जलणे ॥ ११ ॥
—महावीरचरिए प० ३, पु० ५८ ।

[४७]

सिरिमहावीरस्स पुरओ सोमविप्पस्स परिदेवणं ।

कंठब्भंतरपक्खलिय[7]जीहमफुडक्खराएँ वाणीए ।
को को न पत्थिओ नाह ! दाणविपरंमुहो वि जणो ? ॥ १ ॥
कत्थ न वसिओ पहधूलिधूसरो देव ! पहियगेहेसुं ? ।
[8]इयउयरपूरणट्ठा किं वा न कयं कुकम्ममवि ? ॥ २ ॥
दविणोवज्जणहेउं लहुं पविट्ठो कयंतवयणे वि ।
[9]नेवत्थंपि नडेण व तं नत्थि मए न जं धरियं ॥ ३ ॥

---

૧ શત્રુ. ૨ વૈધવ્ય. ૩ અન્યથા. ૪ પીડાતી. ૫ વિલાપ કરતી. ૬ આંસુનો પ્રવાહ. ૭ જીભ. ૮ તુચ્છ પેટના પૂરણ માટે. ૯ વેશ.

इय दूरदेसविहरणपरिस[1]समुप्पन्नविविहरोगस्स ।
विगओ एत्तियमेत्तो कालो मम मंदपुन्नस्स ॥ ४ ॥
संपइ पुण घरिणीए आगयमेत्तस्स साहियं एयं ।
जह [2]संवच्छरसीमं दिन्नं तुमए महादाणं ॥ ५ ॥
केसिं पि नगरपट्टणगामागरपवरदव्वभंडारा ।
अन्नेसिं मयजलंधबंधुरा उद्धुरा करिणो ॥ ६ ॥
अन्नेसिं पारसबब्बरउल्लल्हीयसंभवा तुरया ।
केसिंपि जच्चकंचणजडिया वरभूसणुग्घाया ॥ ७ ॥
इय संकप्पियभूरिप्पभेयदाणेण कप्पतरुणव्व ।
निम्महिया नाह ! तए तण्हा मेहेण व जणाणं ॥ ८ ॥
एकोच्चिय दुमायलोयतिलोयभूओ ठिओ अहं [3]विहलो ।
पुव्वभवजणियदुव्विसहदुट्ठकम्माणुभावेणं ॥ ९ ॥
करुणारसवरिसणसित्तदुक्खसंतत्तसव्वभुवणवण ! ।
ता पसिय पणयवच्छल ! पुरेसु मणोरहं मज्झ ॥ १० ॥
तुज्झ पयकमलसेवावियंभियं सग्गमच्चपायाले ।
जं कीलंति जहिच्छं सुरवइनरनाहदणुवइणो ॥ ११ ॥
सिद्धत्थरायनंदण ! तुमएऽवि हु जइ कहंपि चत्तोऽहं ।
पायालनिवडियस्स वि नत्थि धुवं ता मम परित्ता (धरित्ती) ॥१२॥
एमाइ दीणयावसगलंतनयणंसुधोयवयणेणं ।
तह तेण विन्नविज्जइ जह भिज्जइ वीयरागोऽवि ॥ १३ ॥

—महावीरचरिए प० ५, पु० १४३ ।

---

१ परिश्रम. २ वर्ष सुधी. ३ विह्‌वळ. ४ मनुष्यलोक. ५ दान-वीना छन्द.

[४८]

रयणदीवदेवयाए कित्तिमो विलावो।

तो जइ न देइ पावो, पडिवयणं मज्झ एस मा देउ।
तुह पुण इमं न जुत्तं, सया वि मह कयपसायस्स ॥ ६४ ॥
पडिवन्नपालणे जइ, न होज्ज तुम्हारिसाण वि पयत्तो[1]।
तो नूणमेमज्जायं[2], जायं सयलं पि भुवणयलं ॥ ६५ ॥
विरहे तुज्झ निक्किव !, मह हियय फुट्टइ व्व दलइ व्व।
छिज्जइ व्व सूसइ व्व, तओ न तुज्झ उवेक्खिउं जुत्तं ॥ ६६ ॥
इय भणमाणी उवरिं, होऊण इमाण सुरभिचुन्नेहिं।
सम्मीसकुसुमवासं, कुणमाणी नयणमणहरणं ॥ ६७ ॥
मणिभूसणकडिसुत्तयकिंकिणीरवजणियसवणपरमसुहा।
अइसंभमेण पभणइ, नीससमाणी खलंतगिरा ॥ ६८ ॥
हे नाह ! सुहय ! सुंदर, जिणरक्खिय ! हिययवल्लह ! सलज्ज !।
निठुर ! निग्घिणओ मज्झ जीवियं रक्खह वैयंतं[3] ॥ ६९ ॥
एस जणो तुह दासो, आणानिद्देसकारओ निच्चं।
मा उज्झिऊण वच्चह, तमसरणं दुक्खियं दीणं ॥ ७० ॥
अह एवंपि हु अवहीरिऊण[4] वच्चिहिसि कहमवि तओऽहं।
तुह पुरओच्चिय निद्दय !, मरामि पडिऊण जलहिम्मि ॥७१॥
ता काऊण पसायं, एक्कं वारं तुमं नियत्तेसु।
अवरद्धं किंपि मए, अह होज्ज तयंपि मह खमसु ॥ ७२ ॥

१ प्रयत्न. २ मर्यादा रहित. ३ जता. ४ तिरस्कार करीने.

चिट्ठंतु ताव दूरे य, ताइं आलवणसंगमसुहाइं ।
दिट्ठंमि वयणकमलुल्लए वि तुह जियइ एस जणो ॥ ७३ ॥
तो पच्छा मुहमवलोइउं खणं नियययवयणकमलस्स ।
दंसणमित्तेण वि ताव कुणसु सुहियं जणं एयं ॥ ७४ ॥

—पुप्फमालाए भावणाहिगारे पु० ५८८–५८९ ।

[४९]

सुताराहरणे सिरिविजयरण्णो पलावो ।

तओ थोवंतरं गयस्स रन्नो पोक्कारियं विज्जाए–"परित्तायह [1]मं देव ! कुक्कुडसप्पेण अहं खद्धा" । तओ झत्ति नियत्तिऊण जाव राया आगच्छइ ताव निवडिया भूमीए। एसा किर [2]पंचत्तं उवगयत्ति ।

तोऽणवगयपरमत्थो, पलवंतो सकरुणं निवो भणइ ।
हा देवि ! अयंडे वि हु, किं एयं ववसियं तुमए ? ॥ १ ॥
पसियच्छि ! चंदवयणे !, [3]खामोयरि ! गुरुपओहरि ! वरोरु ! ।
उन्नयपिहुलनियंबे !, हा कत्थ गयासि मं मोत्तुं ॥ २ ॥
मज्झसिणेहपरिक्खानिमित्तमहवा इमं तए होजा ।
कवडं किंपि विरइयं, तेण वि किं मुद्धि ! विहलेण ? ॥ ३ ॥
किं मज्झ न विन्नाओ, सब्भावो एत्तिएण कालेण ? ।
तो तुह विरहे सुंदरि !, चयामि निस्संसयं जीयं ॥ ४ ॥
एमाइ पलविऊणं, चंदणकट्ठे रयाविउं तत्थ ।
करुणं पोक्करमाणे, वारंते सयल[4]खंधारे ॥ ५ ॥

१ બચાવ. २ મૃત્યુને. ३ હે કૃશોદરી !. ४ સૈન્યની છાવણી.

उच्छंगे ठविऊणं, देविं राया चियाए आरूढो ।
जालाविओ हुआसो, जालानिवहं विमुचंतो ॥ ६ ॥
एत्थंतरंमि गयणे, समागया खेयरा दुवे झत्ति ।
एक्केणं तत्थ चिया, सित्ता अभिमंतिउं सलिलं ॥ ७ ॥
—पुप्फमालाए दाणाहिगारे पु० २९–३० ।

[५०]

वज्झठाणे निज्जमाणं नागदत्तं पासिऊणं पउरजणस्स नागवसूए य विलावो ।

आणत्तो [२]वेज्झो हरिसिएण आरक्खिएण तो झत्ति ।
[३]रत्तंदणाणुलित्तो, [४]नियत्थजरदंडिखंडो य ॥ ७१ ॥
तणमसिकयबहुपुंडो, उवरि धरिज्जंत[६]छित्तरयछत्तो ।
गलओलंबियम[७]ल्लयमालो तह रासहारूढो ॥ ७२ ॥
पुरओ वज्जंतेणं विरसेणं [८]डिंडिमेण रायपहे ।
ओयारिओ पघोसिज्जमाणनिवकुंडलऽवराहो ॥ ७३ ॥
अह घरपायारविहारहट्टदेवउलमत्थयारूढो ।
विलवंतो पउरजणो, पयंपिउं एवमाढत्तो ॥ ७४ ॥
अहह वियारे मूढस्स निवइणो पेच्छ केरिसमकज्जं ? ।
मंतीण तलारस्सऽवि, [९]निएह मइविब्भमो किह णु ? ॥ ७५ ॥

१ અમિ. २ વધ કરવા લાયક. ३ રક્ત ચંદન. ४ જીર્ણ અને સાંધેલ વસ્ત્રનો કકડો જેને પહેરાવેલ છે તેવો. ५ તિલક. ६ સૂપડાનું છત્ર. ७ કોડિયાની માળા. ८ ઢોલનું ઢોલ. ९ જુઓ.

चोरोत्ति **नागदत्तो**ऽवि, जत्थ इय पावए कैयत्थणयं ।
किं मन्ने देसस्सऽवि, इमस्स भवियव्वया कुविया ? ॥ ७६ ॥
अमयाओऽवि होज्ज विसं, मुंचिज्ज व [2]सिहिकणे मयंकोऽवि ।
न य कह वि **नागदत्तो**, कुणइ पुणो एरिसमकज्जं ॥ ७७ ॥
अह कह वि दुज्जणा, सज्जणंमि दोसं ठवंति अलियंपि ।
तह वि न तं सच्चं चिय, गणंति [3]मइविहविणो य जणा ॥७८॥
सत्तू मित्तो मज्झत्थओ य विज्जइ जणंमि सव्वत्थ ।
छायंति कयं अकयंपि, दिंति दोसं च कम्माइं ॥ ७९ ॥
जइ एरिसिं अवत्थं, लहंति एयारिसा वि सप्पुरिसा ।
ता नूण महामोहो, अज्जवि घरवासपडिबंधो ॥ ८० ॥
इय जाव **नागदत्तो**, वच्चइ लोयंमि विलवमाणंमि ।
ता दिट्ठा **नागवसू**, णियपिउणो मंदिरस्सुवरि ॥ ८१ ॥
हार[4]कंडिसुत्तयाइं, तोडंती भूसणाइं सव्वाइं ।
ताडंती थणवट्टं, निट्ठुरपाणिप्पहारेहिं ॥ ८२ ॥
दीसइ कयाइ सुहओ, कत्थइ काहीइ [5]निव्वुइं कह वि ।
जइ एत्तिएण तुट्ठा, खलविहि ! तंपि हु न मे सहियं ॥८३॥
मह जीविएण एसो, जीवउ सुइरं मरिज्ज अहमेव ।
इच्चाइ विलवमाणी, मुच्छइ निवडेइ उट्ठइ य ॥ ८४ ॥
किं बहुणा तह तीए, विलवीयं जह समाणदुक्खा वि ।
जाया [6]लक्खउणदुहा, तह तं दट्ठुं पुरी सयला ॥ ८५ ॥

१ પીડાને. २ આગનકણોને. ३ બુદ્ધિના વૈભવવાળા. ४ કંદોરો. ५ શાંતિને. ६ લાખગણા દુઃખવાળી.

दट्ठूण नागदत्तो, तह तीएँ सिणेहनिब्भरं चेट्ठं ।
अइआवज्जियहियओ, कुणइ मणे एरिसवियप्पं ॥ ८६ ॥
जइ कह वि इममवत्थं, लंघिज्ज अहं तओ इमं बालं ।
परिणेऊणं पच्छा, वयं चरिस्सामि जिणभणियं ॥ ८७ ॥
अह बोलेइ न एसा, मज्झ अवत्था तओ य सागारं ।
पच्चक्खामि चउव्विहमाहारं सिद्धपच्चक्खं ॥ ८८ ॥
इय कयपच्चक्खाणो, वज्झट्ठाणं कमेण संपत्तो ।
नागवसू वि य वेगेण अप्पयं कहवि संठविउं ॥ ८९ ॥
जिणपडिमाणं पूयं, काउं अइवित्थरेण भत्तीए ।
सासणदेवयआराहणत्थमह कुणइ उस्सग्गं ॥ ९० ॥
इत्तो य जाव आरक्खिएण सूलीएँ नागदत्तोऽवि ।
खित्तो झडत्ति तो देवयाए भग्गा तडत्ति इमा ॥ ९१ ॥
एवं बीया तइया, य तो महातरुअस्स डालंमि ।
उल्लंबियस्स पासो, तुट्टो खुभिएण अह तेण ॥ ९२ ॥
खग्गेण हओ गीवाएँ जाव ता सोऽवि दारुणो खग्गो ।
होऊण कुसुममालं, ठिओ गले नागदत्तस्स ॥ ९३ ॥
अह तस्स साहुवाओ, उग्घुट्ठो तत्थ सयललोएण ।
रायनिउत्तनरा वि हु, भीया साहंति नरवइणो ॥ ९४ ॥

—पुप्फमालाए भावणाहिगारे पु० ३३५ ।

---

१ દૂર થાય. ૨ કાયોત્સર્ગને. ૩ જલદી. ૪ અને ફાંસો નાખીને લટકાયેલાનો.

[५१]

अडवीए सीयाए चाए सेणाणिस्स कारुण्णं तीए य विलावो ।

तं एवंविहसुरसरिमुत्तारिय भीसणए अडवीए ।
ठविऊण रहं सीयं सगग्गयं भणइ सेणाणी ॥ २३ ॥
देवि ! जमाइट्ठं राहवेण तं तुज्झ कहिउमसमत्थो ।
मह वाया कंठिच्चिय घोलंती वच्चए विलयं ॥ २४ ॥
किं तु अइनिग्घिणेणं विहिणाऽहं सेवओ विणिम्मविओ ।
कज्जाकज्जविभागो य सेवयाणं कओ होज्जा ? ॥ २५ ॥
एत्तोच्चिय निन्दिज्जइ सेवावित्ती समत्थसत्थेसु ।
जेण न तयं अकज्जं परव्वसो जमिह नो कुणइ ॥ २६ ॥
सीयाए तओ भणियं स राहवो ता न भणइ अज्जुत्तं ।
जुत्ते य भणिज्जंते को तुह इह संभमो ? वच्छ ! ॥ २७ ॥
सो भणइ देवि ! बुद्धी चलइ गुरूणं पि विचलिए दिव्वे ।
जं तेणाइट्ठमिमं छड्डसु सीयं अरण्णंमि ॥ २८ ॥
अवराहो पुण सामिणि ! कहिज्जमाणोऽवि जणइ उवहासं ।
जं किर तुज्झ वि सीले जणाववाओ समुच्छलिओ ॥ २९ ॥
तं सोऊणं सीया परसुपरिच्छिन्नचंपयलयव्व ।
उत्तरिऊण रहाओ पडिया धरणीए मुच्छाए ॥ ३० ॥

---

१ गंगा नदी. २ सर्व शास्त्रोमां. ३ अपवाद.

तत्तो सेणावइणा सीया सीयल[1]कयलिप्तपवणेहिं ।
आसाइया पयंपइ हा दिव्व ! किमेरिसं विहियं ? ॥ ३१ ॥
जइ रुट्ठो हरसु तुमं सज्जणसंगेण सह तणं जीयं ।
जं पुण मज्झ वि सीलं [2]मइलिसि सा [3]धिट्ठिमा तुज्झ ॥ ३२ ॥
अहवा कित्तियदूरे पुरी अउज्झा ? कहिं च सो रामो ? ।
साहसु भो गंतूणं जेण तयं [4]पत्तियावेमि ॥ ३३ ॥
रोयंतेणं सेणाहिवेण भणियं पुरीऽवि ता दूरे ।
आणासारं च पुणो रामस्स य सासणं [5]नियसि ॥ ३४ ॥
तो सीयाए भणियं जइ एवं तहवि मज्झ वयणेणं ।
रहुवंसतिलयभूओ सो भणियव्वो तए एवं ॥ ३५ ॥
एत्तियकालं तुह पहु ! अवियारियकारिया न [6]निव्वडिया ।
[7]ईण्हि जं पुण दीसइ सावि हु मह कम्मदोसेण ॥ ३६ ॥
ता जइ वि अहं चत्ता सामि ! तए मह अपुन्नवसगेण ।
मा तहवि हु जणवायं सुमेणेऽवि फुडं सुणिज्जासु ॥ ३७ ॥
चिट्ठंतु ताव दूरे [8]वयणसरीराइ तं विमोत्तूण ।
न मणोऽवि मज्झ सामिय ! कयावि पुरिसंतरंमि गयं ॥३८॥
तम्हा निद्दोसावि हु परिचत्ताऽहं जहा तए नाह ! ।
दुट्ठजणवयणओच्चिय तह मा छड्डिज्ज जिणधम्मं ॥ ३९ ॥
जं चत्ताए वि मए महिला अन्नाऽवि होज्ज न य कुगई ।
धम्मे मुक्कंमि पुणो सो दुल्हो दुग्गइगमो य ॥ ४० ॥

---

१ કેળ. २ મલિન કરે છે. ३ ધૃષ્ટતા. ४ વિશ્વાસ કરાવું. ५ જુઓ છે. ६ સ્પષ્ટ રીતે જણાઇ. ७ હમણાં. ८ વચન અને કાયા.

तुज्झ पसाएण मए विहिओ धम्मो कया विलासा य ।
तत्थ य जं अवरद्धं सामि ! खमिज्जासु तं इण्हिं ॥ ४१ ॥
इय भणिऊणं सीया मुच्छामीलंतलोयणा पडिया ।
चिंतइ सो पिच्छ अहो कह भणियं सविणयमिमीए ? ॥ ४२ ॥
अहवा कुलंगणाणं एसो च्चिय होइ वयणविन्नासो ।
पीलिज्जंताओऽवि हु महुरच्चिय [1]उच्छुजट्ठीओ ॥ ४३ ॥
[2]अलियब्भक्खाणेणं माणसदुक्खेण पीडिया एसा ।
नूणं न जीवइ च्चिय भीमंमि य एत्थ रण्णंमि ॥ ४४ ॥
ता नूण मज्झ तुल्लो न पावनिलओ जएऽवि संभवइ ।
जं एरिसदुक्खाणं इमाइ हेऊ अहं जाओ ॥ ४५ ॥
एमाइ [3]वियप्पंतो विलवंतोऽवि य गओ स सेणाणी ।
सीयं मोत्तूण तहिं साहइ रामस्स तं सव्वं ॥ ४६ ॥
तं सोऊणं रामोऽवि मुच्छिओ विलवए वहुपयारं ।
सीयाएँ गुणे सरिउं पच्छायावं बहुं कुणइ ॥ ४७ ॥

—पुप्फमालाए सीलाहिगारे पु० १९६–१९७

---

१ शेरडीनो सांठो. २ असत्य आळ देवाथी. ३ विचार करतो.

[५२]

रुयंतिं मायरं दट्ठूण अरहन्नगस्स पच्छायावो ।

एत्तो च्चिय साहूहिं [1]गवेसिओ सव्वओऽवि न हु दिट्ठो ।
ता जणणी संजाया उम्मत्ता पुत्तनेहेणं ॥ २४ ॥
'अरहन्नउ'त्ति 'अरहन्नउ'त्ति 'अरहन्नउ'त्ति विलवंती ।
परिभमइ नयरमज्झे परियरिया [2]डिंभसत्थेहिं ॥ २५ ॥
दिट्ठो कत्थइ अरहन्नओत्ति इय परअणंपि पुच्छेइ ।
किंचि वि दट्ठूण जणं सुयबुद्धीए वहइ हरिसं ॥ २६ ॥
इय असमंजसचेट्ठं कुणमाणी अन्नया य रायपहे ।
ओलोयणट्ठिएणं दिट्ठा अरहन्नएण इमा ॥ २७ ॥
सयलजणसोयणिज्जं तयवत्थं तो तयं [3]निएऊणं ।
झत्ति विसन्नो हियए सो चिंतइ लज्जिओ एवं ॥ २८ ॥
पिच्छह अहो कुपुत्तो सोऽहं इय जस्स कारणे एसा ।
एयावत्थं पत्ता सुन्ना परिभमइ नयरीए ॥ २९ ॥
अहवा दुप्पुत्तेहिं जाएहि वि किं फलं हवइ अन्नं ।
जाओ [4]अरिणीएँ सिही दाहं मोत्तूण किं कुणइ ॥ ३० ॥
इच्चाइ निंदिऊणं अप्पाणं मंदिराओ सहसत्ति ।
अरहन्नो नीहरिउं गओ समीवंमि जणणीए ॥ ३१ ॥
चलणेसु निवडिऊणं भणियं अंबे ! स एस दुप्पुत्तो ।
अरहन्नओ त्ति अहयं तुम्हाण सया अदट्ठव्वो ॥ ३२ ॥

---

१ શોધ્યો. ૨ બાળકોનો સમુદાય. ૩ જોઈને. ૪ કાષ્ટ વિશેષ.

चंपयलय्व्व वणदवझलक्किया तो नवजलधरेणं ।
आसत्था संजाया सहसा दट्टूण तं एसा ॥ ३३ ॥
अह विम्हियाइ तीए पुट्ठो सो पुव्वैवइयरं भणइ ।
मा पुच्छसु अंब ! तुमं दुच्चरियं मज्झ पावस्स ॥ ३४ ॥
अइनिब्बंधे य कए कहियं सव्वंपि तेण तो तीए ।
दूरं विसन्नहिययाइ पभणिओ वच्छ ! जइ वि इमं ॥ ३५ ॥
विहियं तए तहावि हु गिण्हसु एत्तियगए वि जिणदिक्खं ।
जेण न निवडसि पुरओ अणंतभवदुक्खगहणंमि ॥ ३६ ॥
सो भणइ अंब ! नाहं जोग्गो तुम्हं हिओवएसाणं ।
किंतु वयणं गुरूणं अलंघणिज्जं जि(ज)णाणंपि ॥ ३७ ॥
इय भणिउं गुरुमूले गंतुं संवेयनिब्भरं एसो ।
भत्तीएँ पणमिऊणं कयंजली भणइ विणएण ॥ ३८ ॥
सुमिणेऽवि अकरणिज्जं कुलप्पसूयाण जं तयंपि मए ।
पावेण नाह ! विहियं इय जणणी दुहविहे खित्ता ॥ ३९ ॥
तम्हा अहं अजोग्गो इण्हिं तुम्हाण वयपसायस्स ।
तहवि हु कीरउ एसो लहइ धिइं जेण मह जणणी ॥ ४० ॥
जणणीए वि हु कहिए सयलंमि वि पुव्ववइयरे तत्तो ।
आराहउत्ति नाउं गुरूहिं सो दिक्खिओ विहिणा ॥ ४१ ॥
तो नमिउं भणइ गुरुं गैयसत्तोऽहं न नाह ! चिरयालं ।
धीरपुरिसौणुचिन्नं पव्वज्जमिमं खमो धरिउं ॥ ४२ ॥
ता जइ तुम्ह अणुन्ना होइ तओ सिग्घमणसणं काउं ।

१ भणी गयेल. २ वृत्तांत. ३ हीनसत्त्व. ४ आचरित.

साहेमि निययकज्जं थेवेण वि णाह ! कालेण ॥ ४३ ॥
आराहओत्ति एवंपि जाणिउं तो गुरूहिंऽणुन्नाओ ।
आरुहिउं गिरिसिहरं तेत्तंमि सिलायले विउले ॥ ४४ ॥
काउस्सग्गंमि ठिओ गिम्हे मज्झण्हयालसमयंमि ।
उवरिं हिट्ठा य तओ डसिणेणं संतविज्जंतो ॥ ४५ ॥
आढत्तो चिंतेउं रे जीव ! परीसहं इमं सव्वं ।
विसहसु, जम्हा पुव्विं कयाइं चिट्ठंतु कम्माइं ॥ ४६ ॥
जं इहभवेऽवि वयभंगपच्चयं अज्जियं तए कम्मं ।
तस्स वि अंतं पाविहिसि कहंचि तं मुणइ को एत्थ? ॥ ४७ ॥
अन्नं च तह च्चिय खलियसीलविहवस्स तुज्झ मरणंपि ।
जइ होज्ज तओ निरयाणलंमि अवसोऽवि पच्चंतो ॥ ४८ ॥
विबुहाण सोयणिज्जो हुंतो इण्हिं तु गहियदिक्खस्स ।
सुगइनिमित्तं मरणंपि सलाहणिज्जं च विबुहाणं ॥ ४९ ॥
पुव्विं च अणंताइं निरयभवंमि विसहिऊण दुक्खाइं ।
तल्लेसमित्तसहणे इण्हिं मा वहसु उव्वेयं ॥ ५० ॥
इय भावणाविसुद्धस्स परमसुकुमालयस्स उ विसेसेण ।
तस्स सरीरं विलयं पत्तं नवणीयपिंडु व्व ॥ ५१ ॥
कम्मेसुवि असुहेसुं विलीणपाएसु देवलोगंमि ।
भासुरवरबोंदिधरो देवो वेमाणिओ जाओ ॥ ५२ ॥

—पुप्फमालाए भावणाहिगारे पु० ६३८–६४०

---

१ तपेली. २ संताप करातो. ३ आरंभ कर्यो-लाग्यो. ४ पकवातो. ५ माखण. ६ मोटे भागे नाश थयेला. ७ शरीर.

[५३]

पियस्सापत्तीए अन्नस्स य लाहे सोहग्गमंजरीए परितावो ।

सोहग्गमंजरीवि हु थलगयसफरिव्व तेल्लबेल्लीओ ।
काऊणं खणमेगं सयणतले पणुवए तत्तो ॥ ४७ ॥
मोत्तूण धीरपुरिसे पहरसि अबलासु कन्नयासु तहा ॥
निल्लज्ज ! अकरुण ! तुमं सच्चं चिअ जं अणंगोऽसि ॥ ४८ ॥
न कुलं न यावि सीलं न गुरुयणो नेय बंधवजणो वा ।
वयणिज्जंपि न गणियं न यावि सो पिययमो जाओ ॥ ४९ ॥
सो वि न दिट्ठो जेणं परिणीया तंमि अंधयारंमि ।
नणु विनडियंमि विहिणा न कन्नया नेय परिणीया ॥ ५० ॥
मज्झ अउन्नाए तह बालेहिं वि जमिह गिज्जए लोए ।
तं सच्चं चिय जायं न य जारो नेय भत्तारो ॥ ५१ ॥
इच्चाइ विलवमाणी भणिया सा पउमिणीइ किं सुयणु ! ।
पलवसि एवं नहि तुज्झ एत्थ दोसस्स लेसोऽवि ॥ ५२ ॥

—भवभावणावित्तीए पु० ६६४ ।

१ માછલીઓ. २ तडफडती.

[५४]

किण्हजम्मकाले वसुदेवं पडुच्च देवईए उवालंभो ।

भरहद्धवासिणीहिं देवीहिं कयंमि सूइकम्मंमि ।
सोहिक्खेवं तो भणइ देवई सहिउं सउरिं ॥ २१८४ ॥
किं मोल्लेणं कीआ कंसस्स दुरप्पणो अहं दासी ? ।
किं वा बद्धा कत्थइ मोयविआ तेणऽहं ? देव ! ॥२१८५॥
न य खेत्तगामजणिअं वेरं अम्हेहिं ! अत्थि सह तस्स ।
न य गोत्तीओ न दोई अम्हाणं सो वणिअजाओ ॥२१८६॥
किं वावि हु अवरद्धं तस्सऽम्हेहिं ? निरत्थयं जेण ।
सो हणइ अम्ह पुत्ते लीलाए ६रंकतणए व्व ॥२१८७॥
तुमएऽवि नाह ! एवं उवेक्खिअं न गणिआ दुहत्ताऽहं ।
सइ सामत्थेऽवि जओ एक्कोऽवि न रक्खिओ पुत्तो ॥२१८८॥
ता करुणं काऊणं मज्झ पसायं च संपयं सामि ! ।
रक्खेसु इमं पुत्तं नेऊणं गोउले कहऽवि ॥ २१८९॥
नाऊण जुत्तिजुत्तं एअं सउरीऽवि कंसपुरिसेसु ।
सुत्तेसु सुअं गिण्हइ 'नमो जिणाणं' ति भणिऊण ॥२१९०॥

—भवभावणावित्तीए पु० १४५ ।

---

૧ પ્રસવક્રિયા. ૨ તિરસ્કારપૂર્વક. ૩ વસુદેવને ૪ ખરીદાયેલી. ૫ લેણદાર. ૬ ગરીબના પુત્રોની જેમ. ૭ દુઃખથી પીડાયેલી.

[५५]

विवाहसमए पसूणं करुणरोयणं सोच्चा सिरिनेमिनाहस्स मोयावणं ।

ता पूरियदिसिवलयं करुणं दीणं महादुहुप्पन्नं ।
विबुहाण असोयव्वं केवलकरुणाइ हेउं च ॥ ३३९८ ॥
नाणाजाईण पसूण सद्दमायन्नए सवणकडुयं ।
जाणंतोऽवि हु तत्तो सारहिमापुच्छए भयवं ॥ ३३९९ ॥
केसि इमो विरससरो सुव्वइ ? तो पणमिउं इमो आह ।
सामिय ! तुह विवाहे जायवगस्स भोज्जत्थं ॥ ३४०० ॥
मज्जं च पिबंताणं विलंककज्जत्थमडविवासीणं ।
गामनयरवासीण य गुहसेलनिउंजनिलयाणं ॥ ३४०१ ॥
जलथलनहचारीणं णाणाजाईण पसुगणाणेत्थ ।
अक्खाडए हढेणं आणेउं सन्निरुद्धाणं ॥ ३४०२ ॥
मरणेक्कभीरुयाणं नियनियभासाइ पलवमाणाणं ।
सुव्वइ सद्दो एसो सोऊण इमं महापावं ॥ ३४०३ ॥
तो झत्ति विरत्तमणो नेमिजिणो सारहिं भणइ एवं ।
चोएसु रहं तत्थवि अक्कंते जेण पेच्छामि ॥ ३४०४ ॥
विहियं तेण तहच्चिय दिट्ठा तो भयवयावि ते सव्वे ।
मिगरोज्झससयसूयरपसुगोकुरमहिसमाईया ॥ ३४०५ ॥

१ सांभळी न शकाय तेवुं. २ सांभळे छे. ३ कानने कडवुं. ४ खावाने माटे. ५ कुंज. ६ अखाडो. ७ रुदन करनाराने. ८ गाडर.

पंजररज्जुनिबद्धा निगडत्था केवि वाडयनिहित्ता[1] ।
दुपयचउप्पयभेया सिहितित्तिरलावयाईया[2] ॥ ३४०६ ॥
पक्खीण णेयलक्खा हरिणाईया य गोहनउलाई ।
निस्संखा निद्दयपुरिसवेढिया रुद्धसंपसरा ॥ ३४०७ ॥
भयविहुरवेविरंगा[3] सुन्ना वुन्ना विमुक्कजीयासा[4] ।
भग्गुच्छासा संभंतलोयणा रोयमाणा य ॥ ३४०८ ॥
नियबंधवेव्व दिट्ठे नेमिजिणे तो समूसुया जाया ।
केणइ आयारवसेण मुणियतब्भावपरमत्था ॥ ३४०९ ॥
'मोयावह मोयावह' सामिय ! इय नियनियाहिं भासाहिं ।
पभणंति कंदमाणा तस्सेव मुहं पलोयंता ॥ ३४१० ॥
सामी वि गरुयकरुणापरिणामो अइसएण समुविग्गो ।
भवचारयनिव्विन्नो[5] मोयावइ ते तओ सव्वे ॥ ३४११ ॥

—भवभावणावित्तीए पु० २२३ ।

---

१ વાડામાં રાખેલા. ૨ મોર, તિત્તિર અને લાવક વગેરે. ૩ ભય પામેલાં. ૪ જીવિતની આશા. ૫ સંસારરૂપ કેદખાનાથી ઉદ્વેગ પામેલા.

[५६]

कण्हवहे बलरामस्स पलावो ।

एत्तोच्चिय बलभद्दो नीरं गहिऊण आगओ तत्थ ।
मन्नंतो सुहसुत्तं खणमेगं चिट्ठिओ ताव ॥ ३९४५ ॥
कसिणा व मच्छियाओ लग्गंतीओ मुहम्मि तो दट्ठुं ।
जाव अवणेइ वत्थं ता पेच्छइ तं मयं बंधुं ॥ ३९४६ ॥
नेहाइरेगवसओ सोयसमुप्पन्नहियसंघट्टो ।
कट्ठंपिव निच्चेट्ठो पडिओ धरणीइ सहसत्ति ॥ ३९४७ ॥
अह पच्चागयसन्नो करेइ भीमं महारवं रामो ।
मुंचइ य सीहनायं तरुगिरितुट्टंतसिहरग्गं ॥ ३९४८ ॥
जेणेत्थ सुहपसुत्तो अरन्नमज्झम्मि बंधवो मज्झ ।
पुहईइ एक्कवीरो पहओ केणइ अहम्मेण ॥ ३९४९ ॥
सो एत्थ मह पयासउ सकुलं सपरक्कमं सनामं च ।
सुणया ! ण एस धम्मो जं नासिज्जइ छलं रमिउं ॥ ३९५० ॥
रोहिणीसुयं अहंतुं निहयं जो मन्नए य गोविंदं ।
सो नंदिस्सइ थोवं व दुम्मई कोइ मूढप्पा ॥ ३९५१ ॥
मुक्काउहं पसुत्तं मत्तं बालं मुणिं च थेरं च ।
जो हणइ तहा जुवइं दुन्नि वि लोगा हया तस्स ॥ ३९५२ ॥
महया सद्देणेवं भणमाणो तं वणं भमइ रामो ।
आगच्छइ य अभिक्खणमुविंदपासंमि सो एत्तो ॥ ३९५३ ॥

---

१ भरी गयेल. २ काष्ठनी जेम. ३ शस्त्ररहित. ४ वृद्ध. ५ कृष्ण.

तो अल्लहंतो कत्तोवि सुद्धिमेत्तंपि कण्हमरणस्स ।
आसामुक्को कण्हं अवगूहेऊण पलवेइ ॥ ३९५४ ॥
हा कण्ह ! हा महाबल ! महबंधव कणिट्ठ ! गुणजेट्ठ ! ।
मोत्तूण मं अणाहं हा कत्थ गओऽसि अकहेउं ? ॥३९५५॥
रोएमि धीर ! किं तुब्भ विक्कमं किं जसं व सोहग्गं ।
रूवं रिद्धिं पडिवन्नपालणं वच्छलत्तं वा ॥ ३९५६ ॥
गंभीरयं थिरत्तं सोंडीरत्तं च चावसत्तिं च ।
धम्मं सच्चं च रुयामि किं नु तुह गुणमयसरीर ! ॥३९५७॥
पभणंतो य पुरा तं तुब्भ विओयं सहेमि न हु राम ! ।
ता किं जायवभूसण ! एक्कपए निट्ठुरो जाओ ॥३९५८॥
किं होही कोवि जए सो पुरिसो जेण दिट्ठमेत्तेण ।
कण्ह ! पुणोवि लहिस्सं तं तुह संगमपमोयमहं ॥३९५९॥
तुब्भऽवि य अवत्थमिमं दट्ठुं सोउं च जो जणो मत्तो ।
साहरइ किंपि वत्थुं मूढोच्चिय सो न संदेहो ॥ ३९६० ॥
इच्चाइ बहुपयारं पयडेउं पुव्वसंविहाणाइं ।
रिद्धिं च पलवमाणो सो उम्मत्तो हली जाओ ॥ ३९६१ ॥
खंधंमि तं खिवेउं कण्हसवं भमइ तंमि रण्णम्मि ।
पूयंतो कुसुमेहिं छम्मासा जाव संपुण्णा ॥ ३९६२ ॥

—भवभावणावित्तीए पु० २६१ ।

१ આલિંગન દઈને. ૨ વાત્સલ્યને. ૩ ધનુષ ધારવાની શક્તિને.

[५७]

सिरिनेमिनाहं विणियत्तं पलोइउं राइमईए विलावो ।

एत्तो राइमई वि य विणियत्तं तं पलोइउं नेमिं ।
नियमंदिरस्स समुहं सोऊण य दिक्खपरिणामं ॥ ३४७४ ॥
परसुनिकिंतव्व लया [1]इंदूसवविरमइंदजट्ठिव्व ।
निवडइ धसत्ति धरणीइ मुच्छिया वियलसव्वंगा ॥ ३४७५ ॥
धावंति सहीओ तओ धाहावंती उ तह य जणणी य ।
चंदणरसेण सीयलजलेहिं सिंचंति सव्वंगं ॥ ३४७६ ॥
वीयंति [3]तालियंटेहिं साथि संपत्तचेयणा कहवि ।
तह पलविउं पवत्ता कहिउं कइणोऽवि जह न खमा ॥ ३४७७ ॥
पभणइ य देव्व ! तं चिय जाणसि ता जइ इमंमि जंमंमि ।
भोगिच्छा मह केणइ कम्मवसेणं न संजाया ॥ ३४७८ ॥
तो सुहिया आसि अहं, तं च सुहं सहसि कस्सइ न नूणं ।
अब्भुयवरलंभं उवट्ठवेऊण तो अलियं ॥ ३४७९ ॥
भोगपिवासाणत्थं [4]निहीण ! उप्पाइउं अहं तुमए ।
एवं विडंबिया जं [5]विढत्तमिह तेण किं कहसु ? ॥ ३४८० ॥
अहवा गरुओ मज्झे अवराहो तुह कओ मए कोऽवि ।
इहरा एरिसदुक्खं गरुयं मह कुणसि किं णु तुमं ? ॥ ३४८१ ॥
रोरस्स व रयणनिहिं उवदंसेऊण तं वरं मज्झ ।

---

૧ છેદાયેલ. ૨ ઈંદ્રમહોત્સવ બંધ થયા પછી ઈંદ્રધ્વજ. ૩ પંખાઓ વડે. ૪ ક્ષુદ્ર. ૫ ઉપાર્જન કર્યું.

उप्पाडियाणि अच्छीणि हंत निद्दयमणेणेवं ॥ ३४८२ ॥
जइ तस्स नाहमुचिया पढमं चिय तो कहणु संघडिया ?।
अह संघडिया निग्घिण ! विओइया तो कहं सहसा ? ॥३४८३॥
अच्छी पसारियच्चिय थक्का वाएण कज्जलं नीयं।
विहलीकया मणोरहतरुणो मह हयकयंतेण ॥ ३४८४ ॥
अहवा सुहदुक्खाणं अप्पाणं वज्जिऊण न हु अन्नो ।
हेऊ जयम्मि, तम्हा पुव्विं मह केण सोक्खाइं ॥ ३४८५ ॥
विहियाइं निरीहाए भोगाणं ? तह दुहाणि वि इयाणिं ।
विहियाइं ? न अन्नेणं किंतु सयं चेव मूढाए ॥ ३४८६ ॥
भुवणब्भहियगुणोहं रूवेण अणुत्तरं वरं सोउं ।
अवियारिऊण सहसा भोगेसु मणं कुणंतीए ॥ ३४८७ ॥
अम्हारिसीण एसो अमरीणवि दुलहो वरो कत्तो ।
संभवइ ? वीयरागत्तणं च न हु चिंतियमिमस्स ॥ ३४८८ ॥
अवियारियकज्जाण य एयं किर केत्तियं कुबुद्धीणं ? ।
सज्जक्खोऽवि पयट्टो अचिंतिउं लहइ विणिवायं ॥ ३४८९ ॥
गरुयं च मए असुहं कम्मं जंमंतरंमि किंपि कयं ।
जेणेरिसी य जाया पमाणपुरिसाण वि पइ(अणि)ट्ठा ॥ ३४९० ॥
पढमं परिणयणं मन्निऊण कण्हाइजायवसमक्खं ।
पच्छा एवं ववसइ नेमी वि हु तत्थ किं भणिमो ॥ ३४९१ ॥
जइ पढमं पि न मन्नइ परिणयणं ता हवेज्ज कस्स इमो ।
दुक्खमेरानवरि मए वेदेयव्वं कह वि एयं ॥ ३४९२ ॥

१ ઉખાડી નાખ્યાં. ૨ આંખો. ૩ અમારા જેવાઓને. ૪ સારી આંખવાળો. ૫ વિનાશ. ૬ પ્રતિષ્ઠિત પુરુષોની મધ્યમાં.

नियकम्मं ता दोसो न तस्स विन्नायसयलभावस्स ।
गुरुयाण पवित्तीओ न होंति [1]अहियाउ परिणामे ॥ ३४९३ ॥
अहवा मन्नामि अहं सुमिणयमेयं [2]महिंदयालं वा ।
मइमोहो सुरमाया व होज्ज अहवावि न हु किं पि ॥३४९४॥
धन्नाउ ताउ कुलबालियाउ परलोयबद्धलक्खाहिं ।
जाहिं [3]सुयाहिं निच्चं सुमिणेऽवि न पत्थिओ दइओ ॥३४९५॥
पियसंगाउ नियत्ता सुरलोयाओ वि लहंति अहियसुहं ।
पियसंगो जेहिं कओ निरयाओऽवि ताण दुहमहियं ॥३४९६॥
अज्ज न दिट्ठो रुट्ठो य अज्ज सम्मं कयं न आलवणं ।
न पलोइयं न हसियं न कीलियं भावसंजुत्तं ॥ ३४९७॥
इच्चाइमहाचिंतो[4]विसन्नहिययाण सुन्नचेट्ठाणं ।
जायइ अणंतदुक्खं नेरइयाणं व पियसंगे ॥ ३४९८ ॥
इच्चाइ जंपमाणी रुयमाणी नयणवारिधाराहिं ।
सिंचंती ताडंति य उरत्थलं [5]बाहुलइयाहिं ॥ ३४९९ ॥
मुज्झइ पुणो पुणोऽवि हु निवडइ धरणीइ मुयइ धाहीओ ।
विक्खित्तउत्तरीया [6]परिल्हसियकडिल्लधम्मिल्ला ॥ ३५०० ॥
हारावलीओ तोडइ फाडइ वत्थाइं लुढइ सव्वत्तो ।
फोडइ मणिवलयाइं केऊराईणि विक्खिवइ ॥ ३५०१ ॥
परिगलियकुंडला सिढिलमेहला [7]भूविइन्नकुसुमभरा ।
हिमदड्ढकमलिणी इव जाया सहसत्ति [8]विच्छाया ॥३५०२॥
—भवभावणावित्तीए पु० २२७–२२९ ।

१ અહિતકારી. ૨ મોટી ઇન્દ્રજાલ. ૩ કન્યાઓ વડે. ૪ ખિન્ન. ૫ હાથરૂપ લતા વડે. ૬ સરકી ગયેલ છે કેડનું વસ્ત્ર, અને અંબોડો જેણીનો એવી. ૭ પૃથ્વી ઉપર વિખરાયેલ. ૮ નિસ્તેજ.

[५८]

बारवईदाहे पउराईणं अक्कंदो ।

कुद्धो सुरो पैलीवइ पयंडपैवणूढएण जलणेण ।
जालाहिं गयणयलं सयलं पूरिज्जइ खणेण ॥ ३८४६ ॥
जत्थ य सबालवुड्ढो विलवंतो तत्तिओ जणो सव्वो ।
डज्झइ कोडीओ मंदिराण डज्झंति तिरिया य ॥ ३८४७ ॥
कहिउं तस्स सरूवं बारवइपुरवरीइ दाहस्स ।
को वित्थरेण सक्कइ ? तओ अणाहं तहा सव्वं ॥ ३८४८ ॥
डज्झंतं दट्ठूणं कण्हो रामो य रहवरे पवरे ।
नियजणयं वसुदेवं देवइ तह रोहिणिं जणणिं ॥ ३८४९ ॥
पक्खिविउं नीहरिया न चलंति य रहवरंमि तो तुरया !
वसहाइणो वि जुत्ता चलंति सुरथंभिया नेय ॥ ३८५० ॥
सयमेव य हरिरामा कड्ढंति तओ तडत्ति उँक्खजुयं ।
भग्गं तहा वि तेहिं सामत्थेणं विकड्ढेउं ॥ ३८५१ ॥
हा कण्ह ! हा महाबल ! हा हा बलभद्द ! वीर सोंडीर ! ।
जलणपलित्ताणऽम्हं करेह सामिय ! परित्ताणं ॥ ३८५२ ॥
इय पलवंतं लोयं निसुणंतेहिं गिहे गिहे तत्थ ।
सो [4]संदणो दुवारे नीओ नयरीइ तो तंपि ॥ ३८५३ ॥
गाढनिबद्धकवाडं देवेणं पिहियमिंदकीलेण ।
हंतुं पैण्हिपहारेण तो बलो भंजइ कवाडे ॥ ३८५४ ॥

१ (નગરીને) બાળે છે. ૨ પવન વડે લવાયેલ. ૩ ધરીનું યુગલ.
૪ રથ. ૫ (દ્વાર બંધ કરવાનો) મોટો ખીલો. ૬ પાનીના પ્રહારથી.

तहवि न नीहरइ रहो तो देवो दोऽवि ते भणइ एवं ।
मा भो निरत्थयं चिय खिज्जह तुम्हे मए जम्हा ॥३८५५॥
तुम्ह कहियं पुरावि हु दो तुब्भे वज्जिऊण इह सेसे ।
[1]उव्वरिही न हु कोऽवि हु ता मुंचह [2]पियरपडिबंधं ॥३८५६॥
इय भणिए देवेणं पिउहिं तो रामकेसवा भणिया ।
नीहरह वच्छ! तुब्भे सिग्घं रक्खेह नियपाणे ॥ ३८५७ ॥
जीवंतेहिं सव्वाओ होंति तुब्भेहिं पुणरवि सिरीओ ।
[3]निव्वडियपोरुसेहिं [4]जायवकुलनाभिभूएहिं ॥ ३८५८॥
अम्हवि विसए सव्वं पुरिसायत्तं कयं च तुब्भेहिं ।
भवियव्वयाइ चलिओ न हु कोऽवि पुणो तिहुयणेऽवि ॥३८५९॥
किं अम्हेहिं न गहिया दिक्खा सिरिनेमिजिणसयासंमि ।
ता वच्चह तुब्भे इह अणुभुंजामो वयं [5]सकयं ३८६० ॥
इय निब्बंधेण पिऊहिं पभणिया दुक्खनिब्भरसरीरा ।
नीहरिया कहकह वि हु नयरीओ कण्हबलभद्दा ॥ ३८६१ ॥
[6]जिण्णुज्जाणंमि ठिया तत्तो पेच्छंति तं पुरिं सयलं ।
डज्झंति पलवंतं लोयं च बहुं पलावेहिं ॥ ३८६२ ॥
डिंभाई माऊए कंठंमि [7]विढंति डज्झमाणाइं ।
मायावि पडइ विहुरा अन्नस्सुवरिं पलित्तस्स ॥ ३८६३ ॥
फुट्टंति [8]सिराइं कीलणगिरीणं भवणनिवहा य तुट्टंति ।
विरसं रसंति तिरिया पलवइ महिलायणो वुन्नो ॥ ३८६४ ॥

१ બાકી રહેશે. ૨ માતાપિતાનો રાગ. ૩ સિદ્ધ. ૪ યાદવ કુળમાં મુખ્ય. ૫ પોતે કરેલ. ૬ જીર્ણ ઉદ્યાનમાં. ૭ વિંટાઇ જાય છે. ૮ શિખરો.

इच्चाइ तत्थ असंमजसाइं दट्ठूण गरुयबोहाहिं ।
रुयइ हरी करुणाइं जंपंतो दीणवयणाइं ॥ ३८६५ ॥

हयविहि ! तं कत्थ गयं [1]मगहाहिवमाणमोडणं मज्झ ? ।
सोंडीरत्तं [3]जित्तं जेण य सट्ठीइ अहिएसु ॥ ३८६६ ॥

तिसु संगामसएसुं ? कत्थ गयाइं च ताइं रयणाइं ।
[4]अमरसमहिट्ठियाइं चक्काईयाइं हेलाए ? ॥ ३८६७ ॥ जुम्मं

ते अट्ठ सहस्सा सुरवराण आणाकराण मह कत्थ ? ।
नट्ठा एक्कपएच्चिय असिवोवसमी य सा भेरी ॥ ३८६८ ॥

तं [5]साहेज्जं सक्कस्स सो य [6]वेसमणिनयरीविणिवेसो ।
ते कुमरा ते वीरा ते भूवइणो गया कत्थ ? ॥ ३८६९ ॥

इच्चाइ पलवमाणं कण्हं कोमलगिराहिं बलएवो ।
पभणइ बंधव! तुमए किं न सुयं भयवओ वयणं? ॥३८७०॥

जं उस्सुया सिरीए पडणंता एत्थ चेव सव्वेऽवि ।
रन्नतणतरुगणाणं जा पज्जंतंमि सक्काणं ॥ ३८७१ ॥

पुन्नोदयंमि उदओ रिद्धीणं होइ, तंमि झिज्झंते ।
[7]झिज्झइ इयरोऽवि कमेण दोऽवि [8]भंसंति पज्जंते ॥३८७२॥

—भवभावणावित्तीए पु० २५४–२५६।

---

१ पीडा. २ मगधाधिपतिना अभिमानने मरडवुं. ३ जितवापणुं. ४ देवाधिष्ठित. ५ सहायता. ६ कुबेरनी बनावेली नगरी. ७ क्षय पामे छे. ८ नाश पामे छे.

[५९]

नेरइयाणं कलुणवेयणाओ ।

पीडिज्जइ सो तत्तो घडियालसंकडे अमायंतो ।
पीलिज्जंतो हत्थिव्व घाणए विरसमारसइ ॥ ९४ ॥
तं तह उप्पण्णं पासिऊण धावंति हट्ठतुट्ठमणा ।
रे रे गिण्हह गिण्हह एयं दुट्ठंति जंपंता ॥ ९५ ॥
छोल्लिज्जंतं तह संकडाउ जंताओ वंससल्लिं व ।
धरिऊण खुरे कड्ढंति पलवमाणं इमे देवा ॥ ९६ ॥
अंबे १ अंबरिसी २ चेव, सामे ३ य सबले ४ त्तिय ।
रुद्दोवरुद्द ५-६ काले ७ य, महाकाले ८ त्ति आवरे ॥९७॥
असि ९ पत्तधणू १० कुंभे ११ वालू १२ वेयरणित्ति १३ य ।
खरस्सरे १४ महाघोसे १५ पनरस परमाहम्मिया ॥ ९८ ॥
एए य निरयपाला धावंति समंतओ य कलयलंता ।
रे रे तुरियं मारह छिंदह भिंदह इमं पावं ॥ ९९ ॥

इय जंपंता वावल्लभल्लिसेल्लेहिं खग्गकुंतेहिं ।
नीहरमाणं विंधंति तह य छिंदंति निक्करुणा ॥ १०० ॥
निवडंतोऽवि हु कोइ वि पढमं खिप्पइ महंतसूलाए ।
अप्फालिज्जइ अन्नो वज्जसिलाकंटयसमूहे ॥ १०१ ॥

---

१ नारकीमां उत्पन्न थयेल जीव. २ सांकडा मुखवाळा घटिका-यंत्रमां. ३ घाणीमां. ४ जरा उपर. ५ आ नारकीओने दुःख आपनार पंदर प्रकारना परमाधार्मिक देवोनां नामो छे. ६ एक जातनुं शस्त्र. ७ भालो. ८ बाणु.

अन्नो वज्जग्गिचियासु खिप्पए विरसमारसंतोऽवि ।
अंबाईणऽसुराणं एत्तो साहेमि वावारं ॥ १०२ ॥
[1]आराइएहिं विंधंति मोग्गराईहिं तह [2]निसुंभंति ।
[3]धाडंति अंबरयले मुंचंति य नारए अंबा ॥ १०३ ॥
निहए य तह निसन्ने [4]ओहयचित्ते विचित्तखंडेहिं ।
[5]कप्पंति [6]कप्पणीहिं अंबरिसी तत्थ नेरतिए ॥ १०४ ॥
[7]साडणपाडणतोत्तयविंधण तह रज्जुतल[8]प्पहारेहिं ।
सामा नेरतिताणं कुणंति तिव्वाओ वियणाओ ॥ १०५ ॥
सबला नेरयियाणं उयराओ तह य हियमज्झाओ ।
[9]कड्ढंति [10]अंतवसमंसफिप्फिए(? से) छेदिउं बहुसो ॥१०६॥
छिंदंति असीहिं [11]तिसूल-सूल-सूइसत्तिकुंततुमरेसु ।
[12]पोयंति चियासु दहंति निद्दयं नारए रुद्दा ॥ १०७ ॥
[13]भंजंति अंगुवंगाणि ऊरू बाहू सिराणि करचरणे ।
कप्पंति खंडखंडं उवरुद्दा निरयवासीणं ॥ १०८ ॥
[14]मीरासु [15]सुंठिएसु [16]कंदूसु य [17]पैयणगेसु [18]कुंभीसु ।
[19]लोहीसु य पलवंते पयंति कालाउ नेरइए ॥ १०९ ॥

---

૧ આર વગેરેથી. ૨ મારે છે. ૩ ત્રાસ પમાડે છે. ૪ ઉપઘાતને પ્રાપ્ત. ૫ કાપે છે. ૬ કાતરો વડે. ૭ છેદવું, ફાડવું અને પરોણા વડે વિંધવું. ૮ પાદતલથી પ્રહારો કરવા વડે. ૯ ખેંચી કાઢે છે. ૧૦ આંતરડાં, ચરબી, માંસ અને ફેફસાંને. ૧૧ ત્રિશૂલ, શૂલ, શૂલિકા વિશેષ, શક્તિ, ભાલો અને બાણવિશેષ ઉપર. ૧૨ પરોવે છે. ૧૩ ભાંગે છે. ૧૪ અગ્નિથી ભરેલી લાંબી ચૂલીઓમાં. ૧૫ તીક્ષ્ણ ખીલાઓ ઉપર. ૧૬ તપાયેલા તવામાં. ૧૭ પકાવવાનું એક જાતનું પાત્ર. ૧૮ ઊંટના આકારવાળી કુંભીમાં. ૧૯ લોઢાનું ભાજનવિશેષ અથવા કડાઈમાં.

छेत्तूण सीहपुच्छागिईणि तह कागणिप्पमाणाणि ।
खावंति मंसखंडाणि नारए तत्थ **महकाला** ॥ ११० ॥
हत्थे पाए ऊरू बाहू सिरा तह य अंगुवंगाणि ।
छिंदंति **असी** असिमाइएहिं निच्चंपि निरयाणं ॥ १११ ॥

पत्तधणुनिरयपाला असिपत्तवणं विउव्वियं काउं ।
दंसंति तत्थ छायाहिलासिणो जंति नेरतिया ॥ ११२ ॥
तो पवणचलिततरुनिवडिएहिं असिमाइएहिं किर तेसिं ।
कण्णोट्ठनासकरचरणऊरूमाईणि छिंदंति ॥ ११३ ॥

कुंभेसु पयणगेसु य सुंठेसु य कंदुलोहिकुंभीसु ।
कुंभीओ नारए उक्कलंततेल्लाइसु तलंति ॥ ११४ ॥

तडयडरवफुट्टंते चणयव्व कयंबवालुयानियरे ।
भुंजंति नारए तह **वालुय**नामा निरयपाला ॥ ११५ ॥
वसु(?स)पूयरुहिरकेसट्ठिवाहिणिं कलयलंतजउसोत्तं ।
वेयरणिं नाम नइं अइखारुसिणं विउव्वेउं ॥ ११६ ॥
वेयरणिनरयपाला तत्थ पवाहंति नारए दुहिए ।
आरोवंति तहिं पि हु तत्ताए लोहनावाए ॥ ११७ ॥

नेरइए चेव परोप्परंपि परसूहिं तच्छयंति दढं ।
करवत्तेहि य फाडंति निद्दयं मज्झमज्झेण ॥ ११८ ॥

---

१ કોડી જેવડાં. ૨ તળે છે. ૩ ચણાની જેમ. ૪ કદંબ વૃક્ષનાં પુષ્પોના જેવી રેતીના સમુદાયમાં. ૫ ભુંજે છે. ૬ ચરબી અને પરૂ. ૭ ખળખળ ઉકળતા લાખના રસ જેવા પ્રવાહવાળી. ૮ અતિશય ખારી અને ઉષ્ણ. ૯ છોલાવે છે.

वियरालवज्जकंटयभीमर्महासिंबलीसु य खिंवंति ।
पलवंते खरसद्दं खरस्सरा निरयपालत्ति ॥ ११९ ॥
पसुणो व्व नारए वहभएण भीए पलायमाणे य ।
महघोसं कुणमाणा ²रुंभंति तहिं महाघोसा ॥ १२० ॥
तह फालिया वि उक्कत्तिया वि तलिया वि छिन्नभिन्ना वि ।
दड्ढा ³भुग्गा ⁴मुडिया य तोडिया तह विलीणा य ॥ १२१ ॥
पावोदएण पुणरवि मिलंति तह चेव ⁵पारयरसोव्व ।
इच्छंतावि हु न मरंति कह वि हु ते नारयवराया ॥ १२२ ॥
पभणंति तओ दीणा मा मा मारेह सामि ! पहु ! नाह ! ।
अइदुसहं दुक्खमिणं पसियह मा कुणह ⁶एत्ताहे ॥ १२३ ॥
एवं परमाहम्मियपाएसु पुणो पुणोऽवि लग्गंति ।
दंतेहिं अंगुलीओ गिण्हंति भणंति दीणाइं ॥ १२४ ॥
तत्तो य निरयपाला भणंति रे अज्ज दूसहं दुक्खं ।
जइया पुण पावाइं करेसि तुट्ठो तया भणसि ॥ १२५ ॥
णत्थि जए सव्वन्नू अहवा अहमेव एत्थ ⁷सव्वविऊ ।
अहवावि खाह पियह य दिट्ठो सो केण परलोओ ? ॥ १२६ ॥
नत्थि व पुण्णं पावं ⁸भूयऽब्भहिओ य दीसइ न जीवो ।
इच्चाइ भणसि तइया ⁹वायालत्तेण परितुट्ठो ॥ १२७ ॥
मंसरसंमि य गिद्धो जइया मारेसि निग्घिणो जीवे ।
भणसि तया अम्हाणं भक्खमियं निम्मियं विहिणा ॥ १२८ ॥

१ મોટા શાલ્મલી વૃક્ષો ઉપર. ૨ અટકાવે છે. ૩ ભૂંજાયેલા. ૪ કચરાયેલા. ૫ પારો. ૬ હવેથી. ૭ સર્વજ્ઞ. ૮ (પાંચ) ભૂતોથી અધિક. ૯ વાચાલપણાએ.

[1]वेयविहिया न दोसं जणेइ हिंसचि अहव जंपेसि ।
चरचरचरस्स तो फालिऊण खाएसि परमंसं ॥ १२९ ॥
लवयतित्तिरअंडयरसरसमाईणि पियसि अइगिद्धो ।
इण्हि पुण पोक्कारसि अइदुसहं दुक्खमेयंति ॥ १३० ॥
अलिएहिं वंचसि तया [2]कूडक्कयमाइएहिं मुद्धजणं ।
[3]पेसुन्नाईणि करेसि हरिसिओ पलवसि इयाणिं ॥ १३१ ॥
तइया खणेसि [4]खत्तं झायसि [5]वीसंभियं मुससि लोयं ।
परधणलुद्धो बहुदेसगामनगराइं भंजेसि ॥ १३२ ॥
तेणावि पुरिसयारेण विणडिओ मुणसि तणसमं भुवणं ।
परदव्वाण विणासे य कुणसि पोक्करसि पुण इण्हि ॥ १३३ ॥
मा हरसु परधणाइंति चोइओ भणसि धिट्ठयाए य ।
सव्वस्स वि परकीयं सहोयरं कस्सइ न दव्वं ॥१३४ ॥
तइया परजुवईणं [6]चोरियरमियाइं मुणसि सुहियाइं ।
अइरत्तोऽवि य तासिं मारसि भत्तारपमुहे य ॥ १३५ ॥
सोहग्गेण य नडिओ कूडविलासे य कुणसि ताहिं समं ।
इण्हि तु [7]तत्ततंबयधिउल्लियाणं पलाएसि ॥ १३६ ॥
परकीयच्चिय भज्जा जुज्जइ नियया माइभगिणीओ ।
एवं च [8]दुव्वियड्ढत्तगव्विओ वयसि सिक्खविओ ॥ १३७ ॥
[9]पिंडेसि असंतुट्ठो बहुपावपरिग्गहं तया मूढो ।

१ वेદમાં વિધાન કરાયેલી. ૨ ખોટા ક્રય વગેરે કરવા વડે. ૩ લુચ્ચાઈ, ચાડી ખાવી. ૪ ખાતર ૫ વિશ્વાસુ. ૬ ગુપ્ત રીતે ક્રીડા કરવી. ૭ તાંબાની બનાવેલી તપેલી પૂતળીઓથી. ૮ પંડિતાઈ વડે ગર્વિષ્ઠ. ૯ સંગ્રહ કરે છે.

आरंभेहि य तूससि रूससि किं एत्थ दुक्खेहिं ? ॥ १३८ ॥
आरंभपरिग्गहवज्जियाण निव्वहइ अम्ह न कुडुंबं ।
इय भणिउं जस्स कए आणसु तं दुहविभागत्थं ॥ १३९ ॥
भरिउं पिपीलियाईण सोविउं जइ मुहं तुह(४)म्हेहिं ।
तो होसि पगहुत्तो भुंजसि रयणीइ पुणमिट्ठं ॥ १४० ॥
पियसि सुरं गायंतो वक्खाणंतो भुयाहिं नच्चंतो ।
इह तत्ततेल्लतंबयतउअपि किं पियसि न ? हयास ! ॥ १४१ ॥
सूलारोवणनेत्तावहाइकरचरणछेयमाईणि ।
रायनिओग कुंटत्तणेण लंचाइगहणाई ॥ १४२ ॥
नयरारक्खियनावे य बंधवहाहणणजायणाईहिं ।
नाणाविहपावाई काउं किं कंदसि इयाणिं ? ॥ १४३ ॥
गुरुदेवाणुवहासो विहिया आसायणा वयं भग्गं ।
लोओ य गामकूडत्तणाइभावेसु संतविओ ॥ १४४ ॥
इय जइ [६]नियहत्थारोवियस्स तस्सेव पावविडविस्स ।
भुंजसि फलाइं रे दुट्ठ ! अम्ह ता एत्थ को दोसो ? ॥१४५॥
इच्चाइपुव्वभवदुक्कयाइं सुमराविउं निरयपाला ।
पुणरवि वियणाउ उईरयंति विविहप्पयारेहिं ॥ १४६ ॥
उक्कत्तिऊण देहाउ ताण मंसाइं चडफडंताणं ।
ताणं चिय वयणे पक्खिवंति जलणंमि भुंजेउं ॥ १४७ ॥

---

१ तपावेल तेल, तांबु अने सीसुं. २ मूर्खपणाए. ३ पीडा. ४ हांसी. ५ ग्रामाधिपतित्व वगेरे अधिकारोमां. ६ पोताना हाथथी वावेल. ७ पापरूपी वृक्षना. ८ कंपता.

रे रे तुह पुव्वभवे संतुट्ठी आसि मंसरसएहिं ।
इय भणिउं तस्सेव य मंसरसं गिण्हिउं देंति ॥ १४८ ॥
[1]चउपासम्हिलिअवणदवमहंतजालावलीहिं डज्झंता ।
सुमराविज्जंति सुरेहिं नारया पुव्वदवदाणं ॥ १४९ ॥
[2]आहेडयचेट्ठाओ संभारेउं बहुप्पयाराओ ।
बंधंति पासएहिं खिवंति तह [3]वज्जकूडेसु ॥ १५० ॥
पाडंति वज्जमयवागुरासु पिट्टंति लोहलउडेहिं ।
सूलग्गे दाऊणं भुंजंति जलंतजलणंमि ॥ १५१ ॥
[4]उल्लंबिऊण उप्पि अहोमुहे हेट्ठ जलियजलणंमि ।
काउण [5]भडित्तखंडं सोऽवि विकत्तंति सत्थेहिं ॥ १५२ ॥
पहरंति चवेडाहिं चित्तय[6]वयवग्घसीहरूवेहिं ।
कुट्टंति कुहाडेहिं ताण तणुं [7]खयरकट्ठं व ॥ १५३ ॥
कय[8]वज्जतुंडबहुविहविहंगरूवेहिं [9]तिक्खचंचूहिं ।
अच्छी [10]खुंडुंति सिरं हणंति चुंटंति मंसाइं ॥ १५४ ॥
अगणिवरिसं कुणंते मेहे वेउव्वियंमि नेरइया ।
सुरकयपव्वयगुहमणुसरंति निज्जलियसव्वंगा ॥ १५५ ॥
तत्थ वि पडंति पव्वयसिलासमूहेण दलियसव्वंगा ।
अइकरुणं कंदंता [11]पप्पडपिट्ठं व कीरंति ॥ १५६ ॥
[12]तिरियाणऽइभारारोवणाइं सुमराविऊण खंधेसुं ।

---

१ ચારે બાજુ મૂકેલ વનના દાવાનળની. ૨ શિકારની ચેષ્ટાઓ. ૩ માર-વાનું વજ્રમય યંત્ર વિશેષ. ૪ ઉપર લટકાવીને. ૫ શૂળ ઉપર રાંધેલ માંસાદિ. ૬ વરૂ. ૭ ખેરના લાકડાની જેમ. ૮ વજ્રના જેવા મુખવાળા. ૯ તીક્ષ્ણ ચાંચવાળા. ૧૦ બહાર ખેંચી કાઢે છે. ૧૧ પાપડના ચૂર્ણ જેવા. ૧૨ તિર્યંચોને.

चडिऊण सुरा तेसिं भरेण भंजंति अंगाइं ॥ १५७ ॥
जेसिं च अइसएणं गिद्धी सद्दाइएसु विसएसु ।
आसि इहं ताणंपि हु [1]विवागमेयं पयासंति ॥ १५८ ॥
तत्ततउमाइयाइं खिवंति सवणेसु तह य [2]दिट्ठीए ।
[3]संतावुव्वेयविघायहेउरूवाणि दंसंति ॥ १५९ ॥
वसमंसजलणमुम्मुरपमुहाणि विलेवणाणि उवणेंति ।
उप्पाडिऊण [4]संदंसएण दसणे य जीहं च ॥ १६० ॥
तत्तो भीमभुयंगमपिवीलियाईणि तह य दव्वाणि ।
असुईउ अणंतगुणे असुहाइं खिवंति वयणंमि ॥ १६१ ॥
सोवंति वज्जकंटयसेज्जाए अगणिपुत्तियाहिं समं ।
परमाहम्मियजणियाउ एवमाई य वियणाओ ॥ १६२ ॥
एसो मह पुव्ववेरित्ति नियमणे अलियमवि विगप्पेउं ।
[6]अवरोप्परंपि घायंति नारया पहरणाईहिं ॥ १६३ ॥
[7]सीउसिणाई वियणा भणिया अन्नावि दसविहा [8]समए ।
खेत्ताणुभावजणिया इय [9]तिविहा वेयणा नरए ॥ १६४ ॥
तत्तो कसिणसरीरा बीभच्छा असुइणो सडियदेहा ।
नीहरियअन्तमाला भिन्नकवाला [10]लुलंगा य ॥ १६५ ॥
दीणा सव्वनिहीणा नपुंसगा सरणवज्जिया खीणा ।

---

१ કાનમાં. ૨ આંખોમાં. ૩ સંતાપ, ઉદ્વેગ અને વિઘાતના કારણભૂત રૂપો. ૪ ભૂસાનો અગ્નિ. ૫ સાણસા વડે. ૬ એક બીજાને. ૭ ઠંડી, ઉષ્ણતા, ભૂખ, પિપાસા, ખુજલી, પરવશતા, તાવ, દાહ, ભય અને શોક આ દશ પ્રકારની વેદના. ૮ શાસ્ત્રમાં. ૯ પરમાધાર્મિકકૃત, પરસ્પરકૃત અને ક્ષેત્રકૃત એ ત્રણ પ્રકારની. ૧૦ રડવડતા અંગવાળા.

चिट्ठंति निरयवासे नेरइया अहव किं बहुणा ? ॥ १६६ ॥
अच्छिनिमीलणमेत्तं नत्थि सुहं दुक्खमेव अणुबद्धं ।
नरए नेरइयाणं अहोनिसिं पच्चमाणाणं ॥ १६७ ॥
तत्थ य सम्मद्दिट्ठी पायं चिंतंति वेयणाऽभिहया ।
मोत्तुं कम्माइं तुमं मा रूससु जीव ! जं भणियं ॥ १६८ ॥
सव्वो पुव्वकयाणं कम्माणं पावए फलविवागं ।
अवराहेसु गुणेसु य निमित्तमेत्तं परो होइ ॥ १६९ ॥
धारिज्जइ एंतो जलनिही वि कल्लोलभिन्नकुलसेलो ।
न हु अन्नजंमनिम्मियसुहासुहो देव्वपरिणामो ॥ १७० ॥
अकयं को परिभुंजइ ? सकयं नासेज्ज कस्स किर कम्मं ? ।
सकयमणुभुंजमाणे कीस जणो दुम्मणो होइ ? ॥ १७१ ॥
दुप्पत्थिओ अमित्तं अप्पा सुप्पत्थिओ हवइ मित्तं ।
सुहदुक्खकारणाओ अप्पा मित्तं अमित्तं वा ॥ १७२ ॥
वारिज्जंतो वि हु गुरुयणेण तइया करेसि पावाइं ।
सयमेव [3]किणियदुक्खो रूससि रे जीव ! कस्सिण्हि ? ॥१७३॥
सत्तमियाउ अन्ना अट्ठमिया नत्थि निरयपुढवित्ति ।
एमाइ कुणसि कूडुत्तराइं इण्हिं किमुव्वियसि ? ॥ १७४ ॥

—भवभावणाए मूलगाहा ९४–१७४ ।

---

१ આવતો. ૨ ઉન્માર્ગમાં ગયેલો. ૩ ખરીદેલા દુઃખવાળો. ૪ ખોટા ઉત્તરો. ૫ ઉદ્વેગ પામે છે.

[६०]

पियमरणे सुंदरीए विलवणं।

एत्तो य सुंदरीए परिपालंतीइ अइगयं दिवसं।
तह वि हु न जाव नंदो समागओ ताव संबुद्धा ॥ ३९ ॥

णिच्छइयतव्विणासा धसत्ति सा निवडिया धरणिवट्टे।
मुच्छानिमीलियच्छी मयव्व ठाऊण खणमेगं ॥ ४० ॥

वणकुसुमसुरहिमारुयमणागउवलद्धचेयणा दीणा।
रोविउमारद्धा निविडदुक्खपम्मुक्कपोक्कारा ॥ ४१ ॥

हा अज्जउत्त ! हा जिणवरिंदपयपउमपूयणासत्त ! ।
हा सद्धम्ममहानिहि ! कत्थ गओ देहि पडिवयणं ॥४२॥

हा पाव ! दइव ! धणसयणगेहनासे वि किं न तुट्ठो सि? ।
ज[1]मेणज्ज ! अज्जउत्तो वि [2]निहणमिण्हिं समुवणीओ ।४३॥

हे ताय ! सुयावच्छल ! हा हा हे जणणि ! निक्कवडपेम्मे ? ।
दुहजलहिनिवडियं कीस [3]निययधूयं उवेहेह ? ॥ ४४ ॥

इय सुचिरं विलवित्ता निब्भिडपरिस्समकिलामियसरीरा।
करयलनिहित्तवयणा सुतिक्खदुक्खं अणुहवंती ॥ ४५ ॥

—उवएसपयवित्तीए पु० ४१।

१ हे અનાર્ય ! २ વિનાશને. ૩ પોતાની પુત્રીને.

[६१]

पवहणभंगुत्तरकाले मिलंतीए रुयंतीए य सुंदरीए नंदस्स आसासणं ।

अह कह वि तहाभवियव्वयाइ उवलद्धफलगखंडाणि ।
एक्कम्मि चेव [2]वेलाउलम्मि लग्गाणि लहु ताणि ॥ २३ ॥
अघडंतघडणसुघडियविहडणवावडविहिस्स जोगेण ।
जायं परोप्परं दंसणं च गुरुविरहविहुराणं ॥ २४ ॥
ता हरिसविसायवसुच्छलंतद[3]ढमण्णुपुण्णगलसरणी ।
सहसत्ति सुंदरी नंदकंठमवलंबिउं दीणा ॥ २५ ॥
रोविउमारद्धा [4]निव्विराममनिवडंतनयणसलिलभरा ।
जलनिहिसंगुवलग्गंबुबिंदुनिवहं मुयंति व्व ॥ २६ ॥
कहकह वि धीरिमं धारिऊण नंदेण जंपियं ताहे ।
सुयणु ! किमेवं सोगं करेसि अच्चंतकंसिणमुही ? ॥ २७ ॥
को नाम मयच्छि ! जए जाओ जो जस्स नेव वसणाइं ।
पाउब्भूयाणि न वा जायाणि य जम्ममरणाणि ? ॥ २८ ॥
कमलमुहि ! पेच्छ गयणंगणेक्कचूडामणिस्स वि रविस्स ।
उदयपयावविणासा पइदियसं चिय वियंभंति ॥ २९ ॥
किं वा न सुयं तुमए जिणिंदवयणम्मि जं सुरिंदावि ।
पुव्वसुकयक्खयम्मी दुत्थावत्थं उवलहंति ? ॥ ३० ॥
कम्मवसवत्तिजंतूण सुयणु ! किं एत्तिए वि परितावो ? ।
जेसिं छायव्व समं भमडइ दुक्खाण [7]दंदोली ॥ ३१ ॥

—उवएसपयवित्तीए पु० ४१ ।

---

१ પાટીઆના કકડા. ૨ બંદર. ૩ શોક. ૪ નિરંતર. ૫ શ્યામ મુખવાળી. ૬ પુણ્યના ક્ષયે. ૭ શ્રેણી.

[६२]

लोयणवणिअस्स अणुतावो।

सोऊण तयणुसट्ठिं, जंपइ इयरो वि मुक्कनीसासं।
नियदुच्चरियं मोत्तुं, न मज्झ दुहकारणं अन्नं ॥ ९२ ॥
तं मह दढं खु दुक्खं, हियगयं निसियनट्ठसल्लं व।
जं खित्तो सि गभीरे, समुद्दतीरे तुमं तइया ॥ ९३ ॥
तं दहइ [1]अविस्सामं, हियगयं उस्सुयं व जलमाणं।
जं अहिलसिया एसा, महासई कूरचरिएण ॥ ९४ ॥
पत्तं पावस्स फलं, अचिरेण मए इहेव जंमम्मि।
अइपावोत्ति य काउं, नीओम्हि न [2]पेयवइणावि ॥ ९५ ॥
अहवा डज्झउ निहुयं, निद्धूमं [3]फुंफुमव्व चिरमेसो।
इय भाविऊण विहिणा, धरिओऽहं पावभरिओ वि ॥ ९६ ॥
जत्तियमेत्तं मेत्तय !, तुरियं संचरसि कारणे मज्झ।
तत्तियमेत्तं अणुताव-पावए खिवसि मं अहियं ॥ ९७ ॥
इय विविहं पलवंतो, भणिओ सो रिद्धिसुंदरीए वि।
धन्नो सि जेण पावे, पच्छायावं वहसि एवं ॥ ९८ ॥
जं काऊण वि पावं, पावा पावंति परमपरिओसं।
धीरा न कुणंते च्चिय, कएवि [5]अणुताविणो दुक्खं ॥ ९९ ॥

—उवएसपयवित्तीए पु० ३३०

---

१ निरन्तर. २ यमराज वडे. ३ करीषाग्नि के सुकेला छाणानी अग्निनी जेम. ४ आक्रंदने. ५ पश्चात्ताप करनारा.

[६३]

सीलरक्खणट्ठाए गुणसुंदरीए कित्तिमो अक्कंदो ।

अण्णसमयम्मि सहसा, रयणीए पच्छिमम्मि जामम्मि ।
अक्कंदिउं पवत्ता सा, नियमे पुन्नपायंमि ॥ ६२ ॥

भणिया दिएण सुंदरि !, किं ते बाहइ सरीरमज्झंमि ? ।
तीए वि सदुक्खं चिय, भणियं अफुडक्खरं सूलं ॥ ६३ ॥

तं दट्ठूण विसन्नो, बेयरुई कुणइ [1]उवसमोवाए ।
मणिमंतोसहिभेय-सओ य परओ जहा णाणं ॥ ६४ ॥

गुणसुंदरी वि [2]मणयं, [3]गोसे उवसंतवेयणा सणियं ।
कुणइ खलंतपडंती, कंदंती गेहकिच्चाइं ॥ ६५ ॥

भणइ य अहं अजोग्गा, तुह घरवासस्स सुहय ! निब्भग्गा ।
जेणेरिसं महंतं, उवट्ठियं दारुणं दुक्खं ॥ ६६ ॥

तिव्वा सिरम्मि [4]वियणा, डज्झइ अंगं [5]हुयासगसियं व ।
छिज्जंति व अंताइं, फुडंति सव्वंगसंधीओ ॥ ६७ ॥

इय दुहदाह[6]विलित्ता, मण्णे पाणे चिरं न धारिस्सं ।
तं पुण तवेइ अहियं, न पूरिया जं तुह महासा ॥ ६८ ॥

मह पायाए कज्जे, सुइरं आयासिओ तुमे अप्पा ।
[7]मायण्हियाणुधाविरहरिणाण व न य फलं पत्तं ॥ ६९ ॥

---

१ शांतिना उपायोने. २ अल्प. ३ प्रभातमां. ४ वेदना. ५ अग्निथी ग्रस्त. ६ लेपायली. ७ झांझवानां जळने अनुसारे दोडनारा.

अन्नं च—

काउं परस्स पीडं, जं रइयं अप्पणो सुहं पुव्विं ।
तस्स [1]विवागमेणाहा, सहामि अइदारुणं मन्ने ॥ ७० ॥
दाऊण मए हरियं, चंदमलंडं(मंडलं) व कस्सई दिन्नं ।
भग्गं च वयं पुव्वं, हरियं [3]दइयं व कस्सावि ॥ ७१ ॥
तं दुक्कडेण तविया, एसा डज्झामि तुज्झ णयणग्गे ।
देहि लहुं कट्ठाइं न अन्नहा [5]ऽवेइ मह दाहो ॥ ७२ ॥
इय विविहं विलवंतिं, अकयाहारं सनिंदणपरं च ।
पेच्छिय पच्छायावी, जंपइ विप्पो सनिव्वेयं ॥ ७३ ॥

—उपएसपयवित्तीए पु० ३३३.

---

१ કર્મના ફળને. २ નાથરહિત. ૩ પ્રિય. ४ પાપ વડે. ५ દૂર થશે.

[६४]

संखनिवस्स अवियारिअकज्जकरणे तस्स य परियणाणं च विलावो।

मुक्कं गिहम्मि आसि-त्ति भासगाणं खणेण तेसिं सो।
मुच्छानिमीलियच्छो, पडिओ सीहासणे झत्ति ॥ २६९ ॥
सीयलपवणपओगेण, पवणिओ कहवि लद्धचेयण्णो।
परिचिंतिउं पवत्तो, [1]अणबेक्खियकारिया धी मे ॥ २७० ॥
[2]सुकयण्णुया अहो मे, अहो मम[3]ण्णाणपगरिसो गरुओ।
निब्भग्गसेहरत्तं, निद्दयभावो अहो दुट्ठु ॥ २७१ ॥
एवं विचिंतयंतो, पुणोवि मुच्छावसो महीपडिओ।
पुणरवि लद्धासासो, भणिओ सामंतमाईहिं ॥ २७२ ॥
देव ! किमेयमकंडे, संजायं आउलत्तमइविसमं।
एवं पुणो पुणो सो, आपुट्ठो कहिउमारद्धो ॥ २७३ ॥
भो भो मुद्धो अहयं, नियदुच्चरिग्गण चोरवक्केण।
जम्हा मए ण गणिया, वच्छलया विजयरायस्स ॥ २७४ ॥
जयसेणकुमरमेत्ती, [4]पम्हुसिया ण य कलावईपणओ।
बहु मन्निओ कलंको, न चिंतिओ नियकुलस्स मए ॥२७५॥

१ અવિચારી. ૨ સુકૃતજ્ઞતા. ૩ અજ્ઞાનની પ્રકર્ષતા. ૪ ભૂલી જવાઈ.

जमसंभवंतदोसा, दोसवई कप्पिऊण जमगेहे ।
विजयसुया पेसविया, आसन्नीभूयसुयपसवा ॥ २७६ ॥
ता मे न अत्थि सुद्धी, पुंजस्स व असुइणो अदड्ढवो ।
अहमेत्थ सिट्ठलोयस्स, कस्स चंडालभावाओ ॥ २७७ ॥
[1]णीणेह झत्ति कट्ठाइं[2], जेण जलणम्मि पविसिउं सुद्धिं ।
कोहमहं लहु संताव-तावियं [3]निव्ववेमंगं ॥ २७८ ॥
सोच्चा निववयणमिणं, अकालविज्जूनिवायसारिच्छं ।
सयलो वि परियणोऽ[4]न्नोन्नवयणमवलोइउं लग्गो ॥ २७९ ॥
हाहा किमेयमेवं रन्ना वुच्चइ विलक्खओ ठिच्चा ।
समकालमुक्क[5]ल्लक्कपोक्कओ विलवए एवं ॥ २८० ॥
हा अज्जउत्त ! अइनिग्घिणो सि कह ववसियं तए एयं ? ।
[6]सा मुहमंडणमम्हं, कत्थत्ति भणंति जायाओ ? ॥ २८१ ॥
हा रा[7]यंगणमेयं, वट्टइ सुन्नं च तं विणा मुद्धं ।
मा रूस पसिय आणेसु सामि ! तं परियणो भणइ ॥ २८२ ॥
हा हत्ति किं किमेयं, धी धी एयारिसं विहिविहाणं ।
नरनारिगणो नयरे, रुयइ समंता इय भणंतो ॥ २८३ ॥
अक्कन्दसद्दभीमं, निक्करुणाणंपि जणिअकारुन्नं ।
दट्ठूण पुरं राया, ऊसुयचित्तो पुणो आह ॥ २८४ ॥

---

१ લઈ જાઓ. २ કરીશ. ૩ દેહને શાંત કરૂં. ૪ એક બીજાના મુખને. ૫ ભયંકર. ૬ **કલાવતી.** ૭ રાજાનું આંગણું.

भो मंति ! किं चिरावह, किं मे नो मुणइ वेयणं अंगे ? ।
हा निट्ठुरं न फुट्टइ, हिययं मे गरुयदुक्खंपि ॥ २८५ ॥
अह मंतिदारसयणा, सेयराहमुदाहरंति रुयमाणा ।
मा कुण वियक्खण ! खणं, खारक्खेवं खणेणम्ह ॥ २८६ ॥
जइ कह वि बुद्धिखूणं, संजायं दिव्वजोगओ एगं ।
ता मा करेह बीयं, गंडोवरिफोडियातुल्लं ॥ २८७ ॥
भयकायराण सरणं, भवंति धीरा धराहरत्थेज्जा ।
धीरावि धीरयं जइ, चयंति ता होउ किं सरणं ? ॥ २८८ ॥

अन्नं च—

चिरपरिपालियमेयं, रज्जमसंपत्तसत्तुसंतावं ।
हयविप्पहयं होही, तुमए मुक्कं मुहुत्तेण ॥ २८९ ॥
काऊण कुलच्छेयं, मा पूर मणोरहे रिउजणस्स ।
पज्जालिऊण भुवणं, को उज्जोयं कुणइ मइमं ? ॥ २९० ॥

—उवएसपयवित्तीए पु० ३५० ।

१ એક સાથે. ૨ પર્વતના જેવા સ્થિરતાવાળા. ૩ બુદ્ધિશાળી.

[६५]

पव्वज्जागहणे धारिणीमाउए सद्धिं मेहकुमारस संवाओ ।

भणियं मेहेण तओ इच्छामी भयवओ चरणमूले ।
गिहवासाओ इमाओ [1]निक्खमिउं तिक्खदुक्खाओ ॥७१॥

खरपरसुपहयचंपयलय व्व सा झत्ति धरणिवीढम्मि ।
पडिया विहडियसव्वंगभूसणा भग्गसोहग्गा ॥ ७२ ॥

पवणेण सीयलजलेहिं तह य बहलेहिं चंदणरसेहिं ।
सित्ता सुबुद्धं तह तालविंटपरिवीइया संती ॥ ७३ ॥

उम्मीलियनयणजुया पच्चागयचेयणा भणइ तणयं ।
"उंबरपुप्फं व तुमं सुदुलहो कह वि मे लद्धो ॥ ७४ ॥

ता जाव अहं जीवामि ताव एत्थेव [4]निव्वओ वससु ।
तुह बिरहे जेण लहुं जीयं मे जाति कुलतिलय ! ॥ ७५ ॥

परलोयंतरियाए मइ पवज्जं तुमं करेज्जासि ।
एवं च कए सुंदर ! कयन्नुयत्तं कयं होइ" ॥७६॥

(मेघः 'कुमारो भणति'—)

"जलबुब्बुयविज्जुलयाकुसग्गजलबयवडोवमाणम्मि ।
मणुयाण जीविए मरणभगओ पच्छओ वावि ॥ ७७ ॥

---

१ नीकळवाने. २ पंखा. ३ ઉઘડેલા. ४ व्रतरहित. ५ कृतज्ञपणुं.
६ परपोटो. ७ डाभना अग्र भागमां रहेल. ८ आगळ. ९ पाछळ.

को जाणइ कस्स कहं होही बोही सुदुल्लहो एसो ।
ता धरियधीरिमाए अंबाए अहं विमोत्तव्वो" ॥ ७८ ॥

(धारिणी 'भणति'—)

"सुकुलुग्गयाओ सुमणोहराओ लायन्नसलिलसरियाओ ।
निम्मलकलाऽऽलयाओ सुवन्नतारुन्नपुन्नाओ ॥ ७९ ॥
मियमहुरभासिणीओ लज्जामज्जायगुणमणोज्जाओ ।
सरइंदुसममुहीओ नीलुप्पलपत्तनयणाओ ॥ ८० ॥
एयाओ अट्ठ वीवाहियाओ जायाओ तए निवसुयाओ ।
उवणीयनिउणविणयाओ, ताहिं सद्धिं तुमं विसए ॥ ८१ ॥
पंचपयारे सारे परिभुंजसु वट्टिए नियकुलम्मि ।
एगंतेण वितण्हो पच्छा पव्वज्जमणुसरसु" ॥ ८२ ॥

(मेघः 'कुमारो भणति'—)

असुइट्ठाणमिमाओ असुईओ च्चिय पव्वत्तजम्माओ ।
असुइकओवट्ठंभाओ चेव को मुणियपरमत्थो ॥ ८३ ॥
एयासु रमेज्ज अणज्जकज्जसज्जासु पायमित्थीसु ।
तह रोगजरापरिजज्जरासु मरणवसाणेसु" ? ॥ ८४ ॥

(धारिणी 'भणति'—)

"पुरिसपरंपरपत्तं [3]वित्तमिणं पुत्त ! ताव माणेहि ।
दिन्ने दीणाईणं भुत्ते सह बंधुलोएणं ॥ ८५ ॥
उच्छलियातुच्छजसो बंदिजणुग्गीयमाणगुणनिवहो ।
पच्छा वयं पवज्जसु विमुक्कतरुणत्तणो संतो" ॥ ८६ ॥

१ सुंदर. २ शरदऋतुना चंद्रना समान. ३ द्रव्य.

(**मेघः** 'कुमारो भणति'—)

"दाइयजलग्गिसाहारणेसु तह सरितरंगतुल्लेसु ।
मइमं अत्थेसु न कोइ एत्थ पडिबंधमुव्वहइ" ॥ ८७ ॥

(**धारिणी** 'भणति'—)

"जह खग्गग्गसिहाए चंकमणं दुक्करं तहा पुत्त ! ।
वयपरिपालणमेवं विसेसओ तुज्झ सरिसाणं" ॥ ८८ ॥

(**मेघः** ' कुमारो भणति '—)

" जा अकयव्ववसाओ पुरिसो ता दुक्करं परं सव्वं ।
उज्जमधणाण धणियं सव्वं सज्झं तु पडिहाइ " ॥ ८९ ॥
एवं कयनिब्बंधं जणणिं बंधवजणं तहा सव्वं ।
पव्वज्जापडिकूलं भासंतमणुत्तरं काउं ॥ ९० ॥
चित्तेहिं जुत्तिसयसंजुएहिं विणओवयारकलिएहिं ।
पच्चुत्तरेहिं एत्तो अप्पा मोयाविओ तेणं ॥ ९१ ॥
संतपरिच्चायकरी कायरजणजणियविम्हउक्करिसा ।
दिक्खा समत्थभवदुक्खमोक्खदक्खा तओ गहिया ॥ ९२ ॥

—उवएसपयवित्तीए पु० १८४–१८५ ।

---

१ पुत्र वगेरे. २ नदीना तरंग तुल्य. ३ मतिमान. ४ आसक्तिने. ५ अतिशय. ६ साध्य. ७ आग्रह. ८ निरुत्तर.

[६६]

संखनिवेण रणे चाइयाए
कमलावईए विलावो निकरुणस्स वि य कालुणं ।

न य सुव्वइ तूररवो न जणरवो किंतु रन्नमेयंति ।
सुमिणमिणं मइमोहो किमिदंजालं कहसु सच्चं ॥ २१४ ॥
इय संभमप्पलावं, देविं [1]वियलत्तमागयं दट्ठुं ।
निक्करुणो वि सकरुणो, ण तरइ पडिउत्तरं दाउं ॥ २१५ ॥
ओयरिय रहा तत्तो, पुरओ कयकरंजली होउं ।
सोयभररुद्धकंठो, रुयमाणो भणिउमारद्धो ॥ २१६ ॥
हद्धी [3]धिरत्थु पावो, देवि ! अहं सच्चमेव निक्करुणो ।
जेणेरिसम्मि कम्मे, निओइओ हयकयंतेण ॥ २१७ ॥
सो देवि ! वरमजाओ, पावयरो पावचेट्ठिओ दुट्ठो ।
जो [4]एयारिसविर्त्ति, धारेइ जीविउं पुरिसो ॥ २१८ ॥
जुज्झइ जणएण समं, विणिवायइ भायरं सिणिद्धंपि ।
[5]सेवयसुणओ वरओ, पहुवयणा विसइ जलणम्मि ॥ २१९ ॥
ओयरिय रहवराओ, ता निवससु एत्थ सालछायाए ।
एसो रायाएसो, अन्नं भणिउं ण पारेमि ॥ २२० ॥

---

१ मूढताने. २ अरे धिक्कार. ३ धिक्कार थाओ. ४ आवी आजिविकाने. ५ कूतरा सरखो सेवक.

विज्जुनिवायब्भहियं, तव्वयणं सुणिय मुणिय तत्तत्थं ।
ओयरमाणी मुच्छा-वसेण धरणीगया देवी ॥ २२१ ॥
इयरो वि रहं घेत्तुं, रुययाणो चेव पडिगओ नयरं ।
पत्ता कमेण कहकहवि चेयणं अह पुणो देवी ॥ २२२ ॥
जा चिट्ठइ रुयमाणी अइकरुणं कुलहरस्स समरिऊण ।
ता [1]पुव्वनिउत्ताओ, पत्ताओ पाणविल्याओ ॥ २२३ ॥
ताहिं च रक्खसीहिं, करसंठियकत्तियाकराल[3]ाहिं ।
[4]णिक्कारणकोउब्भडमिउडीभीसणणिडालाहिं ॥ २२४ ॥
हा दुट्ठे ! दुट्ठचेट्ठे !, ण याणसी माणिउं निवइलच्छि ।
जं पडिकूलं वट्टसि, रण्णो णेहाउलस्सावि ॥ २२५ ॥
ता सहसु संपयं दुक्कयस्स फलमेरिसाइं फरुसाइं ।
वयणाइं भासिऊणं, छिण्णं सहसा भुयाण जुयं ॥ २२६ ॥
केउरं(र)कणयभूसण-विराइयं निवडियं धरावलए ।
कहकहवि लद्धसन्ना, विलावमिय काउमारद्धा ॥ २२७ ॥
हा दिव्व ! कीस मज्झं एवं कुविओ सि निग्घिणो होउं ।
जेण अतक्कियमेवं करेसि अइदारुणं [5]डंडं ? ॥ २२८ ॥
किं णत्थि तुज्झ गेहे, मए समा कावि बालिया पाव ! ।
जेण ण [6]याणसिऽणिट्ठं, हयविहि ! दिंतो दुहमणिट्ठं ? ॥२२९॥

१ અગાઉથી નિમાયેલી. ૨ ચાંડાલની સ્ત્રીઓ. ૩ ભયંકર.
૪ કારણ વિના ક્રોધથી ભયંકર બનેલ ભમ્મર વડે ભીષણ લલાટવાળી.
૫ શિક્ષાને. ૬ જાણે છે.

हा अज्जउत्त ! जुत्ता, असमिक्खियकारिया ण ते एसा ।
दहिही हिययं अहियं, अणुतावो धीर ! तुह [1]विउणो ॥२३०॥
जाणंतीए ण कओ णाह !, मए तुज्झ [2]विप्पियलवो वि ।
अण्णाणकए पिययम !, न हु जुत्तो एरिसो दंडो ॥२३१॥
[3]कन्नेजवेण केण वि, सिट्ठं तुह किंपि तं न याणामि ।
सद्दहसु मा वि सुमिणंतरेऽवि सीलस्स मालिण्णं ॥२३२॥
सो णेहो सो पणओ, सा पडिवत्ती तयं सुहालवणं ।
एक्कपए च्चिय निग्घिण !, कह पम्हुट्ठं तुहेयाणिं ? ॥२३३॥
खणरत्तखणविरत्ता, नारी पडिवन्नपालिणो पुरिसा ।
एसा वि जणपसिद्धी, विवरीया अज्ज संजाया ॥२३४॥
हा ताय ! माय ! भाउय !, आसि अहं पाणवल्लहा तुम्ह ।
ता किं ण परित्तायह, मरमाणिं दुक्खमरणेण ? ॥२३५॥
पीडावसाउ तीए, तक्खणमाउलियमुयरमइलज्जं ।
चित्तंमि वहंती जाणिऊण पसवस्स सा समयं ॥ २३६ ॥
पच्चासन्नम्मि गया, [4]वणगुम्मे सूलवेयणा जाया ।
कहवि पसूया किच्छेण, [5]वेयणाएऽवसाणम्मि ॥ २३७ ॥
चलणाणमंतराले, देवकुमारोवमं सुयं नियइ ।
गहिया हरिसेण तहा, तक्खणओ गुरुविसाएण ॥ २३८ ॥

---

१ पंडितने. २ अप्रिय. ३ कान भंभेरनार. ४ वननी झाडीमां. ५ अतिशय खेद वडे.

जहा—

आवइगयंपि सुहयइ, तोसइ गुरुसोयगहियहियंयं पि ।
मरमाणं पि जियावइ, अवच्चजम्मो जणं लोए ॥ २३९ ॥
भणइ सुजायं पुत्तय !, होज्जसु दीहाउओ सुही सययं ।
वच्छ ! करेमि किमन्नं, वद्धावणयं तुह अभग्गा ? ॥ २४० ॥
एत्थंतरंमि पुत्तो, तडप्फडंतो णईतडाभिमुहं ।
लुढिउं लग्गो चलणेसु धरिय अह जंपिउं लग्गा ॥ २४१ ॥
हाहा कयंत ! निग्घिण !, तुट्ठो सि न एत्तिएण किं पाव ! ।
दाऊण पुत्तयं जं पुणो वि अवहरिउमारद्धो ? ॥२४२॥
भयवइ ! णइदेवि !, तुहं पडिया पाएसु दीणवयणा हं ।
पणयपियंकरि ! करुणं, करेहि अवहीर मा एयं ॥२४३॥
जइ जयइ जए सीलं, जइ ता सीलं कलंकियं न मए ।
ता देव्वनाणनयणे, ! कुण बालयपालणोवायं ॥ २४४ ॥
इय दीणं कंदंती, कारुन्नगयाए सिंधुदेवीए ।
सोहणकरभुयलइया, निरुया य कया खणेणेसा ॥ २४५ ॥
अमयरसेण व सित्ता, अणुभूया तणुसुहं अइपभूयं ।
करयलदुएण घेत्तुं, बालं संठवेइ अंकंमि ॥ २४६ ॥
जय नंद देवि ! भद्दं, णिकारणवच्छलाए तुह होउ ।
जीवाविया अणाहा, सामिणि ! तुमए सुदीणा हं ॥२४७॥

---

१ सुख आपे छे. २ तिरस्कार करो. ३ भुजलता. ४ रोगरहित.

किं मज्झ जीविएणं, एवंविहपराभवेगिभुग्गाए ? ।
किं तु न तरामि मोत्तुं, वच्छमणाहं विसालच्छं ॥२४८॥
किर काही सुयजम्मे, जणओ नयरे छेणं महच्छरियं ।
नवरं विहिपरिणामो, एसो अइदारुणो जाओ ॥ २४९ ॥
रज्जंति जाव कज्जं, कयकज्जा दुज्जणव्व दुम्मंति ।
जे ते कारिमनेहा, हा हा धी निग्गिणा पुरिसा ॥ २५० ॥
पियपडिबंधपिसल्लो, जाण मणोमंदिरे न संवसिओ ।
निमिसंतरंपि तासिं नमो नमो बालसमणीणं ॥ २५१ ॥
बालत्तणे वि जइ ता, हुंता हं बंभचारिणी समणी ।
एरिसयं ता वसणं, सुमिणंमि वि ही न पेच्छंता ॥ २५२ ॥
इय विविहं विलवंती, रुयंतवणदेवयं रुयंती य ।
तावसमुणिणा केण वि, दिट्ठा सा पुन्नजोएण ॥ २५३ ॥

—उवएसपयवित्तीए पु० ३४८–३४९ ।

---

१ અગ્નિ વડે ભૂંજાયેલી. ૨ મહોત્સવને. ૩ દુઃખ આપે છે.
૪ કૃત્રિમ સ્નેહવાળા. ૫ બહાર નીકળી ગયેલા. ૬ પિશાચ.

[६७]

गुरुविरहे देवसूरिणो वेरग्गगब्भिओ विलावो।

निव्वाणगमणकल्लाणवासरे जस्स मुक्कपोक्कारं।
सुरसामिणोऽवि कंदंति वंदिमो तं जिणं वीरं ॥ १ ॥
जगगुरुगोयरनेहेण निहणिओ जस्स [1]केवलालोओ।
कह कह वि समुब्भूओ तं गोयमगणहरं सरिमो ॥ २ ॥
गुरुचरणसरोवररायहंसलीलं धरिंसु जे सीसा।
ते वेइरसामिपमुहा [2]पयओ पणमामि तिविहेणं ॥ ३ ॥
सिरिवीरजिणेसरतित्थजलहिउल्लासपुन्निमायंदं।
अइजच्चचरणतवनाणलच्छि[3]मयरहरसारिच्छं ॥ ४ ॥
मिच्छत्तमोहमंडलविहडणघणपवणपूरसंकासं।
[4]कासकुसुमालिनिम्मलजसभरपरिभरियभुवणयलं ॥ ५ ॥
भुवणयल[5]वित्तसुपवित्तविबुहसेविज्जमाणपयपउमं।
'पउमद्दहं' व पंचप्पयारआयारकमलाणं ॥ ६ ॥
करुणागंगाहिमवंतसेल[6]मणवज्जवयणमणिखाणिं।
वेरग्गवग्गुमग्गपयट्टजणसंदणसमाणं ॥ ७ ॥
परहियचिंताचंदणवणावली'मलय'सेलसमसीलं।
गुणिलोयविसयबहुमाणओसही'रूहण'गिरिधरणी ॥ ८ ॥

---

१ केवल ज्ञान. २ वज्रस्वामी वगेरे. ३ नम्र. ४ समुद्रना समान. ५ एक जातनुं पुष्प. ६ रहेला. ७ निर्दोष. ८ रथ. ९ मलयाचलना समान स्वभाववाळा.

चारित्तनाणदंसणफलेलोलमुणिंदसेउण'मेरु'वणं ।
छत्तीसगणहरगुणे सरीरलीणे सइ धरंतं ॥ ९ ॥
दुद्धरपरीसहिंदियकसायविजओवलद्धमाहप्पं ।
सत्थपरमत्थपयडणपणासियासेसजणमोहं ॥ १० ॥
हिंसाए हिंसणं दोसदूसणं रोसरूसणं वंदे ।
सिरिमुणिचंदमुणीसर ! निययगुरुं गेरिमजियमेरुं ॥ ११ ॥
मुणिचंदसूरि ! गणहरगुणाण अंतो न लब्भए तुम्ह ।
किं वा 'सयंभुरमणे' जलप्पमाणं मुणइ कोई ? ॥ १२ ॥
भवभीरुजीवसंतोसदाइणी तुम्ह मुणिवर! पवित्ती ।
अहवा चिंतारयणं केसिं न हु जणइ कल्लाणं ? ॥ १३ ॥
जा तुम्ह धीरिमा धीर ! कावि नन्नत्थ तं पलोएमि ।
लच्छीकमलपरिमलो किमन्न नलिणाइं अल्लियइ ? ॥ १४ ॥
जह मच्छरस्स पसरो तुमए निहओ तहा न अन्नेण ।
वणगहणं जह चूरइ मत्तकरी नो तहा ससओ ॥ १५ ॥
उवसमजलेण तुमए विज्झविओ रोसदारुणदवग्गी ।
विणयंकुसेण अहिमाणमयगलो निग्गहं नीओ ॥ १६ ॥
विसवल्लरीव्व माया पसरंती छेरिया तुमे नाह ! ।
उब्भडकरालकरवालतिक्खधारापओगेण ॥ १७ ॥

---

१ આસક્ત. ૨ પક્ષી. ૩ દુઃસહ (બાવીસ) પરીષહ, ઈંદ્રિયો અને કષાયોના વિજયથી માહાત્મ્ય મેળવેલ. ૪ મોટાઈ. ૫ લીન થાય છે. ૬ છેદાઈ.

बहुविहवियप्पकल्लोलसंकुलो लोहजलनिही सामी ! ।
संतोसवाडवानलवसेण सोसं तुहं पत्तो ॥ १८ ॥
अन्नेऽवि भावरिउणो हासाई संघट्टंतदढकेलिणो ।
चारित्तमहामोग्गरपहारदाणेण ते निहया ॥ १९ ॥
मच्छररहियं परिहासवज्जियं गलियइंदियवियारं ।
भवनिव्वेयपहाणं जयउ जए तुह सया चरियं ॥ २० ॥
भोगतिसापीमापरिगयाण जीवाण परमविज्जेणं ।
रयणत्तयतिहलाए तुमए नीरोगया विहिया ॥ २१ ॥
भावरिउदवानलदूमियाइं भवियाण माणसवणाइं ।
सत्थीकयाइं तुमए धम्मामयवारिवाहेणं ॥ २२ ॥
सुविहियचरिया धरिणी पमायपायालमूलमल्लीणा ।
पुरिसुत्तमेण तुमए मुणिवइ ! लीलाइ उद्धरिया ॥ २३ ॥
नाणारयणाइं जुंगवं तुमए दाक्तिणए भव्वाणं ।
निव्वाणनयरमग्गो पायडिओ परमकरुणेणं ॥ २४ ॥
सीलालवालबंधो धम्मतरू सग्गमोक्खफलफलिरो ।
सुहभावणाजलेणं अहिसित्तो सो तए सामि ! २५ ॥
तं जयउ चित्तयकुलं जयम्मि सिरिउदयसेलसिहरं व ।
भव्वजियकमलबंधव ! जम्मि तुमं तमहरो जाओ ॥ २६ ॥

१ क्लेश. २ ખરજવું. ३ (દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ) રત્નત્રય રૂપી ત્રિફલા વડે ૪ એકીસાથે. ૫ દેખાડતા. ૬ ક્યારે.

सच्चं महग्घिया सा महग्घिया चरमजलहिवेलव्व ।
मोत्तियमणिव्व जीए तं फुरिउं [1]उयरसिप्पिउडे ॥ २७ ॥
सा **दब्भनयरी** नयरसेहरत्तं सया समुव्वहउ ।
जीए तुह पुरिससेहर ! जम्मदिणमहामहो जाओ ॥ २८ ॥
जसभद्दो सो सूरी जसं च भद्दं च निम्मलं पत्तो ।
चिंतामणिव्व जेणं उवलद्धो नाह ! तं सीसो ॥ २९ ॥
सिरिविणयचंदअज्झावयस्स पाया जयंतु 'विंझस्स' ।
जेसु तुह आसि लीला गयकलहस्सेव भद्दस्स ॥ ३० ॥
आणंदसूरिपमुहा जयंतु तुह बंधवा जयप्पयडा ।
जे तुमए दिक्खविया सिक्खविया सूरिणो य कया ॥ ३१ ॥
अव्वो अउव्वमेयं किंपि य तुम्हाण भवियगयकुडुंब ।
संसारवल्लरील्लूरणम्मि जं गयकुलेण समं ॥ ३२ ॥
नीसेसं तुह चरियं सव्वजियाणंदकारणं चेव ।
जं तु न नेहो कत्थ वि तं मह हियए [2]खुडुक्केइ ॥ ३३ ॥
मन्नामि सामि ! हिययं वज्जसिलासंपुडेण तुह घडियं ।
[3]पडिबंधबंधुरंमि वि सीसजणे निप्पिवासं जं ॥ ३४ ॥
जाणिय अणागयं च्चिय मरणं संबोहिऊण सीसगणं ।
गहियाणसणेण तए उवलद्धाऽऽराहणपडागा ॥ ३५ ॥
समुहेण उच्चरंतो चरिमे समयम्मि अट्ठ नवकारे ।
भणइ भणइत्तिजंपिर ते धन्ना जेहिं दिट्ठोऽसि ॥ ३६ ॥

१ ઉદરરૂપી છીપમાં. २ ખટકે છે. ३ સ્નેહથી શોભતા.

सासो खासो दाहो तिन्नि वि रोगा मुणिंद ! तुह खीणा ।
अणसणपवित्तिसमए समयं कलुसेहिं कम्मेहिं ॥ ३७ ॥

चरमसमए वि सुहगुरु ! वियलत्तं परिहरंतएण तए ।
सव्वत्थ एगरूवा गुरुआ संचाविया वयणं ॥ ३८ ॥

सच्चं सा कसिणच्चिय 'कत्तिय'मासस्स 'पंचमी' कसिणा ।
खेत्तंतरं व सूरो जीए तं सग्गमल्लीणो ॥ ३९ ॥

एगारस अट्ठुत्तर(?)संवच्छरकाल ! पडउ तुह कालो ।
जससेसं जेण तए तं मुणिरयणं कयं पाव ! ॥ ४० ॥

हा सिद्धंतपियामह ! हा माए ! ललियकव्वसंपत्ति ! ।
हा गणियविज्जसहिए ! हा बंधव ! तक्कपरमत्थ ! ॥ ४१ ॥

हा छंदमुद्धपुत्तय ! हा हाऽलंकारमज्झलंकारा ।
हा 'कम्मपयडिपाहुड'माया ! मह मे निसामेह ॥ ४२ ॥

जो आसि मज्ज जणओ मुणिचंदमुणीसरो विबुहपणओ ।
सो निग्घिणेण विहिणा सग्गंगणमंडणो विहिओ ॥ ४३ ॥

ते अमयजलहिउग्गारसन्निहा कत्थ कोमलालावा ? ।
सुपसन्ननयणअवलोयणाइं ही ताइं पुण कत्थ ? ॥ ४४ ॥

इय तुज्झ विरहहुयवहजालावलिकवलिया रुयइ कलुणं ।
निस्संकं लीलाइयमणुसरइ सरस्सई देवी ॥ ४५ ॥

हा चरणलच्छीवच्छे ! संपइ बेहव्वदुक्खमणुपत्ता ।
जइधम्मपुत्त ! मज्झ वि संजाओ सामिणा विरहो ॥ ४६ ॥

---

१ भूंजवणु. २ साबित कर्युं. ३ संवत् ११७८. (?) ४ अभि.

ही जिणवयणपहावणकन्ने ! कन्नाण दुस्सहं रुयसि ।
अनियमविहारचरिए ! हुहुत्ति दूहवसि रोयंति ॥ ४७ ॥
इय नियमकुटुंबयमाणुसाइं पत्तेयमुल्लविय दीणं ।
विलवइ चरित्तराओ ओ ! विरहे तुज्झ मुणिनाह ! ॥४८॥
को मज्झ संपयं सामिसाल ! दाही सिरम्मि करकमलं ? ।
अरुणपहाजणियं सममयं व लच्छीनिवासगिहं ॥ ४९ ॥
कुवलयदलमालामणहराए अमयप्पवाहमहुराए ।
नेहभरमंथराए दिट्ठीए पसायभरियाए ॥ ५० ॥
तह ताय ! पलोएही संपइ को चरणतामरसपणयं ।
रोमंचंचियदेहं तुह विरहे माणुसं लोयं ॥ ५१ ॥
अइदुग्गमगंथपव्वयसिहरोली मज्झ संपयं केणं ।
तुह वैयणवज्जविरहे भिंदेयव्वा पयत्तेणं ॥ ५२ ॥

अहवा—

तुह नाम परममंतं अहोनिसं मज्झ झायमाणस्स ।
नाणचरणप्पहाणा उल्लसिही मंगलगुणाली ॥ ५३ ॥
जइ आसि मज्झ तुह पायपंकए सामि ! अविरला भत्ती ।
तव्वसउ च्चिय जम्मंतरे वि तं होज्ज मज्झ गुरू ॥ ५४ ॥
आणंदंसुणिवायं इय वयणपुरस्सरं विहेऊणं ।
गुरुभणियकज्जसज्जो संजाओ देवसूरित्ति ॥ ५५ ॥

—पयरणसमुच्चए पु० ४६–४९ ।

१ मंद. २ कमळ. ३ वचनरूपी वज्रना विरहमां. ४ आनंदरूपी आंसुनुं पडतुं.

[६८]

सिरिसुपासनाहस्स निव्वाणकल्लाणे सुरिंदाणं पलणंव ।

फग्गुणकसिणाए सत्तमीए मोक्खम्मि तम्मि संपत्तो[1] ।
पंचहिं साहुसएहिं, सहिओ चइऊण नियबुंदिं ॥ ३१ ॥
अह जयगुरुगुरुविरहुब्भवंतबाहप्पवाहनयणपुडा ।
सव्वे वि सुरवरिंदा, नमिऊणं भणिउमारद्धा ॥ ३२ ॥
संपइ तुमम्मि परिनिव्वुयम्मि[2] जयनाह ! तिहुयणपईवे ।
भारहखित्तं गुरुमोहतिमिरभरनिब्भरं जायं ॥ ३३ ॥
भत्तिभरनिब्भरुब्भिज्जमाणघणपुलयपूरियसरीरा ।
आगंतूणं जयगुरु ! इन्हि कं संथुणिस्सामो ॥ ३४ ॥
कस्स व पूयं रइऊण संपयं निव्वुया भविस्सामो ? ।
सविलासलासलीलं, कस्स व पुरओ करिस्सामो ? ॥ ३५ ॥
तुममंतरेण सिररइयरयणमयमउड[3]मंडली इण्हि ।
भत्तिवसेणं सामिय ! चुंबिस्सइ कस्स पयवीढं ? ॥ ३६ ॥
इय संथोऊण पुणो पुणो वि नमिऊण विगयआणंदा ।
जिणनाहस्स सरीरं अदूरदेसम्मि निसियंति ॥ ३७ ॥

—सुपाहनाचरिए पु० ६५६ ।

१ મોક્ષમાં ગયે છતે. ૨ શાંત. ૩ મુગટ.

[६९]

अप्पड्ढीए विसढस्स परिदेवणं ।

इय विसढनिसढसड्ढा कालेणं कवलिया समाहीए ।
सोहम्मे उववन्ना विसढो अप्पड्ढीओ जाओ ॥ ५० ॥
निसढसुरभिच्चमज्झे तत्तो दट्ठूण तस्स गुरुरिद्धिं ।
नाऊण पुव्वजम्मं तत्तो झूरइ बहुं विसढो ॥ ५१ ॥
सरिसेहि वि गिहिधम्मो दोहिंवि परिपालिओ तह वि जाओ ।
अज्झवसायवसेणं एसो सामी अहं भिच्चो ॥ ५२ ॥
हद्धी मुद्धेण मए धम्मविरुद्धं समायरंतेण ।
हासुवहासपरेणं हा हा हा हारिओ जम्मो ॥ ५३ ॥
वइवग्घीसंजमणं काउरिसेणं न सक्कियं काउं ।
सामइयमित्तकालंपि अहह अहो मोहमाहप्पं ॥ ५४ ॥
वारिज्जंतेण वि निसढबंधुणा जंपियं इमं तइया ।
तं होसि महिड्ढीओ सुरो अहं तुज्झ मद्दलिओ ॥ ५५ ॥
तं सच्चं चिय जायं निसढसुरो जइ वि पुव्वनेहेण ।
अइगउरवेण पासइ तहावि पुव्वक्कियवसेण ॥ ५६ ॥
गरुओ गलेवलंबइ मद्दलओ तस्स [3]पिच्छणयकाले ।
तो तह [4]झिज्जइ हियए जह दुक्खं केवली मुणइ ॥ ५७ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० ५५३ ।

---

१ श्रावक. २ वचनरूपी वाधणनुं बंधन. ३ नाटकने वखते.

[७०]

पिउणो दिक्खाए धणकुमारस्स विन्नत्ती ।

इय पिउवयणं सो निसमिऊण ताडिज्जमाणगलसरणी ।
गग्गयगिराए लग्गो विन्नविउं धणकुमारो वि ॥ ३४२ ॥

ताय ! न किंपि हु पिच्छामि कारणं तुज्झ तारिसं अहयं ?
ता कह दुक्करकम्मम्मि मं निउंजेसि इण्हिंपि ? ॥ ३४३ ॥

पडिवक्खपक्खकक्खंतरेसु खित्तो न ताय ! मणयंपि ।
उवसमिओ पजलंतो पयावदावानलो तुज्झ ॥ ३४४ ॥

तिहुयणजणनयणमहारसायणं रूवसंपया तुज्झ ।
अज्ज वि कंदप्पमडप्फरखंडणे वहइ पंडिच्चं ॥ ३४५ ॥

भुयदंडपयंडबलो भुयणेवि न अत्थि तारिसो कोवि ।
जो तुह लंघइ मणयंपि भूलयापल्लवविलासं ॥ ३४६ ॥

अज्ज वि समत्थसुपसत्थवत्थुवित्थरविभूसिओ तुज्झ ।
भंडागारो वि हु धणयजक्खविहवं विडंबेइ ॥ ३४७ ॥

अज्ज वि य महारणकेलिकम्मकुसलो समुज्जमो ताय ! ।
सो कोवि सहइ तुह जं सहिउं सक्कोवि न हु सक्को ॥३४८॥

तत्तो य पसीय तुमं पालसु चिरपालियं नियं रज्जं ।
समयम्मि पुण कुणंतो धम्मं नाहं निवारिस्सं ॥ ३४९ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० २६ ।

---

१ અભિમાન. ૨ શોભે છે. ૩ શક્ર. ૪ સમર્થ.

[७१]

पियमरणे खयरीए अग्गिम्मि पवेसो।

एसो मह पाणपिओ रिउणा वावाइओ न संदेहो।
ता तस्स विओए हं नो पाणे धारिउं सक्का ॥ १६ ॥

ता काऊण पसायं सिग्घं मह देहि भाय! दारूणि।
पियविरहदहणदड्ढं दहेमि देहं पुणो जेण ॥ १७ ॥

ताहे रन्ना भणियं भगिणी तं मज्झ ता इमं रज्जं।
तुह [1]संतियंति मुंचसु पाणपरिच्चायबुद्धिंपि ॥ १८ ॥

तो पुण भणियं तीए एवं चिय इत्थ तुम्ह बंधुत्तं।
जं इट्ठविरहदुक्खियमणाए मे देसि कट्ठाणि ॥ १९ ॥

पुणरवि बहुप्पयारं भणिया रन्ना न जुत्तमिय काउं।
अप्पाणम्मि वि पीडा विहिणा विहिया हवइ सुहया ॥ २० ॥

धरसु महव्वयभारं हारं सिवरमणिमणहरमुयारं।
जिणसु कसाए सिद्धंतजावओ सुहनिहिपिसाए ॥ २१ ॥

परिहर कुदिट्ठिसेवं देवं मन्नेसु विगयरागमलं।
समतिणमणिणो मुणिणो गुरुणो जीवाइतत्ताइं ॥ २२ ॥

इय भणियावि न मन्नइ वयणं पुहईसरस्स सा खयरी।
खयरगुणे उच्चरिउं पुणो पुणो रुयइ तो रन्ना ॥ २३ ॥

---

१ અધીન. ૨ સુખને આપનાર. ૩ શુભ (અધ્યવસાયરૂપ) ભંડારને (ગ્રહણ કરવામાં) પિશાચ.

दावाविआई तीसे चंदणकट्ठाइं विरइऊण चियं ।
अह सा खयरी नियपइगेत्ताइं झत्ति घित्तूणं ॥ २४ ॥
हुयवहजालचियाए चियाए सा तीए जा किर पविट्ठा ।
तो कुरुचंदनराहिवपुरओ सो आगओ खयरो ॥ ५ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० २४१ ।

[७२]

पियाए मच्चुम्मि विजयपालस्स पलावो ।

छड्डावणाइं विविहाइं जाव पउंजंति ताव सहसावि ।
सा मुक्का पाणेहिं [1]मिहिरस्स समुग्गमे तत्तो ॥ १६ ॥
मुच्छानिमीलियच्छो राया धरणीए निवडिओ दट्ठुं ।
गयपाणं पाणपियं ठिओ य कट्ठं व निच्चिट्ठो ॥ १७ ॥
चंदणरसेण सित्तो पवीइओ तालविंटएण निवो ।
पत्ते चेयणभावे विलवइ गुरुमुक्कपुक्कारो ॥ १८ ॥
हा लच्छि ! मयच्छि ! सुदच्छि ! किमिह पुच्छंतयस्स पडिवयणं ।
न हु देसि मज्झ छणससिवयणे ! रुट्ठासि किं सुयणु ? ॥ १९ ॥
इच्चाइ पलवमाणो न मुयइ पासं करेइ न य गोसं ।
न य देई अवगासं कस्स वि तो पभणए मंती ॥ २० ॥

---

१ अवयवोने. २ सूर्य. ३ अत्यंत कुशळ. ४ पूर्णिमानो चन्द्र.
५ आहारने.

देव ! मयच्चिय एसा मुंचसु पासं करेमि सक्कारं ।
एईए जेणाहं कुविओ तो नरवई भणइ ॥ २१ ॥
सक्कारह नियदेहं पुत्तपपुत्ताइएहिं सह तुमयं ।
मह पाणपिया दइया जीविस्सइ [1]कोडिवासाइं ॥ २२ ॥
मह कन्नकडुयवयणं अमंगलं जो भणिस्सइ इमीए ।
सो निच्छएण मरिही नो वंचेऊण तद्दिट्ठिं ॥ २३ ॥
मंती [2]कम्मयराओ सक्कारावइ कडेवरं तीसे ।
उम्मुक्कगरुयपुक्को तमपेच्छंतो नरवरो वि ॥ २४ ॥
विलवइ भणेइ एवं भुंजिस्समहं पियाए दिट्ठाए ।
जेणवहरिया देवी जनगहेम्मि य गए तम्मि ॥ २५ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० ५१७ ।

[७३]

रयणचूडस्स दिक्खागहणे अंतेउरलोगस्स विलावो

संनिहियदेवयाए, तम्मि सयम्मि तस्स नरवइणो ।
मुणिमग्गदंसणट्ठा, समप्पिअं तस्सिमं लिंगं ॥ ४४ ॥
धवलं विमलं [3]कोमल-सपम्हलं समयभणियपरिमाणं ।
बहुपावरओहरणं, रयहरणं भव्वमणहरणं ॥ ४५ ॥
मुहपोत्तिया ओ वीआ, [4]पैत्ताईयाइं सत्त अन्नाइं ।
इय नवउवहिसणाहो, जाओ पत्तेअबुद्धो सो ॥ ४६ ॥

---

१ करोड वर्षो सुधी. २ नोकर पासेथी. ३ कोमळ अने रुंवाटीवाळुं.
४ पात्र वगेरे.

पच्चूसं नाऊणं, उग्घाडियगिहकवाडसंपुडओ ।
सीहकिसोरोव्व गुहाओ निग्गओ तं च तह दट्ठुं ॥ ४७ ॥

सिज्जावाली पभणइ, अम्मो ! धावेह एस तुम्ह पहू ।
[1]सेयपडयवेसधारी, एगागी गच्छइ गिहाओ ॥ ४८ ॥

तं सुणिऊणं सहसा, पहाविओ पक्खलंतगइपसरो ।
सयलंतेउरलोओ, विमुक्कपुक्कारकरुणसरो ॥ ४९ ॥

तह संभमवसखलमाणचलणरणझणिरनेउरखोहो ।
वारविलासिणिलोओ, [2]विलुलियगुरुकुंतलकलावो ॥ ५० ॥

भणियं च ताहिं एवं, हा दइय ! दयासमुद्द ! जयसामि ! ।
किं अवकयमम्हेहिं, जं चत्ता एक्कहेलाए ? ॥ ५१ ॥

तह सविलासविलासिणि–नहावलीवलणवड्ढिओ निच्चं ।
सो [3]चिहुरभरो [4]भमरोलिसामलो लुंचिओ केण ? ॥ ५२ ॥

कप्पूरपूरचंदण–[5]मयणाहिसमुग्गएक्ककलियम्मि ।
वासहरम्मि वि तुंबी, कत्थ तए पाविया एसा ? ॥ ५३ ॥

[6]दवियारिदारणसहं, सहइ करे तुम्ह सजलकरवालं ।
[7]उन्नामयदसियाणं एयं पुण [8]पिच्छडमजोग्गं ॥ ५४ ॥

एवंपि पलवमाणो अंतेउरपउरमंतिमाइजणो ।
सिंहावलोइएण वि पलोइओ नेय मणयंपि ॥ ५५ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० ६४१ ।

१ श्वेत वस्त्रवाळा वेषने धारण करनारो (श्वेतांबर वेषधारी). २ विखरायेल. ३ केशनो समूह. ४ भमरानी पंक्तिनी जेम श्याम. ५ कस्तूरी. ६ गर्विष्ठ शत्रु. ७ ऊननी बनावेल दशीओनुं. ८ रजोहरण.

[७४]

सवक्कीदिण्णकलंकाए महासईए घणसिरीए सोगो ।

ता जा कुले कलंकं नो पयडइ ताव [1]पेइए एयं ।
पेसेमि घणसिरिं इय परिभावंतो गिहं पत्तो ॥ ५० ॥
पत्थावे भणइ पिए ! मह वुत्तं कुणसि भणइ तो सावि ।
किं पाणेस ! ममं पइ अज्ज तुमं एरिसं वयसि ? ॥ ५१ ॥
जीयंपि तुहायत्तं वावारेसु समुचियम्मि कज्जम्मि ।
विमलेण तओ भणियं गच्छ पिए ! [1]पेइयमियाणिं ॥ ५२ ॥
तो सा अस्सुयपुव्वं वयणं सोऊण तक्खणे चेव ।
पडिया धरणीए लहुं अणुसित्ता सीयलजलेण ॥ ५३ ॥
तो लद्धचेयणा सा जंपइ किं सामि ! कारणेण विणा ।
इय देसि ममाएसं निट्ठुरहियओ इव अकंडे ॥ ५४ ॥
तो भणियमिणं तेणं अत्थि पिए ! कारणं इहाएसे ।
ता कुण तमिक्कवारं तो पभणइ घणसिरी एवं ॥ ५५ ॥
जइ वि हु असक्कमेयं तहावि तमलंघणीयवयणो सि ।
तो तुह आएसो च्चिय इह अत्थे मह पमाणंति ॥ ५६ ॥
इय सोउं तव्वयणं तेण वि सत्थो गवेसिओ झत्ति ।
वाहणसहायसरिसा विसज्जिया [2]भणिवि सा एवं ॥ ५७ ॥

---

१ પિતાને (પિયેર). २ કહીને.

महू आणाए पुणरवि आगंतव्वं तए इह तहा य ।
भणिया सहाइपुरिसा इमीए पिउघरदुवाराओ ॥ ५८ ॥
वलियव्वमभुत्तेहिं तो तं सुणिऊण तीइ बहुरुन्नं ।
तह चिंतियं च एयं मए अवरद्धं किमवि मन्ने ? ॥ ५९ ॥
अन्नह किमेवमेसो जंपइ कइयावि निट्ठुरं वयणं ? ।
किंतु न सरेमि किंचि वि अवराहं आ विवाहाओ ॥ ६० ॥
इय चिंतंती पत्ता सत्थेण समं सजणयनयरम्मि ।
तत्तो सहाइणो वि य वलिया सा पुण गया गेहे ॥ ६१ ॥
तं दट्ठुं जणयाई रहियं सहियाजणेहिं कसिणमुहिं ।
रोयंति सहसच्चिय हरिसविसाएहिं गहियाइं ॥ ६२ ॥
चिंतिंति हा किमेसा एगा विमणुम्मणा विगयतेया ।
ससुरकुलाओ पत्ता अम्ह सुया इय अकंडे वि ? ॥ ६३ ॥
तो नेहनिब्भराइं तं परिरंभंति ताइं अह सावि ।
अइमंतुभरियहियया अहिययरं रोविउं लग्गा ॥ ६४ ॥
आसासिया पिऊहिं पुट्ठाए साहियं जहावित्तं ।
तं सोऊणं ताइं वि चिंतंति इमं सदुक्खाइं ॥ ६५ ॥
किं सो पई विरत्तो ? किं वा एसा कुलाण मलिणयरी ? ।
किं वा दिव्वपओगो उइन्नमह अंतराईयं ? ॥ ६६ ॥
अहव सवक्कीए इमीए उवरि उत्तारिओ पई होज्जा ।
किं वा एईए वि हु संपइ पुन्नक्खओ जाओ ? ॥ ६७ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० ६००–६०१ ।

---

१ ઉદ્દયમાં આવ્યું. ૨ શોક્ય.

[७५]

वग्घभक्खियपियाए रट्ठउडस्स अग्गिम्मि पवेसो।

अइसिग्घवग्घपयपंतिदंसणा जाणियं जहा हणिया ।
वग्घेण निग्घिणेणं मह भज्जा तो गओ सत्थे ॥ १८ ॥
सत्थाहिवस्स काहिउं तं वुत्तंतं इमं च सो भणिओ ।
जाव अहं तस्सुद्धिं लहेमि ता इत्थ ठाएह ॥ १९ ॥
तेण वि तं पडिवन्नं दिन्ना य सहाइणो पवरसुहडा ।
तो तेहिं सह गएणं वग्घो दिट्ठो मए सुत्तो ॥ २० ॥
तह बालाबाहुजुयं वरंगुलीयं सकडगकेऊरं ।
उत्तत्तकणयसंकलियकलियमह तीए नुउरजुयं ॥ २१ ॥
रयणावली य एसा दिट्ठा तस्सेव संनिहाणम्मि ।
तो हक्किओ मए सो तित्तो तप्पिसियमसिऊण ॥ २२ ॥
रे रे [1]लिट्टिय! लोट्टसि अज्ज वि धरणीए निहणिउं बालं ।
तुह पिट्टाओ कड्ढेमि नूण [2]कंदोट्टदलनयणिं ॥ २३ ॥
तमसुयपुव्वं वयणं सुणिउं वग्घो समुट्ठिओ झत्ति ।
फोडंतो इव बंभंडमंडवं गज्जियरवेण ॥ २४ ॥
कंपाविंतो य अतुच्छपुच्छअच्छोडणाहिं भूवीढं ।
सज्जियकमो कमेणं कयंतकप्पो गरुयदप्पो ॥ २५ ॥
पडियो मज्झुवरिं तो मए वि तिक्खयर[3]खयरकीलेण ।
वामकरगहिएणं विद्धा जीहा [4]सउट्ठउडा ॥ २६ ॥

---

१ લંપટ. ૨ નીલ કમળ. ૩ ખેરના લાકડાનો ખીલો. ૪ હોઠથી યુક્ત.

दाहिणकरट्ठियाए छुरियाए आहओ य सो उयरे ।
तो तक्खणेण मुक्को पाणेहिं सो इओ य मए ॥ २७ ॥
बालादेहागवयवे हिऊणं कडगकुंडलाईंपि ।
खुरधरियवग्घदेहो पत्तो सत्थाहिवसमीवं ॥ २८ ॥
भणिओ इमं मए सो **रयणउरे रयणसंचओ** सिट्ठी ।
तब्भज्जा **देवसिरी** जणणी एईए रमणीए ॥ २९ ॥
तीइ इमं आभरणं अप्पिज्जसु निच्छएण गंतूण ।
साहिज्जसु जहदिट्ठं मज्झ पसायं विहेऊण ॥ ३० ॥
एएहिं अवयवेहिं सममेव चियाए जलियजलणाए ।
अप्पाणमहं खिविउं पियाए मग्गेण गच्छिस्सं ॥ ३१ ॥
खमियव्वं मह सव्वं तुमए तह मज्झ सयणवग्गस्स ।
कहियव्वो वुत्तंतो एसो मह खामणाए समं ॥ ३२ ॥
सत्थाहिवेण भणियं लोयव्ववहारधम्मबज्झमिणं ।
जं महिलाए सद्धिं जलणपवेसं समायरसि ॥ ३३ ॥
महिला पुरिसेण समं मरेइ इय ताव लोयववहारो ।
भणियं मए वि नेहो पायं पुरिसाण नो जम्हा ॥ ३४ ॥
छुहियाण भोयणम्मिव राओ रमणीसु होइ पुरिसाण ।
नेहो पुण विरलाणं जो मरणंते वि निव्वडइ ॥ ३५ ॥
तण्हाणुगया बप्पीहया[1]वि बहुसो पियं पियं बिंति ।
इच्चाइ पलविऊणं रइयचियाए लहु पविट्ठो ॥ ३६ ॥

—**सुपासनाचरिए** पु० ५९३–५९४ ।

---

१ ચાતક પક્ષીઓ.

[७६]

जलुवद्दवे पउरलोगस्स नलनिवस्स य अक्कंदणं।

तो तक्खणेण तह कह वि पसरिओ पउरनीरपूरो वि ।
जह बोलिउं पयट्टो पलए जलहिव्व नरलोयं ॥ ७३ ॥
तो जाओ पुरखोहो खुहिओ ता नरवई वि चिंतेइ ।
किमकाले संजाओ अहह अहो ! पलयकालोऽयं ? ॥ ७४ ॥
एवं चिंतंतस्स वि अत्थाणसहाए वि पावियं सलिलं ।
उट्ठेउं तो चडिओ सत्तमभूमीए महिनाहो ॥ ७५ ॥
मइसायरेण सहिओ बहुएण य ताव तत्थ पुरलोयं ।
अक्कंदभरकंतं विलवंतं निसुणए एवं ॥ ७६ ॥
हा वच्छ ! वच्छ ! गच्छसु पाणे गहिउं गुरुम्मि [1]देवउले ।
मा मं पडिक्ख नीरं उपसरइ पलयजलहिव्व ॥ ७७ ॥
अन्ना य भणइ नारी वच्छ ! तुमं सरसु जिणनमुक्कारं ।
आहारं पच्चक्खसु [3]सागारं अणसणं काउं ॥ ७८ ॥
इय करुणं विलवंतं जणं सुणेऊण दुक्खिओ राया ।
जा चिट्ठइ ता नीरं सत्तमभूमीए संपत्तं ॥ ७९ ॥
तं पिच्छिउं नरिंदो पभणइ मंतिस्स संमुहं एयं ।
अम्हाण अकयधम्माण आगयं संपयं मरणं ॥ ८० ॥
सुकयं न कयं परिहीणमाउयं [4]आवइं पलोएउं ।
पासायसिंगसंठिय[5]द्धउव्व मह धुव्वए हिययं ॥ ८१ ॥

१ पुष्कळ. २ देवमंदिरमां. ३ अपवादथी युक्त. ४ आपत्तिने.
५ ध्वजनी जेम.

विसयासत्तेण मए इत्तियकालो मुहाइ गमिओ जं ।
न कओ जिणिंदधम्मो सावयकुलसंभवेणावि ॥ ८२ ॥
एमेव गओ जम्मो असारसंसारकारणरयस्स ।
पच्चासन्ने मरणे अहमिण्हिं किं करिस्सामि ? ॥ ८३ ॥
हा हा हओ म्हि इण्हिं विहलमणुयत्तणं गमंतेण ।
नियपुव्वपुरिसमेरा भग्गा भग्गासएण मए ॥ ८४ ॥
सावज्जरज्जकज्जे अणज्जमज्जायमायरंतेण ।
हा सव्वसंगचाओ न कओ विसएसु गिद्धेण ॥ ८५ ॥
कोडी वराडीयाए वेरुलीयमणी य कायखंडेण ।
चिंतामणी उवलेणं कप्पतरू थोहरेणं व ॥ ८६ ॥
हा हारिओ मए जं दुक्खसरूवाण दुक्खहेऊण ।
विसयाणं सेवाए गमिओ जंमो अकयधम्मो ॥ ८७ ॥
किं कुणिमो ? किं सरिमो ? किं भणिमो संकडम्मि आवडिए ? ।
इअ पभणंतस्स तहिं नीरं पत्तं सुवेगेण ॥ ८८ ॥
ता जा नमोक्कारं मणम्मि चिंतेइ ताव [3]बोहित्थं ।
अभिमुहमिंतं पिच्छइ उम्मिंठगयं व अमणुस्सं ॥ ८९ ॥
सत्तमभूमीए वरंडियाए वेगेण तं समावडियं ।
मइसागरेण तत्तो भणियं आरुहउ इह देवो ॥ ९० ॥
जं देवमिमाउ आवईउ नित्थारिउं सुरो कोवि ।
एयं [5]ढोयइ पुन्नोदएण परिपेरिओ तुम्ह ॥ ९१ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० २०२–२०३ ।

१ મર્યાદા. ૨ થોરના ઝાડ વડે. ૩ નાવ. ૪ માવત રહિત હાથીની જેમ. ૫ અર્પણુ કરે છે.

[७७]

सव्वनासे कयउन्नस्स खेओ।

सोगाउन्नो कयउन्नो जंपिउं पवत्तो—

जो पियपियामहप्पमुहपुव्वपुरिसेहिं संचिओ विहवो।
अहह! मए सो मेहु व्व पवलपवणेण [१]निट्ठविओ॥
जेसिं मणोरहेहिं, तह [२]ओवाइयसएहिं जाओम्हि।
जणणिजणयाण तेसिं, मरणं पि मए न विन्नायं॥
संतजणवज्जणिज्जं, [३]धम्मत्थपणासणं अकित्तिकरं।
काउं वेसावसणं, मए कुलं कलुसियं निययं॥
हा जाओम्हि किमत्थं, गब्भगओ वि हु अहं न किं गलिओ?।
जो अकयपुत्तकज्जो, एवं गणियागिहे वसिओ।
धणवंतो त्ति पिया मे, आसी सव्वत्थ माणणिज्जो जो।
तस्स सुओऽहं अधणो, दंसिस्सं कह जणस्स मुहं॥

—कुमारवालपडिबोहे पु० २०८।

---

१ ખાલી કર્યો. ૨ સેંકડો માનતાઓ વડે. ૩ ધર્મ અને અર્થનો નાશ કરનારું.

[७८]

नलनिवेण चत्ताए दमयंतीए विलावो ।

तो इमिणा सुविणेण दुलहं मे दंसणं ति ।
ता रोविउं पवत्ता, दमयंती मुक्क-कंठमुच्च-सरं ।
कायर-मणाण इत्थीण धीरिमा होइ नहि वसणे ॥
हा नाह ! किं तएऽहं, चत्ता ? किं तुज्झ होमि भारकरी ? ।
नहि [1]भोगिणो कयावि हु, निय-कंचुलिया कुणइ भारं ॥

भो वण-देवयाओ ! पत्थेमि तुब्भे, दंसेह मे पाण-नाहं । तस्स पय-पंकएहिं पवित्तियं पहं वा । अहवा [2]पेक्क-वालुंकं व फुट्टेहि धरणि ! जेण तव्विवरेण पविसिऊण पायाले पावेमि निव्वुई । एवं विलवंती [3]बाहजल-सारणीहिं अरन्न-दुमे सिंचंती नलं विणा जले थले कत्थ वि रइं अपावंती [4]सिचयंचले अक्खराइं दट्ठूण दमयंती वियसंत-वयणा वाएइ । नूणं पिययमेण चत्ताऽहं देहमित्तेण न चित्तेण । कहं अन्नहा आएस-दाणेण अणुग्गहियम्हि ? । ता गुरु-वयणं व पइणो आणं कुणंतीए मे निम्मलो इह लोओ ।

—कुमारवालपडिबोहे पु० ५८ ।

१ સર્પને. ૨ પાકી ગયેલ કાકડી. ૩ આંસુ. ૪ વસ્રના છેડે.

[७९]

सीलभंगसवणे धारिणीए चिंताए मरणं ।

पोढा पैगिट्ठरूवा, रमणी मह गेहिणी इमा होही ।
कन्नाइ इमीए विक्कएण होही धणंच तहा ॥
तं सुणिऊण विसन्ना, चिंतइ चित्तंमि धारिणी देवी ।
हा हय-विहि ! मह काहिसि, तुममज्ज वि केत्तियं दुक्खं ॥
संपत्तम्हि विओगं, पइणो गुण-रयण-जलहिणो रन्नो ।
निस्सीम-समीहिय-कारयस्स रज्जस्स चुक्कम्हि ॥
जायम्हि भायणं सयल-सयण-परियण-सठाण-भंसस्स ।
इच्चाइ-दुक्खमखिलं सहियमिणं दुस्सहंपि मए ॥
जं पुण सील-विणासं, मह काउं मैहसि तं खलु न जुत्तं ।
जं विमल-कुले जाया, जाणिय-जिण-वयण-तत्ताहं ॥
असमंजसं पि सोउं, अज्जवि जीवामि अहह ! निब्भग्गा ।
इय मेत्तु-भिन्न-हिययाइ तीइ पाणा विणिक्खंता ॥

—कुमारवालपडिबोहे पु० १८६ ।

१ ઉત્કૃષ્ટ રૂપવાળી. ૨ ભ્રષ્ટ થઈ. ૩ ઇચ્છા કરે છે. ૪ વિચાર-માત્રથી ભિન્ન હૃદયવાળી.

[८०]

कण्हवहे जरकुमारस्स विलावो।

हा किं एसो कण्हो त्ति [1]संकिरो आगओ जरकुमारो।
दट्ठूण तारिसं तं, [2]बाहाविल्लोयणो भणइ ॥
हा हा हओम्हि धिद्धी, अहं दुरप्पा कुकम्मचंडालो।
कत्तो कहं व पत्तो, इत्थ तुमं पुरिससद्दूल ! ? ॥

दीवायणेण दड्ढा, किं नयरी जायवावि किं नट्ठा ?।
कण्हेण जरकुमारस्स झत्ति सिट्ठं जहा दिट्ठं ॥
तो पलविउं पवत्तो, [3]सोयज्जरजज्जरो जरकुमारो।
अहह ! मए पावेणं, विहियं कण्हस्स आतित्थं।
ता किं करेमि ? गच्छामि कत्थ ? कत्थ व गओ अहं सुगओ ?।
होहामि भायघाया, को वा मं पिच्छिउंपि खमो ? ॥
जावेस अत्थि लोओ, तुहह नामं ताव इत्थ वित्थरिही।
मह पावकारिणो उण, वियंभिही [4]एच्चिरं गरिहा ॥
तुज्झ हिय-करण-हेउं, वणवास-किलेसमब्भुवगओऽहं।
जेण मए निक्कारण-रिउणा एयं हियं विहियं ॥
ते कत्थ जायव-निवा ? ताओ कत्थ व कुमार-कोडीओ ?।
कत्थ व गयाइं ताइं, विलासिणीणं सहस्साइं ? ॥

—कुमारपालपडिबोहे पु० १००।

૧ શંકાવાળો. ૨ આંસુથી વ્યાપ્ત. ૩ શોકરૂપી તાવ વડે જીર્ણ બનેલો. ૪ ત્યાં સુધી.

[८१]

पियस्स छिन्नंगदंसणे खयरीए रोयणं ।

अह पडिओ गयणाओ, मणि-कंचण-भूसणो सहाइ भुओ ।
तं दट्ठूं खयर-वहू, रुयमाणी भणिउमाढत्ता ॥

जो कंठेऽलंकारो, जाओ गंडत्थलेसु उवहाणं ।
कन्नेसु य अवयंसो, सो मज्झ पियस्स एस भुओ ॥

अह नह-यलाओ चलणो, मणि-कणयाहरण-भूसिओ पडिओ ।
तं पिक्खिउं स-खेया, खेयर-रमणी भणइ एवं ॥

अब्भंगिऊण उव्वट्टिओ, चिरं ण्हालिओ विलित्तो य ।
निय हत्थेण मए जो, सो पाओ एस मह पइणो ॥

पडिओ बीओ वि भुओ, खणेण पाओ वि निवडिओ बीयो ।
पडिया य [1]मुंड-रुंडा, ते दट्ठुं खेयरी रुयइ ॥

जं मंडियं मए कुंडलेहिं तं मे पइस्स मुहमेयं ।
तं हिययमिणं जस्सि, मज्झे बाहिं च वसियम्हि ॥

हा नाह ! सत्त-सत्तम !, दढ-विक्कम ! पबल-बाहु-बलकलिय ! ।
छलिओ सि [3]छिलन्नेसण-परेण अरिणा विहि-वसेण ॥

हा ! किं करेमि ?, कस्स च कहेमि ?, सरणं च कं पवज्जामि ? ।
तुमए विणा अणाहा, अहं अहन्ना इमा जाया ॥

—कुमारवालपडिबोहे पु० १३४–१३५ ।

१ ઓસીકું. ૨ મસ્તક અને ધડ. ૩ છળને શોધવામાં તત્પર.

[८२]

पुत्तावहारे रुप्पिणीए पलावो ।

अह रुप्पिणी कुमारावहार-गुरु-सोय-भरिय-सव्वंगा ।
मुच्छा-निमीलियच्छी, धस त्ति धरणी-यले पडिया ॥

सिसिरोवयार-संपत्त-चेयणा पसमिउं व सोयग्गिं ।
सा बाह-सलिल-पूरं, मिल्लंती पलवए एवं ॥

हा चंदवयण! हा कमल-नयण! हा वच्छ! लच्छि-कुल-भवण!।
हा नियवंस-विभूसण! हा किसलय-अरुण-कर-चलण! ॥

खिविऊण ममं दीणं, दुस्सह-सोयानलंमि पजलंते ।
अगणिय-जणणि-सिणेहो, पुत्त! तुमं कत्थ पत्तो सि? ॥

निल्लक्खणा अहं चिअ, निब्भग्ग-सिरोमणी अहं चेअ ।
जं परिहरिऊण ममं, पुत्त! तुमं कत्थ वि गओ सि? ॥

हा तणय! कणय-सच्छह[1]!, जीवंति लोयणेहिं एएहिं ।
किं तुज्झ वयण-कमलं, कयाइ पुणरवि पलोइस्सं? ॥

कण्हो वि जाय-सोगो, विलवइ सह जायवेहिं हा वच्छ! ।
केणावि वेरिएणं, एक्कपए चेव हरिओ सि ॥

हा दिव्व! मह [2]विलीयं, किं दिट्ठं? जं तए सुय-मिसेण ।
आरोविऊण भवणे, कप्प-तरू एस अवहरिओ ॥

—कुमारवालपडिबोहे पु० २६० ।

१ સદશ. ૨ અપરાધ.

[८३]

नडधूआए आसत्तं इलापुत्तं पडुच्च पिउणो वयणाइं ।

तं सोउं सो वज्जाहओ व्व सहसा विसायमावन्नो ।
बाह-जल-सरिय-नयणो, स-प्पणयं जंपए पुत्तं ॥
उत्तम-कुलम्मि जाओ, वच्छ ! तुमं तुह मणोहरा मुत्ती ।
तुज्झ विसुद्धा बुद्धी, सत्थ-रहस्सं तए पढियं ॥
जुत्ताजुत्त-विमरिसं, न खमो काउं विणा तुमं अन्नो ।
ता कत्तो जायमिणं, तुह गुण-विवरीयमायरणं ? ॥

तहा—

जेण कुलं कलुसिज्जइ, सुयणा खिज्जंति उल्लसंति खला ।
कंठ-गय-जीविया वि हु, सप्पुरिसा आयरंति न तं ॥
मुणिऊण इमं राया, काही सव्वस्स निग्गहं मज्झ ।
लज्जिस्सए गुरुयणो, कओ कुपत्ते किलेसो त्ति ॥
संभाविस्संति तुमं, अकुलीणं नयर-सिट्ठिणो नूणं ।
निय-पंति-बाहिरं मं, सयण-गणा पुण करिस्संति ॥
ता निरुवम-रूवाणं, लायन्नामय-समुद्द-लहरीणं ।
वच्छ ! कुल-कन्नगाणं, कर-गहणं कारविस्सामि ॥
जं वच्छ ! वंछसि इमं अकुलीणं मणहरं पि तमजुत्तं ।
चंडाल-कूव-सलिलं सिट्ठो, सिसिरंमि किं पियइ ॥

—कुमारवालपडिबोहे पु० २०० ।

[८४]

इलापुत्तस्स पच्छायावो ।

जेणेस निवो रंगो व जीवियाए इमीइ अणुरत्तो ।
मम मरणनिमित्तं कारवेइ [1]करणाइं पुणरुत्तं ॥
संते वि रूवलावन्नकंतिमंते महंतसुद्धंते ।
अकुलुग्गयाइ किमिमीइ पत्थिवो एस अणुरत्तो ॥
अहवा किमणेण अहं पि एरिसो चेव जेण वट्टामि ।
दूरे [2]नियइ जलंतं, ता लोओ न उण पायतले ॥
धिद्धी ! मह जम्ममिणं, जेण न लज्जा कया गुरुजणस्स ।
जणणिजणयाण दुक्खं, मणं पि न निरूवियं जेण ॥
परिभावियं न चित्ते लोए लहुयत्तमत्तणो जेण ।
जेणोभयलोयभयं, न थेवमेत्तं पि संभरियं ॥
उमग्गविलग्गेणं, मत्तगएण व निंठरहिएण ।
परपुट्ठवालएण व परघरसंचरणसीलेण ॥
भक्खाभक्खविभागं, अपेक्खमाणेण हुयवहेणेव ।
गिरिनइपयपूरेण व नीयं चिअ वच्चमाणेण ॥
[3]विसरुक्खेण व नीसेसलोयउव्वेयकरणदक्खेण ।
सयलजणगरहणिज्जं, [4]लंखयकुलमणुसरंतेण ॥
अहह मए मूढेणं, कओ कलंको कुलम्मि ससिविमले ।
सयणाणं वयण-सरोरुहेसु मसि-कुच्चओ दिन्नो ॥

---

१ नृत्यकळामां विविध चेष्टाओने. २ देखे छे. ३ विषवृक्षनी जेम. ४ नटना कुळने. ५ शाहीनो कूचडो.

[1]उद्धूलियं समग्गं, तइलोक्कं अयस-पंसु-पसरेण ।
अप्पा अणप्प-दुग्गइ-दुक्खाणं भायणं विहिओ ॥
हा रूवमेत्त-दंसण-लोल-सहावत्तणेण सलह-समे[2] ! ।
पाविट्ठि-दिट्ठि-रंडे !, पंच इमे मंडया तुज्झ ॥

—कुमारवालपडिबोहे पु० ३०२–३०३

[८५]

दिक्खागहणसमए अम्मापिऊहिं सद्धिं सुबाहुकुमरस्स संवाओ ।

तुब्भेहिं अणुन्नाओ, पव्वज्जं संपयं पव्वज्जिस्सं ।
सोउं एयमणिट्ठं, वयणं देवी गया मुच्छं ॥ ६८ ॥
सत्थीकया य कलुणं, विलवंती भणइ दीणवयणगिरं ।
" जाय ! तुमं मह जाओ, बहुओवाइयसहस्सेहिं ॥ ६९ ॥
ता कह ममं अणाहं, पुत्तय !, मुत्तुं गहेसि सामण्णं[3] ? ।
सोयभरभरियहियया, वच्चिहिं(ही?) हा मज्झ जीयंपि ॥७०॥
ता अच्छह जावऽम्हे, जीवामो तो पवुड्ढसंताणो ।
पच्छा कालगएहिं, अम्हेहिं तुमं गहिज्ज वयं ॥ ७१ ॥"
भणइ इमो " मणुयभवे, अम्मो ! अधुवे असासए[4]ऽनियए ।
संझब्भरागसरिसे, कुसग्गजलबिंदुयसमाणे ॥ ७२ ॥

---

१ धूळथी व्याप्त कर्युं. २ पतंगियाना समान. ३ साधुपणाने. ४ अनित्य.

वसणसयसमभिभूए, विज्जुलयाचंचले सुमिणतुल्ले ।
खणभंगुरे अणिच्चे, पुव्विं पच्छा व चइयव्वे ॥ ७३ ॥
अन्नं च न याणामी, अम्मो ! मरणं धुवं भविस्संपि ।
किं पुव्विं पच्छा वा, तुज्झेहिंतो महं होइ ? ॥ ७४ ॥
जम्हा मच्चू न मुयइ, बालं वुड्ढं जुवाणयं [2]निस्सं ।
धणवंतं वा धणियं, जलिओ जलणुव्व जणनिवहं ॥ ७५ ॥
ता अणुजाणह अम्मो, ! इण्हिंपि हु संजमं पवज्जामि " ।
तो तं अम्मापियरो, जंपंति पुणो वयणमेयं ॥ ७६ ॥
" जाया ! सरीरगं ते, इणमो सव्वंगसुंदरमुदारं ।
वरलवणिमसंपुण्णं, समग्गसोहग्गगुणकलियं ॥ ७७ ॥
कइवयदिणाइं तो, माणिऊण भोए अणुत्तरे पुत्त ! ।
अणुहविउं नियतणुरूवसंपयं पव्वइज्ज तओ " ॥ ७८ ॥
अह कुमरो भणइ इमं, " दुक्खाययणं खु अम्मताय ! तणू ।
ण्हारुसयसंपिणद्धं, अट्ठियकट्ठुच्छियं असुइं ॥ ७९ ॥
विविहाहिवाहिगेहं, तह य अणिट्ठट्ठविसयसंठप्पं ।
जज्जरघरं व जं सडणपडणविद्धंसणसहावं ॥ ८० ॥
दुब्बलयं मट्टियभंडयं व एयं पुरा व पच्छा वा ।
चइयव्वमवस्सं तो, इण्हिंपि हु पव्वयामि अहं ॥ ८१ ॥ "
पियरो पिम्मपराइं, पुणोऽवि कुमरं इमं पयंपंति ।
" सुंदरसरित्तियाओ, सरिव्वयाओ सुरूवाओ ॥ ८२ ॥

---

१ त्याग करवा लायक. २ धनरहितने. ३ श्रेष्ठ.

भत्ताओ अणुरत्ताओ, सुविणयजुत्ताओ तुज्झ भज्जाओ ।
पंचसयाइं इमाओ, कह मुंचसि तं अणाहीओ" ? ॥ ८३ ॥
अह कुमरो भणइ "इमे, भोया असुइब्भवा असुइणो य ।
वंतासवा य पित्तासवा य तुच्छा अणिच्चा य ॥ ८४ ॥
किं च मए बहुसोऽवि हु, भुत्ता भोगा सुरासुरनरेसु ।
न य मणयंपि हु तैत्तो, नैइनियरेणं व नीरनिही ॥ ८५ ॥
अण्णं च इमे आवायसुंदरे परिणईय दुहजणए ।
किंपागफलसरिच्छे, को सेवेज्जाऽवि य सैयण्णो ?" ॥ ८६ ॥
तो तं पुणो वि पियरो, भणंति "मणिरयणकंसमाईओ ।
अत्थो अज्जयपज्जय–पमुहेहिं समज्जिओ बहुओ ॥ ८७ ॥
आसत्तमकुलवंसा, दाउं भुत्तुं पकाममवि होही ।
तं अणुभुंजिय पच्छा, पुत्तय ! गिण्हिज्ज पव्वज्जं" ॥८८॥
भणइ सुबाहू "सुबहू वि संचिओ अत्थसंचओ अथिरो।
जलजलणरायतक्कर-मच्चुप्पमुहाण साहीणो ॥ ८९ ॥
दुहसज्झो दुहरक्खो, वहबंधकिलेसकारओ सययं ।
अत्थो अणत्थभवणं, इह परलोए य जीवाणं" ॥ ९० ॥
अह तं अम्मापिउणो, जाणित्ता सव्वहा विसयविमुहं ।
संजमभयजणणीहिं, वैंग्गूहिं वयंति तो एवं ॥ ९१ ॥

---

१ स्वामीथी रहित. २ तृप्त. ३ नदीओना समूह वडे. ४ सावधान अथवा पंडित. ५ वचनो वडे.

"वच्छ ! इमं निग्गंथं, पावयणमणुत्तरं तहा सच्चं ।
केवलियं मुत्तिकरं, किंतु सुदुक्करतरं सुणसु ॥९२॥
चावेयव्वा जह लोहनिम्मिया दुक्करं जवा इहइं ।
चंकमियव्वं निसियग्गखग्गधारोवरिं अहवा ॥ ९३ ॥
इच्चाइ दुक्कराइं, हवंति जह वच्छ ! जीवलोगंमि ।
तह तारुण्णे सुहलालियस्स समणत्तणंपि जओ ॥ ९४ ॥
समणाण न कप्पंती, आहाकम्माइं भत्तपाणाइं ।
सहियव्वा य अवस्सं, बावीस परीसहा दुसहा ॥ ९५ ॥
लुंचेयव्वा केसा, न बीहियव्वं तहोवसग्गेहिं ।
इच्चाईहिं चरित्तं, मुहुत्तमवि दुक्करं काउं " ॥ ९६ ॥
तत्तो जंपइ कुमरो, " जं तुब्भे भणह दुक्करं चरणं ।
तं सच्चं किं पुण कायराण कीवाण पुरिसाणं ॥ ९७ ॥
धीरस्स निच्छियस्स उ, न य किंचि वि इत्थ दुक्करं मण्णे ।
ता अणुमण्णह जं वीरअंतिए पव्वयामि लहुं " ॥ ९८ ॥
जाहे अम्मापियरो न हु से चायंति तं नियत्तेउं ।
ताहे अकामयाए निक्खमणं तस्स मण्णित्था ॥ ९९ ॥

—सद्दिणकिच्चवित्तीए प० ३, पु० ३०५–३०६

---

१ शक्तिमान थया. २ दीक्षा लेवाने माटे निकळवाने.

सुद्धिपत्तं ।

असुद्ध	सुद्ध	पु०	पं०
एक्किय	एक्कियं	७	१७
—मघञ्ञ	—मधञ्ञ	७	१८
भंद्-	मंद्-	११	११
भरोझो	भरेलो	३०	१९
सु	सुद्धु	४०	१०
गम्मागम्म वि-भागा	गम्माग-म्मविभागा	६३	१३
कोाडयानी	कोडियानी	७३	२०
दार्ितएण	दार्वितएण	१२१	१३
सययम्मि	समयम्मि	१३०	१३
घणसिरी	धणसिरी	१३२	२
”	”	”	४
”	”	”	१४
वग्घम-	वग्घभ-	१३४	१
हिऊणं	गहिऊणं	१३५	३
दट्टूं	दट्ठुं	१४२	११
कभल	कमल	१४३	६

इअ करुणरसकंदंबके पाइओ

पढमो खंडो समत्तो ।

॥ अर्हं नमः ॥

नेमिविज्ञानग्रन्थमाला--रत्न ६

॥ करुणरसकदम्बकम् ॥

सङ्ग्राहकः सम्पादकश्च

सूरिसम्राट्-प्रौढप्रभावशालि-तपागच्छाधिपति तीर्थोद्धारक-युगप्रवर-श्रीमद्विजयनेमिसूरीश्वरपट्टालङ्कार—शान्तमूर्ति-समयज्ञाचार्यदेव-श्रीविजयविज्ञानसूरीश्वरशिष्यरत्नमहामहोपाध्याय-कस्तूरविजयगणिविनेयमुनिश्रीयशोभद्रविजयशिष्यमुनिश्री-शुभङ्करविजयः ।

प्रकाशकः

राजनगरनिवासी संघवी जीवणभाई छोटालाल

डोशीवाडानी पोळ : अहमदाबाद.

वीर सं० २४६७] प्रथमावृत्तिः [विक्रम सं० १९९७

प्राप्तिस्थान
शा. चंदुलाल उमेदचंद रायचंद मास्तर
ठे० पांजरापोळ, अमदावाद.

मुद्रक
मूलचन्द किसनदास कापडिया
'जैनविजय' मुद्रणालय, गांधीचौक, सुरत.

परमपूज्य प्रातःस्मरणीय जैनाचार्य



श्रीमान् विजयविज्ञानसूरीश्वरजी महाराज

॥ अर्पणपत्रिका ॥

श्रीमत् 'तपा' गणगगनाङ्गणगगनमणि–तीर्थरक्षा-परायणैकलक्ष्यकोविदकुलालङ्कार–सूरिचक्रचक्रवर्त्ति-प्रपूज्यचरणयुग-शासनसम्राट्–श्रीमद्विजयनेमिसूरीश्वरपट्टधराणां निःस्पृहतौदार्याद्यनेकगुणगणविभूषितानामनेकविद्वच्छिष्यप्रशिष्यादिपरिवारराजितानां श्रीमज्जिनेश्वरप्ररूपितत्रिपुटिविशुद्धसद्धर्मकर्मप्रतिबोधितश्राद्धवर्याणां प्रातःस्मरणीयसद्वृत्तानां नैसर्गिकशान्तमूर्त्तिस्वरूपाणामाजन्मब्रह्मचारिणामस्मदीय-गुरुवर्यप्रगुरुभगवतां पूज्यपादानां श्रीमतां विजय-विज्ञानसूरिवर्याणां सच्चरणकरणशीलशालिसुकोमलवरदकरकमले करुणरसकदम्बकसञ्ज्ञकं ग्रन्थरत्नं सादरं समर्पयति। वीरसंवत्सरे २४६७ तमेऽब्दे सूर्यपुरस्थो भवच्चरणकमलपरागरागरञ्जितो

मुनिशुभङ्करविजयः।

प्रास्ताविकं किञ्चित् ।

दरिदृश्यन्ते चास्मिन् वसुन्धरावलये विद्यमानेऽपि विविधविशिष्टशिष्ट-भाषाविरचिते साहित्यविषयेऽनेके गीर्वाणगीर्गुम्फिता ग्रन्थाः । समस्ति च तत्रानेककविवर्यनिबद्धमाबालविदुषां हृदयद्रावकं प्रियावियोगप्रियपरलोक-प्रयाणादिविषयकं करुणरसप्रधानं गद्यपद्यात्मकं कथानकवाङ्मयम् ।

जैनाचार्यैरपि तस्मिन् विषये सम्यक्तया प्रशंसनीयः प्रयासो विहित इति विश्वविश्वविदुषां मतम् । अपि च तत्साहित्यापरिचितानां जनानां प्रतिबोधनार्थं जैनसाहित्यरत्नाकरेषु सत्स्वपि करुणरसपोषकासु—अनेकासु कृतिषु समयादिसौलभ्याभावेन गद्यपद्यात्मिकाः कतिपया कृतीः समुद्धृत्याधुना विपश्चितां प्रमोदाय प्रकाश्यन्ते । द्रष्टव्याश्च प्रस्तुतग्रन्थे ये केचित् विषया निबद्धास्तेषां विहङ्गावलोकनार्थमेतद् ग्रन्थस्य विषयानुक्रमणिका । विशेषपरिचयार्थं तु समवलोकनीया सुश्रावकेण प्राध्यापकेन श्रीयुत् रसिकदासात्मजकापडियेत्युपनामकेन-हीरालालेन विरचिता प्रस्तावना । सम्पादने चास्य ग्रन्थस्य प्रेरणा हेतुरस्मदीयगुरुवर्याणां श्रीमतां मुनियशोभद्रविजयानाम् । किञ्चास्य ग्रन्थस्य संशोधने निर्विघ्नपरिपूर्तौ च पूज्यतमानां प्रगुरुभगवतां विद्यागुरूणां प्राकृतसाहित्यवाचस्पतिसिद्धान्त-महोदधीनां प्राकृतरूपमालाप्राकृतविज्ञानपाठमालादिग्रन्थरचयितानामुपाध्यायमहोदयानां श्रीमतां कस्तूरविजयगणिवर्याणां महानुपकारः कारणम् । समुत्साहितश्च तैः प्रपूज्यवर्यैरेतद्ग्रन्थकृतौ तेन च मया तेषां महानुपकारो संस्मर्यते । अस्य ग्रन्थस्य सम्पादनकर्मणि छाद्मस्थ्येन यदि काश्चित् स्खलना जाताः स्युः तर्हि गुणज्ञाः विद्वांसः क्षाम्यन्तु इति प्रार्थयते

मुनिशुभङ्करविजयः ।

॥ विषयानुक्रमणिका ॥

विषयः	पृष्ठम्

निमित्तसूचिः

		क्रमाङ्क
उपलक्षणं	स्वजनस्य	१५
कुब्जरूपं	स्वामिनः	२२
तिरस्कारः	पत्युः	१०
त्यागः	प्रियायाः	३२
दीक्षा	भ्रातुः	१
दुःखं	प्रियस्य	१८
निश्चलत्वं	गर्भस्य	४३
प्रमादः	प्रभुदर्शनस्य	१२,३७
भ्रष्टत्वं	राज्यात्	९
,,	समृद्धेः	२०
मरणं	गुरोः	३९,४०
,,	पितुः	३१
,,	पुत्रस्य	७,८,
,,	प्रभोः	२७,३६
,,	प्रियायाः	१७,११
,,	भर्तुः	३१,३३,४२
,,	भ्रातुः	१९
,,	स्वामिपुत्राणाम्	६
,,	पुत्राणाम्	६,३४
वधः	आत्मनाम्	२९

निमित्तम्		क्रमाङ्कः
वधः	पुत्रस्य	३०
,,	भ्रातुः	२१,२३
,,	महर्षेः	४
वधप्रवृत्तिः	भ्रातुः	३
वियोगः	पत्युः	१४,२८,३२
,,	पुत्रस्य	२,२४,२९,३८
,,	प्रियायाः	११,१३,३५
,,	बन्धोः	२५,४१
,,	मुद्रिकायाः	५
व्यसनं	भर्तुः	१६
व्यावर्त्तनं	विवाहात्	२६

ग्रन्थसूचिः ।

ग्रन्थः	कर्ता	वैक्रमीयवर्षम्
१ शत्रुञ्जयमाहात्म्यम्	श्रीधनेश्वरसूरिः	४७७
२ उपमितिभवप्रपञ्चा कथा	श्रीसिद्धर्षिसूरिः	९६२
३ त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रम्	श्रीहेमचन्द्रसूरिः	[1]१२२९ पूर्वे
४ पद्मानन्दकाव्यम्	श्रीअमरचन्द्रसूरिः	विसलदेव-राज्यसमयः
५ हीरसौभाग्यम्	श्रीदेवविमलगणिः	[2]१६५२ पश्चात्
६ विजयप्रशस्तिकाव्यम्	श्रीहेमविजयगणिः	[3]१६५८ अर्वाग्
७ कल्पसूत्रसुबोधिका	उपाध्याय श्रीविनय-विजयगणिः	१६९६
८ रत्नाकरपञ्चविंशतिका	श्रीरत्नाकरसूरिः	?

---

१ श्रीहेमचंद्रसूरीणामेष स्वर्गारोहणसमयः ।

२ अस्मिन् वर्षे श्रीहीरसूरयो दिवं गतवन्तः ।

३ अस्मिन् वर्षे विजयप्रशस्तिकाव्यस्य टीका निरमायि ।

विषयनिर्देशः ।

॥ शुद्धिपत्रम् ॥

अशुद्धः	शुद्धः	पृष्ठम्	पंक्तिः
दारक·	दारकः	१७	२
०सर्वङ्गो	०सर्वाङ्गो	२४	४
त्ययानघे	त्वयानघे	२६	२
दिवाकर	दिवाकरः	२६	७
तमाकएर्य	तमाकर्ण्य	२७	३
मूधन्यो	मूर्धन्यो	२८	२०
०भोक्तृणां	०भोक्तॄणां	२९	११
शु-ा	शुचा	३२	७
भ्रा;०	भ्रातृ०	३६	८
०विरह	०विरहे	३६	१०
ग्रीप्मर्तौ	ग्रीष्मर्तौ	३७	२१
अभक्ति·	अभक्तिः	३८	६
ज्ञानं	ज्ञातं	४०	१२
०पुत्रणां	०पुत्राणां	५६	६
जलाञ्ज्लिः	जलाञ्जलिः	५८	४
०चक्रयादीनां	०चक्र्यादीनां	६१	८
निर्वतध्वं	निवर्तध्वं	६४	१६
०विघ·	०विघ्नः	७५	१९
उपहत·	उपहतः	८१	८

|| ॐ नमः श्रीसिद्धचक्राय ||

परमगुरु-विश्वविख्यातजैनाचार्य-श्रीमद्-विजयनेमिसूरीश्वर-भगवद्भ्यो नमः ||

|| करुणरसकदम्बकम् ||

संस्कृतः खंडः १ |

[१]

प्रतिपन्नमहाव्रतं बाहुबलिं दृष्ट्वा भरतस्य परिदेवनम् |

साश्रुनेत्रः कनीयांसं, प्रणनाम च तत्क्षणात् |
स्वनिन्दातत्प्रशंसाढ्यं, वचनं च जगाविति || १८ ||

ये लोभमत्सरग्रस्तास्तेषां मुख्योऽस्मि बान्धव ! |
बलिनां च कृपालूनां, धर्मिणां च त्वमेव हि || १९ ||

आदौ जितोऽस्मि युद्धेन, ततो रागादयोऽप्यमी |
व्रतास्त्रेण त्वया भ्रातस्त्वत्तो नास्ति परो बली || २० ||

ममापराधमेनं त्वं, मृषित्वा[1] ब्रूहि बान्धव ! |
दयालुः पूर्ववन्नासि, किं यन्मयि न पश्यसि ? || २१ ||

---

१ क्षान्त्वा |

त्वमेव तातपुत्रोऽसि, यस्तातपथि वर्त्तसे ।
अहं विदन्नपि पुना, रागद्वेषैः कदर्थितः ॥ २२ ॥
प्रसीदाखिलमेदिन्या, मम राज्यं गृहाण भोः ।
अहं संयमसाम्राज्यं, ग्रहीष्ये भगवंस्तव ॥ २३ ॥

—शत्रुञ्जयमाहात्म्ये स० ४, पृ० ७७

[२]

पुत्रवियोगे भरतनृपस्य पुरतो मरुदेव्या दीनं वचः ।

ईषत्प्रमार्ज्य नेत्राश्रूण्युद्गिरन्ति मनःशुचम् ।
आशीःपूर्वमुवाचेदं भरतं मरुदेव्यथ ॥ ८५ ॥
वत्स ! मत्तनयः पश्य, सर्वमेकपदे ह्यदः ।
त्यक्त्वा मां त्वामन्यसुतान्, बभूव मृगसार्थभृत् ॥ ८६ ॥
क्षुत्तृड्शीतातपम्लानिक्लान्तदेहो दिवानिशम् ।
वनाद् वनं वायुरिव, बम्भ्रमीति ममाङ्गजः ॥ ८७ ॥
चन्द्रचारु क्व तच्छत्रं, मुक्तारत्नविभूषितम् ? ।
क्व च दावानलौदग्र्यं, तपनातपमण्डलम् ? ॥ ८८ ॥
किन्नरीगीतझङ्कारसारसङ्गीतकं कुतः ? ।
कुतो वनान्तसञ्चारान्मशकानां भणत्कृतिः ? ॥ ८९ ॥
क्व तद्वारणराजेन, चलनं नगरान्तरा ? ।
क्व कर्कराश्मदुःखेषु, नगेषु भ्रमणं प्रभोः ? ॥ ९० ॥

१ पाठा० ।

अहं तु दुर्मरा पुत्रदुःखौघश्रवणादपि ।
नो म्रिये जीवितं तन्मे, धिगस्तु जननिन्दितम् ॥ ९१ ॥
आकृष्टो राज्यसौख्येन, त्वं तु भोगैकलालसः ।
मत्सूनोर्भ्रमतोऽरण्ये, वार्त्तामपि न पृच्छसि ॥ ९२ ॥

—शत्रुञ्जयमाहात्म्ये स० ३, पृ० ४१

[३]

भ्रातृवधप्रवृत्तस्य बाहुबलेः परितापः ।

चलाचलस्य राज्यस्य, कृते भ्रातृवधो हहा ।
मया प्रारभ्यते हन्त, निहन्तुं स्वभवद्वयम् ॥ ५ ॥
हत्वा गुरूनपि लघून्, वञ्चयित्वा छलेन च ।
यदुपादीयते राज्यं, तत् प्राज्यमपि माऽस्तु मे ॥ ६ ॥
आपातसुखसम्प्राप्तिभ्रमितैर्हा नराधमैः ।
यत्र तत्र प्रवर्त्त्येत, नरकागारकारणे ॥ ७ ॥
अन्यथा तद्विधं राज्यं, कथमौज्झज्जिनेश्वरः ।
अहमेव पुनस्तातपथिकोऽद्य भवामि तत् ॥ ८ ॥
चिन्तयित्वेति मनसि, मनस्वी स नृपो जगौ ।
कवोष्णैर्नेत्रसलिलैः, सिञ्चन् क्ष्मां चक्रवर्त्तिनम् ॥ ९ ॥
क्षमस्व मे दुश्चरितं ज्येष्ठबान्धव ! सम्प्रति ।
मयाऽपि त्वं राज्यकृते, खेदितोऽसि जगत्प्रभो ! ॥ १० ॥
तातपान्थीभविष्यामि, स्पृहयालुर्न सम्पदि ।
तेनैव मुष्टिनेत्युक्त्वा, मूर्द्धजानुच्चखान सः ॥ ११ ॥

—शत्रुञ्जयमाहात्म्ये स० ४, पृ० ७६–७७

[४]

महर्षिहत्यायां श्रीनिवासनृपस्य शोकः ।

समूलं स्वस्य पुण्यद्रुं, स्वयं छिन्नं विदन्निव ।
महर्षिं तं हतं वीक्ष्य, शुशोच स धराधिपः ॥ ५४ ॥
आः कृतं किमिदं नाथ !, मयाऽद्य निबिडैनसा ।
दुष्कर्मवह्निना बोधि-बीजमज्वालयतार्जितम् ॥ ५५ ॥
पुण्यावसानं व्यसनं, श्वसनं परमंहसः ।
धिग् धिग् मे जीवितव्यं च, निर्मन्तुप्राणिवैरिणम् ॥ ५६ ॥
एकस्यापि हि जीवस्य, हनने ही तदर्ज्यते ।
घोरातिघोरं नरकं, लभ्यते येन मानवैः ॥ ५७ ॥
मयाऽऽत्मव्यसनं प्रौढिं, तथाऽऽनीतं दुरात्मना ।
यथा तेनातिवृद्धेन, ऋषिहत्या ममाभवद् ॥ ५८ ॥
प्रोत्साहयन्ति धर्मज्ञा, अपि मां व्यसने रतम् ।
धिक् तान् पापं च मामापद्विघायिनमनागसाम् ॥ ५९ ॥
विद्वत्ता तत्त्ववृत्तिश्च, यातु तेषां द्वयं क्षयम् ।
यैरित्युक्तं न पापाय, पापर्द्धिः पृथिवीभुजाम् ॥ ६० ॥
अमी तृणांबुसंतृप्ता, जन्तवो गतमंतवः ।
हन्यन्ते निशितैर्बाणैर्ही ही पाप्मभिरुद्धतैः ॥ ६१ ॥
असौ मुनिर्महायोगी, पुण्यराशिरिवाङ्गवान् ।
मया हतो हताशेन, क्व यामि करवाणि किम् ? ॥ ६२ ॥

१ पापेन । २ दुःखकारिणम् । ३ अनपराधिनाम् । ४ मृग्या । ५ अनपराधिनः ।

इत्युदीर्य विषण्णात्मा, धनुर्बाणान् बभञ्जसः ।
विमृशंस्तेषु दुर्जन्मकारिपापैकमूलताम् ॥ ६३ ॥
उत्तीर्य तुरगात् तूर्णं मुनेरभ्यर्णमेत्य च ।
प्रायश्चित्तमिव स्वस्यांऽहंसः कुर्वन् ननाम तम् ॥ ६४ ॥
आदाय पाणिना पादौ, श्वसतस्तस्य सन्मुनेः ।
नम्रस्वमौलौ मुकुटे, मुकुटं नृपतिर्व्यधात् ॥ ६५ ॥
मुक्तकण्ठमविश्रामं, निजं निन्दन् कुकर्म सः ।
रुरोद रोदयन् पार्श्वस्थायिनो मृगपक्षिणः ॥ ६६ ॥
हा हा दुरात्मना देव !, मृगयाव्यसनस्पृशा ।
मयाऽदोऽकारि दुष्कर्म, ममादिश करोमि किम् ? ॥ ६७ ॥
विमले स्वकुले नाथ, ! कलङ्कः कल्पितो मया ।
पुण्यसौधे महादीप्रे, ददे कज्जलकूर्चकः ॥ ६८ ॥
दुराचारो हतस्वान्तः कुले चेत् तनयो भवेत् ।
तदा पूर्वजपुण्यद्रौ, संलग्नो दावपावकः ॥ ६९ ॥
कलङ्किनो मे भगवन् !, तैरश्चनरकातिथेः ।
भवतां भवदीयौ तच्चरणौ शरणाविमौ ॥ ७० ॥
इत्युदीर्य मुनेः पादौ, क्रियासमभिहारतः ।
ननाम बाष्पकलुषलोचनः स स्वनिन्दकः ॥ ७१ ॥

—शत्रुञ्जयमाहात्म्ये स० २, पृ० ३२

१ पापस्य ।

[५]

भरतनृपस्यानित्यताभावनागर्भितः पश्चात्तापः ।

पश्यन् प्रत्यङ्गमुद्रङ्गो, [1]विमुद्रां स निजाङ्गुलीम् ।
हिमदग्धद्रुशाखाभां, मनस्येवमचिन्तयत् ॥ ५ ॥
यथेषा कृत्रिमा शोभा, ममाङ्गुल्यां हि मुद्रया ।
तथा मन्ये शिरोमुख्यप्रदेशेष्वपि भूषणैः ॥ ६ ॥
मौलेर्मौलिमपाकरोत् श्रुतियुगात् स कुण्डले कण्टतो
[2]निष्कं हारमुरु(रः)स्थलाच्च सहसैवांसद्वयादङ्गदे ।
चक्री पाणियुगाच्च वीरवलये मुद्रावलीमङ्गुली-
वर्गाद् भारमिव प्रशान्तहृदयो वैराग्यभागित्यथ ॥ ७ ॥
फाल्गुने मासि निष्पत्रफलपुष्पमिव द्रुमम् ।
[3]व्यलङ्कारं वपुर्वीक्ष्य स मनस्येवमस्मरत् । ॥ ८ ॥
कायभित्तिरियं भूषावर्णविच्छित्तिचित्रिता ।
अनित्यताजलक्लिन्ना, पतत्यन्तरसारतः ॥ ९ ॥
अहो शरीरिणां मोहः, शरीरस्यास्य दुस्त्यजः ।
रुक्समीरचलत्पक्वपत्रस्येव पतिष्यतः ॥ १० ॥
त्वगियं देहिनां सारं, शरीरे साप्यहर्निशम् ।
लिप्तानि(पि ?) चन्दनरसैः, [4]पिच्छ(च्छि)लत्वं न मुञ्चति ॥११॥

१ मुद्रारहिताम् । २ कण्ठाभरणम् । ३ आभूषणरहितम् । ४ स्निग्धत्वम् ।

यत्कृते कुरुते लोकः पापं दुष्कर्मणेरितः ।
तद् देहं नलिनीपत्रस्थितबिन्दुचलाचलम् ॥ १२ ॥
संसारखाले दुर्गन्धे, शृङ्गाररसपिच्छले ।
जानन्तोऽपि निमज्जन्ति गर्त्ताशूकरवज्जनाः ॥ १३ ॥
षष्टिं वर्षसहस्राणि भ्रामं भ्रामं धरातले ।
कलेवरस्यास्य कृते, धिगकृत्यं मया कृतम् ॥ १४ ॥
धन्यो बाहुबलिर्वीरो, धन्या अन्येऽपि बान्धवाः ।
यदसारममी त्यक्त्वा, संसारं मुक्तिमासदन् ॥ १५ ॥
राज्यं चलाचलं प्राज्यं, यौवनं च पतापतम् ।
लक्ष्मीश्चलाचला यत्र, भवेत् तत्र स्थिरं कथम् ? ॥ १६ ॥
माता पिता कलत्राणि, बान्धवाः पुत्रसम्पदः ।
जन्तूनां भवकूपान्तः, पततां कोऽपि न क्षमः ॥ १७ ॥
तात ! त्राहि जगत्त्रातर्यया त्राताः परे सुताः ।
अथोपलम्भनैरास्तां दुष्पुत्रत्वात् स्मृतोऽस्मि न ॥ १८ ॥
नाहं न मे श्रियो देहं, गेहं नान्तःपुराणि च ।
एकोऽस्मि समतानन्दसुधाम्भसि कृतप्लुतिः ॥ १९ ॥
उपाधिरहिते शान्तेऽक्रिये निधनवर्जिते ।
परे तत्त्वे चिदानन्दे, तदेति स लयं ययौ ॥ २० ॥

—शत्रुञ्जयमाहात्म्ये स० ६, पृ० १११

[६]

सगरचक्रिणः षष्ठिसहस्रपुत्रेषु भस्मीभूतेषु सैन्यचक्र्यादीनां विलापः ।

अहो मूर्खा अमी चक्रिसूनवो राज्यदुर्मदाः ।
अस्मदुक्तं युक्तमपि, मन्वते न हि धिग् मदम् ॥ २८० ॥
चिन्तयित्वेति नागेशैरन्यैरपि समन्वितः ।
फणाटोपं महाकोपाद्, बिभ्राणः फूत्कृतिं सृजन् ॥ २८१ ॥
उत्पत्य सहसा श्वभ्रात्, तत्रेत्य [1]विषहेतिभिः ।
तानि षष्ठिसहस्राणि, युगपज्ज्वलनोऽदहत् ॥ २८२ ॥—विशेषकम्
इत्यासूत्र्य महादाहं, ज्वलनो भुजगेश्वरः ।
पुनः स्वं स्थानमापेदे, कोपो रिपुवधावधिः ॥ २८३ ॥
ततस्तु सैन्ये तुमुलस्तदाघातान्महानभूत् ।
वज्रपातादिव जनेऽन्योन्यं व्याकुलताकरः ॥ २८४ ॥
तदनाथं महत्सैन्यं, कान्दिशीकमितस्ततः ।
सर्वोपायपरिभ्रष्टमासीद् दैवविपर्ययात् ॥ २८५ ॥
क्षणे क्षणे मनस्त्वन्यच्चिन्तयत्यात्मनो हितम् ।
स्वेच्छया कुरुते दैवमन्यदेवात्मनोऽहितम् ॥ २८६ ॥
दुःखोरगविषग्रस्ताः सैनिका गतनायकाः ।
प्रमार्ज्य किञ्चिदश्रूणि, चिन्तयामासुरित्यथ ॥ २८७ ॥
पश्यतामपि सर्वेषाममी चक्रीशसूनवः ।
युगपद् यद्धता नागैस्तदास्माकं बलं वृथा ॥ २८८ ॥

---

१ विषमेव शस्त्रैः ।

भूपैर्विधीयते सेना, स्वरक्षायै समन्ततः ।
सत्यामपि ततस्तस्याममी जाता गतासवः ॥ २८९ ॥

पुरे किं दर्शयिष्यामः, स्वमुखानि गतत्रपाः ? ।
चक्रीशः पुनरस्मान् ही, नानोपायैर्हनिष्यति ॥ २९० ॥

अमीषामेव तन्मार्गं, निरुपाया भजामहे ।
सद्भृत्या भूपतेर्मार्गं, श्रयन्तीति जनस्थितिः ॥ २९१ ॥

इत्यालोच्य मिथो व्याप्य, स्थितं द्वादशयोजनीम् ।
ते काष्ठैर्वेष्टयामासुः, सैन्यमश्वरथेभयुत् ॥ २९२ ॥

यावन्मुमुर्षवो दाहैस्तेऽग्निं पाणिभिरस्पृशन् ।
अज्ञासीत् तावता शक्रोऽवधिना तदुपप्लवम् ॥ २९३ ॥

दयालुः सहसोपेत्य, विप्रवेषं विधाय च ।
मा म्रियध्वं मा म्रियध्वं, तानित्यूचे दिवस्पतिः ॥ २९४ ॥

वचसा तेन धीरेण, सर्वे तस्थुस्तथैव ते ।
शक्रविप्रः पुरो भूत्वा, जगौ तान् पुनरित्यपि ॥ २९५ ॥

एष वः सर्वसंहारः, कथमद्य विजृम्भते ।
पराभवाद् वा दुःखाद् वा, शोकाद् वेष्टकृतेऽथ किं ? ॥ २९६ ॥

श्रुत्वा तस्येति वचनमवोचंस्ते कृतादराः ।
परव्यसनदुःखिन् ! भो, शृण्वस्मद्व्यसनागतिम् ॥ २९७ ॥

अमून् सगरचक्रेशसुतानालोकयाग्रतः ।
चेष्टितेन निजेनैव, भस्मसात्कृतविग्रहान् ॥ २९८ ॥

१ गतप्राणाः । २ हस्ती । ३ उत्पातम् ।

यत् सतामपि नः स्वामिसुताः प्रापुरिमां दशाम् ।
तेनैव लज्जिता वह्निं, प्रविशामो वयं ननु ॥ २९९ ॥
इत्युक्ते स पुनः प्राह, यत् साहसमनुष्ठितम् ।
तत् स्वामिभक्त्या वा स्वामिभयाद् वा शोकतोऽपि वा ॥३००॥
अनिच्छवोऽपि यन्मृत्युमिच्छामस्तत्र चक्रिभीः ।
कैः कैरुपायैः स हि नो, हनिष्यत्यूचुरित्यमी ? ॥ ३०१ ॥
ततः शक्रो निजं रूपमाधायेदमुवाच तान् ।
अत्र वो दूषणं किञ्चित्, पश्यामि न मनागपि ॥ ३०२ ॥
तन्मा म्रियध्वं चक्रीर्षा, युष्मास्वेषोऽपनोदये ।
प्रयतन्तु प्रयाणाय, मदाहूताः पुरं प्रति ॥ ३०३ ॥
इत्याश्वास्य स तान् शक्रस्तिरोऽभूत् पश्यतोऽपि हि ।
विशोकास्ते कथञ्चिच्चायोध्यां प्रत्यचलन् शनैः ॥ ३०४ ॥
प्रयाणैर्भग्नपादैस्ते, प्राप्यायोध्यां सुराधिपम् ।
अस्मरन् स पुनर्वेगादाययौ तत्कृपापरः ॥ ३०५ ॥
पञ्चवर्षशतायुष्कं, गतासुं बालकं धरन् ।
विप्रवेषधरः शक्रो, जगाम च नृपान्तिकम् ॥ ३०६ ॥
नृपद्वारगतः प्रोच्चैरुदित्वा च कठोरगीः ।
विगर्हन् वसुधां दैवं, चक्रिणं च जगौ हरिः ॥ ३०७ ॥
सर्वसहासि वसुधे !, कठिनासि न यत्त्वकम् ।
वृषभं भरतं नाथं, नानुयातासि रे जडे ! ॥ ३०८ ॥
धिक् दिक्पाला इमे कालमपेक्ष्य पाथ हा क्षितिम् ।
यूयं हि साक्षिणः सर्वव्यापाराणां शुभाशुभे ॥ ३०९ ॥

सर्वेषु सुखकृद्भावं सृजद्दैव ! समाहितम् ।
मयि किं निष्ठुरं दुःखं, सृजसीह पराङ्मुखम् ॥ ३१० ॥

मयैव दुष्कृतं चक्रे, किन्तु चात्यन्तदारुणम् ।
वृद्धे वयसि तन्मेऽद्य फलितं सुतहानितः ॥ ३११ ॥

त्वयैनं बालकं दैव !, हरता स्मरता क्रुधम् ।
वृद्धं मां मत्कलत्रं च, मुमुर्षुं हतवानसि ॥ ३१२ ॥

पाहि चक्रिन् ! कुदैवान्मां, न्यायाद्रक्ष वसुन्धराम् ।
निर्वासय पुरात्पापं, भरतेशस्थितिं स्मरन् ॥ ३१३ ॥

सुखगृध्रा हि दिक्पाला, विचैतन्या च भूरियम् ।
सर्वदेवमयस्तत्वं, किं न पासि नरेश ! माम् ? ॥ ३१४ ॥

सर्वथाप्यजिते नाथे, व्रतभाजि जिनाधिपे ।
त्वमेव पालको लोके, [1]दोषाकर इवारवौ ॥ ३१५ ॥

तस्याकर्ण्येति वचनं, विषण्णोऽथ नृपोऽपि तम् ।
आकारयज्जनैर्दोषं, स्वस्मिन्नेव विचिन्तयन् ॥ ३१६ ॥

दर्शनाच्चक्रिणः सोऽपि, मुक्त्वा तं बालकं पुरः ।
उच्चै रुरोद [2]संसत्स्थान्, रोदयन्नपरानपि ॥ ३१७ ॥

रोदनान्ते पुनः पृष्टश्चक्रिणेति स गां जगौ ।
स्वामिन् ! ममैकपुत्रस्य, दुःखं किं कथयामि ते ॥ ३१८ ॥
अद्यैष मत्सुतो बालो, निद्राणो रजनीमुखे ।
सहसैव महाक्रूरैरदश्यत [3]सैरीसृपैः ॥ ३१९ ॥

१ चन्द्रः । २ सभास्थान् । ३ सर्पैः ।

नैष दोषो भुजङ्गानां, न चैतस्य ममापि च ।
किंत्वधर्मो जने देशे, त्वयि वा वर्त्तते ननु ॥ ३२० ॥
मन्त्रयन्त्रादिभिस्तत्त्वमुल्लाघं कुरु बालकम् ।
अन्यथा त्वयि दोषः स्यादस्माकं तु कुलक्षयः ॥ ३२१ ॥
अथ चक्रधरो वैद्यान्, मांत्रिकानप्यजूहवत् ।
गतासुं तं तु ते वीक्ष्य कृतोपाया मिथो जगुः ॥ ३२२ ॥
स्वामिन्नसावसाध्यानामौषधानां प्रतिक्रिया ।
पूर्वाऽमृतगृहाद्भस्म, यद्येत्युल्लाघ एष तत् ॥ ३२३ ॥
निशम्येति तदा भूप, आदिक्षत्तत्कृते नृपान् ।
शक्रोऽपि वैक्रिये रूपैः, पश्यतिस्म गृहाद् गृहम् ॥३२४॥
महानसाद्यत्र यत्र, भस्म ते लान्ति पूरुषाः ।
तत्र तत्रेत्यपृच्छन्वः, कुले कः किं मृतो न वा ॥३२५॥
पितृभ्रातृस्वसृबन्धुमृतिं तेभ्यो निशम्य ते ।
पुनस्तथैव तद्भस्म, मुक्त्वाऽगच्छन् परान् गृहान् ॥ ३२६ ॥
भ्रमित्वाऽलब्धभस्मान, एवं ते सकलं पुरम् ।
राज्ञः समीपमासेदुः, शक्रविप्रोऽपि दुःखितः ॥ ३२७ ॥
ततो जगाद चक्रेशो, मारिहीनाद् गृहान्मम ।
महानसोद्भवं भस्म. विप्र ! त्वं समुपानय ॥ ३२८ ॥
विप्रेण गृह्णता भस्म, चक्रिमाता यशोमती ।
पृष्टा जगौ चक्रिपितृसुमित्रमरणं गृहे ॥ ३२९ ॥
तन्मुक्त्वा स तथैवैत्य, नृपमाह पितुर्मृतिम् ।

१ रोगरहितम् ।

वैद्याश्च लब्धसमयाः प्राहुस्तमिति हर्षिताः ॥ ३३० ॥
भेषजैरपरैः सद्भिरसाध्यो भूतिवर्जितः ।
विपत्स्यते बालकोऽयं, नात्र दोषश्चिकित्सके ॥ ३३१ ॥
इति श्रुत्वा शक्रविप्रो, मुक्तकण्ठं च मायया ।
उच्चै रुरोद राजेन्द्रं, दयार्द्रहृदयं सृजन् ॥ ३३२ ॥
इतश्चक्रिबलं सर्वं, राजद्वारमुपागतम् ।
राजाथ दुःखितं विप्रं, तं जगादेति सानगीः ॥ ३३३ ॥
मा कुरुष्व शुचं विप्र, ! संसारस्थितिरीदृशी ।
जातो म्रियते जीवोऽत्र, न स्थिरं वस्तुतः क्वचित् ॥ ३३४ ॥
जगत्पूज्या वज्रकाया, योगीन्द्रा जिननायकाः ।
गता अनन्तास्तेऽप्यन्तं, का चिन्ता परदेहिनाम् ॥ ३३५ ॥
सप्तधातुनिबद्धं यत् , क्षुत्तृड्शीतातपादिभिः ।
पीड्यते तत्र देहे का, स्थिरता मूर्खकल्पिता ॥ ३३६ ॥
भ्रातृपुत्रकलत्राद्याः, सर्वेऽपि स्वार्थहेतवे ।
आयान्ति यान्त्यपि सदा, दुःखं केवलमात्मनः ॥ ३३७ ॥
यस्य स्वस्यापि देहो नो, वशो सर्वत्र लालितः ।
तस्य मातृपितृभ्रातृपुत्राद्या वशगाः कथम् ॥ ३३८ ॥
इति ब्रुवाणे पृथ्वीशे, शक्रः प्रत्यक्षरूपवान् ।
जगाद च महीनेतर्वेत्सि किं संसृतेः स्थितिम् ? ॥ ३३९ ॥
सत्यमेतादृगेवायं, संसारः सर्वदुःखदः ।
किं त्वस्मिंश्च प्रमादान्धा, विचेष्टन्ते यथा तथा ॥ ३४० ॥

१ मृत्युम् ।

कर्मणोत्पद्यते विश्वं, कर्मणा च विलीयते ।
तत्र बन्धुसुतद्रव्यलाभालाभे तु का स्पृहा ॥ ३४१ ॥
चक्रिन्निदर्शनमिदं, यथा पूर्वं मृतास्तव ।
षष्टिसहस्रास्तद्वृत्ते, सूनवोऽपि मृता ननु ॥ ३४२ ॥
ततश्च सैनिकाः संसदन्तरेत्य शुचाकुलाः ।
सोरस्ताडं चक्रिणोऽग्रे, शशंसुस्तत्कुलक्षयम् ॥ ३४३ ॥
श्रुत्वेति विह्वलस्येन्द्रश्चक्रिणो व्यजनानिलैः ।
गोशीर्षचन्दनैर्देहेऽभिषेकं कमलैर्व्यधात् ॥ ३४४ ॥
कथञ्चिल्लब्धचैतन्यश्चक्री संस्मृत्य नन्दनान् ।
शोकग्रन्थिरुद्धकण्ठो, मूर्च्छतिस्म मुहुर्मुहुः ॥ ३४५ ॥
मूर्च्छया चक्रिमरणं, विभाव्य सुरराडथ ।
तत्कण्ठाश्लिष्टबाहुस्तं, मुक्तकण्ठमरोदयत् ॥ ३४६ ॥
तयो रोदननादेन, रोदसीवासिनो जनाः ।
शोकसागरनिर्मग्ना, इवाभूवन् शुचातुराः ॥ ३४७ ॥
विलीने निबिडे ग्रन्थौ, शक्रः प्रोवाच चक्रिणम् ।
किं मुह्यसि महीनेतस्त्वमप्यज्ञ इवार्भिभिः ॥ ३४८ ॥
भवे स्वकर्मणा कश्चिदल्पायुर्जायते जनः ।
दीर्घायुश्च भवेदन्यः, का चिन्तात्र ध्रुवे क्षये ॥ ३४९ ॥
त्वमेवाबोधयः पूर्वं, मां वैराग्यवचोभरैः ।
स एव च पुनर्मोहं, किमेवं लब्धवानसि ॥ ३५० ॥

—शत्रुञ्जयमाहात्म्ये स० ८, पृ० १३८–१४० ।

---

१ शोकव्याप्ताः ।

[७]

पुत्रमरणे वासववणिजस्य विषादः ।

अत्रान्तरे प्रविष्टोऽसौ विषादस्तच्छरीरके ।
मूर्च्छया पतितश्चासौ, वासवो नष्टचेतनः ॥ २५ ॥
हा हा किमेतदित्युच्चैर्विलपन्निखिलो जनः ।
ततः समागतस्तस्य, निकटे भयविह्वलः ॥ २६ ॥
अथ वायुप्रदानाद्यैः, पुनः सञ्जातचेतनः ।
प्रलापं कर्तुमारब्धः सविषादः स वासवः ॥ २७ ॥

कथम् ?—

हा पुत्र ! तात ! वत्सातिसुकुमारशरीरक! ।
ईदृशी तव सञ्जाता, काऽवस्था मम कर्मणा ? ॥ २८ ॥

निर्गतोऽसि ममापुण्यैर्वत्स ! वारयतो मम ।
दैवेन [1]निर्घृणेनेदं, तव [2]जात ! विनिर्मितम् ॥ २९ ॥

हा हतोऽस्मि निराशोऽस्मि, मुषितोऽस्मि विलक्षणः ।
एवं व्यवस्थिते वत्स, ! त्वयि किं मम जीवति ? ॥ ३० ॥

यावच्च प्रलपत्येवं, स पुत्रस्नेहकातरः ।
तावद्विषादः सर्वेसु, प्रविष्टः स्वजनेष्वपि ॥ ३१ ॥
अथ ते तस्य माहात्म्यात्सर्वे वासवबान्धवाः ।
हाहारवपरा गाढं, प्रलापं कर्तुमुद्यताः ॥ ३२ ॥

ततश्च—

---

१ निर्दयेन । २ पुत्र ! ।

क्षणेन विगतानन्दं, दीनविह्वलमानुषम् ।
रुदन्नारीजनं मूढं, जातं वासवमन्दिरम् ॥ ३२ ॥

—उपमितौ प्र० ४, पृ० ४१५ ।

[८]

जातानन्तरपुत्रमृत्यौ रिपुकम्पननृपादेः शोकः ।

अत्रान्तरे सूतिकागृहे समुल्लसितः करुणाकोलाहलोन्मिश्रः पूत्काररावः, प्रधावन्ति स्म महाहाहारवं कुर्वणा नरपतेरभिमुखं दासचेट्यः, प्रशान्तमानन्दगुन्दलं, किमेतदिति पुनः पुनः पृच्छन् कातरीभूतो राजा ।

ताभिरभिहितं—"त्रायस्व देव ! त्रायस्व, कुमारो भग्नलोचनो जातः कण्ठगतप्राणैस्ततो धावत धावत, ततो वज्राहत इव सञ्जातो राजा, तथापि सत्त्वमवलम्ब्य सपरिकरो गतः सूतिकागृहे, दृष्टः स्वप्रभोद्भासितभवनभित्तिभागः संपूर्णलक्षणधरः किञ्चिच्छेषजीवितव्यो दारकः, समाहूतं वैद्यमण्डलं, पृष्टो वैद्याधिपतिः—किमेतदिति ।

स प्राह—"देव ! समापतितोऽस्य कुमारस्य सद्योघाती बलवानातङ्कः, स च प्रचंडपवन इव प्रदीपमेनमुपसंहरति (तुं) लग्नः पश्यतामेवास्माकं मन्दभाग्यानां" ।

नृपतिराह—"भो भो लोकाः ! शीघ्रमुपक्रमध्वं यथाशक्त्या, कुमारं यो जीवयति तस्मै राज्यं प्रयच्छामि, स्वयं च पदातिभावं प्रतिपद्येऽहं" तदाकर्ण्य सर्वादरेण लोकैः प्रयुक्तानि भैषजानि, वाहिता मन्त्राः, निबद्धानि कण्डकानि, लिखिता रक्षाः, कृतानि भूतिकर्माणि, नियोजिता

विद्या, वर्तितानि मण्डलानि, संस्मृता देवता, विन्यासितानि तन्त्राणि, तथा कुर्वतामपि च गतः पञ्चत्वमसौ दारकः, अत्रांतरे कामरूपितया शोकमतिमोहाभ्यां सपरिकरयोर्मतिकलितारिपुकम्पनयोः कृतः शरीरानुप्रवेशः।

ततश्च—

हा हताऽस्मि निराशाऽस्मि, मुषिताऽस्मीति भाषिणी।
त्रायस्व देव! देवेति, वदन्ती नष्टचेतना ॥ १ ॥
क्षणान्निपतिता भूमौ, मृतं वीक्ष्य कुमारकम्।
सा देवी वज्रसङ्घाततताडिनेवातिविह्वला ॥ २ ॥
हा पुत्र! जात! जातेति, ब्रुवाणो मूर्च्छया यथा।
राजापि पतितो भूमौ, मुक्तः प्राणैस्तथैव सः ॥ ३ ॥
ततो हाहारवो घोरो, महाक्रन्दश्च भैरवः।
जनोरस्ताडशब्दश्च, क्षणेन समजायत ॥ ४ ॥
अथ मुक्तविलोलकेशकं, दलितविभूषणभग्नशंखकम्।
रिपुकम्पनयोषितां शतैर्बृहदाक्रन्दनकं प्रवर्तितम् ॥ ५ ॥
लालाविलवक्त्रकोटरं, लुठितं भूमितले सुदीनकम्।
उलुञ्चितकेशपाशकं, बृहदाराटिविमोचतत्परम् ॥ ६ ॥
हाहा हाहेति सर्वतः, करुणध्वानपरायणं जनम्।
अथ वीक्ष्य स विस्मितेक्षणो, वुद्धेः सूनुरुवाच मातुलम् ॥ ७ ॥

—उपमितौ प्र० ४, पृ० ४०२—४०३।

---

१ विकीर्णकेशकं। २ भालस्यास्थि।

[९]

राज्यभ्रष्टे धनवाहननृपस्य पश्चात्तापः ।

हृष्टाः कुस्वामिनाशेन, तुष्टाः सुस्वामिनो गुणैः ।
ते पौरसैनिका लोकास्ततः किं किं न कुर्वते ॥ ८५३ ॥
अहं तु चारके तत्र, पुरीषमलपिच्छिले ।
मूत्रान्त्रक्लेदजाम्बालदुर्गन्धे गर्भसन्निभे ॥ ८५४ ॥
क्षुधा क्षामोदरो बद्धः, परिभूतो विगर्हितः ।
स्मृतदुश्चेष्टितैः क्रुद्धैर्बालकैरपि ताडितः ॥ ८५५ ॥
अनेकयातनास्थाने, स्ववर्गेणावधीरितः ।
प्राप्तः शारीरसन्तापं, नरकेष्विव नारकः ॥ ८५६ ॥
महामोहवशीभूते, राज्यभ्रष्टे तथा मयि ।
यः सञ्जातो मनस्तापः, स व्याख्यातुं न पार्यते ॥ ८५७ ॥

तथाहि—

ममेदं विपुलं राज्यं, मामकीना विभूतयः ।
अधुनाऽन्ये प्रभोक्तार इति शोकेन पीडितः ॥ ८५८ ॥
सुखलालितदेहोऽहमधुना त्वीदृशी गतिः ।
सर्वस्य परिभूतोऽहमित्यरत्या कदर्थितः ॥ ८५९ ॥
लुम्पन्ति मामकमिदं, रत्नस्वर्णादिकं जनाः ।
एते हा हा हतोऽस्मीति, बाधितो धनमूर्च्छया ॥ ८६० ॥

१ अप्रीत्या ।

तदेवं नरकाकारे, चारके दुःखपूरितः ।
तत्राहं संस्थितो भद्रे !, सुचिरं पापकर्मणा ॥ ८६१ ॥
परिवारसमेतस्य, महामोहस्य दोषतः ।
तथाप्यहं न निर्विण्णः, संसाराच्चारुलोचने ! ॥ ८६२ ॥
क्रोधान्धस्तेषु लोकेषु, चित्तकल्लोलदूषितः ।
रौद्रध्यानानुगो नित्यं, भूरिकालमवस्थितः ॥ ८६३ ॥

—उपमितौ प्र० ७, पृ० ६७६ ।

[१०]

भर्त्रा तिरस्कृताया नरसुन्दर्या विलापः ।

ततः सा वराकी नरसुन्दरी [1]विगलितविद्येवाम्बरचारिणी, परिभ्रष्टसमाधिसामर्थ्येव योगिनी, तप्तस्थलनिक्षिप्तेव [2]शफरिका, अवाप्तनष्टरत्नविधानेव मूषिका, सर्वथा त्रुटिताशापाशबन्धना निपतिता महाशोकभरसागरे, चिन्तयितुं प्रवृत्ता—" किमिदानीं सर्वथा प्रियतमतिरस्कृताया मम जीवितेनेति, " ततो निर्गत्य भवनात् क्वचिद्गन्तुमारब्धा, ततः किमियं करोतीति विचिन्त्य सहित एव [3]शैलराजेनालक्षितपादपातं लग्नोऽहं तदनुमार्गेण, इतश्च—

लोकयन्निव निर्विण्णो, मदीयं दुष्टचेष्टितम् ।
अत्रान्तरे गतोऽन्यत्र, तदा क्षेत्रे दिवाकरः ॥ १ ॥

ततः समुल्लसितमन्धकारं संजाता विरलजनसञ्चारा राजमार्गा, ततो गता सैकत्र शून्यगृहे नरसुन्दरी, इतश्चोद्गन्तुं प्रवृत्तः शशधरः, ततो मन्दमन्दप्रकाशे

१ भ्रष्टविद्येव विद्याधरी । २ मत्स्यी । ३ मानाभिधनृपेण ।

तामेव निरीक्षमाणः प्राप्तोऽहमपि तद्द्वारदेशे, स्थितो गोपायितेनात्मना, ततो नरसुन्दर्या विलोकितं दिक्चक्रवालं, इष्टकास्थलमारुह्योत्तरीयेण बद्धो मध्यवलये पाशकः, निर्मिता तत्र [1]शिरोधरा, ततोऽभिहितमनया—"भो भो लोकपालाः ! शृणुत यूयं, अथवा प्रत्यक्षमेवेदं दिव्यज्ञानिनां तत्रभवतां यदुत—लब्धप्रसरतया नाऽथवादेन कलोपन्यासं कारितो मयाऽऽर्यपुत्रो न परिभवबुद्धया, तस्य तु तदेव मानपर्वतारोहकारणं सम्पन्नं, एवं च सर्वथा निराकृताऽहं तेन मन्दभाग्या." अत्रान्तरे मया चिन्तितं "नास्यास्तपस्विन्या ममोपरि परिभवबुद्धिः, किं तर्हि ?, प्रणयमात्रमेवात्रापराध्यति, ततो न सुन्दरमनुष्ठितं मया, अधुनाऽपि वारयाम्येनामितोऽध्यवसायादिति" विचिन्त्य पाशकच्छेदार्थं यावच्चलामि तावदभिहितं नरसुन्दर्या यदुत-"तत्प्रतीच्छत भगवन्तो ! लोकपालाः ! साम्प्रतं मदीयप्राणान्, मा च मम जन्मान्तरेष्वपि पुनरेवंविधव्यतिकरो भूयादिति," ततः शैलराजेनाभिहितं—"कुमार ! पश्य जन्मान्तरेऽपि त्वदीयसम्बन्धमेषा नाभिलषति, "मया चिंतितं—"सत्यमिदं, तथाहि—इयं प्रस्तुतव्यतिकरनिषेधमाशास्ते, मदीयव्यतिकरश्चात्र प्रस्तुतः, तन्म्रियतां, किमनया मम पापया !" ततो लब्धप्रसरेण दत्तो मम हृदये शैलराजेन स्वविलेपनहस्तकः, स्थितोऽहं तस्य माहात्म्येन तां प्रति काष्ठवन्निष्ठितार्थः, ततः प्रवाहितो नरसुन्दर्यात्मा, पूरितः पाशकः, लम्बितुं प्रवृत्ता, निर्गते नयने, निरुद्धः श्वासमार्गः, वक्रीकृता ग्रीवा, आकृष्टं धमनीजालं, शिथिलितान्यंगानि, [2]समसमायितं [3]श्रोतोभिः, निर्वादितं वक्त्रकुहरं, विमुक्ता च सा प्राणैर्वराकी, इतश्च भवनान्निर्गच्छन्ती दृष्टाऽम्बया नरसुन्दरी अहं तु

१ कण्ठः। २ शून्यायितम्। ३ इन्द्रियैः।

तदनुयायी, चिन्तितमनया–" नूनं भग्नप्रणयेयं रुष्टा क्वचिद् गच्छति मे वधूः, अयं पुनरस्या एव प्रसादनार्थं पृष्ठतो लग्नो मम पुत्रकः, " ततो दूरं गतयोरावयोरनुमार्गेणागच्छन्ती समागताऽम्बापि तत्र शून्यगृहे, दृष्टा तथा लम्बमाना नरसुन्दरी, चिंतितमम्बया–हा हा हताऽस्मि, नूनं मत्पुत्रकस्यापीयं वार्ता, कथमन्यथाऽस्यामेवं व्यवस्थितायां स तूष्णीमासीत ?, मया तु शैलराजीयावलेपनदोषेणैव अवस्तुनिर्बन्धपरेयमिति कृता तदवधीरणा, ततः शोकभरान्धया मम पश्यत एव तथैव व्यापादितोऽम्बयाऽप्यात्मा, ततः साध्वससन्तापेनेव शुष्कं मनाङ् मे स्तब्धचित्ताभिधानं तत्तदा हृदयावलेपनं, गृहीतोऽहं पश्चात्तापेनाक्रान्तः शोकभरेण,–

ततः स्वाभाविकस्नेहविह्वलीभूतमानसः ।
क्षणं विधातुमारब्धः, प्रलापमतिदारुणम् ।। १ ।।

—उपमितौ प्र० ३, पृ० ३१९–३२१ ।

---

१ तिरस्कारः ।

[११]

प्रियायाश्चयवने ललिताङ्गदेवस्य विलापः ।

दलं वृक्षादिव दिवस्ततोऽच्योष्ट स्वयंप्रभा ।
आयुःकर्मणि हि क्षीणे, नेन्द्रोऽपि स्थातुमीश्वरः ॥ ५१५ ॥
आक्रान्तः पर्वतेनेव, [1]कुलिशेनेव ताडितः ।
पियाच्यवनदुःखेन, ललिताङ्गोऽथ मूर्च्छितः ॥ ५१६ ॥
लब्धसंज्ञः क्षणेनाऽथ, विललाप मुहुर्मुहुः ।
विमानं श्रीप्रभमपि, प्रतिशब्दैर्विलापयन् ॥ ५१७ ॥
प्राप नोपवने प्रीतिं, न वाप्यामपि [2]निर्ववौ ।
[3]क्रीडाशैलेऽपि न स्वस्थान्नानन्दन्नन्दनेऽपि सः ॥ ५१८ ॥
हा प्रिये ! हा प्रिये ! क्वाऽसि, क्वाऽसीति विलपन्नसौ ।
स्वयम्प्रभामयं विश्वं, पश्यन् बभ्राम सर्वतः ॥ ५१९ ॥

—त्रिषष्टि प० १, स० १, पृ० १९

१ वज्रेणेव । २ शान्तिं जगाम । ३ क्रीडापर्वते ।

[१२]

प्रभुदर्शनविलम्बे बाहुबलेः शोकः ।

हस्तविन्यस्तचिबुको, बाष्पायितविलोचनः ।
अथेदं चिन्तयामास, ताम्यंस्तक्षशिलापतिः ॥ ३७० ॥
स्वामिनं पूजयिष्यामि, समं परिजनैरिति ।
मनोरथो मुधा मेऽभूद्, हृदि बीजमिवोषरे ॥ ३७१ ॥
चिरं कृतविलम्बस्य, लोकानुग्रहकाम्यया ।
धिगियं मम सा जज्ञे, स्वार्थभ्रंशेन मूर्खता ॥ ३७२ ॥
धिगियं वैरिणी रात्रिर्धिगियं च मतिर्मम ।
अन्तरायकरी स्वामिपादपद्मावलोकने ॥ ३७३ ॥
विभातमप्यविभातं भानुमानप्यभानुमान् ।
दृशावप्यदृशावेव, पश्यामि स्वामिनं न यत् ॥ ३७४ ॥
अत्रप्रतिमया तस्थौ, रात्रिं त्रिभुवनेश्वरः ।
अयं पुनर्बाहुबलिः, सौधे शेते स्म [3]निस्त्रपः ॥ ३७५ ॥

—त्रिषष्टि० प० १, स० ३, पृ० ८०

---

१ बाहुबलिनृपः । २ क्षारभूमौ । ३ लज्जारहितः ।

[१३]

वनमालावियोगे वीरकुविन्दस्य प्रलपनम् ।

इतो वीरकुविन्दोऽपि वियुक्तो वनमालया ।
भूताविष्ट इवोन्मत्त इव मत्त इवाभ्रमत् ॥ ६२ ॥

धूलीधूसरसर्वाङ्गो जीर्णकर्पटखण्डवत्[१] ।
विसंस्थुलशिरःकेशो दीर्घरोमनखावलिः ॥ ६३ ॥

उत्तालतुमुलैः पौरदारकैः परिवारितः ।
वनमाले ! वनमाले ! क्वासि मे देहि दर्शनम् ? ॥ ६४ ॥

निरागसं किमत्याक्षीरेकमेकपदेऽपि माम् ? ।
अथवा नर्मणा[२]त्याक्षीः सुचिरं युज्यते न तत् ॥ ६५ ॥

रूपलुब्धेन वा रक्षोयक्षविद्याधरादिना ।
केनाप्यपहृतासि त्वं धिग्धिङ्मां गतभाग्यकम् ? ॥ ६६ ॥

इत्यादि प्रलपन् पुर्यां चत्वरेषु त्रिकेषु च ।
वराको रङ्कवत् कालमतिवाहयति स्म सः ॥ ६७ ॥

पंचभिः कुलकम् ॥ ५ ॥

—त्रिषष्टि० प० ६, स० ७, पृ० २१३ ।

---

१ जीर्णवस्त्रखण्डवत् । २ हास्येन ।

[१४]

गृहान्निर्वासिताया अञ्जनाया विलापः ।

पर्यटन्ती तु सा प्राप कामप्येकां महाटवीम् ।
गिरिकुञ्जे तरोर्मूले निषद्य विललाप च ।। १५२ ।।

अहो मे मन्दभाग्याया गुरूणामविचारतः ।
अग्रे दण्डोऽभवत्पश्चादपराधविवेचनम् ।। १५३ ।।

साधु केतुमति ! कुलकलङ्को रक्षितस्त्वया ।
त्वयापि सम्बन्धिभयात्तात ! साधु विचारितम् ।। १५४ ।।

दुःखितानां हि नारीणां माताश्वासनकारणम् ।
पतिच्छन्दजुषा[1] मातस्त्वयाप्यहमुपेक्षिता ।। १५५ ।।

भ्रातर्दोषोऽपि नास्त्येव ताते जीवति ते ननु ।
नाथ ! त्वयि च दूरस्थे जज्ञे सर्वोऽप्यरिर्मम ।। १५६ ।।

सर्वथा स्त्री विना नाथं मैकाहमपि[2] जीवतु ।
यथाहमेका जीवामि मन्दभाग्यशिरोमणिः ।। १५७ ।।

—त्रिषष्टि० प० ७, स० ३, पृ० ३४ ।

---

१ पतीच्छानुवर्तिनी । २ एकदिवसमपि ।

[१५]

दवदन्तीति उपलक्षणे चन्द्रयशाया वचनानि ।

किमात्मगोपनं कृत्वा वञ्चितास्मि त्वयानघे ! ।
यद्येवं दुर्दशा दैवात् का ह्री मातृकुले निजे ? ॥ ८३५ ॥
हा वत्से ! किं त्वया मुक्तो नलो मुक्तासि तेन वा ? ।
नूनं मुक्तासि तेन त्वं त्वं सती तं न मुञ्चसि ॥ ८३६ ॥
त्वयापि यदि हीयेत दुर्दशापतितः पतिः ।
उदयेत तदा नूनं पश्चिमायां दिवाकरः ॥ ८३७ ॥
नलात्याक्षीः कथमिमां ? मत्पार्श्वे नामुचः कथम् ? ।
किं ते कुलोचितमिदं दयितां त्यजतः सतीम् ? ॥ ८३८ ॥
दुःखं गृह्णामि ते वत्से ! [१]क्रियाः समवतारणम् ।
[२]आगः सहस्व मे यत्त्वं न मयास्युपलक्षिता ॥ ८३९ ॥
तमोऽहिगरुडः कृष्णनिशायामपि भास्करः ।
क्व वा स तिलको बाले ! तवालिकसहोद्भवः ? ॥ ८४० ॥

—त्रिषष्टि प० ८, स० ३, पृ० ६०।

---

१ निर्वापय । २ दुःखस्योत्तारणं क्रियाः विधेयाः । ३ अपराधम् ।
४ भालम् ।

[१६]

द्यूतममुञ्चति नले दवदन्त्याः खेदः ।

नलानुरक्तो लोकश्च हा हा कर्तुं प्रचक्रमे ।
हाहाकारं तमाकर्ण्य तत्रागाद्दवदन्त्यपि ॥ ४४४ ॥
उवाच वचनं नाथ ! नाथामि त्वां प्रसीद मे ।
मुंच द्यूतं द्रोहकौ ते वैरिणाविव देवनौ ॥ ४४५ ॥
वेश्यागमनवद्द्यूतं क्रीडामात्रं मनीषिण ।
सेवन्ते नाथ ! न त्वेवमत्यधङ्करणमात्मनः ॥ ४४६ ॥
वरं राज्यं स्वयं देहि कूबरायानुजन्मने ।
श्रीरात्तास्मात्प्रसह्येति प्रवादं मात्मनः कृथाः ॥ ४४७ ॥
उपार्जिता युद्धशतैर्द्यूतोत्तीर्णा मही तव ।
दुनोति देवात्यन्तं मामश्रोतोगतसित्रश्रुवत् ॥ ४४८ ॥
तद्वाचं न हि शुश्राव ददर्शापि न तां नलः ।
अध्यारूढो मदावस्थां दशमीमिव वारणः ॥ ४४९ ॥
पत्या भृशमवज्ञाता रुदन्ती दवदन्त्यथ ।
कुलामात्यादिकानूचे नलं द्यूतान्निषेधत ॥ ४५० ॥

—त्रिषष्टि० प० ८, स० ३, पृ० ५५ ।

---

१ पार्थयामि । २ क्रीडनपाशकौ । ३ द्यूतेनोत्तीर्णा गतेत्यर्थः ।
४ गजस्य मदावस्थाविशेषः ।

[१७]

सुतारायां पञ्चत्वमुपागतायां श्रीविजयनृपस्य विलापः।

परासुरिवनिःसंज्ञः परासुमवलोक्य ताम्।
पपात मूर्च्छितः पृथ्व्यां स पृथ्वीपतिपुंगवः॥ २५८॥
पुनर्व्यावृत्तचैतन्योऽभिषिक्तश्चंदनद्रवैः।
मूर्धाभिषिक्तमूर्धन्यो विललापैवमुच्चकैः॥ २५९॥
ह हा दैवेन मुषितो नयता त्वां मनोरमे!।
त्वद्रूपैरेव हि प्राणैः प्राणितव्यं ममाभवत्॥ २६०॥
त्वां विनैष जनः कान्ते! शोकसंभारभारतः।
जीर्णं गृहमिवाधारस्तम्भहीनं पतिष्यति॥ २६१॥
मद्वल्लभां लोभयता वल्लभादेशतत्परः।
काञ्चनेन कुरङ्गेण वञ्चितोऽस्मि ह हा जडः॥ २६२॥
प्रत्यक्षं मे प्रियां दष्टुं तक्षकोऽपि हि न क्षमः।
कुर्कुटाहिस्तु दूरेऽस्तु दैवं हि बलवत् परम्॥ २६३॥
ततोऽनुगन्तुं दयितां त्यजन् प्राणान् हुताशने।
ऊनं प्रपूरयाम्यद्य दुर्दैवस्याभिसर्पत॥ २६४॥
तया सह महीनाथः सद्यो विरचितां चिताम्।
अलंचक्रे स्वयं धीरो रतिमन्दिरतल्पवत्॥ २६५॥

— त्रिषष्टि० प० ५, स० १, पृ० १०९।

१ गतप्राणाम्। २ मूर्धाभिषिक्तानां राज्ञां मूर्धन्यो मुकुटसमानः।

[१८]

पवनञ्जयस्याग्निप्रवेशश्रवणे अञ्जनाया विलापः ।

प्रतिसूर्याञ्जनयोस्तेऽञ्जनाविरहदुःखतः ।
पवनस्याग्निप्रवेशप्रतिज्ञामाचचक्षिरे ॥ २५८ ॥
दुःश्रवं तद्वचः श्रुत्वा पीत्वा विषमिवाञ्जना ।
हा हतास्मीति जल्पन्ती पपात भुवि मूर्छिता ॥ २५९ ॥
आसिक्ता चन्दनांभोभिस्तालवृन्तैश्च वीजिता ।
लब्धसञ्ज्ञा समुत्थाय सा रुरोदेति दीनगीः ॥ २६० ॥
पतिव्रताः पतिशोकात् प्रविशन्ति हुताशने ।
तासां विना हि भर्तारं दुःखाय खलु जीवितम् ॥ २६१ ॥
नारीसहस्रभोक्तृणां भर्तृणां श्रीमतां पुनः ।
क्षणिकः प्रेयसीशोकस्तत्कृतोऽग्निप्रवेशनम् ॥ २६२ ॥
विपरीतमिदं जज्ञे त्वयि वह्निप्रवेशनि ।
विरहेऽपि मयि पुनर्हा जीवन्त्यामियच्चिरम् ॥ २६३ ॥
महासत्त्वस्य तस्याल्पसत्त्वायाश्च ममान्तरम् ।
उपलब्धमिदं नीलकाचयोरिव[1] सम्प्रति ॥ २६४ ॥
न मे श्वशुरयोर्दोषो दोषः पित्रोर्न चाप्ययम् ।
ममैव मंदभाग्यायाः कर्मदोषोऽयमीदृशः ॥ २६५ ॥

—त्रिषष्टि० प० ७, स० ३, पृ० ३८ ।

१ नीलमणेः काचस्य च ।

[१९]

परासुं लक्ष्मणं दृष्ट्वा रामादीनां विलापः ।

परासुं लक्ष्मणं प्रेक्ष्य तत्र चान्तःपुरस्त्रियः ।
चक्रन्दुः सपरीवारा विलुलत्कुन्तलालिकाः ॥ १२७ ॥

तच्चाक्रन्दितमाकर्ण्य तत्र रामः समाययौ ।
उवाच च किमारब्धमविज्ञायाप्यमङ्गलम् ॥ १२८ ॥

जीवन्नेवैष तिष्ठामि जीवत्येष च मेऽनुजः ।
कोऽप्ययमुं बाधते व्याधिर्भेषजं तत्प्रतिक्रिया ॥ १२९ ॥

इत्युक्त्वाजुहवद्रामो वैद्याञ्ज्योतिषिकानपि ।
प्रयोगं मंत्रतन्त्राणां कारयामास चासकृत् ॥ १३० ॥

वैफल्ये मन्त्रतन्त्राणां मूर्च्छां प्राप रघूद्वहः ।
कथञ्चिल्लब्धसञ्ज्ञः सन् विललापोच्चकैःस्वरम् ॥ १३१ ॥

ते बिभीषणसुग्रीवशत्रुघ्नाद्या उदश्रवः ।
विमुक्तकण्ठं रुरुदुर्हताः स्म इति भाषिणः ॥ १३२ ॥

कौशल्याद्या मातरश्च स्नुषाभिः सह साश्रवः ।
भूयो भूयोऽपि मूर्च्छन्त्यश्चक्रन्दुः करुणस्वरम् ॥ १३३ ॥

प्रतिमार्गं प्रतिगृहं प्रत्यट्टं क्रन्दनात्तदा ।
शोकाद्वैतमभूत् सर्वं रसान्तरमलिम्लुचम् ॥ १३४ ॥

—त्रिषष्टि० प० ७, स० १०, पृ० १२७ ।

---

१ मृतम् । २ विलुलन् कुंतलालिः केशपंक्तिर्यासां ताः ।

[२०]

च्यवनकाले सुराणां विलापः ।

हा प्रिया ! हा विमानानि !, हा वाप्यो ! हा सुरद्रुमाः ! ।
क द्रष्टव्याः पुनर्यूयं, हतदैववियोजिताः ? ॥ १६६ ॥

अहो स्मितं सुधावृष्टिरहो बिम्बाधरः सुधा ।
अहो वाणी सुधावर्षिण्यहो कान्ता सुधामयी ॥ १६७ ॥

हा रत्नघटितास्तम्भा, हा श्रीमन्मणिकुट्टिमाः ।
हा वेदिका रत्नमय्यः, कस्य यास्यथ संश्रयम् ? ॥ १६८ ॥

हा रत्नसोपानचिताः, कमलोत्पलमालिनः ।
भविष्यन्त्युपभोगाय, कस्येनाः पूर्णवापयः ? ॥ १६९ ॥

हे पारिजात ! मन्दार ! सैन्तान ! हरिचन्दन ! ।
कल्पद्रुम ! विमोक्तव्यः, किं भवद्भिरयं जनः ? ॥ १७० ॥

हहा स्त्रीगर्भनरके, वस्तव्यमवशस्य मे ।
हहाशुचिरसास्वादः कर्तव्यो मयका मुहुः ॥ १७१ ॥

ह हा हा जैठराङ्गारशकटीपाकसम्भवम् ।
मया दुःखं विषोढव्यं, बद्धेन निजकर्मणा ॥ १७२ ॥

रतेरिव निधानानि, क तास्ताः सुरयोषितः ? ।
क्काशुचिस्पन्दबीभत्सा, भोक्तव्या नरयोषितः ? ॥ १७३ ॥

---

१ भूमयः । २ कल्पवृक्षाभिधानम् । ३ जठरमेव अङ्गारशकटी तस्याः पाकात्सम्भूतम् । ४ अशुचिप्रस्रवणत्वेन बीभत्साः ।

एवं स्वर्लोकवस्तूनि, स्मारं स्मारं दिवौकसः ।
विलपन्तः क्षणस्यान्तर्विध्यायन्ति प्रदीपवत् ॥ १७४ ॥

॥ नवभिः कुलकम् ॥

—त्रिषष्टि० प० ३, स० ४, पृ० ३८ ।

---

[२१]

मृगभ्रान्त्या भ्रातृवधे जराकुमारस्य विलपनम् ।

श्रुत्वेति किमयं कृष्ण इति तत्रैव सत्वरम् ।
जरत्कुमार आयासीद्दृष्ट्वा कृष्णं मुमूर्छ च ॥ १३८ ॥
कथमप्याप्तसंज्ञः सँज्जारेयः[1] करुणं रुदन् ।
पप्रच्छ कृष्णं हा भ्रातः किमेतत्किमिहागमः ? ॥ १३९ ॥
किं द्वारका पुरी दग्धा किं यदूनां क्षयोऽभवत् ? ।
सा नूनं नेमिवाक् सर्वा सत्या तेऽवस्थयानया ॥ १४० ॥
कृष्णोऽपि सर्वमाचख्यौ जारेयोऽपि रुदन् पुनः ।
इत्यूचे हा मया भ्रातुरागतस्योचितं कृतम् ॥ १४१ ॥
कनिष्ठं दुर्दशामग्नं भ्रातरं भ्रातृवत्सलम् ।
त्वां निहन्तुर्मम स्थानं क्व नाम नरकावनौ ? ॥ १४२ ॥
वनवासं तव त्राणबुद्धयाकार्षमहं किल ।
न जाने विधिना यत्ते स्थापितः पुरतोऽन्तकः ॥ १४३ ॥
हे पृथ्वि ! देहि विवरं वरमद्यैव येन ताम् ।
अनेनैव शरीरेण प्रयामि नरकावनिम् ॥ १४४ ॥

---

१ जरादेवीपुत्रः ।

अतः परमिह स्थानमधिकं नरकादपि ।
सर्वदुःखाधिके भ्रातृहत्यादुःख उपस्थिते ॥ १४५ ॥
वसुदेवस्य पुत्रोऽहं किं भ्राता तव चाभवम् ? ।
किं वाभूवं मनुष्योऽपि यः कर्माकार्षमीदृशम् ॥ १४६ ॥
सर्वज्ञवचनं श्रुत्वा तदैव न मृतोऽस्मि किम् ? ।
जनमात्रे मयि मृते किं न्यूनं स्यात्सति त्वयि ? ॥ १४७ ॥
ततो बभाषे कृष्णस्त्वं कृतं भ्रातः ! शुचा तव ।
न त्वया न मया वापि लङ्घ्यते भवितव्यता ॥ १४८ ॥

—त्रिषष्टि० प० ८, स० ११, पृ १५८ ।

---

[२२]

कुब्जरूपं नलं दृष्ट्वा द्विजस्य विषादः ।

पृच्छन् पृच्छन् ययौ कुब्जसमीपे निषसाद च ।
सर्वांगविकृताकारं तं दृष्ट्वा विषसाद सः ॥ ९५८ ॥
दध्यौ च क्व नलः क्वायं क्व मेरुः क्व च सर्षपः ? ।
उत्पन्नास्मिन्नलभ्रान्तिर्दवदन्त्या वृथैव हि ॥ ९५९ ॥
निश्चेष्ये सम्यगिति च मनसा सम्प्रधार्य सः ।
जगौ श्लोकयुगल्कं नैलापश्लोकगर्भितम् ॥ ९६० ॥
[३]निर्घृणानां निष्कृपाणां निःसत्त्वानां दुरात्मनाम् ।
धूर्वहो नल एकैव पत्नीं तत्याज यः सतीम् ॥ ९६१ ॥

---

१ विरूपाकृतिम् । २ नलापकीर्तिगर्भितम् । ३ निर्दयानाम् ।
४ अग्रसरः ।

सुप्तामेकाकिनीं मुग्धां विश्वस्तां त्यजतः सतीम् ।
उत्सेहाते कथं पादौ नैषधेरल्पमेधसः ॥ १६२ ॥

मुहुर्मुहुः पठ्यमानं तच्छ्रुत्वा दयितां स्मरन् ।
रुरोदानर्गलगलन्नयनाब्जजलो नलः ॥ १६३ ॥

किं रोदिषीति ? विप्रेण पृष्टः प्रोवाच हुण्डिकः ।
गीतं ते मञ्जु करुणरसमाकर्ण्य रोदिमि ॥ १६४ ॥

कुब्जेन पृष्टः श्लोकार्थं स विप्रोऽकथयत् कथाम् ।
आ द्यूतात्कुण्डिनपुरे वैदर्भीगमनावधि ॥ १६५ ॥

पुनराख्यदहो कुब्ज ! सूर्यपाकेन सूपकृत्[1] ।
सुसुमारेशदूतेनाख्यातस्त्वं भीमभूपतेः ॥ १६६ ॥

एवंविधचरित्रेण नलो भवति नापरः ।
भैम्येति भीममभ्यर्थ्य त्वां द्रष्टुं प्रेषितोऽस्म्यहम् ॥ १६७ ॥

अचिंतयं च त्वां दृष्ट्वा क्व कुब्जस्त्वं दुराकृतिः ? ।
क्व नलो देवतारूपः ? क्व खद्योतः क्व भास्करः ? ॥ १६८ ॥

मम चागच्छतोऽभूवञ्छकुनानि शुभानि तु ।
तानि सर्वाण्यन्यथा त्वं यन्नुर्नासि नलो यतः ॥ १६९ ॥

दवदन्तीं हृदि ध्यायन् रुदन् कुब्जोऽधिकाधिकम् ।
उपरुध्य गृहेऽनैषीत्तं विप्रमिति चावदत् ॥ १७० ॥

त्रिषष्टि० प० ८, स० ३, पृ० ७२ ।

---

१ पाककृत् ।

[२३]

बन्धुवधे बलदेवस्य परिदेवनम् ।

सुप्तोऽसौ सुखमस्तीति बुध्या तस्थौ क्षणं बलः ।
दृष्ट्वा च मक्षिकाः कृष्णाः कृष्णास्याद्रक्तमाक्षिपत् ॥ २ ॥

ततोऽज्ञासीन्मृतं बन्धुं बलः सद्योऽथ मूर्छया ।
पपात जगतीपृष्ठे कृन्तमूल इव द्रुमः ॥ ३ ॥

कथंचिल्लब्धसञ्ज्ञः सन् सिंहनादं बलोऽकरोत् ।
वित्रेसुः श्वापदास्तेन चकम्पे चाखिलं वनम् ॥ ४ ॥

इत्युवाच च येनेह सुखसुप्तो ममानुजः ।
विश्वैकवीरः पापेन निजघ्ने स्वं स शंसतु ॥ ५ ॥

स मे [1]समक्षीभवतु सत्यं हि सुभटो यदि ।
सुप्तप्रमत्त[2]भ्रूणर्षिस्त्रीषु हि प्रहरेत कः ? ॥ ६ ॥

इत्युच्चैः शब्दमाक्रोशन् रामो बभ्राम तद्वनम् ।
भूयः कृष्णमुपेयाय तमालिङ्ग्य रुरोद च ॥ ७ ॥

हा भ्रातरवनीवीर ! हा मदुत्सङ्गलालित ! ।
हा कनिष्ठगुणज्येष्ठ ! विश्वश्रेष्ठ ! क्व तिष्ठसि ? ॥ ८ ॥

विना भवन्तं न स्थातुम[3]ीशोऽस्मीति पुराऽवदः ।
वचोऽपि नाधुना दत्से क्व सा प्रीतिर्जनार्दन ! ? ॥ ९ ॥

नापराधं स्मरामि स्वं रुषितश्च निरीक्ष्यसे ।
किं वा यो मे विलम्बोऽभूत् स ते रोषस्य कारणम् ? ॥ १० ॥

---

१ प्रत्यक्षीभवतु । २ गर्भः । ३ समर्थः ।

स्थानेऽसि रुषितो भ्रातस्तथाप्युत्तिष्ठ सम्प्रति ।
गच्छत्यस्तं रविः स्वप्नकालो नैष महात्मनाम् ॥ ११ ॥
एवं च प्रलपन् रामस्तामतीयाय यामिनीम् ।
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ हे भ्रातः ! प्रातरप्येवमब्रवीत् ॥ १२ ॥
अनुत्तिष्ठन्तमुत्थाय तमथ स्नेहमोहितः ।
रामः स्कन्धे समारोप्याभ्राम्यद्गिरिवनादिषु ॥ १३ ॥
कृष्णकायं वहन्नर्चन् पुष्पाद्यैरन्वहं बलः ।
षण्मासानतिचक्राम भ्रातृस्नेहविमोहितः ॥ १४ ॥

—त्रिषष्टि० प० ८, स० १२, पृ० १५०.।

---

[२४]

पुत्रविरहे मरुदेव्या विलापः ।

स्वामिनी **मरुदेवा**ऽपि, भरतायाऽऽशिषं ददौ ।
हृद्यमान्तीं शुचमिव, गिरमित्युज्जगार च ॥ ४०.० ॥
मां त्वां महीं प्रजां लक्ष्मीं, विहाय तृणवत् तदा ।
एकाकी गतवान् वत्सो, दुर्मरा मरुदेव्यहो ! ॥ ४०.१ ॥
सूनोश्चन्द्रातपच्छायमातपत्रं क्व मूर्द्धनि ? ।
सर्वाङ्गसन्तापकरः, क्वेदानीं तपनातपः[1] ? ४०.२ ॥
सलीलगतिभिर्यानैर्यानं हस्त्यादिभिः क्व तत् ? ।
वत्सस्य पादचारित्वं, क्वेदानीं पथिकोचितम् ? ॥ ४०.३ ॥
क्व तद् वारवधूत्क्षिप्तचारुचामरवीजनम् ? ।

---

१ सूर्यस्यातपः ।

मत्सूनोः काऽधुना दंशमशकाद्यैरुपद्रवः ? ॥ ४९४ ॥
क तद् देवसमानीतदिव्याहारोपजीवनम् ? ।
क भिक्षाभोजनं तन्याऽभोजनं वाऽपि सम्प्रति ? ॥ ४९५ ॥
रत्नसिंहासनोत्सङ्गे, महर्द्धेः क तदासनम् ? ।
मत्सूनोः [1]खड्गिन इव, क निरासनताऽधुना ? ॥ ४९६ ॥
आरक्षैरात्मरक्षैश्च, रक्षिते क पुरे स्थितिः ? ।
सूनोः क वासः सिंहाहिदुःश्वापदपदे वने ? ॥ ४९७ ॥
क तद् दिव्याङ्गनागीतं, कर्णामृतरसायनम् ? ।
सूनोः कोन्मत्त[2]फेरुण्डफेत्काराः कर्णसूचयः ॥ ४९८ ॥
अहो ! कष्टमहो ! कष्टं, यन्मे सूनुस्तपात्यये ।
पद्मखण्ड इव मृदुः, सहते [3]वारिविद्रवम् ॥ ४९९ ॥
हिमर्त्तौ हिमसम्पातसङ्क्लेशविवशां दशाम् ।
अरण्ये मालतीस्तम्ब, इव याति निरन्तरम् ॥ ५०० ॥
[4]उष्णार्त्तावुष्णकिरणकिरणैरतिदारुणैः ।
सन्तापं चाऽनुभवति, स्तम्बेरम इवाऽधिकम् ॥ ५०१ ॥
तदेवं सर्वकालेषु, वनेवासी निराश्रयः ।
पृथग्जन इवैकाकी, वत्सो मे दुःखभाजनम् ॥ ५०२ ॥
तत्तद्दुःखाकुलं वत्सं, पश्यन्त्यग्रे दृशोरिव ।
वदन्ती नित्यमप्येवं, हा ! त्वामपि दुनोम्यहम् ॥ ५०३ ॥

त्रिषष्टि० प० १, स० ३, पृ० ८४ ।

१ गण्डकारव्यपशोः । २ शृगालः । ३ जलोपद्रवम् । ४ ग्रीष्मर्तौ ।

[२५]

अजितनाथस्य विरहश्रवणे सगरनृपस्य वचनम् ।

ततः सगरमाहूय, जगाद त्रिजगद्गुरुः ।
गृह्यतां राज्यभारो नः, संसाराब्धितितीर्षताम् ॥ १४२ ॥
इत्युक्तोऽजितनाथेन, श्यामास्योऽश्रूणि पातयन् ।
एकैकबिन्दुवर्षीव, वारिदः सगरोऽब्रवीत् ॥ १४३ ॥
अभक्तिं किं मया देव !, विदधे देवपादयोः ? ।
आत्मनो मां पृथक्कर्तुमद्य येनैवमादिशः ॥ १४४ ॥
अभक्तिर्वास्तु विहिता, नाप्रसादाय सापि हि ।
पूज्यैरभक्तोऽपि शिशुः, शिष्यते न तु हीयते ॥ १४५ ॥
किं नामाभ्रंलिहेनापि, छायाहीनेन शाखिना ? ।
किंवा समुन्नतेनापि, वृष्टिहीनेन वार्मुचा ? ॥ १४६ ॥
किं वा निर्झरहीनेन, तुङ्गेनापि महीभृता ? ।
किं वा लावण्यहीनेन, सुरूपेणापि वर्ष्मणा ? ॥ १४७ ॥
किं वा गन्धविहीनेन, पुष्पेणापि विकासिना ? ।
अनेन त्वद्विहीनेन, राज्येनापि हि किं मम ? ॥ १४८ ॥
॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

निर्ममस्य निरीहस्य, मुमुक्षोरपि ते सतः ।
प्रभो ! पादौ न मोक्ष्यामि, का राज्यादानसंकथा ? ॥ १४९ ॥

१ मेघेन । २ शरीरेण ।

राज्यं पुत्राः कलत्राणि, मित्राण्यथ परिच्छदः ।
तृणवत्सुत्यजं सर्वं, त्वत्पादौ दुस्त्यजौ तु मे ॥ १५० ॥
राजीभवति नाथाहं, युवराज्यभवं यथा ।
त्वयि व्रतधरे शिष्यीभविष्याम्यधुना तथा ॥ १५१ ॥
गुरुपादाम्बुजोपास्तितत्परस्य दिवानिशम् ।
[1]शैक्षस्य भैक्षमपि हि, साम्राज्यादतिरिच्यते ॥ १५२ ॥
भवं तरिष्याम्यज्ञोऽपि, भवत्पादावलंब्यहम् ।
गोपुच्छलग्नो हि तरेन्नदीं गोपालबालकः ॥ १५३ ॥
दीक्षां सह त्वयादास्ये, विहरिष्ये सह त्वया ।
दुःसहांश्च सहिष्येऽहं त्वया सह परीषहान् ॥ १५४ ॥
त्वया सहोपसर्गांश्च, सहिष्ये त्रिजगद्गुरो ! ।
कथंचिदपि न स्थास्याम्यहमत्र प्रसीद मे ॥ १५५ ॥

त्रिषष्टि० प० २, स० ३, पृ० ३८ ।

---

१ शिष्यस्य ।

[२६]

श्री नेमिकुमारं व्यावृत्तं दृष्ट्वा राजीमत्या विलापः ।

व्यावृत्तं नेमिनं दृष्ट्वा श्रुत्वा च व्रतकांक्षिणम् ।
राजीमत्यपतत् पृथ्व्यां वल्लीवाकृष्टपादपा ॥ २१० ॥
तां सख्यः सिषिचुर्भीताः शीतांभोभिः सुगंधिभिः ।
अवीजयन् व्यजनैश्च कदलीदलनिर्मितैः ॥ २११ ॥
अवाप्तसंज्ञा चोत्थाय कपोललुलितालका ।
अश्रुधारातिम्यमानकञ्चुका विललाप सा ॥ २१२ ॥
नासीन्मनोरथोऽप्येष यन्नेमिः स्याद्वरो मम ।
केनास्यभ्यर्थितो दैव ! यन्नेमिर्मे वरः कृतः ? ॥ २१३ ॥
विपरीतं कुतोऽकार्षीरकाण्डे दण्डपातवत् ? ।
एकस्त्वमसि मायावी त्वं च विश्वासघातकः ॥ २१४ ॥
यद्येवं प्रागपि ज्ञानं स्वमात्मप्रत्ययान्मया ।
क्वायं जगत्त्रयोत्कृष्टो वरो नेमिरहं क्व च ? ॥ २१५ ॥
आत्मनोऽननुरूपाहं ज्ञाता नेमे ! त्वया यदि ।
तत्त्प्रपद्य विवाहं मे जनितः किं मनोरथः ? ॥ २१६ ॥
जनयित्वा च किं भग्नः स्वामिन्मम मनोरथः ? ।
महतां प्रतिपन्नं हि यावज्जीवमपि स्थिरम् ॥ २१७ ॥

१ अश्रुधाराभिरार्द्रीक्रियमाणकञ्चुका ।

प्रतिपन्नाद्भवन्तोऽपि चलन्ति यदि तत्प्रभो ! ।
मर्यादा लङ्घयिष्यन्ति निश्चितं जलराशयः ॥ २१८ ॥
यद्वा तवापि नो दोषो दोषो मत्कर्मणामयम् ।
भवत्पाणिगृहीतात्वं वचसैव यदासदम् ॥ २१९ ॥
चारू मातृगृहं दिव्यमण्डपो रत्नवेदिका ।
विवाहायावयोरन्यदप्येतदभवन्मुधा ॥ २२० ॥
धवलैर्गीयते यत्तन्न सर्वं सत्यमीदृशी ।
सत्योक्तिस्त्वं हि मे भर्ता गीतोऽस्यादौ न चाभवः ॥ २२१ ॥
किं युग्मिनां विघटनमकार्षं पूर्वजन्मनि ? ।
पाणिस्पर्शसुखमपि यत्पत्युर्नाहमाप्नवम् ॥ २२२ ॥
विलपन्तीति सा जघ्ने हस्ताब्जाभ्यामुरःस्थलम् ।
हारं च त्रोटयामास स्फोटयामास कङ्कणे ॥ २२३ ॥

—त्रिषष्टि० प० ८, स० ९, पृ० १३७ ।

---

१ दम्पतीनाम् ।

[२७]

वृषभप्रभोर्निर्वाणे भरतस्य क्रन्दनम् ।

स्वामिनिर्वाणकल्याणान्निर्वाणो दुःखपावकः ।
अदृष्टसुखलेशानां, नारकाणामपि क्षणम् ॥ ४९३ ॥
महाशोकसमाक्रान्तश्चक्रवर्ती तु तत्क्षणम् ।
पपात मूर्च्छितः पृथ्व्यां, वज्राहत इवाऽचलः ॥ ४९४ ॥
महत्यप्यागते दुःखे, दुःखशैथिल्यकारणम् ।
विदांचकार रुदितं, न कश्चिदपि यत् तदा ॥ ४९५ ॥
दुःखशैथिल्यहेतुं तच्चक्रिणोऽज्ञापयत् स्वयम् ।
शक्रश्चकार रुदितं, महापूत्कारपूर्वकम् ॥ ४९६ ॥
अनु संक्रंदनं चक्रे, क्रन्दनं त्रिदशैरपि ।
समा हि समदुःखानां, चेष्टा भवति देहिनाम् ॥ ४९७ ॥
तेषां च रुदितं श्रुत्वा, संज्ञामासाद्य चक्र्यपि ।
उच्चैःस्वरेण चक्रन्द, ब्रह्माण्डं स्फोटयन्निव ॥ ४९८ ॥
रुदितेनाऽस्फुटद् राज्ञः, शोकग्रन्थिर्महानपि ।
पालीबंधो महास्रोतोरंहसेव महीयसा ॥ ४९९ ॥
सुरासुरमनुष्याणां, रुदितै रुदितैस्ततः ।
त्रैलोक्ये करुणरस, एकच्छत्र इवाऽभवत् ॥ ५०० ॥

१ महाप्रवाहवेगेन ।

ततः प्रभृति लोकेऽपि, देहिनां शोकसम्भवे ।
[1]रोदनाध्वा प्रववृते, शोकशल्यविशल्यकः ॥ ५०१ ॥
नैसर्गिकमपि त्यक्त्वा, धैर्यं भरतभूपतिः ।
दुःखितो विललापैवं, तिरश्चोऽपि हि दुःखयन् ॥ ५०२ ॥
हा तात ! हा जगद्बन्धो !, हा कृपारससागर ! ।
अज्ञानिह भवारण्ये, त्यक्तवानसि नः कथम् ? ॥ ५०३ ॥
अम्लानकेवलज्ञानप्रकाशेन विना त्वया ।
तमसीव [2]ऋते दीपं, स्थास्यामोऽत्र कथं भवे ? ॥ ५०४ ॥
छद्मस्थस्येव ते मौनं, किमेतत् परमेश्वर ! ? ।
कुरुष्व देशनां नाऽनुगृह्णासि किममुं जनम् ? ॥ ५०५ ॥
लोकाग्रमथवाऽयासीर्भगवन् ! भाषसे न यत् ।
आभाषन्तं दुःखितं मां, तेऽपि मद्बन्धवो न किम् ? ॥ ५०६ ॥
हुं ज्ञातमथवा ते हि, सदा स्वाम्यनुगामिनः ।
स्वामिनोऽननुगो नास्ति, मत्कुले मां विनाऽपरः ॥ ५०७ ॥

—त्रिषष्टि० प० १, स० ६, पृ० १६६ ।

---

१ रोदनमार्गः । २ विना ।

[२८]

अरण्ये सीतायास्त्यागे सेनानेः कारुण्यं तस्याश्च विलापः ।

गंगासागरमुत्तीर्यारण्ये सिंहनिनादके ।
गत्वा कृतान्तवदनस्तस्थौ किञ्चिद्विचिन्तयन् ॥ ३०९ ॥
साश्रु म्लानमुखं तं च प्रेक्ष्य सीताब्रवीदिति ।
कथमित्थं स्थितोऽसि त्वं सशोक इव दुर्मनाः ? ॥ ३१० ॥
कृतान्तः कथमप्यूचे दुर्वचं वच्म्यहं कथम् ? ।
दुष्करं कृतवांश्चैतत् प्रेष्यभावेन दूषितः ॥ ३११ ॥
राक्षसावाससंवासापवादाल्लोकजन्मनः ।
भीतेन देवि ! रामेण त्याजितासि वनेऽनघे॥ ३१२ ॥
अपवादे चराख्याते रामं त्वत्त्यजनोद्यतम् ।
न्यषेधील्लक्ष्मणो लोकं प्रति क्रोधारुणेक्षणः ॥ ३१३ ॥
सिद्धाज्ञया निषिद्धश्च रामेण स रुदन् ययौ ।
अहं च प्रेषितोऽमुष्मिन् कार्ये पापोऽस्मि देवि ! हा ॥ ३१४ ॥
अमुष्मिञ्छ्वापदाकीर्णे मृत्योरेकनिकेतने ।
जीविष्यसि मया त्यक्ता स्वप्रभावेण केवलम् ॥ ३१५ ॥
तच्छ्रुत्वा स्यन्दनात् सीता मूर्छिता न्यपतद्भुवि ।
मृतेति बुद्धया सेनानीः पापंमन्यो रुरोद सः ॥ ३१६ ॥
सीतापि वनवातेन कथञ्चित् प्राप चेतनाम् ।
भूयो भूयोऽप्यमूर्च्छच्च चेतनामाससाद च ॥ ३१७ ॥

महत्यामथ बेलायां सुस्थीभूयेत्युवाच सा ।
इतोऽयोध्या कियद्दूरे रामस्तिष्ठति कुत्र वा ? ॥ ३१८ ॥

सेनानीरभ्यधाद्दूरेऽयोध्या किं पृच्छ्यानया ? ।
उग्राज्ञस्य च रामस्य पर्याप्तं देवि ! वार्तया ॥ ३१९ ॥

इति श्रुत्वापि सा रामभक्ता भूयोऽप्यभाषत ।
भद्र ! मद्वाचिकमिदं शंसे रामस्य सर्वथा ॥ ३२० ॥

यदि निर्वादभीतस्त्वं परीक्षां नाकृथाः कथम् ? ।
शंकास्थाने हि सर्वोऽपि [2]दिव्यादि लभते जनः ॥ ३२१ ॥

अनुभोक्ष्ये स्वकर्माणि मन्दभाग्या वनेऽप्यहम् ।
नानुरूपं त्वकार्षीस्त्वं विवेकस्य कुलस्य च ॥ ३२२ ॥

यथा खलगिरात्याक्षीः स्वामिन्नेकपदेऽपि माम् ।
तथा मिथ्यादृशां वाचा मा धर्मं जिनभाषितम् ॥ ३२३ ॥

इत्युक्त्वा मूर्छिता भूमौ पतितोत्थाय चाभ्यधात् ।
मया विना कथं रामो जीविष्यति हतास्मि हा ? ॥ ३२४ ॥

रामाय स्वस्त्यथाशंसेराशिषं लक्ष्मणस्य च ।
शिवास्ते सन्तु पन्थानो वत्स ! गच्छोपराघवम् ॥ ३२५ ॥

—त्रिषष्टि० प० ७, स० ८, पृ० ११३ ।

---

१ मत्सन्देशम् । २ पंचदिव्यानां मध्ये किमपि दिव्यं करोति येन सत्यासत्ये परीक्ष्येते इतिभावः ।

[२९]

दयावीरश्रीनेमिनाथस्याग्रे ।

पशूनां शिवादेवीप्रमुखपरिवाराणां चाक्रन्दनम् ।

ततो **नेमिर्**दयावीरो बभाषे निजसारथिम् ।
यत्रैते प्राणिनः सन्ति स्यन्दनं नय तत्र मे ॥ १७५ ॥
तथैव सारथिश्चक्रे ददर्श भगवानपि ।
विविधान् प्राणिनः प्राणापहारचकितात्मनः ॥ १७६ ॥
ग्रीवायां रज्जुभिर्बद्धाः केऽपि केऽपि च पादयोः ।
केऽपि क्षिप्ताः पञ्जरान्तः केऽपि पाशेषु पातिताः ॥ १७७ ॥
उन्मुखा दीननयना वेपमानशरीरकाः ।
ते प्रेक्षांचक्रिरे **नेमिं** प्रीणकं दर्शनादपि ॥ १७८ ॥
पाहि पाहीति ते **नेमिं** स्वस्वभाषाभिरब्रुवन् ।
तांश्च साराथिमाज्ञाप्य **नेमिनाथो**ऽप्यमोचयत् ॥ १७९ ॥
स्वं स्वं स्थानं ततस्तेषु गतेषु प्राणिषु प्रभुः ।
रथं निवर्तयामास पुनर्निजगृहं प्रति ॥ १८० ॥
शिवा समुद्रविजयः कृष्णो रामोऽपरेऽपि हि ।
विहाय स्वस्वयानानि **नेमिनः** पुरतोऽभवन् ॥ १८१ ॥
शिवासमुद्रविजयावूचाते साश्रुलोचनौ ।
कस्मादकस्मादप्यस्माद् विनिवृत्तस्त्वमुत्सवात् ॥ १८२ ॥
नेमिरप्यब्रवीदेते प्राणिनो बन्धनैर्यथा ।
बद्धास्तथा वयमपि तिष्ठामः कर्मबन्धनैः ॥ १८३ ॥

यथैषां बन्धनान्मोक्षः कर्मबन्धात्तथात्मनः ।
कर्तुं दीक्षामुपादास्ये सौख्याद्वैतनिबन्धनाम् ॥ १८४ ॥
तन्नेमिवचनं श्रुत्वा तौ द्वावपि मुमूर्छतुः ।
रुरुदुर्यदवः सर्वेऽप्यनुद्धतविलोचनाः[1] ॥ १८५ ॥
शिवासमुद्रविजयौ समाश्वास्य जनार्दनः ।
रुदितं च प्रतिषिध्य बभाषेऽरिष्टनेमिनम् ॥ १८६ ॥
मम रामस्य तातानां सदा मान्योऽसि मानद ! ।
रूपं निरुपमं चेदं यौवनं च नवं तव ॥ १८७ ॥
किं च सापि स्नुषा राजीमती राजीवलोचना ।
तवानुरूपा तद् ब्रूहि किं ते वैराग्यकारणम् ? ॥ १८८ ॥
ये चैते पशवो दृष्टा स्त्वया तेऽपि हि मोचिताः ।
पितॄणां बान्धवानां च तत्पूरय मनोरथम् ॥ १८९ ॥
पितरौ शोकनिर्मग्नौ न ह्युपेक्षितुमर्हसि ।
तत्रापि हि कुरु भ्रातः सर्वसाधारणीं कृपाम् ॥ १९० ॥
प्रीणिताः प्राणिनो दीना यथैते भवता तथा ।
भ्रातॄन् प्रीणय रामादीनपि स्वोद्वाहदर्शनात् ॥ १९१ ॥

—त्रिषष्टि० प० ८, स० ९, पृ० १३६ ।

---

१ मन्दलोचनाः ।

[३०]

सगरचक्रिणोऽग्रे द्विजस्य कृत्रिमविलापः।

इत्यादिभिर्दुर्निमित्तैर्विद्धो हृदि शरैरिव ।
विमनाः प्राविशमहं चञ्चापुरुषवद्गृहम् ॥ ९८ ॥
मामापतन्तं सम्प्रेक्ष्य, ब्राह्मणी [1]विलुलत्कचा ।
सद्यो हा पुत्र ! हा पुत्रेत्याक्रन्दन्त्यपतद्भुवि ॥ ९९ ॥
ध्रुवं विपन्नो मे पुत्र, इति निश्चित्य चेतसा ।
अहमप्यपतं सद्यो, गतप्राण इवावनौ ॥ १०० ॥
मूर्छाविरामे भूयोऽपि, प्रलपन् करुणस्वरम् ।
अपश्यं गृहमध्येऽहं, सर्पदष्टमिमं सुतम् ॥ १०१ ॥
भोजनाद्यप्यकृत्वास्थां, यावज्जाग्रदहं निशि ।
कुलदेवतया तावदिदमादेशि मे पुनः ॥ १०२ ॥
भोः किमेवं समुद्विग्नोऽस्यमुना पुत्रमृत्युना ? ॥
[2]संपादयामि ते पुत्रं, यद्यादेशं करोषि मे ॥ १०३ ॥
देव्याः प्रमाणमादेश, इत्यवोचमहं ततः ।
पुत्रार्थे शोकविधुरैः, किं वा न प्रतिपद्यते ॥ १०४ ॥
कुलदेवतयाथोक्तं, [3]विपन्नो यत्र कोऽपि न ।
ततोऽग्निं मङ्गलगृहात्, कुतोऽप्यानय सत्वरम् ॥ १०५ ॥
ततस्तनयलोभेन, प्रत्यहं प्रतिमन्दिरम् ।
तत्पृच्छन् हस्यमानोऽहं, भ्रान्तोऽर्भक इवाभ्रमम् ॥ १०६ ॥

---

१ विकीर्णकेशाः। २ जीवयामि। ३ मृतः।

पृच्छ्यमानो जनः सर्वोऽप्याचष्टे स्म गृहे गृहे ।
संख्यातीतान् मृतान् वेश्म, नामृतं किञ्चिदप्यभूत् ॥१०७॥
तदप्राप्त्या च भग्नाशः, परासुरिव[1] नष्टधीः ।
व्यजिज्ञपमहं दीनस्तत्सर्वं कुलदेवताम् ॥ १०८ ॥
आदिशद्देवताप्येवं, न मङ्गलगृहं यदि ।
अमङ्गलं कथमहं, तव रक्षितुमीश्वरी[2]? ॥ १०९ ॥
तया च देवतावाचा, तोत्रेणेव[3] प्रवर्तितः ।
प्रतिग्रामं प्रतिपुरिं, भ्रमन्नहमिहागमम् ॥ ११० ॥
अपि धात्र्याः समस्तायास्त्राता त्वमसि विश्रुतः[4] ।
न कोऽपि प्रतिमल्लोऽपि, दोष्मदग्रेसरस्य ते ॥ १११ ॥
वैताढ्यगिरिदुर्गस्थश्रेणिद्वयगतास्तव ।
विद्याधरा अपि दधत्याज्ञां शिरसि माल्यवत् ॥ ११२ ॥
देवा अपि तवादेशं, सदा कुर्वंति भृत्यवत् ।
वांछितार्थं प्रयच्छन्ति, निधयश्च तवानिशम् ॥ ११३ ॥
ततस्त्वां शरणं प्राप्तो, दीनत्राणैकसत्रिणम्[5] ।
तदग्निं मंगलगृहात्, कुतोऽप्यानय मत्कृते ॥ ११४ ॥
विपन्नमपि मे पुत्रं, सा यथा कुलदेवता ।
प्रत्यानयति येनाग्निं, दुःखितः पुत्रमृत्युना ॥ ११५ ॥

—त्रिषष्टि० प० २, स० ६, पृ० ८९ ।

---

१ गतप्राण इव । २ समर्था । ३ वेणुदण्डेनेव । ४ प्रसिद्धः ।
५ दीनरक्षणे निश्चितदीक्षितम् ।

[३१]

पितुर्मृत्युसमये विष्णोस्तन्मातुश्चरोदनम् ।

तत्र च प्रविशन् विष्णुर्जननीद्वाःस्थयैकया ।
अग्रे भूत्वा सकरुणं व्यज्ञपीदमुदश्रिया ॥ १११ ॥

कुमार ! परित्रायस्व परित्रायस्व नन्वसौ ।
जीवत्यपि महाराजे देवीदं दुर्व्यवस्यति ॥ ११२ ॥

तदाकर्ण्य वचो विष्णुः संभ्रान्तो मातुरालयम् ।
जगाम वीक्षाञ्चक्रे च मातरं ब्रुवतीमिति ॥ ११३ ॥

पतिप्रसादादुद्भूता ये प्राज्या रत्नराशयः ।
अनन्तं काञ्चनं यच्च ये वा रजतसञ्चयाः ॥ ११४ ॥

मुक्तामया वज्रमया जात्यरत्नमयाश्च ये ।
संमिश्रा ये च नेपथ्यसमुदायाः सहस्रशः ॥ ११५ ॥

यच्चान्यत् कोशसर्वस्वं समक्षेभ्यां तदर्प्यताम् ।
महापथप्रस्थितानां पाथेयं हीदमाद्रिनम् ॥ ११६ ॥

पत्युर्विपत्तौ वैधव्यसहास्मि न मनागपि ।
अहं तदग्रे यास्यामीत्यनलः सज्ज्यतां द्रुतम् ॥ ११७ ॥

इति ब्रुवाणां जननीं जननीं दुःखसम्पदः ।
उपेत्य नत्वा च हरिर्व्याहरद्गद्गदाक्षरम् ॥ ११८ ॥

---

१ अनुचितं व्यवस्यति । २ मृत्युमार्गप्रस्थितानाम् । ३ विनाशे । ४ जनयित्रीम् ।

मातर्मातस्त्वमपि मां मन्दभाग्यं किमुज्झसि ।
अहो विरुद्धं मे दैवं देव्यैवं यत् प्रचक्रमे ॥ ११९ ॥

अस्मादेऽव्यप्युवाचैवं तज्ज्ञैः सम्यक् परीक्षितः ।
त्वत्तातस्योपस्थितोऽयं रोगः प्राणहरो हरे ! ॥ १२० ॥

नालं क्षणमपि श्रोतुं विधवेत्यक्षराण्यहम् ।
कौसुंभधारिणी यास्याम्यग्रतस्त्वत्पितुस्ततः ॥ १२१ ॥

कृतार्थं मेऽभवज्जन्म पत्या शिवमहीभुजा ।
पुत्र ! त्वया च पुत्रेण पञ्चमेनार्धचक्रिणा ॥ १२२ ॥

पत्युर्विपत्तौ यास्यन्ति मत्प्राणाः स्वयमेव हि ।
त्यक्ष्यामि तान् प्रविश्याग्नौ मा भून्मे हीनसत्त्वता ॥ १२३ ॥

तत्क्षत्रियकुलाचारमाचरन्त्या ममाधुना ।
मा स्म भूरन्तरायस्त्वं वत्स ! वात्सल्यतोऽपि हि ॥ १२४ ॥

समं 'सुदर्शनेन' त्वं पुत्र ! नंद मदाशिषा ।
पत्युरग्रे प्रयाम्येषा कृष्णवर्त्मैकवर्त्मना ॥ १२५ ॥

अन्तिमां प्रार्थनां तेऽद्य कुमारैनां करोम्यहम् ।
निषेधकं [3]विधेरस्य त्वया वाच्यं न किञ्चन ॥ १२६ ॥

एव मुक्त्वा तु सा स्वामिविपच्छ्रवणकातरा ।
परलोकपुरद्वारं प्रवेष्टुमनलं ययौ ॥ १२७ ॥

दुःखानुबन्धिभिर्दुःखैः श्लथाङ्गो [4]वीवधैरिव ।
समेऽपि प्रस्खलत्पादः पितुः पार्श्वं ययौ हरिः ॥ १२८ ॥

१ वैद्यैरित्यर्थः । २ अग्निमार्गेण । ३ मरणविधेः । ४ भारैरिव ।
५ समप्रदेशेऽपि ।

स्मरन् स्वां मातरं पश्यंस्तथा पितरमातुरम्[1] ।
[2]प्रतीकारासहो विष्णुः क्लीबमान्यपतद्भुवि ॥ १२९ ॥
राजा दाहज्वरार्तोऽपि बभाषे धैर्यमाश्रयन् ।
किमेतद्वत्स ! कातर्यं[3] स्वकुलानुचितं तव ॥ १३० ॥
इयं हि त्वद्भुजाधारा वत्स ! देवी वसुन्धरा ।
अधैर्यान्निपतन्नस्यां कथं नाम न लज्जसे ॥ १३१ ॥
त्वय्युच्चैः पुरुषसिंह इत्याख्याकारिणो मम ।
अज्ञानकारितां मा दास्त्वमेवं धैर्यमुत्सृजन् ॥ १३२ ॥
एवं शार्ङ्गिणमाश्वास्य शिवराजः शिवाशयः ।
कालधर्मं ययो सायं कः कालं यातुमीश्वरः ? ॥१३३॥
श्रुत्वा च मूर्च्छितो विष्णुः पपात धरणीतले ।
महाद्रुमो वात्ययेव[4] वातेनेव च वातकी[5] ॥ १३४ ॥
अथ सिक्तः पयस्कुम्भैर्लब्धसंज्ञो जनार्दनः ।
हा तात ! तात ! तातेति क्रन्दन्नुत्तिष्ठति स्म च ॥ १३५ ॥
न किं सन्तप्यते तेऽङ्गं गुणः कस्यौषधस्य वा ।
प्रत्यय कस्य वैद्यस्य सुखनिद्राथवाद्य किम् ॥ १३६॥
ब्रूहि तात ! प्रसादं मे कृत्वेति स्नेहमोहितः ।
प्रललाप क्षणं विष्णुर्विललाप च तत्क्षणम् । १३७ ॥

— त्रिषष्टि० प० ४, स० ५, पृ० ७३ ।

१ रोगग्रस्तम् । २ रोगापायेऽसमर्थः । ३ भीरुत्वम् । ४ वातसमूहेन झंझावातेन वा । ५ वातरोगी पुमान् ।

[३२]

दवदन्तीत्यागसमये नलस्य शोकः प्रियविरहे च दवदन्त्या विलापः ।

दवदन्त्येकवस्त्रेयमेका स्वपिति वर्त्मनि ।
अहो नलस्य शुद्धान्तमसूर्यपश्यमीदृशम् ॥ ५२९ ॥

अहो मत्कर्मदोषेण कुलीनेयं सुलोचना ।
प्रविवेश दशामेवं हताशः किं करोम्यहम् ? ॥ ५३० ॥

मयि सत्यपि पार्श्वस्थेऽप्युन्मत्तवदनाथवत् ।
भूमौ शेते वरारोहा जीवत्यद्यापि ही नलः ॥ ५३१ ॥

मयैकाकिन्यसौ मुक्ता प्रबुद्धा मुग्धलोचना ।
मोक्ष्यते जीवितेनापि स्पर्द्धयेव मया सह ॥ ५३२ ॥

भक्तां तदेनां वञ्चित्वा नान्यतो गंतुमुत्सहे ।
जीवितं मरणं वापि मम स्तादनया सह ॥ ५३३ ॥

अथवानेकदुःखानामरण्ये नरकोपमे ।
पात्रं नारकिक इव भवाम्येकोऽहमस्त्वसौ ॥ ५३४ ॥

मया तु वस्त्रे लिखितामाज्ञां कृत्वा मृगाक्ष्यसौ ।
स्वयं गत्वा कुशलिनी वत्स्यति [३]स्वजनौकसि ॥ ५३५ ॥

इति निश्चित्य तां रात्रिमतिक्रम्य च नैषधिः ।
प्रबोधसमये पत्न्यास्तिरोधात्त्वरितक्रमम् ॥ ५३६ ॥

---

१ अन्तःपुरम् । २ वरः श्रेष्ठ आरोहः शयनं यस्याः सा । ३ निजपितृगृहे ।

उन्निद्रपङ्कजामोदिमृदुप्रत्यूषमारुते ।
निशाशेषे दवदन्ती स्वप्नमेवमुदैक्षत ॥ ५३७ ॥
यदहं फलिते फुल्ले पत्रले चूतपादपे ।
आरुह्य तत्फलान्यादं शृण्वन्ती भृङ्गनिःस्वनान् ॥ ५३८ ॥
अकस्माद्वनकरिणोदमूलि च स पादपः ।
पतिताहं च मेदिन्यां ततोऽण्ड इव पक्षिणः ॥ ५३९ ॥
भैमी प्रबुद्धा तत्कालमपश्यंती नलं पुरः ।
दिशोऽवलोकयामास मृगी यूथादिव च्युता ॥ ५४० ॥
अचिंतयच्चापतितमेतस्याहितमनाहतम् ।
अशरण्यामरण्ये मां प्रेयानपि मुमोच यत् ॥ ५४१ ॥
यद्वा मुखक्षालनाय प्राणेशो मे निशात्यये ।
गतो भविष्यति क्वापि वार्यानेतुं जलाशये ? ॥ ५४२ ॥
नीतो रमयितुं यद्वोपरुध्य नियतं नलः ।
कयाचिदपि [3]खेचर्या [4]तद्रूपालोकलुब्धया ॥ ५४३ ॥
क्रीडन् कलायां कस्यांचिज्जितो मन्ये तया च सः ।
कृतावस्थानपणतस्तस्थौ चाद्यापि नैति यत् ॥ ५४४ ॥
ते द्रुमा पर्वतास्तेऽपि तदरण्यं च सा च भूः ।
एकमेव न पश्यामि नलं कमललोचनम् ॥ ५४५ ॥
एवं चिंताप्रपन्ना सा दर्शं दर्शं दिशोऽखिलाः ।
प्राणनाथमपश्यन्ती निजं स्वप्नं व्यचारयत् ॥ ५४६ ॥

१ विकसितम् । २ कष्टम् । ३ विद्याधर्या । ४ नलरूपदर्शनलुब्धया ।

सहकारो नलो राजा राज्यं पुष्पफलादिकम् ।
फलास्वादो राज्यसुखं भृङ्गाः परिजनो मम ॥ ५४७ ॥
[1]सहकारतरुर्यश्चोन्मूलितो वनदन्तिना ।
राज्यादुत्थाप्य दैवेन प्रावास्यत स मे पतिः ॥ ५४८ ॥
यच्चास्मि पतिता वृक्षात्तद्भ्रष्टास्मि नलादहम् ।
स्वप्नेनानेन नूनं मे नलो दुर्लभदर्शनः ॥ ५४९ ॥
॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

स्वप्नार्थमिति निर्णीय सा दध्याविति धीमती ।
न राज्यं न पतिश्चेति द्वयमापतितं मम ॥ ५५० ॥
[2]व्यलपन्मुक्तकण्ठं च सा तारं [3]तारलोचना ।
दुर्दशापतितानां हि स्त्रीणां धैर्यगुणः कुतः ? ॥ ५५१ ॥
हा नाथ ! मां किमत्याक्षीः ? किं भाराय तवाभवम् ? ।
न ह्यात्मीया कञ्चुलिका जातु भाराय [4]भोगिनः ॥ ५५२ ॥
[5]नर्मणान्तरितोऽभूस्त्वं यद्वा वल्लीवने क्वचित् ? ।
तत्प्रकाशो भव चिरं न हि नर्मापि [6]शर्मदम् ॥ ५५३ ॥
प्रार्थये वः प्रसीदन्तु मह्यं हे वनदेवताः ! ।
प्राणेशं दर्शयत मे मार्गं वा तत्पवित्रितम् ॥ ५५४ ॥
द्विधा भव धरित्रि ! त्वं [7]वालुंकमिव [8]पाक्रिमम् ।
त्वद्दत्तविवरेणाहं प्रविश्याप्नोमि [9]निर्वृतिम् ॥ ५५५ ॥

१ आम्रवृक्षः । २ उच्चैः । ३ दीर्घलोचना । ४ सर्पस्य । ५ हास्येन । ६ कल्याणदम् । ७ वालुंकं चिर्भटकं, भाषायां 'चीभडुं' इति । ८ पक्वम् । ९ शान्तिम् ।

एवं भैमी विलपंती रुदंती नयनोदकैः ।
सारणीवारिभिरिव सिषेचारण्यपादपान् ॥ ५५६ ॥
जले स्थले वा छायायामातपे वा नल विना ।
ज्वरसतया इव तस्या न निर्वृतिलवोऽप्यभूत् ॥ ५५७ ॥

—त्रिषष्टि० प० ८, स० ३, पृ० ५९ ।

[३३]

सगरचक्रवर्तिषष्टिसहस्रपुत्राणां मरणेऽन्तःपुरस्त्रीणां सेनाधिपतिसामन्तादीनां च विलापाः ।

चक्रिसैन्येऽथ सैन्यानामाक्रन्द उदभून्महान् ।
महाजलाशय इव, रिक्तीभवति [1]यादसाम् ॥ १ ॥
केऽप्यास्वादितकिम्पाका इव पीतविषा इव ।
सर्पदष्टा इवोन्मूर्च्छा, पेतुर्वसुमतीतले ॥ २ ॥
केचिदास्फालयामासुः, स्वशिरो नालिकेरवत् ।
केचिदाजघ्निरे वक्षः, [2]कृतागस्कमिवासकृत् ॥ ३ ॥
पादान् प्रसार्य केऽप्यस्थुः, कृत्यमूढाः पुरन्ध्रिवत् ।
[3]भृगूण्यारुरुहुर्झम्पां, कपिवत् केऽपि [4]दित्सवः ॥ ४ ॥
कूष्माण्डदारमुदराण्येके स्वानि दिदीर्षवः ।
चकृषुः क्षुरिकां कोशाद्यमजिह्वासहोदराम् ॥ ५ ॥

१ जलचरजीवानाम् । २ कृतापराधम् । ३ भृगूणि शिखराणि पर्वतात्पतनस्थानानीत्यर्थः । ४ दातुमिच्छवः ।

आत्मानं तरुशाखायामुद्बद्धुमनसोऽपरे ।
बबन्धुरुत्तरीयाणि, लीलादोलां[1] यथा पुरा ॥ ६ ॥
शिरसोऽत्रोटयन् केऽपि, केशान् क्षेत्रात्कुशानिव ।
केप्यंगलग्नं नेपथ्यं, चिक्षिपुः स्वेदबिंदुवत् ॥ ७ ॥
हस्तन्यस्तकपोलाः केऽप्यस्थुश्चिन्तापरायणाः ।
प्रदत्तोत्तंभनस्तम्भजर्जराकारकुड्यवत् ॥ ८ ॥
असंवहन्तः केचिच्च, परिधानांशुकान्यपि ।
[2]विशंस्थुलाङ्गा व्यलुठन्नुन्मत्ता इव भूतले ॥ ९ ॥
विलापोऽन्त पुरे स्त्रीणां, कुररीणा[3]मिवाम्बरे ।
हृदयाकम्पजनकः, पृथक् पृथगभूदिति ॥ १० ॥
प्राणेशान् गृह्णतास्माकं, प्राणानत्रैव मुञ्चता ।
किमर्ध[4]वैशसमिदं रे दैवाचरितं त्वया ? ॥ ११ ॥
प्रसीद विवरं देहि, स्फुटित्वा देवि ! [5]काश्यपि ! ।
[6]अभ्रादपि पतितानां, शरणं धरणी खलु ॥ १२ ॥
अद्य चंदनगोधानामिवास्माकमुपर्यहो ।
विद्युद्दण्डम[7]काण्डेऽपि, दैव ! पातय निर्दयम् ॥ १३ ॥
प्राणाः ! शिवा वः पन्थानो, यूयं यात यथेप्सितम् ।
विमुञ्चतास्मच्छरीरमवक्रयकुटीमिव ॥ १४ ॥
समायाहि महातन्द्रे, ! सर्वदुःखापनोदिनि ! ।
मन्दाकिनि ! त्वमुत्पत्य, जलमृत्युं प्रयच्छ वा ॥ १५ ॥

---

१ क्रीडादोलाम् । २ शिथिलाङ्गाः । ३ मृगीणाम् । ४ अर्धमरणम् । ५ हे पृथ्वि ! । ६ आकाशात् । ७ असमये ।

अस्यां गिरितलाटव्यां, प्रादुर्भव दवानल ! ।
अनुयामः पतिगतिं, तव साहाय्यकाद्यथा ॥ १६ ॥
हा केशपाश ! मुञ्चाद्य, सुमनोदामसौहृदम् ।
युवाभ्यां दीयतां नेत्रे !, कज्जलाय जलाञ्जलिः ॥ १७ ॥
पत्रलेखनकण्डूतिं, मा कृथाथां कपोलकौ ! ।
अलक्तकैर्व्यतिकरश्रद्धामधर ! मा धरः ॥ १८ ॥
गीताकर्णनवत्कर्णौ !, त्यजतं रत्नकर्णिकाम् ।
हे कंठ ! कंठिकोत्कंठां मा कार्षीस्त्वमतः परम् ॥ १९ ॥
वक्षोजावद्य वां हारो, ³नीहारोंऽभोरुहामिव ।
सद्यो हृदय ! भूयास्त्वं, पक्वैर्वारुकवद् द्विधा ॥ २० ॥
बाहू ! कङ्कणकेयूरैर्भारैरिव कृतं च वाम् ।
नितम्ब ! रसनां मुञ्च, प्रातश्चन्द्र इव प्रभाम् ॥ २१ ॥
अनाप्तैरिव पर्याप्तं, हे पादौ ! पादभूषणैः ।
अलमंगांगरागैस्तैः, कैंपिकच्छूमयैरिव ॥ २२ ॥
एवमंतःपुरस्त्रीणां, हृदि तैः करुणस्वरैः ।
वनान्यपि प्रतिरवै-रुरुदुः सह बन्धुवत् ॥ २३ ॥
सेनाधिपतिसामन्त-मण्डलेशादयोऽपि हि ।
शोकह्रीक्रोधशङ्कादि-विचित्रं प्रालपन्निति ॥ २४ ॥
हा स्वामीपुत्राः ! क्व गता न हि संविद्महे वयम् ।
भूतानुयामोऽद्य यथा, स्वामिशासनतत्पराः ॥ २५ ॥

१ पुष्पमाला । २ संबन्धः । ३ हिमम् । ४ कर्कटीवत् । ५ अलम् । ६ हे अंग ! । ७ कण्डुजनक औषधिविशेषः ।

किं [1]तिरोधानविद्येह, भवतां काप्युपस्थिता ।
सा तु खेदाय भृत्यानां, प्रयोक्तुं नहि युज्यते ॥ २६ ॥
युष्मान्नष्टान् विनष्टान् वा, हित्वा गतवतां सुखम् ।
कथं द्रक्ष्यति नः स्वामी, ऋषिहत्याकृतामिव ? ॥ २७ ॥
युष्मान्विना गतान्नोऽद्य, लोकोऽप्युपहसिष्यति ।
हृदय ! स्फुट रे सद्यः, पयःसिक्ता[2]मकुम्भवत् ॥ २८ ॥
तिष्ठ तिष्ठा[3]हिखेट ! त्वं, छलेन श्वेव नः पतीन् ।
व्यग्रानष्टापदत्राणे, दग्ध्वायासीः क रेऽधुना ? ॥ २९ ॥
खड्गः खड्गो धन्व धन्व, शक्तिः शक्तिर्गदा गदा ।
युद्धाय सज्जीभव रे, कियन्नंष्ट्वा गमिष्यसि ? ॥ ३० ॥
अमी तावदिह त्यक्त्वा, ययुर्नः स्वामिसूनवः ।
ह हा तत्र गतानद्य, त्यक्ष्यति स्वाम्यपि द्रुतम् ॥ ३१ ॥
अगतानपि नस्तत्र, जीवतोऽत्रैव तिष्ठतः ।
श्रुत्वा लज्जिष्यते स्वामी, यदि वा निग्रहीष्यति ॥ ३२ ॥
एवं रुदित्वा विविधं, भूयः संभूय ते मिथः ।
[4]सहजं धैर्यमालम्ब्य, मन्त्रयामासुरित्यथ ॥ ३३ ॥
पूर्वोदितै[5]र्विधानेभ्यः, परोक्तविधिर्वद्विधिः ।
सर्वेभ्यो बलवांस्तस्मान्न कोऽपि बलवत्तरः ॥ ३४ ॥
तत्राशक्यप्रतीकारे, मुधा प्रतिचिकीर्षितम् ।

१ अदृश्यकरणविद्या । २ अपक्वः । ३ हे नागराज ! । ४ स्वाभाविकम् । ५ पूर्वविधिभ्यः परोविधिर्बलवान् इति नियमेन । ६ दैवम् ।

व्योम्नः प्रतिजिघांसेव जिघृक्षेव नभस्वतः ॥ ३५ ॥
एभिः प्रलपैस्तदलं, हस्त्यश्वाद्यखिलं प्रभोः ।
इदानीमर्पयामः स्वं, वयं न्यासधरा इव ॥ ३६ ॥
उचितं रुचितं चापि, यत्किञ्चन ततः परम् ।
विदधातु तदस्मासु, स्वामी किं नो विचिन्तया ॥ ३७ ॥
एवमालोच्य ते सर्वे, सर्वमन्तःपुरादिकम् ।
आदाय दीनवदनाः, प्रत्ययोध्यं प्रतस्थिरे ॥ ३८ ॥
मन्दमन्दमथोत्साहहीना म्लानाननेक्षणाः ।
अयोध्यासन्निधिभुवं प्रापुः सुप्तोत्थिता इव ॥ ३९ ॥
[3]विषण्णास्तत्र च स्थित्वा, नीता वध्यशिलामिव ।
उपविश्य महीपीठेऽन्योऽन्यमेवं बभाषिरे ॥ ४० ॥
भक्ता बहुज्ञा दोषमन्तो, दृष्टसाराः पुरापि च ।
इत्यादिष्टा वयं राज्ञा, सत्कृत्य तनयैः सह ॥ ४१ ॥
विना कुमारानभ्येत्य, स्वामिनोऽग्रे वयं कथम् ।
वदनं धारयिष्यामो, नासिकारहिता इव ? ॥ ४२ ॥
कथं वा कथयिष्यामः, पुत्रवृत्तान्तमीदृशम् ? ।
[4]अकाण्डाशनिसम्पात-सदृशं वसुधापतेः ॥ ४३ ॥
अतः परमहो तत्रास्माकं गन्तुं न युज्यते ।
युज्यते किंतु मरणं, शरणं सर्वदुःखिनाम् ॥ ४४ ॥
सम्भावनायाः प्रगुणीकृताया भ्रंशभाजिनः ।

१ प्रति हंतुमिच्छा । २ ग्रहीतुमिच्छा । ३ खिन्नाः । ४ असमये वज्रपात इव ।

पुंसो शरीरिकस्येव, जीवितव्येन किं ननु ? ॥ ४५ ॥
किं च पुत्रक्षयं श्रुत्वा, दुःश्रवं चक्रवर्त्यपि ।
चेद्व्रिपद्येत तदपि, मृत्युरग्रेसरो हि नः ॥ ४६ ॥
मन्त्रयित्वेति ते सर्वे, मरणे कृतनिश्चयाः ।
यावत्तस्थुस्तावदागादेकः कैाषायभृद्द्विजः ॥ ४७ ॥

—त्रिषष्टि० प० २, स० ६, पृ० ८६–८७

---

[३४]

षष्टिसहस्रपुत्राणां मरणश्रवणे सगरचक्र्यादीनां विलापः ।

नाशेनैकस्य पुत्रस्य न शोचिष्याम्यतःपरम् ।
मद्वत्वमपि मा शोचीः सर्वपुत्रक्षयेऽपि हि ॥ १५४ ॥
षष्टिसहस्रसंख्यास्ते, दोर्विक्रमविराजिनः ।
राजन् ! विपन्नास्तनया, युगपत् कालयोगतः ॥ १५५ ॥
अत्रांतरे च सामन्तामात्यसेनाधिपादयः ।
अपरेऽपि कुमाराणां, जना आसन्नवर्तिनः ॥ १५६ ॥
उत्तरीयछन्नमुखाः, शालीना इव लज्जया ।
विवर्णदेहाः खेदेन दैवदग्धा इव द्रुमाः ॥ १५७ ॥
अत्यंतशून्यमनसः, पिशाचकिङ्करा इव ।
उदश्रुलोचना दीना मुषिताः कृपणा इव ॥ १५८ ॥

---

१ म्रियेत । २ काषायवस्त्रधारी । ३ लज्जावन्त इव । ४ वनाग्निदग्धाः ।

प्रस्खलच्चरणन्यासा, दृष्टा इव भुजङ्गमैः ।
[1]आस्थानं युगपद्राज्ञोऽविशन् सङ्केतिता इव ॥ १५९ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

राजानं ते नमस्कृत्य, यथास्थानमुपाविशन् ।
[2]विविक्षव इव क्षोणीं, ते च तस्थुरधोमुखाः ॥ १६० ॥

तां विप्रवाचमाकर्ण्य, दृष्ट्वा तांश्च तथाविधान् ।
कुमारवर्जमायातान्[3]निषादिद्विपानिव ॥ १६१ ॥

लिखितो नूल्लिखितो नु, सुप्तो नूत्तम्भितो नु वा ।
शून्यो निष्पन्दनयनो, द्रागभूद्वनीपतिः ॥ १६२ ॥

॥ युग्मम् ॥

आसमूर्छमधैर्येण धैर्येण च [4]तथास्थितम् ।
पुनर्बोधयितुं विप्रः, प्रोवाच पृथिवीपतिम् ॥ १६३ ॥

त्वमसि [5]क्ष्मापते ! विश्वमोहनिद्राविवस्वतः ।
ऋषभस्वामिनो वंश्यो, भ्राताचास्यजितप्रभोः ॥ १६४ ॥

इत्थं [6]पृथग्जन इव, भवन्मोहवशंवदः ।
[7]तयोः कलङ्कमादत्सेऽधुना किं धरणीधव ! ॥ १६५ ॥

राजापि दध्यौ विप्रोऽयं, [8]स्वपुत्रांतापदेशतः ।
मत्पुत्रक्षयनाख्यस्य, जगौ प्रस्तावनामिमाम् ॥ १६६ ॥

---

१ सभामण्डपम् । २ प्रविष्टुमिच्छवः । ३ हस्तिपकशून्यगजानिव ।
४ स्वस्थम् । ५ हे राजन् । ६ सामान्यजन इव । ७ ऋषभाजितस्वामिनोः ।
८ स्वपुत्रमरणमिषात् ।

व्यक्तं च शंसत्यधुना, कुमाराणामसौ क्षयम् ।
कुमारवर्जमायाताः प्रधानपुरुषा अमी ॥ १६७ ॥
कुतः सम्भाव्यते तेषां, क्षयश्च मनसापि हि ।
भुवि सञ्चरतां स्वैरं, वने केसरिणामिव ॥ १६८ ॥
महारत्नपरीवारा, दुर्वाराः स्वौजसापि हि ।
केन शक्या निहन्तुं ते, हंतास्खलितशक्तयः ? ॥ १६९ ॥
चिंतयित्वेति किमिदमिति पृष्टाः क्षमाभुजा ? ।
ज्वलनप्रभवृत्तान्तं, शशंसुः सचिवादयः ॥ १७० ॥
ताडितः कुलिशेनेव, तेनोदंतेन[1] भूपतिः ।
पपात मूर्छितः पृथ्व्यां, पृथिवीमपि कम्पयन् ॥ १७१ ॥
मातरश्च कुमाराणां, निपेतुर्मूर्छया क्षितौ ।
पितुर्मातुश्च तुल्यं हि, दुःखं सुतवियोगजम् ॥ १७२ ॥
राजवेश्मनि लोकानामाक्रन्दोऽथ महानभूत् ।
समुद्रतटगर्तांतर्गतानां यादसामिव ॥ १७३ ॥
मन्त्र्यादयोऽपि ते स्वामिपुत्रव्यापत्ति[2]साक्षिणम् ।
आत्मानमतिनिन्दन्तो, रुरुदुः करुणस्वरम् ॥ १७४ ॥
तादृशीं स्वामिनोऽवस्थां, तां वीक्षितुमिवाक्षमाः ।
अंजलिच्छन्नवदनाः, पूच्चक्रुर्वेत्रपाणयः[3] ॥ १७५ ॥
प्राणप्रियाण्यप्यस्त्राणि, त्यजन्तश्चात्मरक्षकाः ।
प्रलपन्तोऽलुटन् भूमौ, वातभग्ना इव द्रुमाः ॥ १७६ ॥

१ वृत्तान्तेन । २ व्यापत्तिर्मरणम् । ३ द्वारपालाः ।

स्वकञ्चुकान् कञ्चुकिनः, स्फाटयन्तोऽरटन् भृशम् ।
दैवानलान्तः पतिता, इव तित्तिरिपक्षिणः ॥ १७७ ॥
हृदयं कुट्टयन्तः स्वं, चिरात्प्राप्तमिव द्विषम् ।
चेट्यश्चेटाश्च चक्रन्दुर्हताः स्म इति भाषिणः ॥ १७८ ॥
तालवृन्तानिलेनाम्बुसेकेन च महीपतिः ।
राज्यश्च संज्ञामासेदुर्दुःखैशल्यप्रतोदनीम् ॥ १७९ ॥
मैलिनीभूतवासस्का, नेत्राश्रुजलकज्जलैः ।
छाद्यमानकपोलाक्ष्यो लुँलितालकवल्लिभिः ॥ १८० ॥
उरःस्थलकराघातप्रत्रुटद्धारयष्टयः ।
निर्भरं भूमिलुठनस्फुटत्कंकणमौक्तिकाः ॥ १८१ ॥
धूमं शोकानलस्येवोज्झन्त्यो निःश्वासमुच्चकैः ।
शुष्यत्कण्टाधरदला, राजपत्न्योऽरुदन्नथ ॥ १८२ ॥
॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

धैर्यं लज्जां विवेकं च, विहायैकपदेऽपि हि ।
राज्ञीवच्छोकविधुरो, विललापेति भूपतिः ॥ १८३ ॥
हे कुमाराः ! क्व यूयं स्थ, निवर्तध्वं विहारतः !
राज्यायावसरो वोऽद्य, व्रताय सगरस्य तु ॥ १८४ ॥
कथं न कोऽपि ब्रूते च, सत्यमुक्तं द्विजन्मना ? ।
दैस्युनेव छलज्ञेन, दैवेन मुँषितोऽस्मि ही ॥ १८५ ॥
अरे रे दैव ! कुत्रासि, कुत्रासि ज्वलनप्रभ ! ।

१ वनाग्निमध्ये । ४ दुःखशल्यनाशनीम् । । ३ मलिनीभूतवस्त्राः । ४ विकीर्णकेशसमूहैः । ५ चौरेणेव । ६ चोरितोऽस्मि ।

अक्षत्रमिदमाचर्य्य कायासीर्नागपांशन ! ॥ १८६ ॥
सेनापते ! क्व तेऽगच्छत्चंडदोर्दण्डचण्डिमा ? ।
क्षेमङ्करत्वमगमत्, क्व पुरोहितरत्न ! ते ? १८७ ॥
गलितं वर्धके ! किं ते, दुर्गनिर्माणकौशलम् ? ।
गृहिन् ! संजीवनौषध्यः, किं ते कुत्रापि विस्मृताः ? ॥१८८॥
गजरत्न ! किमाप्तस्त्वं, तदा गजनिमीलिकाम् ! ।
अश्वरत्न ! समुत्पन्नं, शूलं किं भवतस्तदा ? ॥ १८९ ॥
चक्रदंडाऽसयो ! यूयं, किं तदानीं तिरोहिताः ? ।
अभूतां मणिकाकिण्यौ, निष्प्रभौ किं दिनेन्दुवत् ? ॥ १९० ॥
आतोद्यपुटवद्भिन्ने, किं युवां छत्रचर्मणी ! ।
नवापि निधयो ! यूयमस्ताः किमनया भुवा ? ॥ १९१ ॥
युष्मद्विश्वासतोऽशंकं, रममाणाः कुमारकाः ।
सर्वैरपि न यत्त्रातास्तस्मात् पन्नगपांसनात् ॥ १९२ ॥
करोम्येवं विनष्टे किमिदानीं ज्वलनप्रभम् ? ।
सगोत्रमपि चेद्धन्मि न हि जीवंति मत्सुताः ॥ १९३ ॥
ऋषभस्वामिनो वंशे, नैवं कोऽप्यासदन्मृतिम् ? ।
त्रपाकरमिमं मृत्युं, हा वत्साः कथमाप्नुत ? ॥ १९४ ॥
पूर्वे मदीयाः सर्वेऽपि, पुरुषायुषजीविनः ।
दीक्षामाददिरे स्वर्गमपवर्गं च लेभिरे ॥ १९५ ॥
स्वेच्छाविहारश्रद्धापि, भवतां नह्यपूर्यत ।

---

१ नागदूषकः । २ नेत्रनिमीलिकाम् । ३ मोक्षम् ।

अरण्यानीसमुत्पन्नभूरुहामिव दोहदः ॥ १९६ ॥
उदयाय च पूर्णेन्दुर्दैवाद् ग्रस्तश्च राहुणा ।
फलेग्रहिश्च सञ्जज्ञे, तरुर्भग्नश्च कुम्भिना ॥ १९७ ॥
आगता च तरी तीरं, भग्ना च तटभूभृता ।
उन्नतश्च नवाम्भोदो, विकीर्णश्च नभस्वता ॥ १९८ ॥
निष्पन्नं च व्रीहिवणं, दग्धं च नववह्निना ।
धर्मार्थकामयोग्याश्च, जाता यूयं हताश्च हा ॥ १९९ ॥

॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

प्राप्यापि मद्गृहं वत्सा !, अकृतार्था गता ह हा ।
आढ्यस्य कृपणस्येव, वेश्मोपेत्य वनीपकाः ॥ २०० ॥
तदद्य किमु चक्राद्यै, रत्नैर्निधिभिरप्यलम् ? ।
युष्मान् विना विरहिणो, ज्योत्स्नोद्यानादिकैरिव ॥ २०१ ॥
षट्खंडभरतक्षेत्रराज्येन यदि वाऽसुभिः ।
असुभ्योऽपि प्रियैः पुत्रैर्विना भूतस्य किं मम ? ॥ २०२ ॥
एवं विलापिनमथो, भूनाथं श्रावकद्विजः ।
स बोधयितुमित्यूचे, सुधामधुरया गिरा ॥ २०३ ॥

—त्रिषष्टि० प० २, स० ६, पृ० ९१–९३

---

१ महदरण्यम् । २ वृक्षाणामिव । ३ मनोरथः । ४ फलवान् । ५ हस्तिना । ६ नौका । ७ नूतनमेघः । ८ वायुना । ९ शालिवनम् । १० याचकाः । ११ प्राणैः ।

[३५]

प्रियायाश्च्यवने ललिताङ्गस्य आक्रन्दः ।

हा दयिते ! हा दयिते !, क्वासि क्वास्येहि दर्शनं देहि ।
यत् त्वां विना त्रिदिवमपि, दुःखकरं नरकवज्जाने ॥ ७६ ॥
सततं त्वयि चाटुरसे, मम वचसि प्राप नापराऽवसरम् ।
त्वद्वदनेन्दुज्योत्स्ना—पानरते दृक्चकोरे च ॥ ७७ ॥
अस्वप्नस्य ममास्तु, स्वप्नेऽप्यन्याश्रयः प्रिये ! कस्मात् ।
लवमात्रं त्वद्विरहा—सहेऽत्र मयि तत् कथं कोपः ? ॥७८॥—युग्मम्॥
न कदापि त्वं कुपिता, मयाऽनुनीताऽपि नैव तेन त्वम् ।
अनुनयसुखाय कृतकं, कृत्वा कोपं स्थिता क्वापि ॥७९॥
ज्ञातमिदं तेन त्वां, नन्दनवनकल्पवल्लिकुञ्जान्तः ।
निजवल्लभां निभाल्य, क्रमपतितोऽनुनयमेवकर्ताऽहम् ॥८०॥
इति बुद्ध्यैव स नन्दन—वने भ्रमन् प्रतिनिकुञ्जमित्यूचे ।
हा सुमुखि ! हा घनस्तनि, हा सुश्रोणि ! किमिहापि न त्वमसि ॥८१

—पद्मानन्दकाव्यम् स० ४

---

१ अन्या योषित् । २ कोपापनयसुखाय । ३ कृत्रिमम् ।

[३६]

वृषभस्वामिनिर्वाणकल्याणे भरतस्य परिदेवनम्।

अस्तोकशोकसंछन्नो, भरतो मूर्च्छयाऽपतत् ।
दुःखच्छेदि तदाऽज्ञासीन् न कोऽपि रुदितुं यतः ॥ २१४ ॥

चक्रिणं ज्ञापयन् दुःखखेदभेदनकारि तत् ।
शक्रः सङ्क्रन्दनं, चक्रे, समग्रैस्त्रिदशैः सह ॥ २१५ ॥
रुदितैरुदितैस्तेषां, विमूर्च्छश्चक्रवर्त्यपि ।
रुरोद रोदसीक्रोडं, पूत्कारैः परिपूरयन् ॥ २१६ ॥

रुदितेन क्षणात् तेन, शोकोऽन्तश्चक्रवर्तिनः ।
कुठारस्फारघातेन, दारुवत् प्राप दीर्णताम् ॥ २१७ ॥
दुःखशल्याकुलस्वान्तविशल्यीकारकारणम् ।
तदादि किल लोकेऽपि, शोकेऽभूद् रुदितक्रमः ॥ २१८ ॥
विललाप ततः क्ष्मापः, सन्त्यज्येत्यात्मधीरताम् ।
हा तात ! हा जगत्त्रातस्त्यक्त्वा मां गतवानसि ॥ २१९ ॥
बाहुबल्यादयस्तेऽपि भ्रातरो मम निर्ममाः ।
स्वसारौ ब्राह्मी-सुन्दर्यौ, पुण्डरीकादयोऽङ्गजाः ॥ २२० ॥
श्रेयांसप्रमुखाः पौत्रा, मां मुक्त्वैकाकिनं हहा ।
प्रक्षीणाखिलकर्माणो, निर्वाणपदमाश्रयन् ॥ २२१ ॥
जीवाम्यद्यापि पापोऽहं, राज्यमोहं त्यजामि न ।
त्वद्धर्मदेशनाशर्म, त्वां विना नाथ ! कुत्र मे ? ॥ २२२ ॥

१ रोदनम् । २ नृपः । ३ पुत्राः ।

मोहप्ररोहणादेवमुद्दिलापमिलापतिम् ।
प्रबोधमधुरैर्वाक्यैर्बोधयामास वासव१: ॥ २२३ ॥

—पद्मानन्दकाव्यम् स० १८

[३७]

प्रभोर्दर्शनवञ्चनात् बाहुबलेर्विलापः ।

तदाकर्ण्य वचः कर्ण-कीलं, तं२क्षशिलापतिः ।
सद्यो दधार धीरोऽपि, नेत्रे बा३ष्पजलाविले ॥ ३७४ ॥

दध्यौ वन्ध्योद्यमश्चेति, चेतितं न मयेति यत् ।
व्रतात् प्रभृति नैकत्रा-वस्थितिं कुरुते प्रभुः ॥ ३७५ ॥

अपि प्रकृतिपौराद्याः प्राप्नुवन्तु पवित्रताम् ।
इति तै सह वन्दिष्ये, स्वामिपादान् दिनोदये ॥ ३७६ ॥

मनोरथो मे भग्नोऽ४यमभाग्योद्धातपाततः ।
हाहा हतोऽस्म्यहं पापो, निष्पुण्यानां शिरोमणिः ॥३७७॥

—युग्मम् ॥

विलंबकारिणं धिग् मां लोकानुग्रहकारणात् ।
परार्थकाम्यया मौर्ख्यात्, स्वार्थभ्रंशोऽभवन्मम ॥ ३७८ ॥

धिग् मामबुद्धिमूर्द्धन्यं, धिग् धिग् मां च प्रमादिनम् ।
यत् तातचरणाब्जानामर्चनेनास्मि वंचितः ॥ ३७९ ॥

१ इन्द्रः । २ बाहुबलिः । ३ अश्रुपरिपूर्णे । ४ अभाग्योदयात् ।

वृथा मम समुत्पन्नो, विभ्रमो यद् [1]विभावरी ।
तद्दिनं दृश्यते यस्मिन्निनो विश्वप्रकाशकः ॥ ३८० ॥

भास्वंतं सवितारं तं, विनाऽह्नरपि [3]शर्वरी ।
जाता यन्मे तमोजालैः किलान्धाः सकला दिशः ॥३८१॥

प्रमाद्सदनं स्वामिन्!, यद्यहं तत् कथं त्वया ।
नात्मपुत्रप्रमोदाय, दिनमेकमपि स्थितम् ? ॥ ३८२ ॥

लोकेष्वपत्यवत् पूर्वं, ममत्वमकृथा यथा ।
सांप्रतं निर्ममत्वं तं, तथाऽपत्येषु लोकवत् ॥ ३८३ ॥

धिग् मामेकदिनाहार-ग्रहणेनापि न प्रभुः ।
मानितस्त्रिजगन्मान्यो, जनसामान्यनप्यहो ॥ ३८४ ॥

त्वद्संभावनोद्भूतं, [4]मन्मूतं, मे पराभवम् ।
अपनेष्यति को नाम, नाथ ! नाथं विना परः ? ॥३८५॥

यावत् तेऽजनि वात्सल्यं, सर्वेष्वन्येषु सूनुपु ।
मय्यासीत् तावदेकस्मिन्, कुत्र तत् ते गतं प्रभो! ॥३८६॥

बाल्येऽपि हृदयक्रोडे, सदा मां कृतवानसि ।
संप्रत्यपि ततो नाथ!, हृन्मध्ये धृतवान्न किम् ? ॥३८७॥

लोकभर्तुरनालोक-शोकशंकाऽतिसङ्कुलम् ।
ततस्तं विषमूर्च्छालमिव मन्त्रीत्यबोधयत् ॥ ३८८ ॥

—पद्मानन्दकाव्यम् स० १३

---

१ रात्रिः । २ स्वामी । ३ निशा । ४ तवासत्कारजन्यम् ।

[३८]

पुत्रवियोगे मरुदेवाया विलापः ।

भरते नृपतौ पुरःस्थिते, स्मृतपुत्रेश्वरतापरोन्नतिः ।
स्रवदश्रुविमिश्रलोचना, मरुदेवा व्यलपत्तरामिति ॥११७॥
क्व तदाऽऽतपवारणं पुरा, मम सूनोः शिरसीन्दुसुन्दरम् ? ।
अधुना क्व दवानलोल्वणं, तपचण्डं तपनांशुमण्डलम् ? ॥११८॥
क्व स चामरचारुचालनैश्चलनंत्राकरकंकणक्वणः ? ।
श्रवसोरधुना सुतस्य मे, मशकश्रेणिगुणत्कृतिः क्व सा ? ॥११९॥
क्व पुरा रथवारणादिभिः सुखयानानि ममाङ्गजन्मनः ।
अधुना क्व पदातिचारिता, चरणत्राणमृते विहारिणः ? ॥१२०॥
मणिपद्ममुखासने सुखा-सनमन्तः, सदनं क्व तस्य तत् ? ।
क्व निरासनता वनान्तरे, गिरिशीर्षे निरतस्य साम्प्रतम् ॥१२१॥
क्व तदस्य सदैव देवतोपहृताहारजलोपजीवनम् ।
क्व स सम्प्रति भैक्ष्यसम्भृता—भ्यवहारस्तदसम्भवोऽपि वा ॥१२२॥
श्रवणामृतवर्षणं क्व तन्—मृदुगीतं शयने द्युसुभ्रुवाम् ।
क्व वनेऽस्य सुतस्य साम्प्रतं—श्रुतिसूचीघनघूकघूत्कृतिः ॥१२३॥
स्तनयित्नुकृतं तपात्ययो—द्धुरधाराजलमुल्बणानिलम् ।
सहते स तमस्विनीषु ही, गिरिसंगी गजवन्ममाङ्गजः ॥१२४॥

---

१ छत्रम् । २ सूर्यमण्डलम् । ३ कर्णयोः । ४ गणगणाटशब्दः । ५ उपानद्विना । ६ देवाङ्गनानाम् । ७ कर्णयोः सूचीतुल्या । ८ मेघकृतम् । ९ वर्षाकाले ।

कमलाकरवद् वनाश्रयो, हिमसन्दोहमयानिलोर्मिभिः ।
रजनीषु स हैमनीषु ही, क्रममेत्यावरणेन वर्जितः ॥ १२५ ॥
भृशमुष्णऋतौ सुदारुणैः, किरणैरुष्णरुचेश्चिरं स्थिरैः ।
म्लपिताननीरजोऽङ्गजः, स सरोवत् परितोऽपि शुष्यति ॥ १२६ ॥
स निरावरणो निराश्रय-स्तनयो मे [२]विसहाय एव हा ।
शबरो गिरिगः स्फुरद् यथा, खलु कालेष्वखिलेषु दुःखितः ॥ १२७ ॥
पृथिवीं परिपालयन्त्यमी, भरतो बाहुबलिः सुता परे ।
न तु कोऽपि करोति संकथामपि सूनोर्मम धिग् विधिक्रमः ॥ १२८ ॥
इति सन्ततसंस्मृते सुतं, [३]पुरतः सङ्गतवद् विजानती ।
इदमालपति स्म सा भृशं, समुपालम्भनकारिवाग्भरा ॥ १२९ ॥
न कदापि ददासि दर्शनं, विशदज्ञाननिधानमानस ! ।
किमु वत्स ! न वेत्सि वत्सलां, जननीं शोकसमाकुलामिमाम् ॥ १३० ॥
जरतीत्यवधीरणाऽस्ति चेन् मयि पौत्राः प्रतिपौत्रकास्ततः ।
किमु [५]लल्लुरजल्पिनोऽपि नो, कथमुक्तं प्रथयन्ति ते मनः ? ॥ १३१ ॥
अनुगै रहितोऽसि वत्स, तैरपि कच्छप्रमुखैः क्षितीश्वरैः ।
कथमेकक एव कानने, चरसि क्रूरमृगारिभैरवे ॥ १३२ ॥
अनुगम्य भवन्तमात्मजं, स्वमवश्यं [६]वरिवस्ययाम्यहम् ।
तव दुःखजरोदनाश्रुभिः, किमु कुर्वे बत लुप्तलोचना ? १३३ ॥
भजति त्वयि राज्यमुज्ज्वलं, सुख[७]मुन्मेषमियेष यन्मयि ।
अधुना विपिनं श्रयत्यभू-दसुखं कोटिगुणं ततः सुत ! ॥ १३४ ॥

१ भानोः । २ सहायरहितः । ३ अग्रतः स्थितमिव । ४ अपमानः ५ अव्यक्तमधुरजल्पिनः । ६ सेवां करोमि । ७ प्रादुर्भावम् ।

इति सा भृशमात्मैसम्भवाऽसुखसम्भावनयाऽभिभाविता ।
गलदश्रुजलप्लुतांशुका, व्यलपत् कल्पितमौलिचालना ॥१३५॥

—पद्मानन्दकाव्यम् स० १४

[३९]

गुरोः स्वर्गलोकगमने विजयसेनसूरेर्विलापः ।

श्रुत्वा तद्वज्राहत इवाभवद्बाष्पपूर्णनयनयुगः ।
एष पुनर्दुःखादिदमंजीगदद्गद्गदध्वनितः ॥ २०२ ॥

उच्छिन्नः सुरभूरुहोऽप्यपगता स्वर्धामधेनुः पुन-
भग्नः कामघटो मणिः सुमनसां चूर्णीबभूव क्षणात् ।
दग्धा चित्रलता गतः शकलतां हा दक्षिणावर्तभू-
र्लम्बुः स्वर्गिगृहं गते त्वयि गुरौ श्रीहीरसूरीश्वर: (र!)॥२०३॥

हा हा भूधनबोधनैकविबुध ! श्रीसूरिचूडामणे !
हा सिद्धान्तसमुद्रमन्दरगिरे ! हा शासनाहर्मणे ! ।
हा हा यौक्तिकवाक्पुरन्दरगुरो ! वैराग्यवारांनिधे !
हा कारुण्यनिधे ! विधेर्वशतया त्वं कुत्र यातः प्रभो ! ? ॥२०४॥

अथास्तं गतवान्सहस्रकिरणश्चन्द्रोऽपि तन्द्रां गतः
शुष्कः क्षीरनिधिर्विधेर्विलसितैर्मेरुर्विलीनः पुनः ।

---

१ पुत्रदुःखविचारणया । २ वदति स्म । ३ कल्पवृक्षः । ४ कामधेनुः । ५ शङ्खः । ६ (अकब्बर) नृपप्रतिबोधनेऽद्वैतनैपुण्यवान् । ७ सूर्यः । ८ युक्तियुक्तवाचि वाचस्पतिः । ९ समुद्रः । १० निद्राम् ।

भूमौ श्रीजिनसार्वभौमविभवभ्राजिष्णुतां बिभ्रति
श्रीसूरीश्वरहीरहीरविजये गीर्वाणगेहं गते ॥ २०५ ॥

गर्जन्ति प्रतिमन्दिरं प्रमुदिता मिथ्यादृशः कौशिकाः
श्रीमत्संघसरोजकाननमिदं म्लानिं च धत्तेऽधुना ।
संप्राप्तप्रसराः स्फुरन्ति परितो नैक्तञ्चरा दुर्दृशो
यातेऽस्तं गवि हीरसूरितरणौ स्फूर्तिं तमः शीलति ॥२०६॥

—हीरसौभाग्यम् स० १७

[४०]

श्रीहीरविजयसूरिविरहे विजयसेनसूरे-विलापद्वात्रिंशिका ।

ममानिशं यत् त्वमवोच ईश ! सुत ! त्वमास्से मम चेतसीति ।
ययावजाकण्ठकुचोपमां तत् समस्तमुच्चैरभिजात ! तात ! ॥ ४७ ॥

यदर्धनिर्वर्णितमङ्गनानां दिवो दिदृक्षुः प्रसभं प्रसन्नम् ।
भवामि यावत्पदपद्मभृङ्गस्तवात्र तावद् न विलम्बितस्त्वम् ॥४८॥

ममाऽभवद् या भगवंस्त्वदंह्रिसरोजयोः श्रीः पुरतः स्थितस्य ।
त्वदाननन्यस्तविलोचनस्य सुदुर्लभा साऽथ नभोलतेव ॥ ४९ ॥

१ तीर्थङ्करलक्ष्मीशोभनशीलताम् । २ घूकसदृशाः । ३ चौरा इव । ४ कुतीर्थिकाः । ५ पृथिव्यां गगने च । ६ रविः । ७ हे कुलीन ! । ८ देवाङ्गनानां कटाक्षोत्क्षेपरूपमर्धावलोकनम् । ९ शोभा । १० गगनवल्लीव ।

विधाय भूमीस्पृशि भालभागेऽञ्जलिं मम [1]प्राञ्जलमञ्जुलस्य ।
भवन्निदेशं सृजतोऽभवद् [2]मुत् क्व साऽथ नाथा[3]ऽमृतमुल्लतेव ? ॥५०॥
पुरातनर्षिव्रजराजराजं विना भवंतं भुवनैकदीपम् ।
कमत्र तातेति भणन्न[4]भीक्षणमहं भविष्यामि [5]विनीतविद्यः ? ॥५१॥
रतिर्ममासीद[6]ममेश ! योच्चैः प्रपश्यतस्त्वन्मुखपुण्डरीकम् ।
अथाब्जिनीवाऽ[7]श्मनि सा भवित्री कथं कथं नाथ! हृदीति मन्ये? ॥५२
[8]करोत्करस्येव रविं भवन्तमभूद् मम श्रीरनुगच्छतो या ।
लतेव सिक्ताऽम्बुधैरः कदा सा पुरा [9]भवत्युन्नतिभाक् प्रकामम् ? ॥५३॥
प्रजाभिर्धेह्यहि भणेति भव्यैर्वचोभिरासंस्तव या मुदो मे ।
न तद्भवोऽप्यर्थिजनप्रणीतैस्त्वमेधिथा जीव जयेतिवाक्यैः ॥ ५४ ॥
विना तवाज्ञामथ [10]मुक्तिकान्तानिषंगदूतीं निजमूर्ध्नि कस्य ।
निदेशमेणी[11]नयनेव पुण्ड्रं श्रियः पदं नित्यमहं निधास्ये ? ॥ ५५ ॥
त्वयि प्रयातेऽस्तमनन्तकान्तौ [12]पयोजिनीभर्तरि भव्य[13]पद्म ।
ध्रुवं भवित्री भरतावनीयं [14]कुपाक्षिकोल्लूकतमःप्रसारा ॥ ५६ ॥
विना भवंतं [15]गृहरत्नमीश ! सुदीप्तमाधाय कमुत्प्रकाशः ।
[16]शिवाध्वनीनो हृदि धाम्नि भावी जनः समस्तो भरतावनीजः ॥५७॥
सुधर्ममुख्यर्षिमतंगजानां धृता त्वया [17]वामगतेन या धूः ।

---

१ सरलः । २ हर्षः । ३ कल्पवल्लीव । ४ वारंवारम् । ५ अभ्यस्तविध । ६ हे निर्ममेश ! । ७ दृषदि । ८ किरणपुञ्जस्य । ९ भविष्यतीत्यर्थे । १० मुक्तिवधूसङ्गदूतीम् । ११ कामिनीव । १२ सूर्यः । १३ भव्यानां पद्मा श्रीर्यस्मात् तस्मिन् । १४ कुपाक्षिका एवोलूकाः । १५ दीपम् । १६ परमपदपथिकः । १७ वामांसस्थेन मनोज्ञगतिना वा ।

कथं मयैकेन च दक्षिणेन धोरिष्यते सा ननु तेणकेन ? ॥ ५८ ॥
अचिंतयित्वेति भेद/कृतिं द्राक् त्वमप्सर:केलिरसानसेवी: ।
न चेद् भवादृग्गुहितकारिपित्रा विमुच्यते किं पृथुको लघीयान् ? ॥ ५९ ॥
अकब्बरोऽयं नरराजरत्नं भवांश्च सर्वर्षिजनावतंस: ।
मिथश्च योऽभूद् युवयोर्निषंग: सुवर्णमण्योरिव वर्णनीय: ॥ ६० ॥
स जातवान् दत्तसमस्तसंपद् नृणां कृषीणामिव वारिवाह: ।
प्रकाशभाग् भानुमतेव लोको महस्विना तेन बभूव सर्व: ॥ ६१ ॥
मरुष्विवामर्त्यमहीरुह स जनेषु चासीत् सततं हिताय ।
कदाऽथ भावी सुखकृत् प्रजानां पयोरुहां दृष्ण इवोदय: स ? ॥ ६२ ॥
शशीव पक्षेण सितेतरेण कलाकलापं क्रमतो भतेह ।
स नाशितस्त्वां हरता विधात्रा जगत्पयोराशिविलासमूलम् ॥ ६३ ॥
विवाहिता श्रीमदकब्बराय वराय तात ! त्वयका द्विजेन ।
कृपाकनी रूपबलर्द्धिबीजं तथा यथार्थाद्भुतमंत्रभाजा ॥ ६४ ॥
यथा युतौ नित्यमिमावभूतां सुदंपती भावरसान् प्रपन्नौ ।
विनाऽस्ति न त्वां स परत्र मंत्र: स्मरन्नदम्तापमुपैम्यहं ही ! ॥ ६५ ॥
—युग्मम्

अकब्बरो बब्बरवंशजन्मा त्वैयीद्धबुद्धिर्भृशमस्ति भूप: ।
सुभक्तिभाजस्त्वयि येऽसुभाज: स तानमून् स्वानिव पाति नित्यम् ॥ ६६ ॥

---

१ वत्सकेन । २ लघीय:स्वरूपाम् । ३ बाल: । ४ युवयो: सङ्ग: । ५ सङ्गेन । ६ सुरतरु: । ७ सङ्ग: । ८ रवे: । ९ युवयो: सङ्ग: । १० दीप्तमति: ११ प्राणिन: ।

अभूद् यदारोह इहास्तिकानां सुदुर्लभः कल्प इवौऽनयानाम् ।
स सिद्धशैलो भगवन्? भवद्वाक्प्रदीपसोद्द्योतहृदा व्यधायि ।। ६७॥
अवनीश्वरेणाऽवनिवल्लभेन यदार्हतानां करसाद् नितांतम् ।
सुधांशुतुल्या तव कीर्तिरेषा विशेषविद्भिर्लिखिताऽर्कबिम्बे ॥ ६८॥
—युग्मम् ।

कृपाक्षिकव्यूहवचोऽम्बुवाहात् सपङ्कमासीज्जनचित्ततोयम् ।
विभो ! भवद्वार्कतकाऽच्छचूर्णप्रयोगतस्तद् विमलं बभूव ॥ ६९ ॥
ततस्तदन्तः सदसच्च वस्तु जिनोदितं तात ! तवाऽनुभावात् ।
उपैति सर्वं प्रतिबिम्बभावं पयोनिधौ बिंबमिवाऽमृतांशोः ॥ ७० ॥
त्वयि प्रदीपे प्रकटप्रभावे गतेऽस्तमस्तान्ध्यभरप्रसारे ।
अथातिमात्रं कलिकालदोषागमात् तमो भूरि भविष्यतीह ॥ ७१ ॥
मुदं मम त्वन्मुखपुंडरीकं निपीय या दृग्भ्रमरी बभार ।
अनन्यवृत्तेस्तदभावतोऽस्या मरौ मराल्या इव किं रतिः स्यात्? ॥७२॥
चिरं शुचिर्या मम दृक्चकोरद्वयी पपौ त्वद्वदनेन्दुबिम्बम् ।
अथेयमस्याः प्रलयं प्रयाता कथं पिपासा बहुकालजन्मा ? ॥ ७३ ॥
पितस्तवाऽत्यद्भुतसंयमस्य फलं स्फुरद् निर्वृतिरेव वच्मः ।
यदप्सरोभूसुखभूरभूस्त्वं कलेर्बलीयः किल जृम्भितं तत् ॥ ७४ ॥
तपो जपो ब्रह्म च हर्षकृद् मे मुमुक्षुधर्मः सुभग प्रियश्च ।
यदीत्यभाणीर्भगवन्! मुधा तद् विहाय सर्वं यदभूः स्वरिच्छुः ॥७५॥

१ दुर्भाग्यानाम् । २ शत्रुञ्जयः । ३ हस्तायत्तः । ४ कतकाख्यफलस्य निर्मलचूर्णस्य । ५ मोक्षः । ६ देवाङ्गनाजातसुखस्थानम् । ७ साधुधर्मः ।

नवो भवच्छोचनदन्दशूको दुरन्तसन्तापविषापहारि ।
तवाभिधानं स्मरतां निहन्ति यदाशु चैतन्यमशेषमेष: ॥ ७६ ॥

त्वया प्रदीपेन तमोहरेण प्रकाशितं यज्जिनशासनौकः ।
न तत्र मिथ्यात्विभुजङ्गचक्षुर्हतिस्तदीयाहतये बभूव ॥ ७७ ॥

यदीयहृद्यस्ति तवाभिधानं मुनीन्द्र ! तेषां त्वमिहासि साक्षात् ।
निरीक्ष्य लेखाक्षरमत्र लोको वयस्यमायातमिवाऽवगच्छेत् ॥ ७८ ॥

इति क्षरन्नक्षिजलं विलापादेवग्रहादब्द इवाऽम्बुवृष्टेः ।
समस्तसंघाग्रहतो व्यरंसीत् सुधीरनूचानशिरोऽवतंसः ॥ ७९ ॥

—विजयप्रशस्त्याम् स० १४

---

१ शोकाहिः । २ गृहम् । ३ तदुपघाताय । ४ मित्रम् । ५ मेघविघ्नरूपाद् वृष्टिरोधात् ।

[४१]

श्रीवीरजिनेश्वरवियोगे

नन्दिवर्धनस्य विलापः ।

त्वया विना वीर ! कथं व्रजामो ? गृहेऽधुना शून्यवनोपमाने ।
गोष्ठीसुखं केन सहाचरामो ? भोक्ष्यामहे केन सहाऽथ बन्धो ! ॥१॥
सर्वेषु कार्येषु च वीर वीरे–त्यामन्त्रणाद्दर्शनतस्तवार्य ! ।
प्रेमप्रकर्षादभजाम हर्षं, निराश्रयाश्चाऽथ कमाश्रयामः ? ॥ २ ॥
अतिप्रियं बान्धव ! दर्शनं ते, सुधाऽञ्जनं भावि कदाऽस्मदक्ष्णोः ? ।
नीरागचित्तोऽपि कदाचिदस्मान्, स्मरिष्यसि प्रौढगुणाभिराम ! ॥३॥

—कल्पसूत्रसुबोधिकावृत्तौ पृ० ११३

[४२]

श्रीमहावीरप्रभुनिर्वाणे गौतमस्य विलापः ।

प्रसरति मिथ्यात्वतमो, गर्जन्ति कुतीर्थिकौशिका अद्य ।
दुर्भिक्षडमरवैरादि–राक्षसाः प्रसरमेष्यन्ति ॥ १ ॥
राहुग्रस्तनिशाकर-मिव गगनं दीपहीनमिव भवनम् ।
भरतमिदं गतशोभं, त्वया विनाऽद्य प्रभो ! जज्ञे ॥ २ ॥
कस्यांह्रिपीठे प्रणतः पदार्थान्, पुनः पुनः प्रश्नपदीकरोमि ?
कं वा भदन्तेति वदामि ? को वा, मां गौतमेत्याप्तगिराऽथ वक्ता ? ॥३॥

हा ! हा ! हा ! वीर ! किं कृतं ? यदीदृशेऽवसरेऽहं दूरीकृतः, किं मांडकं मण्डयित्वा बालवत्तवाञ्चलेऽलगिष्यं ? किं केवलभागममार्गयिष्यं ? किं मुक्तौ सङ्कीर्णं अभविष्यत् ? किं वा तव भारोऽभविष्यत् ? यदेवं मां विमुच्य गतः, एवं च 'वीर ! वीर !' इति कुर्वतो वी- इति मुखे लग्नं गौतमस्य,

—कल्पसूत्रसुबोधिकावृत्तौ पृ० १३७

---

१ उलूकाः । २ अवस्कन्दः ।

[४३]

गर्भनिश्चलत्वे त्रिशलाया विलापः ।

ततो–भगवतो निश्चलावस्थानानन्तरं तस्यास्त्रिशलाक्षत्रियाण्या अयमेतद्रूपो यावत् अध्यवसायः समुत्पन्नः, कोऽसौ ? इत्याह-हृतो मे-मदीयः स गर्भः किं केनचिद्देवादिना हृतः ?, अथवा स मे गर्भः किं मृतः ? अथवा स मे गर्भः किं च्युतो ? गर्भस्वभावात् परिभ्रष्टः, अथवा स मे गर्भः किं गलितः ?-द्रवीभूय क्षरितः, यस्मात्कारणात् एष मे गर्भः पूर्वं एजते-पूर्वं कम्पमानोऽभूत्, इदानीं नैजते-न कंपते इतिकृत्वा-इति हेतोः उपहत–कलुषीभूतो मनःसंकल्पो यस्याः सा तथा चिंता–गर्भहरणादिविकल्पसंभवा अर्त्तिस्तया यः शोकः स एव सागरः–समुद्रस्तत्र प्रविष्टा–ब्रुडिता, अतएव करतले पर्यस्तं-स्थापितं मुखं यया सा तथा, आर्त्तध्यानोपगता भूमिगतदृष्टिका ध्यायति, अथ सा त्रिशला तदानीं यद् ध्यायति स्म तल्लिख्यते---

सत्यमिदं यदि भविता, मदीयगर्भस्य कथमपीह तदा ।
निष्पुण्यकजीवाना–मवधिरिति ख्यातिमत्यभवम् ॥ १ ॥

यद्वा चिंतारत्नं, न हि नन्दति भाग्यहीनजनसदने ।
नाऽपि च रत्ननिधानं, दरिद्रगृहसंगतीभवति ॥ २ ॥

कल्पतरुर्मरुभूमौ, न प्रादुर्भवति भूम्यभाग्यवशात् ।
न हि निष्पुण्यपिपासितनृणां, पीयूषसामग्री ॥ ३ ॥

हा धिग् ! धिग् ! दैवं प्रति, किं चक्रे तेन सततवक्रेण ? ।
यन्मे मनोरथतरु–र्मूलादुन्मूलितोऽनेन ॥ ४ ॥

आत्तं दत्त्वापि च मे लोचनयुगलं कलङ्कविकलमलम् ।
दत्त्वा पुनरुद्दालितमधमेनाऽनेन निधिरत्नम् ॥ ५ ॥
आरोप्य मेरुशिखरं, प्रपातिता पापिनाऽमुनाऽहमियम् ।
परिवेष्याऽप्याऽऽकृष्टं, भोजनभाजनमलज्जेन ॥ ६ ॥
यद्वा मयाऽपराद्धं भवान्तरेऽस्मिन् भवेऽपि किं ? धातः ।
यस्मादेवं कुर्वन्नुचिताऽनुचितं न चिन्तयसि ? ॥ ७ ॥
अथ किं कुर्वे ? क्व च वा, गच्छामि ? वदामि कस्य वा पुरतः ? ।
दुर्दैवेन च दग्धा, मुग्धा जंग्धाऽधमेन पुनः ॥ ८ ॥
किं राज्येनाऽप्यमुना ? किं वा कृत्रिमसुखैर्विषयजन्यैः ? ।
किं वा दुकूलशय्याशयनोद्भवशर्महर्म्येण ? ॥ ९ ॥
गजवृषभादिस्वप्नैः, सूचितमुचितं शुचिं त्रिजगदर्च्यम् ।
त्रिभुवनजनासपत्नं, विना जनानन्दिसुतरत्नम् ॥ १० ॥ युग्मम् ॥
धिक् संसारमसारं, धिग्दुःखव्याप्तविषयसुखलेशान् ।
मधुलिप्तखड्गधारा—लेहनतुलितानहो ललितान् ॥ ११ ॥
यद्वा मयका किंचित्तथाविधं दुष्कृतं कृतं कर्म ।
पूर्वभवे यदृषिभिः, प्रोक्तमिदं धर्मशास्त्रेषु ॥ १२ ॥
पसुपक्खिमाणुसाणं, बाले जोऽवि हु विओअए पावो ।
सो अणवच्चो जायइ, अह जायइ तो विवज्जिज्जा ॥१३॥

१ भक्षिताः । २ पशुपक्षिमानुषाणां बालान् योऽपि च वियोजयति पापः ।
सोऽनपत्यो जायते अथ जायते ततो विपद्येत ॥

तत् पङ्का मया किं, त्यक्ता वा त्याजिता अधमबुद्धया ? ।
लघुवत्सानां मात्रा, समं वियोगः कृतः किं वा ? ॥ १४ ॥
तेषां दुग्धापायोऽकारि मया कारितोऽथवा लोकैः ।
किं वा सत्रालकोन्दुरु—बिलानि परिपूरितानि जलैः ? ॥ १५ ॥
किं वा साण्डशिशून्यपि, खगनीडानि प्रपातितानि भुवि ।
पिकशुककुर्कुटकादेर्बालवियोगोऽथवा विहितः ॥ १६ ॥
किं वा बालकहत्याऽकारि सपत्नीसुताद्युपरि दुष्टम् ।
चिन्तिमचिन्त्यमपि वा कृतानि किं कार्मणादीनि ? ॥१७॥
किं वा गर्भस्तम्भनशातनपातनमुखं मया चक्रे ? ।
तन्मन्त्रभेषजान्यपि, किं वा मयका प्रयुक्तानि ? ॥१८॥
अथवा भवान्तरे किं ? मया कृतं शीलखण्डनं बहुशः ।
यदिदं दुःखं तस्माद्विना न संभवति जीवानाम् ॥ १९ ॥

यतः—

कुरंडरंडत्तणदुब्भगाइं, वंज्झत्तनिंदूविसकन्नगाइं[1] ।
लहंति जम्मंतरभग्गसीला[2], नाऊण कुज्जा दढसीलभावं ॥२०॥
एवं चिंताऽऽक्रांता, ध्यायंती म्लानकमलसमवदना ।
दृष्टा शिष्टेन सखी-जनेन, तत्कारणं पृष्टा ॥ २१ ॥
प्रोवाच साश्रुलोचनरचना निःश्वासकलितवचनेन ।
किं मन्दभागधेया, वदामि ? यज्जीवितं मेऽगात् ॥ २२ ॥

---

१ कुरण्डत्वरंडत्वदुर्भगत्वानि वन्ध्यत्वनिंदु (मृतापत्यप्रसूः) विषकन्यकत्वादि । लभन्ते जन्मान्तरभग्नशीला ज्ञात्वा कुर्यात् दृढशीलभावं ॥

२ जम्मंतरे खंडिअसीलभावा इति तृतीयपादपाठः पुस्तकान्तरे ।

सख्यो जगुरथ रे सखि !, शान्तममङ्गलमशेषमन्यदिह ।
गर्भस्य तेऽस्ति कुशलं, नवेति वद कोविदे ! सत्यम् ॥ २३ ॥
सा प्रोचे गर्भस्य च, कुशले किमकुशलमस्ति मे सख्यः ! ।
इत्याद्युक्त्वा मूर्च्छामापन्ना पतति भूपीठे ॥ २४ ॥
शीतलवातप्रभृतिभिरुपचारैर्बहुतरैः सखीभिः सा ।
संप्रापितचैतन्योत्तिष्ठति विलपति च पुनरेवम् ॥ २५ ॥
[1]गरुए अणोरपारे रयणनिहाणे अ सायरे पत्तो ।
छिद्दघडो न भरिज्जइ, ता किं दोसो जलनिहिस्स ? ॥ २६ ॥
[2]पत्ते वसन्तमासे, रिद्धिं पावंति सयलवणराई ।
जं न करीरे पत्तं, ता किं दोसो वसंतस्स ? ॥ २७ ॥
[3]उत्तुंगो सरलतरु, बहुफलभारेण नमिअसव्वंगो ।
कुज्जो फलं न पावइ, ता किं दोसो तरुवरस्स ? ॥ २८ ॥
समीहितं यन्न लभामहे वयं, प्रभो ! न दोषस्तव कर्मणो मम ।
दिवाऽप्युलूको यदि नावलोकते, तदा स दोषः कथमंशुमालिनः ?
॥ २९ ॥

---

१ गुरुकेऽनर्वाक्पारे रत्ननिधाने च सागरे प्राप्तः ।
छिद्रघटो न भ्रियते तर्हि किं दोषो जलनिधेः ? ॥

२ प्राप्ते वसन्तमासे ऋद्धिं प्राप्नोति सकलवनराजी ।
यन्न करीरे पत्रं तर्हि किं दोषो वसन्तस्य ? ॥

३ उत्तुङ्गः सरलतरुर्बहुफलभारेण नतसर्वांगः ।
कुब्जः फलं न प्राप्नोति तर्हि किं दोषस्तरुवरस्य ? ॥

अथ मे मरणं शरणं, किं कारणं विफलजीवितव्येन ? ।
तत् श्रुत्वेति व्यलपत, सख्यादिः सकलपरिवारः ॥ ३० ॥
हा ! किमुपस्थितमेतत्, निष्कारणवैरिविधिनियोगेन ।
हा ? कुलदेव्यः क्व गता ? यदुदासीनाः स्थिता यूयम् ॥ ३१ ॥
अथ तत्र प्रत्यूहे, विचक्षणाः कारयंति कुलवृद्धाः ।
शान्तिकपौष्टिकमन्त्रो-पयाचितादीनि कृत्यानि ॥ ३२ ॥
पृच्छन्ति च दैवज्ञान्, निषेधयन्त्यपि च नाटकादीनि ।
अतिगाढ़शब्दविरचितवचनानि निवारयन्त्यपि च ॥ ३३ ॥
राजाऽपि लोककलितः, शोकाकुलितोऽजनिष्ट शिष्टमतिः ।
किं कर्त्तव्यविमूढाः, संजाता मन्त्रिणः सर्वे ॥ ३४ ॥

—कल्पसूत्रसुबोधिकावृत्तौ पृ० ८२–८४

[४४]

श्रीरत्नाकरसूरेर्वैराग्यगर्भिताऽनुशयपञ्चविंशतिका।

श्रेयः श्रियां मङ्गलकेलिसद्म !, नरेन्द्रदेवेन्द्रनताङ्घ्रिपद्म ! ।
सर्वज्ञ ! सर्वातिशयप्रधान !, चिरं जय ज्ञानकलानिधान ! ॥ १ ॥
जगत्त्रयाधार ! कृपावतार !, दुर्वारसंसारविकारवैद्य ! ।
श्रीवीतराग! त्वयि मुग्धभावाद्विज्ञ! प्रभो! विज्ञपयामि किंचित् ॥२॥
किं बाललीला कलितो न बालः, पित्रोः पुरो जल्पति निर्विकल्पः? ।
तथा यथार्थं कथयामि नाथ!, निजाशयं सानुशयस्तवाग्रे ॥ ३ ॥
दत्तं न दानं परिशीलितं च, न शालि शीलं न तपोऽभितप्तम् ।
शुभो न भावोऽप्यभवद्भवेऽस्मिन्, विभो ! मया भ्रांतमहो मुधैव ॥४॥
दग्धोऽग्निना क्रोधमयेन दष्टो, दुष्टेन लोभाख्यमहोरगेण ।
ग्रस्तोऽभिमानाजगरेण मायाजालेन बद्धोऽस्मि कथं भजे त्वाम् ॥५॥
कृतं मयाऽमुत्र हितं न चेह-लोकेऽपि लोकेश ! सुखं न मेऽभूत् ।
अस्मादृशां केवलमेव जन्म, जिनेश ! जज्ञे भवपूरणाय ॥ ६ ॥
मन्ये मनो यन्न मनोज्ञवृत्तं त्वदास्यपीयुषमयूखलाभात् ।
द्रुतं महानंदरसं कठोरमस्मादृशां देव ! तदश्मतोऽपि ॥ ७ ॥
त्वत्तः सुदुष्प्राप्यमिदं मयाप्तं रत्नत्रयं भूरिभवभ्रमेण ।
प्रमादनिद्रावशतो गतं तत्, कस्याग्रतो नायक ! पुत्करोमि ॥ ८ ॥
वैराग्यरंगः परवंचनाय, धर्मोपदेशो जनरंजनाय ।
वादाय विद्याऽध्ययनं च मेऽभूत्, कियद् ब्रुवे हास्यकरं स्वमीश ! ॥९॥

---

१ स्वाभिप्रायम् । २ पश्चात्तापसहितः । ३ मनोहरम् । ४ महासर्पेण ।

परापवादेन मुखं सदोषं, नेत्रं परस्त्रीजनवीक्षणेन ।
चेतः परापायविचिंतनेन, कृतं भविष्यामि कथं विभोऽहम् ॥ १० ॥
विडंबितं यत्स्मरघस्मरार्ति–दशावशात्स्वं, विषयांधलेन ।
प्रकाशितं तद्भवतो ह्रियैव, सर्वज्ञ ! सर्वं स्वयमेव वेत्सि ॥ ११ ॥
ध्वस्तोऽन्यमन्त्रैः परमेष्ठिमन्त्रः कुशास्त्रवाक्यैर्निहतागमोक्तिः ।
कर्तुं वृथा कर्म कुदेवसंगादवांछि हि नाथ ! मतिभ्रमो मे ॥१२॥
विमुच्य दृग्लक्ष्यगतं भवन्तं, ध्याता मया मूढधिया हृदंतः ।
कटाक्षवक्षोजगभीरनाभिकटीतटीयाः सुदृशां विलासाः ॥ १३ ॥
लोलेक्षणावक्त्रनिरीक्षणेन, यो मानसे रागलवो विलग्नः ।
न शुद्धसिद्धान्तपयोधिमध्ये, धौतोऽप्यगात्तारक ! कारणं किम् ॥१४॥
अङ्गं न चङ्गं न गणो गुणानां, न निर्मलः कोऽपि कलाविलासः ।
स्फुरत्प्रभा न प्रभुता च काऽपि, तथाऽप्यहंकारकदर्थितोऽहम् ॥१५॥
आयुर्गलत्याशु न पापबुद्धिर्गतं वयो नो विषयाभिलाषः ।
यत्नश्च भैषज्यविधौ न धर्मे, स्वामिन्महामोहविडम्बना मे ॥१६॥
नाऽत्मा न पुण्यं न भवो न पापं, मया विटानां कटुगीरपीयम् ।
अधारि कर्णे त्वयि केवलार्के, परिस्फुटे सत्यपि देव ! धिग् माम् ॥१७॥
न देवपूजा न च पात्रपूजा न श्राद्धधर्मश्च न साधुधर्मः ।
लब्ध्वाऽपि मानुष्यमिदं समस्तं, कृतं मयाऽरण्यविलापतुल्यम् ॥१८॥
चक्रे मयाऽसत्स्वपि कामधेनुकल्पद्रुचिन्तामणिषु स्पृहार्तिः ।
न जैनधर्मे स्फुटशर्मदेऽपि, जिनेश ! मे पश्य विमूढभावम् ॥१९॥

१ अनर्थस्य । २ निजस्वरूपम् ।

सद्भोगलीला न च [1]रोगकीला, धनागमो नो [2]निधनागमश्च ।
दारा न [3]कारा नरकस्य चित्ते, व्यचिन्ति नित्यं मयकाऽधमेन ॥२०॥

स्थितं न साधोर्हृदि साधुवृत्तात्, परोपकारान्न यशोऽर्जितं च ।
कृतं न तीर्थोद्धरणादिकृत्यं, मया मुधा हारितमेव जन्म ॥ २१ ॥

वैराग्यरङ्गो न गुरूदितेषु, न दुर्जनानां वचनेषु शान्तिः ।
नाऽध्यात्मलेशो मम कोऽपि देव! तार्यः कथङ्कारमयं भवाब्धिः ॥२२॥

पूर्वे भवेऽकारि मया न पुण्यमागामिजन्मन्यपि नो करिष्ये ।
यदीदृशोऽहं मम तेन नष्टा, भूतोद्भवद्भाविभवत्रयीश ! ॥ २३ ॥

किं वा मुधाऽहं बहुधा [4]सुधाभुक्पूज्य ! त्वदग्रे चरितं स्वकीयं ।
जल्पामि यस्मात् त्रिजगत्स्वरूपनिरूपकस्त्वं कियदेतदत्र ॥ २४ ॥

दीनोद्धारधुरंधरस्त्वदपरो, नास्ते मदन्यः कृपा–
पात्रं [5]नात्रजने जिनेश्वर ! तथाप्येतां न याचे [6]श्रियम् ।
किं त्वर्हन्निदमेव केवलमहो सद्बोधिरत्नं शिवं,
श्रीरत्नाकर ! मंगलैकनिलय ! श्रेयस्करं प्रार्थये ॥ २५ ॥

—श्रीरत्नाकरपञ्चविंशतिका

इतिश्री करुणरसकदम्बके संस्कृतः
प्रथमखण्डः समाप्तः ।

१ रोगा एव कीलकाः । २ मृत्योः । ३ कारागाराणि । ४ देवाः । ५ इह लोके । ६ द्रव्यसम्पदम् ।

श्रीनेमिविज्ञानग्रन्थमाला

१	श्रीप्राकृतविज्ञानपाठमाला	रू० २—४—०
२	स्तंभनपार्श्वनाथमाहात्म्य	भेट
३	आरामसोहाकहा	भेट
४	धणवालकहा	भेट
५—६	करुणरसकदंबक	रू० १—८—०